

CONSTRUIR ESCOLA, IMAGINAR FUTUR

Una mirada cooperativa
des del Territori Educatiu

CONSTRUIR ESCOLA, IMAGINAR FUTUR

Una mirada cooperativa
des del Territori Educatiu

■ UCEV

Unió de Cooperatives
d'Ensenyament Valencianes
som cooperativa

Any Internacional
de les Cooperatives

CONSTRUIR ESCOLA, IMAGINAR FUTUR

Una mirada cooperativa
des del Territori Educatiu

CRÈDITS

Redacció: Dídac Delcán

Redacció/col·laboració: Ana Bisquert ([article Orange Petrol](#)).

Comissió de Coordinació: Pepe Albors
Julia Barranco
Dídac Delcán
Joan Gandia
Francesc Rodrigo
Miquel Ruiz

Maquetació i Disseny: Julia Barranco

Disseny Portada: Pilar Rodriguez (Pilixip)

Correcció lingüística: Patricia Gonzalez i Francesc Rodrigo

Impressió: ABACUS

Patrocina:

Abacus ●●●

**caixa
popular**

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria d'Educació, Cultura,
Universitats i Ocupació

PARAULES DE PRESENTACIÓ

Miquel Ruiz, President de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV).

Parlar d'educació des d'una perspectiva cooperativa, d'això es tractava i d'això es tracta.

Aquesta aspiració inicial del Territori Educatiu de la UCEV s'ha mantingut constant, intacta, al llarg de totes les publicacions aparegudes fins ara. I crec que aquesta constància és ja, en si, un valor.

Desvetllem la causa pregonada que haja estat així: la necessitat que el cooperativisme té de reflexionar sobre el valor de l'educació. No convé oblidar que l'educació constitueix un element essencial d'un dels principis cooperatius, i que això és així perquè el mateix model cooperatiu no s'entén sense el component educatiu. Primer, per millorar els seus propis projectes; però també (i per aquesta banda enllaçaríem amb un altre dels principis del cooperativisme) per un interès per les nostres comunitats en què l'educació, la capacitat i la formació de les persones, es veuen com a eines bàsiques per a la transformació social.

Hi ha doncs una causa pregonada, però també hi ha una altra causa, més evident. I és que, per mitjà del Territori, la UCEV ha volgut parlar d'educació des d'una perspectiva cooperativa. Aquesta reflexió sobre l'educació com a element vertebrador i potencialment transformador dels nostres barris, pobles i ciutats, de la nostra societat, del nostre País, ha estat no només igualment constant, sinó que, en molts casos, ha tingut un valor generador de molts dels projectes que hui desenvolupen els centres educatius cooperatius valencians.

Amb el Territori, la UCEV ha pogut parlar sobre tot això però també ha volgut convidar al diàleg.

Un diàleg sobre el paper de l'educació a la nostra societat que, per molts (i a voltes desafortunats) motius, ara com ara, és més necessari que mai. Un diàleg proposat amb el millor del que el Territori ens ha ofert: la serenitat de reflexions assenyades al voltant de l'estat de l'educació, els què i els perquè d'experiències pedagògiques reeixides, i l'estima per les persones i per les idees que, històricament, han estat protagonistes d'alguns dels més importants assoliments que l'educació actualment atresora.

La invitació al diàleg continuarà oberta i, de segur que el Territori continuarà fent-nos parlar.

Ariel Guarco, President de l'Aliança Cooperativa Internacional.

El Territori Educatiu de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) es un espacio de divulgación y de reflexión sobre el mundo de la educación desde la mirada del cooperativismo. Nada más oportuno que ofrecernos esta edición recopilatoria de los artículos más destacados que en él se han publicado precisamente cuando celebramos, en este 2025, el Año Internacional de las Cooperativas.

6

Efectivamente, tal como proclamaban sus palabras fundacionales, Territori aspiraba a constituirse en un nuevo medio de comunicación digital en el cual se hablara de educación y se hiciera desde una perspectiva cooperativa.

Con ello se daba respuesta a otra exigencia que sin duda es compartida por el conjunto del movimiento cooperativo en los diferentes sectores: la necesidad de elaborar un discurso propio, en este caso en el ámbito educativo, que subrayara y pusiera en valor los rasgos definitorios de lo que es y representa la escuela cooperativa.

De manera inevitable, este discurso del cooperativismo educativo debía abordar la renovación y la innovación pedagógicas, rasgos característicos de la manera de entender la educación que tienen las cooperativas y que tan bien representados y analizados se encuentran en los textos de esta publicación.

Una manera de entender la educación que se nutre de muy diversos referentes, algunos de ellos de carácter internacional, pero que inequívocamente se despliega y se expone desde el posicionamiento del cooperativismo educativo valenciano.

Como el lector comprobará, los objetivos, expectativas y anhelos del proyecto del Territori se han visto cumplidos ampliamente y, gracias a ello, nos encontramos con una recopilación de artículos, seleccionados entre los más de 100 que se han publicado hasta ahora, que muestran cómo la perspectiva cooperativa es esencial para analizar la educación del siglo XXI e, igualmente, cómo el cooperativismo está llamado a ser un actor principal en este ámbito.

PRÓLEG.

Les escoles cooperatives: la tercera via

Carme Agulló. Professora d'història de l'educació. Universitat de València.

8

Benet Delcan (2005) afirmava que «les cooperatives d'ensenyament constitueixen una realitat rica i diversa en motivacions i situacions i, encara que mantenen particularitats específiques, s'engloben sota un denominador comú: el compromís i la responsabilitat amb les persones, amb la cultura, amb el desenvolupament dels territoris en què s'ubiquen i amb la innovació pedagògica».

Persones, cultura, territori, diversitat i innovació pedagògica. En aquestes paraules es resumeix l'intent de les cooperatives d'ensenyament de conjugar una vocació pública amb una gestió privada i autònoma, tot situant les persones en el centre de les seues decisions. A més a més, intenten dialècticament donar solucions a les tradicionals contradiccions com: cap i cor, poder i oposició, manual i intel·lectual, local i global, arrels i ales.

Es tracta certament de configurar una tercera via que, al País Valencià, compta amb una dilatada trajectòria de més de cinquanta anys, al llarg de la qual les escoles cooperatives han dut a terme la tasca incansable de donar resposta a aquests elements aparentment irreconciliables, des d'una mirada educativa il·lusionant i renovadora. Es tracta d'un fet que, a hores d'ara, ens proporciona un bagatge fecund d'aprenentatges enriquidors.

Les pàgines del llibre que tenim entre mans ens permeten escoltar la veu de mestres, que, de manera individual i/o col·lectiva, dignifiquen el seu ofici tot posant passió, il·lusió i ànima al seu treball en els difícils temps del franquisme, la transició i, els no menys complexos, de l'actualitat. Aquestes veus relaten exemples d'escoles que desenvolupen pràctiques originals; i s'exposen apunts teòrics, projectes a curt i llarg termini, que intenten millorar escola i societat. Pàgina a pàgina es desgranen més de cinquanta anys de realitats properes que ens serveixen per reflexionar al voltant dels seus encerts, però també de les seues errades, des d'una mirada crítica i constructiva.

Comencem mirant cap enrere. La memòria i el coneixement del passat són imprescindibles si desitgem construir una identitat pròpia. Venim d'una història col·lectiva que hem de conèixer si volem edificar un millor present i un futur esperançador. Hem

de compartir experiències i reflexionar al seu voltant per tal de reconèixer-nos en els nostres avantpassats, fet que ens facilita no estar començant constantment des de zero, quan comptem amb una enriquidora genealogia de mestres.

Mirar enrere ens permet mirar més lluny, per tal de poder pujar i recolzar-nos «sobre les espatlles de gegants», gegants i gegantes que ens han precedit i ens han deixat una herència rica fruit del seu esforç.

Mestres capdavanters i imprescindibles, com Carme Miquel i Ferran Zurriaga, que aplicaren les tècniques cooperatives de Freinet en l'escola pública. Mestres més llunyans en el temps, dels qui les escoles han begut i hem de recuperar i actualitzar per extraure el millor de les seues propostes. Els Freinet, Ferrer, Freire, Milani, Makarenko, Neill, Montessori, Decroly, Lodi, Rogers, Tonucci, etc.; són molt més que noms que conformen un llistat de pedagogs i pedagogues il·lustres, són referències imprescindibles si volem construir una escola renovadora i amb voluntat comunitària.

Propostes que cal incloure en la formació dels i les mestres. Cal que coneguem l'històric compromís de les cooperatives amb els moviments i col·lectius que organitzaren les escoles d'estiu, i la seua participació activa en els cursos dinamitzats pels Moviments de Renovació Pedagògica. Formació permanent que continua en AKOE Educació i UCEV, i que facilita el desenvolupament en els seus centres de pràctiques que intenten construir una escola viva, democràtica, cooperativa i en valencià.

Persones i escoles marcades per trets que perviuen al llarg del temps i que esdevenen els seus senyals d'identitat.

Tal vegada el segell inconfusible, el més propi, és la democràcia, consubstancial a tot el moviment cooperatiu. Són escoles on la participació, la igualtat en la presa de decisions, l'assemblea, són la seua base. Una democràcia que, com diu Dewey, no s'ensenyava, sinó que es practica, i que contribueix a conjugar responsabilitat i llibertat, tasca imprescindible en aquests temps de desengany i enlluernament per propostes escassament participatives.

Democràcia significa, també, estimar i arrelar-se al propi territori entès com terra, llengua i població, i donar resposta a les seues necessitats. En paraules de Carme Albors (2025): «l'escola ha d'estar oberta al seu context i la seua realitat».

Les escoles cooperatives s'han distingit per la cura del medi ambient, per les pràctiques en els seus centres d'una ecologia activa; per la defensa i ús del valencià, ensenyant la llengua com deia Empar Navarro «amb el cap i el cor», participant en la gran festa de les Trobades any darrere any; i fent costat a la comunitat, arrelant-se als barris, sempre al costat dels necessitats.

Una tercera via que es preocupa per posar l'accent en els àmbits freqüentment menyspreats en el currículum oficial: la creativitat, l'expressió artística (pintura, teatre, ceràmica, música, etc.), l'educació afectiva sexual, el feminisme. Trobem escoles que cuiden, que es preocupen de la salut mental i els afectes de l'alumnat, que són capaces d'integrar les noves tecnologies des d'una mirada crítica perquè consideren

9

que, més enllà de prohibir, el que cal és ensenyar a utilitzar-les de manera enriquidora, i que respecten i inclouen la diversitat de les persones.

Individualitat i col·lectivitat. L'altre segell diferenciador del cooperativisme és la inter-cooperació, la solidaritat, la força d'allò col·lectiu que possibilita la cooperació entre escoles i la creació d'associacions.

A hores d'ara, les cooperatives d'ensenyament, orgulloses de les seues arrels, però mirant cap al futur, volen ser inclusives, crítiques i alliberadores, per això situant al centre del procés a la comunitat, i aconsegueixen fer dels nostres barris i dels nostres pobles un espai de trobada i convivència.

Gràcies, Dídac, per haver-nos relatat línia a línia, paràgraf a paràgraf, pàgina a pàgina, aquesta història d'unes persones que han posat en els seus projectes educatius tot el seu cor i el seu coneixement i que, experiència a experiència, han contribuït a construir un País Valencià més democràtic i solidari.

SUMARI

Paraules de presentació	5
Preàmbul	8
CAPÍTOL 1	33
Mestres que obriren camí	
Mestres de la terra: el moviment Freinet al País Valencià	35
Carme Miquel: «fent Pinya» per l'educació valenciana	43
«La paraula col·lectiu és la que defineix més clarament aquest moviment»	49
CAPÍTOL 2	57
L'escola que volem: viva, cooperativa i en valencià	
Tramuntana: les arrels de l'escola en valencià	59
«Una escola que enamora»: 50 anys de La Nostra Escola Comarcal	64
«Fem poble, parlem valencià»: les Trobades d'Escoles en Valencià	72
CAPÍTOL 3	81
El territori com a brúixola	
Educar des de la terra: 50 anys de l'Escola de Formació Professional La Safor	83
Noa, el robot llaurador: un cant a la vida	90
Alumnes de Vila-real triomfen amb el projecte Orange Petrol, un biocombustible fet amb taronges	96

CAPÍTOL 4 103

Educar en comunitat

De Societat Limitada a Cooperativa: crònica d'una transformació pedagògica a Som Escola	105
«Passet a Passet és un projecte de lluita a molts nivells: per presentar un altre model educatiu, per aprendre amb les famílies i per construir un altre model de vida»	112
Tots som Cremona: lluitant també s'ensenya	118

CAPÍTOL 5 127

Quan la vida entra a l'escola

De bat a bat: música, teatre i dansa a través d'una finestra	129
Colorín, Colorado...: treballar el currículum educatiu a través de l'art contemporani	132
Del text a l'acció: l'Aprenentatge-Servei com a eina per a problematitzar el currículum	138

CAPÍTOL 6 145

Educar en comunitat

Suïcides: joves, parlem?: la importància de la conversa per prevenir el suïcidi	147
Somriures amb Llorenç: homenatge al mestre contacontes	154
Quan l'aula esdevé cooperativa: educació transformadora i economia social a l'escola El Drac	160

CAPÍTOL 7 167

Democràcia i solidaritat a les aules

«L'escola i l'institut són espais ideals per a promoure experiències de participació democràtica»	169
Massa Salvatge i la insurrecció educativa: construint una escola antiadultista	175
<i>Transformar en col·lectiu</i> : quan l'Economia Social i Solidària entra a les aules	180

CAPÍTOL 8 185

Escoles lliures, diverses i feministes

L'escola El Drac trenca tabús: una nova mirada a l'educació sexoafectiva	187
Natural[ment]: coeducar renaturalitzant el pati	194
Aire Llibre: una escola compromesa en clau feminista	202

CAPÍTOL 9 209

La força d'allò col·lectiu

CooperaCor: música cooperativa, somnis comuns	211
AKOE Educació: escoles que cooperen	218
Un full de ruta que comença en la infantesa: una orientació arrelada al segle XXI	224

CAPÍTOL 10 231

Repensar l'educació, avui

«Pense i desitge una escola en la qual s'aprenca a desobeir i a transgredir»	233
«L'educació no pot ser només un espai d'adaptació, sinó de resistència a allò que sembla inevitable»	240
«El llibre de text colonitza la vida quotidiana de l'aula»	247
Educar des del nosaltres: la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes	252

CAPÍTOL 1

Mestres que obriren camí

«No podeu preparar el vostre alumnat perquè constrüisca demà el món dels seus somnis, si vosaltres ja no creieu en aquests somnis. No podeu preparar-los per a la vida, si vosaltres no hi creieu. No podeu mostrar el camí, si vos heu assegut, cansats i descoratjats, en la cruïlla dels camins»

Célestin Freinet

Hi ha camins que no apareixen als mapes però que han estat traçats a força de passos decidits, preguntes compartides i il·lusions sembrades dins les aules. Són camins oberts per mestres que, en temps d'oblit, silencis i resistència, cregueren que una altra escola era, no sols possible, sinó necessària.

L'estudi de la renovació pedagògica al País Valencià ens acosta a una part essencial de la nostra història educativa recent. Aquests moviments de docents, que entengueren la seua tasca com una acció social, cultural i política, nasqueren amb una convicció profunda: l'escola havia de ser un espai de canvi social, arrelat a la realitat del seu poble, compromès amb la llengua pròpia i obert a la democratització del coneixement.

A través del Moviment Freinet, mestres com Ferran Zurriaga o Carme Miquel defensaren una pedagogia centrada en la cooperació, l'aprenentatge actiu i la lliure expressió de l'alumnat. I de les llavors sembrades per aquest grup pioner, nasqueren els Moviments de Renovació Pedagògica que, a través de les seues escoles d'estiu, s'establiren com un fòrum clau de creació i difusió de noves pràctiques educatives.

Aquests collectius pedagògics, autoorganitzats i nascuts des de la base, se sostingueren gràcies a la passió, el goig i la militància, i representen una aportació fonamental a la cultura educativa del nostre país. Recuperar-ne les veus, els noms i els projectes ens permet reconstruir una genealogia pròpia, amb referents i noms concrets, feta de pràctiques que desafien l'immobilisme i obriren nous horitzons per a l'educació des d'una vessant cooperativa.

Conèixer aquests camins que altres van obrir és, alhora, un gest de reconeixement i una invitació a continuar construint, des de l'escola, una societat més justa.

Mestres de la terra: el moviment Freinet al País Valencià

Tramuntana. 1968. Autoria: Arxiu Moviment Freinet 1964-1974 - Ramos, A.; Zurriaga, F. et al.

Publicat el 06/10/2021

Després de dècades de repressió educativa i lingüística sota la dictadura franquista, la recuperació de la renovació pedagògica va arribar, al nostre territori, de la mà d'un col·lectiu de mestres que advocava per construir una escola democràtica, arrelada al medi i en valencià. Inspirat en la pedagogia Freinet, aquest grup es va emmirallar en l'esperit d'una didàctica pensada per a les classes populars amb l'objectiu d'oferir la paraula al seu alumnat.

El documental *Mestres de la terra*. El moviment Freinet al País Valencià, elaborat per Estrella Ordóñez Aguilar, homenatja la figura de Célestin Freinet i Élise Lagier, una parella de mestres francesos que desenvoluparen tot un corpus pedagògic durant les dècades dels anys vint i trenta del segle passat. Amb aquest conjunt d'idees i pràctiques impulsaren a França el que es coneix com el moviment de l'Escola Moderna, que més endavant va donar lloc a la creació de l'Institut Coopératif de l'École Moderne (ICEM), i que va exercir una influència notable sobre generacions posteriors de docents, especialment al País Valencià.

Per tal d'entendre la seua rellevància, cal retrocedir fins als seus orígens: ja durant la II República, grups de mestres defensaren un ensenyament cooperatiu i emancipador basat en les tècniques Freinet, una sèrie d'eines didàctiques que buscaven connectar l'aprenentatge amb la vida real, fomentar la llibertat d'expressió de l'alumnat i promoure la responsabilitat col·lectiva dins de l'aula. Aquestes pràctiques, malauradament, foren durament reprimides durant la dictadura franquista.

La recuperació d'aquesta pedagogia al territori valencià arriba, a la dècada dels anys seixanta, de la mà de Ferran Zurriaga, aleshores jove ensenyant, qui va conèixer els fonaments de la didàctica freinetista durant una estada a França. Gràcies als materials que va aconseguir portar, es va anar formant un grup de docents que compartien el desig de renovar l'escola amb una mirada crítica i socialment compromesa. Els testimonis recollits al documental permeten homenatjar la seua figura i mostrar com aquesta proposta es va concretar en el context valencià, tot convidant-nos a reflexionar sobre què podem aprendre del passat per repensar el nostre present. «Per a nosaltres, Célestin i Élise són dues referències totals. Són fonamentals, tant en el seu esperit com en la seua obra», asse-

vera Alfred Ramos, cronista principal de la història del grup valencià. L'obra d'Estrella inclou les veus del propi Alfred, Adela Costa, Ferran Zurriaga, Mercè Viana, Gaspar Izquierdo i Teresa Hermoso, així com la de la professora de la Universitat de València Carmen Agulló.

Célestin Freinet i Élise Lagier-Bruno, un tàndem fonamental

Élise Lagier-Bruno va nàixer a la localitat francesa de Pelvoux l'any 1898 en el si d'una família de mestres. Va començar la seua formació com a docent a l'Escola Normal de Gap, on va titular-se l'any 1920. El seu company de vida i de militància pedagògica, Célestin Freinet, havia nascut l'any 1896 a Gars (Alps Marítims, França) i estudiat a l'Escola Normal de Niça. L'any 1920, i acabada la guerra un parell d'anys abans, va iniciar la seua trajectòria en l'ensenyament en una escola situada a la localitat de Le Bar-sur-Loup, a la regió de la Provença, on també arribaria Élise el 1926.

La vivència de Célestin a la guerra va condicionar el seu desenvolupament com a mestre, ja que va arribar d'aquesta amb una ferida en el pulmó que li va generar una sèrie de problemes respiratoris que no li permetien estar parlant durant un llarg període de temps. «Per a vostè, jove, el millor és seure a una butaca sota els arbres» li deien reiteradament, tal com recorda Élise al llibre *Naixement d'una pedagogia popular*. Davant aquesta situació, va voler rebel·lar-se i fugir de la immobilitat a la qual condemnaven prematurament per tal de posar-se a treballar en l'ofici que ell havia escollit. La proposta pedagògica de l'Escola Moderna naix, en certa manera, d'aquesta situació contextual ja que Freinet va haver de buscar una didàctica que estiguera més centrada en el treball cooperatiu per part de l'alumnat evitant-li, així, realitzar grans esforços oratoris.

«És així com pren la decisió de dur de passeig els alumnes cada vesprada» indica Alfred Ramos. Un dia, de manera inesperada, es produí una descoberta reveladora: el text imprès. Una cursa de caragols va inspirar un passeig divertit amb el seu alumnat. En tornar a l'aula, elaboraren col·lectivament un relat que primer escrigueren a la pissarra i després copiaren als seus quaderns. A partir d'aquesta experiència, Freinet «creu que cal lligar el pensament de l'infant amb el text definitiu. Pensa en la pàgina impresa i decideix comprar una impremta manual per a la classe. La revolució metodològica està en marxa! La impremta centrà la nova pedagogia», escriu Alfred al llibre *Mestres de la Impremta: el Moviment Freinet Valencià (1931-1939)*.

Lagier i Freinet compartien un fort compromís polític amb el seu entorn. Élise «era una dona molt vinculada a la natura i, a més, tenia formació en Belles Arts. Podríem dir que era una artista que donava classes. Aquesta parella pedagògica va funcionar molt bé: cadascú va aportar una visió diferent i es complementaven a la perfecció, especialment en allò que més els unia, segons deia la mateixa Élise: donar la paraula als xiquets i les xiquetes. Això implicava qüestionar l'autoritarisme per tal de construir una escola activa» rememora Carmen Agulló.

En aquest sentit, i d'acord amb els seus principis pedagògics, no es tractava solament de transformar l'escola sinó que també buscaven fer-ho en la societat. Durant la seua etapa a Le Bar-sur-Loup, Célestin va constatar que, tot i l'arribada de nous corrents pedagògics des del centre d'Europa, aquesta nova didàctica, viva i activa, solament era viable en centres que comptaven amb un material educatiu i amb unes instal·lacions que permetien desenvolupar l'activitat de la infantesa d'una manera adient. L'experiència fins a aquell moment en aquesta xicoteta localitat era ben diferent ja que no comptaven amb uns espais ade-

quats per desenvolupar el seu ofici i el seu camí com a mestre.

Aquesta constatació li va provocar llançar-se definitivament cap al «materialisme escolar», tal com va afirmar, centrant la seua tasca en la recerca d'una sèrie de tècniques educatives que constituïren la base essencial del futur moviment d'escola cooperativa, prenent consciència de l'estreta dependència entre el món de l'educació i el seu context social. «No pot haver-hi pedagogia», sostenia Élise, «sense que hi hagen les condicions econòmiques favorables que possibiliten l'experimentació i la investigació. No hi ha educació ideal: només hi ha educació de classe».

Les tècniques Freinet, fonament d'una pedagogia emancipadora

La proposta pedagògica freinetista combina les necessitats d'un pla de treball i l'adquisició d'uns continguts científics indispensables amb la lliure creativitat i els interessos particulars de l'alumnat amb l'objectiu de construir, tal com subratlla Alfred, una institució del poble i per al poble. «L'escola popular no és una escola elitista ni està al servei de les classes dominants, sinó que està al costat de la persona i del poble. És una educació compromesa amb la llibertat, amb la transformació i amb l'horitzó d'un món millor, més just i més feliç, al servei del canvi social impulsat per les classes populars». D'aquesta manera, en apropar l'escola a la realitat de l'alumnat i en introduir tècniques i instruments que afavoreixen un aprenentatge actiu, es va produint un procés d'ensenyament alliberador, socialment útil i culturalment significatiu on s'interrelaciona vida i treball, configurant-se aquest últim com un pilar fonamental a nivell pedagògic.

A través dels eixos de l'educació basada en el treball, la cooperació i el protagonisme actiu de l'alumnat, es va desplegant tot el

Moviment de l'Escola Moderna, 1969.

plantejament didàctic freinetista. Però amb una matisació important: «a Freinet mai li va agradar el concepte de mètode, ja que implicava viure-ho com un corrent rígid o com una pedagogia tancada. Li agradava més la paraula moviment, ja que aquesta implica fluïdesa, interconnexió i cooperació, en compte de quedar-se en una escleròtica fórmula de mètode, tancada» assenyala Alfred. A través de tècniques com l'assemblea, la impremta, el text i el dibuix lliure i la correspondència interescolar, es posen en marxa aquests principis i faciliten, en definitiva, que l'alumnat es pugui expressar lliurement i de manera creativa, en una escola concebuda com un espai «obert a la vida». De la mà de Mercé, Gaspar, Ferran i el mateix Alfred recorrem el treball que aquestes tècniques Freinet possibilitaven a les aules.

Pel que fa a l'assemblea, tal com detalla Alfred, «tots els dilluns col·locava a l'entrada,

en el panell de la classe, un gran quadre amb tres fulls i tres cartells que posaven: opine, critique i felicite. L'alumnat ho anomenava l'opinem. Allí podien escriure el que consideraven oportú i, al llarg de la classe, en qualsevol moment, s'alçaven de la cadira, s'apropaven al mural i hi escriuien». Mercé, des de la seua experiència, afegí: «al jo propose es revisaven tots els suggeriments que hi havia per a la setmana següent i es valorava si eren viables o no. Les analitzàvem col·lectivament. El jo felicite era especialment significatiu, perquè motivava els infants que s'esforçaven; aquella felicitació pública no només animava, sinó que donava energia per continuar. I al jo critique hi apareixien les conductes negatives ocorregudes durant la setmana». Tot aquest procés es mantenia al llarg del curs, circumstància que afavoria el diàleg i la presa de decisions compartides entre l'alumnat i el professorat.

Una altra de les tècniques que més joc donaven és la del text, el dibuix i el càlcul lliure. Aquestes pràctiques compten amb un component molt engrescador ja que, com diu Gaspar, «son tècniques que sorgeixen de les pròpies vivències i de les curiositats que l'alumnat té i que constitueixen l'autèntic motor de l'ensenyament». Sobre això, Alfred explica: «el text lliure, com el seu nom indica, així com el dibuix lliure, són com un ocell que desplega les ales: naix de manera natural, sense imposicions ni traves. Cal recórrer a la motivació i a la seducció pedagògica perquè l'alumnat senta el desig d'escriure. I per a això està la impremta, perquè en la tasca de difondre el text lliure és quan una persona entén que, allò que escriu, serveix per a alguna cosa».

En utilitzar la impremta (en el cas de no disposar de recursos se substituïa per la coca de gelatina), «l'alumne veu que el que escriu té un valor que serveix per a divulgar-ho i poder ser llegit i compartit» reflexiona Ferran. A més, permet abordar diversos aspectes curriculars de forma

holística. A través del record de Mercé ens aproximem a la pràctica quotidiana d'aquesta tècnica: «cada dia es triava un dels textos lliures que els infants havien escrit a casa. L'escrivíem en la pissarra i, a partir d'aquest, anàvem treballant-lo col·lectivament a nivell ortogràfic, d'estil i d'estructura. Una vegada revisat, i si el contingut ho permetia, aprofundíem en el tema. Després ho imprimíem en la coca i amb aquests textos elaboràvem un llibre. Les impremtes o coques complien dos grans objectius. D'una banda, facilitaven l'aprenentatge de l'escriptura: l'alumnat, en utilitzar les lletres, aprenia a partir dels escrits o de frases proposades pel professorat. De l'altra, permetien la impressió dels textos per a formar revistes escolars».

El moviment Freinet al País Valencià

La pedagogia Freinet va donar lloc a un dels moviments d'avantguarda més interessants durant la II República. Estava format per gent jove que va veure en el moviment Freinet allò que realment desitjaven: transformar l'escola. Malauradament, aquest moviment va ser fortament reprimat i prohibit arran del colp d'estat i la posterior dictadura franquista.

No va ser fins a la dècada dels anys seixanta que es va recuperar a través de la figura de Ferran Zurriaga, qui va acudir l'any 1962 a un camp de treball a l'Arieja (França) organitzat pel Servei Civil Internacional. Allà va conèixer a una mestra, Christiane Jagueneau, que li va parlar de Célestin Freinet. Des d'aquell moment, mantingueren correspondència i s'intercanviaren materials, documentació i llibres. «Ferran va portar una impremta al país i va fundar la Secció de pedagogia de Lo Rat Penat. A partir d'ací, va establir vincles amb altres docents, com Carme Miquel, i començaren a aplicar les tècniques Freinet, de manera aïllada, a les escoles públiques on treballaven», sosté Alfred. Els primers quaderns

escolars Freinet elaborats pels mestres d'aquesta secció veuen la llum l'any 1966. Són Digna Vall, elaborat per Carme Miquel durant la seua estada a Tavernes de la Vall-digna, i El Carro, creat per Ferran Zurriaga amb el seu alumnat a València.

Aquesta secció de pedagogia de Lo Rat Penat representava un aixopluc, una forma de protegir-se del franquisme i de poder reunir-se amb una certa llibertat. Allí feien la revista Escola i organitzaven les seues reunions periòdiques des d'on decidiren viatjar al XXII Congrés de l'Escola Moderna a Perpinyà l'any 1966. Amb el pas del temps, mantingueren contacte amb altres grups de l'Estat espanyol i, l'any 1969, participen en la primera edició dels Encuentros peninsulares de las técnicas Freinet, celebrada a Santander. Malgrat tot, aquest grup no es va mantenir actiu durant gaire temps. A finals de 1969, el col·lectiu va desvincular-se de Lo Rat Penat ja que, com evidència Alfred, «s'estava convertint en un moviment molt conservador, molt dretà i, a més, contrari a la unificació de la llengua. Això ens va fer sentir cada vegada menys còmodes i decidírem marxar. Fou aleshores quan començàrem a buscar una alternativa que ens poguera protegir».

Per tal de donar continuïtat a la tasca iniciada uns anys enrere, durant tres anys es va formar el Grup Freinet Valencià. Aquesta agrupació va suposar la continuació de la Secció de Pedagogia. Una època sense seu ni denominació definida. Però això no va impedir que el col·lectiu continuara una singladura extraordinària. El nombre d'educadors i educadores de l'Estat espanyol va anar creixent i es crearen diferents grups territorials, circumstància que va facilitar l'augment en l'intercanvi de la correspondència interescolar i l'organització d'estades de coordinació i encontres peninsulars.

Amb el pas dels anys, i davant la repressió que el règim exercia sobre el grup degut

a la seua militància política i en sindicats d'oposició a la dictadura, van optar per impulsar l'Associació per a la Correspondència i la Impremta a l'Escola (ACIES). «Això ens va servir com un paraigües protector perquè ens vàrem legalitzar i, a través d'aquesta organització, que també era comuna a la resta de grups que s'havien format a partir de la trobada de Santander, és quan es promou i es crea l'any 1977 el Moviment Cooperatiu d'Escola Popular (MCEP), un nom molt més relacionat amb la pedagogia Freinet que no el d'ACIES», apunta Alfred.

Els valors del moviment, en paraules de Ferran, es podrien sintetitzar en tres aspectes fonamentals. En primer lloc, trobem la qüestió lingüística, «que va unida a la consciència de formar part d'un país amb una llengua pròpia i una forma de ser. En segon lloc, ens preocupava com millorar la coneixença de l'alumnat que teníem en l'aula i poder oferir recursos didàctics més adients. I, finalment, calia impulsar la formació permanent. Un mestre que no es manté al dia del que planteja la pedagogia mundial està perdut». Aquests espais de trobada es constituïren, en definitiva, com uns moments privilegiats per compartir interessos comuns i burlar la censura franquista.

Experiències Freinet al territori valencià

La major part del professorat que militava al moviment Freinet exercia a l'escola pública i, en la majoria de casos, ho feia de forma relativament aïllada. Però aprofitant l'avinentsa de comptar amb una sèrie de mestres joves que encara no estaven exercint, van impulsar un projecte d'escola experimental: Tramuntana (en l'actualitat, La Masia). Tal com constata Carmen Agulló, «l'any 1968 es va crear Tramuntana, la primera escola en valencià. Era un centre privat, evidentment, ja que aquell any no es podia treballar amb les tècniques Freinet

a l'ensenyament públic. Les persones que van treballar allí: Enric Alcorisa, Carme Mira i Adela Costa, pertanyien a aquest moviment».

De la mà de la mateixa Adela ens apropem a aquesta experiència: «col·laboràvem en grup, treballàvem molt. Teníem un ideari pedagògic important que crec que encara avui és vigent i no ha perdut actualitat. Tot-hom, excepte un company, Enric Alcorisa, i jo mateixa, que formàvem part de la secció de pedagogia de Lo Rat Penat, eren mestres de centres públics. En aquella època, resultava molt complicat posar en pràctica propostes pedagògiques d'aquest tipus a l'escola pública. Sempre pensàvem que seria estupendo (sic) tenir una escola on poguérem, no ja com a aules separades, dur a terme tota aquesta feina que estàvem fent».

Altres experiències educatives van nàixer influenciades per l'ideari freinetista arreu del territori valencià. És el cas, entre d'altres, de les cooperatives L'escola Freinet de Benetússer, La Nostra Escola Comarcal i les Escoles de Formació Agrícola Comarcals.

En aquest sentit, l'escola cooperativa que va sorgir a Benetússer gràcies a l'esforç de Mercé Viana va heretar l'alumnat i l'espai que durant més de dues dècades havia ocupat L'Acadèmia Hispània i, durant vuit cursos, van convertir l'antic centre en una institució oberta a la vida. Al principi va costar connectar amb l'alumnat, ja que arribaven d'una realitat molt avorrida i autoritària on passaren, de colp, a una altra on participaven activament en el seu procés d'aprenentatge. «La necessitat de canvi social i cultural guiava tots els nostres actes educatius. Quina contradicció tan enorme haguera resultat, si la lluita pel canvi sociopolític no contemplara un canvi de l'escola total i radical! (...) Per això, l'escola cooperativa i crítica, on el saber fora el resultat de la pràctica reflexiva i on la crea-

tivitat formara part de la vida quotidiana en tots els àmbits. Una escola que investigara, que no oblidara el context sociocultural on es trobava, que fera de la seua cultura i del seu treball un plaer permanent» rememoren Manolo Civera i Mercé Viana al llibre *La represa del moviment Freinet (1964-1974)*.

Per altra banda, La Comarcal, tal com es coneix col·loquialment a La Nostra Escola Comarcal (Picassent), va esdevenir el següent projecte d'escola renovadora, cooperativa i plenament en valencià que va existir al nostre territori després de Tramuntana. Es podria definir l'esdevenir pedagògic inicial «des de l'eclecticisme», tal com declara Vicent Pardo, antic mestre: «tot i que la influència del mètode Freinet fou clau. La majoria de treballs eren de manipulació i l'aprenentatge mitjançant el text lliure tenia una importància fonamental. A més, no hi havia massa llibres en la nostra llengua i calia improvisar a tothora; la majoria dels materials eren d'elaboració pròpia i a les aules hom feia un abundant ús de diferents mitjans d'impressió (impremta, vietnamita, coca de gelatina, màquina d'alcohol i, per fi, ciclostil)». L'escola ha complert i celebrat recentment el seu primer mig segle de vida, un camí que compta amb una forta trajectòria consolidada dins del món de l'ensenyament valencià.

Per últim, les Escoles de Formació Agrícola Comarcals foren una iniciativa que treballava per oferir una formació pedagògica i social amb un fort component alliberador i que va tractar de dignificar, des d'una vessant cooperativa, el món de l'agricultura. Al País Valencià estaven ubicades a Catarroja, Xulilla, Beniarjó i Albocàsser. Tal com exposa Carmen Agulló, allí es treballava mitjançant «tècniques Freinet. L'alumnat feia conferències pròpies i participava activament en assemblees, enteses com una eina per aprendre a conviure, seguint la proposta del pedagog francès. Aquestes assemblees es vertebren al voltant del jo propose, jo felicite, jo critique. Eren espais

de participació molt potents, on tothom assumia la paraula i la feia seua».

Continuar el llegat: aprenentatges per al present

Actualment, el gruix dels i les mestres Freinet al País Valencià es troben en edat de jubilació però, malgrat tot, continuen reunint-se i debatent qüestions pedagògiques i polítiques de plena actualitat totes les setmanes a les trobades conegudes com els Dimarts d'Amical Conversa a l'Octubre Centre de Cultura Contemporània. Continuen formant-se, no com a docents en actiu, però sí com a persones compromeses amb la realitat del món actual. Un compromís nascut, en la majoria de casos, a les acaballes del franquisme i que ha continuat al llarg de la seua vida.

Una responsabilitat amb la societat en la que viuen que, no obstant, evita caure en el xovinisme pedagògic o en una visió excessivament idealitzada de la proposta freinetista. Al respecte, aclara Teresa Hermoso: «les nostres classes estaven plenes de vida. La vida de mestra, per a mi, ha omplert tota la meua trajectòria. Ha estat la meua font de desenvolupament i enriquiment. Els mestres Freinet no seguïem aquesta pedagogia com un catecisme ja que incorporàvem idees de molts altres referents. Teníem personalitats i estils docents distints, caràcters i maneres distintes de dur la classe, i això era una cosa molt bonica».

«Crec que la relació amb la persona és el més extraordinari que ens ha donat la vida. Els freinetistes sempre repetim una frase: una escola per la vida i per a la vida. Si no tenim clar això, vol dir que l'escola no serveix. La diferència amb les escoles franquistes és que allí regnava el silenci, i el mèrit del mestre era que no parlaren els alumnes. I nosaltres dèiem: però per què no poden parlar? La dictadura, per molt

que ho intente, sempre té esclatxes, és a dir, espais a través dels quals es poden introduir elements de canvi. Cap dictadura pot sobreviure per sempre» considera Alfred. Recuperant aquest mateix esperit, Mercé evoca la intensitat viscuda durant els primers anys: «la nostra era una manera de treballar la solidaritat, en lloc d'estar criticant tota l'estona, tan bonica! Em vaig sentir molt unida a aquelles criatures. Havíem de fer-ho. En cada etapa històrica les persones tenen un paper. I érem nosaltres, els joves, qui havíem de fer moltes coses». L'experiència d'aquest grup de mestres actuals, per a les generacions actuals, com un espill que ens interpella: què estem fent, avui, per renovar l'educació i transformar la societat?. I és que, com bé es pregun-

ta Carmen Agulló: «es pot fer un canvi a l'escola, ser molt actiu i renovador, i alhora ser conservador en el plànol polític? Doncs Freinet ens diria que no. Cal ser conseqüent, i aquesta pràctica de renovació ha d'estendre's també a la societat». I conclou: «Freinet avui dia no és un pedagog de màxima actualitat. El problema que té és que no tracta solament d'unes tècniques, sinó d'una concepció de la societat i de l'escola. I clar, és molt difícil, en un món neoliberal com l'actual, que triomfe una pedagogia de caràcter cooperatiu que aspira a una societat més igualitària. Jo espere que tornem, altra vegada, a aquest tipus de qüestionament de l'ordre social establert i que caminem cap a una societat més solidària».

Per saber-ne més...

Per conèixer de prop com es va viure i construir el moviment Freinet al País Valencià, val molt la pena escoltar la veu d'un dels seus protagonistes principals: Alfred Ramos, mestre, militant pedagògic i memorialista incansable. En aquesta entrevista, realitzada amb motiu de la presentació del llibre *L'Escola Moderna: El moviment Freinet valencià (1962-1977)*, Ramos repassa les arrels i les lluites d'un col·lectiu de mestres que, en plena dictadura, va apostar per una escola cooperativa, crítica i arrelada al medi. Endinseu-vos en el relat viu d'aquella transformació pedagògica escanejant aquest codi QR:

Carme Miquel: «fent Pinya» per l'educació valenciana

foto promocional de la CAPPEPV. Posar també l'autoria: Arxiu Escola Valenciana.

Publicat el 05/04/2023

Carme Miquel i Diego, mestra i escriptora, va dedicar la seua vida a l'educació, la llengua, el feminisme i l'ecologisme. Impulsora de l'ensenyament en valencià fa més de cinc dècades sota els principis de la pedagogia Freinet, va participar en la creació del Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament (STE) i d'Escola Valenciana.

Parlar de Carme Miquel i Diego és parlar de cultura, educació i llengua. L'escriptora i mestra, autora d'una trentena de llibres, fou una de les principals impulsores de l'ensenyament en valencià des de la seua militància i participació dins del moviment Freinet valencià. A més de la seua vessant com a creadora literària i docent, al llarg de la seua trajectòria també va participar en diverses iniciatives de foment de l'ensenyament en valencià dins de l'Administració Pública formant part, entre d'altres, de l'equip tècnic del Pla Experimental d'Ensenyança del Valencià.

Carme va ser una mestra que va ensenyar des del cor i ho va fer amb il·lusió, convicció i dedicació al llarg de la seua vida. De la mà de la historiadora de l'educació Carmen Agulló, qui l'ha homenatjada a l'obra *Mujeres imprescindibles. Educadoras en la vanguardia del siglo XX* (Editorial Kalandraya), recuperem el llegat d'aquesta figura clau de la renovació pedagògica que, tal com defensa l'autora, «va lluitar en tots els fronts: lingüístic, del magisteri, el feminista i últimament molt en el front de l'ecologisme. Tenia una mirada pluridimensional però, sobretot, tenia un compromís ben ferm amb el seu País Valencià».

Deia Carme Miquel que sempre havia viscut entre aules: per quin motiu?

Son pare i sa mare eren mestres. Treballaven a la Nucia, on va nàixer en plena postguerra. Sempre deia que havia viscut entre aules perquè la seua família, després d'exercir a la comarca de la Marina Baixa, es va traslladar a València per tal que Carme i el seu germà pogueren accedir a estudis superiors. Al cap i casal continuaren dedicant-se a la docència: sa mare en una escola de xiquetes i son pare en una de xiquets. Va créixer movent-se contínuament d'una escola a una altra i, sovint recordava que les condicions de les escoles públiques eren un desastre.

Les seues primeres vivències educatives estan caracteritzades, en les seues paraules, «pel color gris». Quina experiència formativa va haver de viure l'adolescent i jove Carme Miquel?

La del nacionalcatolicisme. Ella va nàixer en l'any 1944, en plena etapa de postguerra. Així, entre 1944 i 1954, quan va fer l'ingrés, va viure els anys més durs del franquisme, marcats per la ideologia falangista i una forta presència de la religió en tots els àmbits de la vida. L'ambient religiós també es feia notar a casa: tant son pare com sa mare havien estat depurats favorablement pel règim, ja que tots dos eren catòlics practicants. De fet el seu germà, Vicent Miquel i Diego, va ser un dels fundadors de la Democràcia Cristiana i secretari de l'Ajuntament de València durant molts anys.

En un primer moment va estudiar a l'escola pública, concretament al centre Carolina Álvarez, on treballava sa mare. Més endavant, va ingressar a Les Escolàpies, una escola privada de monges molt cara. Però gràcies al seu bon rendiment acadèmic, va aconseguir beques cada curs, i hi va estudiar allí fins als catorze anys.

Després d'acabar la seua formació bàsica, va iniciar els seus estudis a la Normal de València. Quin ambient es va trobar allí?

Va estudiar per a mestra en una Escola de Magisteri en què, en aquell moment, estaven separades les xiques dels xics. L'escola de magisteri, la Normal de València, va patir una depuració enorme dels elements més progressistes després de la Guerra Civil. D'una institució de formació del magisteri que, durant la II República, havia estat de les més avantguardistes de l'Estat, es va passar a expulsar del cos docent les mestres més renovadores. Per dur a terme aquesta depuració, van prioritzar que les professores que es quedaven o arribaven foren sobretot

molt catòliques, a més d'incorporar mestres depurades d'altres llocs.

Com a fet anecdòtic, va tenir com a professora Francisca Ruiz Vallecillos que, quan havia estat en la Normal d'Alacant, havia ensenyat als seus alumnes els postulats de Célestin Freinet i les seues tècniques. Evidentment, quan va estar amb Carme Miquel, de Freinet no parlava ningú i aquesta dona va romandre en silenci sobre aquestes qüestions. Carme recordava una escola de Magisteri plena de dones molt majors i d'algunes a punt de jubilar-se, sense cap mena d'atractiu pedagògic. Quan va acabar la carrera, deia, es va sentir estafada perquè tenia la sensació que no havia après res sobre l'ofici de mestra.

Maria Pérez, Ismael Blasco i Carme Miquel amb mestres portugueses, 1975. Autoria: Arxiu Alfred Ramos.

Què li va fer albirar nous horitzons de renovació pedagògica amb la secció de pedagogia de Lo Rat Penat i quins objectius perseguien?

Sempre remarque de Carme Miquel, igual que de Ferran Zurriaga i més gent que va formar part del moviment Freinet valencià, que eren un grup conscient que no tenien una formació adient però que, davant d'aquest fet, decidiren organitzar-se de manera autònoma i buscar per ells mateixos la formació que els hi mancava. En aquest moment Carme, que no sabia llegir ni escriure en valencià, va ser animada pel seu germà a participar en les activitats de formació que

feien a Lo Rat Penat. Allà va aprendre a llegir i escriure en valencià de la mà de mestres com Enric Soler i Godes i Enric Valor. També es va trobar amb Ferran Zurriaga, Enric Alcorisa i altres joves que volien aprendre la llengua i que, com Carme, havien estudiat Magisteri però eren conscients que no tenien ni idea d'educació. D'aquesta trobada va sorgir la secció de Pedagogia de Lo Rat Penat.

El valencià va ser, en certa manera, el pre-text per començar a impulsar la renovació pedagògica. Des de primera hora volien crear i imaginar una escola atractiva on l'alumnat estiguera a gust. Va ser en aquell moment quan es va produir allò que anomenem com *el miracle*: quan Ferran Zurriaga va conèixer la gent Freinet a França. La pedagogia Freinet els va oferir una mica la resposta a les seues necessitats, no sols pel que fa a les tècniques educatives, sinó també en la concepció del compromís social i pedagògic amb el seu entorn, allò que Célestin Freinet anomenava la *pedagogia popular*. Això va donar entitat al grup que formava aquesta secció de pedagogia.

Al llibre recordes que Carme va viure com un important punt d'inflexió personal la seua participació en el XXII Congrés de l'Escola Moderna a Perpinyà (1966). Allí va tenir l'oportunitat de comprovar la vitalitat del moviment Freinet de primera mà.

Allà van veure que els congressos Freinet eren molt pràctics. No eren els típics congressos on la gent solta el seu rotllo i punt. Aquestes trobades sempre incloïen tallers i aplicaven una metodologia molt pràctica. Una mica més tard, i a partir de la necessitat de relacionar-se i connectar amb altres docents que compartien idees i inquietuds semblants, començaren a organitzar els *Encuentros peninsulares* arreu de l'Estat espanyol. En el primer de tots, que va tenir lloc a Santander, es va

constatar que eren veritables espais on es podien compartir experiències pràctiques.

Era una època de molta efervescència, on començaren a debatre sobre llibres que els arribaven de diverses disciplines: psicologia, pedagogia, sociologia, etc. Així, van anar construint un marc teòric molt sòlid. El que trobaren va ser una metodologia molt atractiva que permetia que els xiquets i les xiquetes s'expressaren lliurement i que ho feren, a més, en la seua pròpia llengua: el valencià.

En aquestes trobades el grup valencià era un dels més forts, tenien molt de pes. Comptaven amb una presència enorme de dones mestres i treballaven de forma molt col·laborativa. M'agrada moltíssim una expressió típica que deia Carme: «fer pinya». Ací sempre han treballat molt fent pinya. Tenien molts debats i, quan anaven a altres llocs, el grup era un col·lectiu compacte. Amb el pas del temps acabaren tenint un paper clau en la creació del Moviment Cooperatiu d'Escola Popular (MCEP).

Un dels esdeveniments que organitza la secció de pedagogia de Lo Rat Penat és una trobada a Sant Pau d'Albocàsser commemorant la I Colònia Escolar Valencianista celebrada el 1933. Allí van portar a debat dos models: l'aposta del bilingüisme de Catalunya i la immersió lingüística de les ikastoles basques. Quina reflexió fa Carme al respecte?

Ferran i Carme tingueren molt bona relació amb les ikastoles basques i amb l'Associació de Mestres Rosa Sensat a Catalunya. En aquell moment apostaren pel bilingüisme com a model. És una qüestió que m'ha cridat l'atenció. Aleshores semblava que el bilingüisme era la solució perfecta, però no havien valorat bé que el pes de cada llengua era molt desigual. Ací no hi havia (ni hi ha) un veritable bilingüisme, sinó una diglòssia molt marcada. I si hi ha diglòssia, com tenien

molt clar al País Basc, no es pot oferir una suposada igualtat perquè es parteix, de fet, d'una desigualtat estructural.

Per això, si el valencià es posava al mateix nivell formal que el castellà, aquest sempre eixiria guanyant. És el que ha ocorregut i el que continuarà passant. En aquell moment pensaven que el bilingüisme podia ser una bona idea, però amb el pas del temps es va evidenciar que no funcionava: la gent acabava els estudis dominant el castellà però no el valencià. Fou aleshores quan es va plantejar la necessitat de la immersió lingüística. El model de les ikastoles va ser clau per a fer aquesta reflexió.

En la seua pràctica diària a les aules, Carme va començar a introduir el valencià i les tècniques Freinet com una excusa per burlar la censura de la inspecció a través del text lliure. A Tavernes crearen el quadern *Digna Vall* i després, en altres destinacions, va continuar desenvolupant altres projectes com *La barraqueta o El petit indi*. Què ens pots contar d'aquestes iniciatives?

Quan va anar a Tavernes de la Vall d'Alldigna, la seua primera escola, sempre contava el colp que li va suposar veure com totes les xiquetes parlaven en valencià fora de l'aula però dins de l'escola no l'utilitzaven mai. Amb la revisteta *Digna Vall* és quan començaren a escriure alguna cosa en valencià: cançonetes, textos lliures, etc. Es podria dir que, a partir de la tècnica Freinet de fer una revista artesanal, on les alumnes escrivien i dibuixaven, va trobar una escletxa per introduir l'aprenentatge de la llengua. Com que no es tractava d'un material didàctic que havia de passar per la inspecció ni estava subjecte a un control estricte, disposava de més llibertat en aquest sentit.

Carme sempre va treballar a l'escola pública, circumstància que suposava una sèrie de

dificultats que no es donaven a l'escola privada. Ací la primera escola en valencià va ser Tramuntana, una cooperativa de caràcter privat on tota la progressia valencianista portava els fills, precisament perquè s'hi feia l'ensenyament en aquesta llengua. Allí podien fer, més o menys, el que volien. A l'escola pública, no. Fins i tot els teus propis companys et podien denunciar. Ella mateixa, en alguna ocasió, contava que en destinacions com Torrent li va tocar treballar amb equips docents molt conservadors.

Aquest és el seu gran mèrit: començar a treballar en una escola que en un primer moment no era favorable al valencià i saber burlar les dificultats mitjançant activitats fora del currículum (passejos, escriptura de textos per a la revista escolar o cançons) on cadascú poguera gastar la llengua que volguera. I sempre hi havia un grup d'alumnes que ho feien en valencià.

Carme es va incorporar al Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, va formar mestres en didàctica de la lingüística valenciana i va participar en el llibre *Escola i llengua al País Valencià* i a l'equip tècnic del Pla Experimental d'Ensenyança del Valencià. Per què va decidir assumir tots aquests compromisos?

Realment el que ella i els seus companys i companyes van fer va ser fer el que les Escoles de Magisteri no feien. Ni la d'Alacant, ni la de València ni la de Castelló ensenyaven el valencià ni com a optativa. Aleshores, qui formava els mestres? Perquè si nosaltres reivindicuem que farem una escola en valencià, haurem de tenir mestres que sàprien valencià. Lo Rat Penat es va quedar lluny de ser aquesta institució de referència pel canvi conservador que hi va haver en el seu si de caràcter lingüístic.

En aquell moment hi va haver un debat que encara avui en dia té cua. Inicialment, es

van adoptar (que no adaptar) els llibres escolars de Catalunya. Això generava alguns problemes perquè, tot i que ningú qüestionava la unitat de la llengua, sovint l'alumnat havia d'aprendre paraules allunyades del seu ús quotidià. Hi havia, per tant, una necessitat urgent de crear materials didàctics adaptats a la realitat valenciana.

És en aquest context que Sanchis Guarnier, des de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la Universitat de València, va posar en marxa els cursos de Didàctica del Valencià. En aquests cursos es va formar pràcticament tota una generació de mestres que més endavant impulsarien l'ensenyament en valencià. Cal tenir en compte que la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV) és del 1983, i que a Magisteri el valencià no es comença a oferir com a optativa fins al 1978. Aquella aposta formativa va ser, sens dubte, una gran decisió. No es pot entendre la història recent del nostre país sense aquella mobilització.

També va ser part de la Conselleria de Cultura i Educació com a cap de la Secció de Programacions i Estudis.

L'entrada de Carme Miquel a la Conselleria d'Educació respon a una motivació similar: calia gent capacitada. Ara bé, aquella etapa va durar poc perquè, com ella mateixa repetia sovint, era «mestra d'escola» i volia estar a l'aula, amb l'alumnat. Va assumir aquell càrrec per compromís, per militància, però quan va poder va tornar a fer el que més estimava: fer escola.

La vessant com a escriptora també l'hem de destacar. El seu primer llibre, *Un estiu a la Marina Alta*, el va publicar amb el suport d'una comissió fallera. A mesura que l'alumnat creixia, els mestres s'adonaven que necessitaven materials literaris adaptats a diferents franges d'edat. I Carme va començar a escriure com a resposta a aquella necessitat: oferir novel·les

fàcils de llegir per a la gent jove i textos adaptats al país, als seus paisatges i a les seues vivències.

Així va nèixer una extensa obra literària, dins de la qual cal destacar *A cau d'orella* i *Cartes a Mireia*, dos textos escrits i pensats per a les seues filles en què repassa la seua pròpia vida. Són llibres on el paisatge és el nostre, i no hi ha res millor que parlar a partir d'alguna cosa que ens és propera, que està al nostre voltant. És una meravellosa manera de treballar la literatura i la geografia. Ella mateixa deia que l'acte d'escriure era com un *cuquet*, que de l'obligació va passar a la devoció. Un exemple clar d'aquesta evolució és *Mataren el verd*, una denúncia literària sobre el procés de destrucció del barri de la Punta, a València. Va utilitzar els seus llibres com una eina per conscienciar la gent.

Al llibre *A cau d'orella* afirma que «la llengua no és una manera sols de comunicar-se, perquè si desapareix, es perden determinades relacions humanes, vivències i maneres de crear». Es va implicar en la creació de l'Associació d'Alumnes, Pares i Professors per l'Ensenyament Públic en València (CAPPEV) i va ser la primera presidenta d'Escola Valenciana. Per què calia apostar per superar l'escola com un dels pocs escenaris d'implantació i normalització de la llengua?

Quan es va formar Escola Valenciana ja hi havia coordinadores que treballaven pel valencià. Aquestes no estaven formades solament per mestres, sinó que també hi

participaven famílies i veïnat. Aquell moviment cívic a favor de l'ús i ensenyament del valencià era extraordinari, tenint a les Trobades d'Escoles en València com una fita clau cada any celebrada a pràcticament totes les comarques del país.

Potser avui ens hem centrat massa en l'àmbit escolar i no hem posat prou èmfasi en fomentar l'ús social del valencià. En aquell primer moment hi havia una cosa que, dissortadament, ja no trobe tant avui: entusiasme. És una opinió molt personal que he compartit amb gent estimada. I és que es partia d'una premissa fonamental: no s'ensenyava el valencià com s'ensenyava l'anglès, perquè el valencià és la nostra llengua. És el que deia Carme: el valencià és una herència que ens arriba de generacions passades i que estem obligades a continuar transmetent. Aquesta consciència era el que despertava l'entusiasme per aprendre-la i fer-la servir.

Actualment, crec que l'ensenyament del valencià s'ha oficialitzat en excés i moltes escoles, salvant algunes excepcions, l'imparteixen com si fóra una assignatura qual-sevol, com l'anglès o el castellà. Però no és el mateix estudiar una llengua per obligació que fer-ho amb estima. El valencià s'ha d'ensenyar, com deia Empar Navarro, «amb el cap i amb el cor». I ací, potser, no hem sabut fer-ho del tot bé: no hem aconseguit transmetre que tindre dues llengües en aquest país és una riquesa. Dos idiomes, dues cultures i dues literatures que es complementen i s'enriqueixen mútuament.

«La paraula col·lectiu és la que defineix més clarament aquest moviment»

Escoles d'Estiu dels MRP. Autoria: Arxiu MRP

Publicat el 21/07/2021

*Els Moviments de Renovació Pedagògica i les Escoles d'Estiu del País Valencià han estat espais de formació i trobada col·lectius que han deixat una empremta profunda en la manera d'entendre i viure l'educació al llarg del nostre territori. Nascuts de la mà de mestres compromesos amb la democratització de l'ensenyament, aquests moviments van esdevenir un referent de lluita per la dignitat del magisteri. L'exposició *Repensar l'escola: Les Escoles d'Estiu del País Valencià recupera aquest llegat*.*

«*Estem a prop de la mar i no som pas una illa. Xafem terra, i xafant-la fem senda. Ens movem. Renovem. Pensem l'escola, en l'escola, des de l'escola. Som un grapat d'homes i dones. Un grapat de treballadors i treballadores. Som un moviment de renovació pedagògica*»

Revista del MRP Escola d'Estiu del PV, núm. 1. (1985)

34

Els Moviments de Renovació Pedagògica del País Valencià (MRP) i les Escoles d'Estiu han constituït, al llarg de les darreres dècades, uns espais clau per inspirar la construcció d'una pedagogia basada en el compromís i la utopia. Emmirallats, entre d'altres, en les propostes de la Institució Lliure d'Ensenyament, les escoles racionalistes, Paulo Freire i Freinet, aquests col·lectius de mestres prengueren simbòlicament el relleu del treball desenvolupat anys enrere pel moviment Freinet valencià.

A través d'una militància no només pedagògica, sinó també política i social, aquestes persones plenes de rebel·lia i ganes de lluitar contra les desigualtats socials es comprometeren amb els seus barris, clausures i organitzacions sindicals i polítiques per tal de somiar i demostrar que un altre món i una altra manera de fer les coses era possible.

Així, i amb la voluntat de traduir el debat pedagògic en pràctiques d'aula, tal com afirmen a la revista *Allioli*, «assajaven mètodes cooperatius antiautoritaris, ensenyaven la història i la cultura del País i participaven en el debat polític per una alternativa democràtica a l'escola. Canviaren els rosaris per la música i el joc, estenent una educació contra la por als cossos i a favor de la lliure expressió dels sentiments».

Amb motiu de la inauguració de l'exposició *Repensar l'escola: Les Escoles d'Estiu del País Valencià*, conversem amb Lupe Palau, Manolo Cabanillas, Ramon Torres i Conxa Delgado (Güin).

Què són, per a vosaltres, els Moviments de Renovació Pedagògica?

Güin: Els MRP són la meua vida; no puc deslligar la meua experiència escolar d'aquest moviment. Formar part d'aquest col·lectiu m'ha permès reflexionar profundament, i aquesta reflexió m'ha portat a una pràctica que, al seu torn, es repensava en grup per tornar-la a aplicar. A més, m'ha ajudat a construir la meua identitat com a valenciana ja que, tot i que els meus orígens són castellans i andalusos, gràcies als MRP vaig descobrir, amb profunditat, una altra cultura, una altra llengua i una nova manera d'entendre el món.

Manolo: No concep la meua trajectòria professional sense aquest moviment. Quan vaig contactar amb els MRP vaig adonar-me que a la Facultat faltava molta de la pedagogia que vam aprendre després. Comences a escoltar Freinet, escola arrelada al medi i altres propostes i ho converties, ja no en una qüestió pedagògica sinó en una qüestió vital. Em va aportar experiències personals i pedagògiques impagables. Crec que sense el Moviment de Renovació Pedagògica de La Safor hauria hagut de buscar alternatives en altres comarques perquè, una vegada dins, veus el ventall de possibilitats i de maneres de treballar i ja no conceps una altra forma de fer: la investigació-acció, el compartir experiències amb els companys i companyes i el rebre opinions honestes per millorar constantment. Això és impagable, i això són els MRP. També t'ajudava a conèixer tot un moviment cultural perquè, clar, recordem que estàvem en uns anys que, com deia el

poeta Miquel Martí i Pol, tot estava per fer i tot era possible. I nosaltres ens ho vam creure, ens vam creure que ho podíem fer.

Lupe: Hi ha una cosa que sempre m'ha fascinat dels MRP i és com un pensament o una proposta, inicialment única i personal, creix exponencialment quan es comparteix. Quan algú posa una idea en comú, aquesta ja no és només seua, i això enriqueix el teu quefer com a docent. L'intercanvi d'aportacions és essencial, i els MRP representen precisament això: la necessitat de pertànyer a un col·lectiu que, amb el desig de construir una escola semblant, t'estima i et fa sentir còmoda.

Recollíu el sentiment de trobada i cooperació, i, ahora, els MRP sou hereus d'un fil històric que ve de molt lluny. De quins postulats pedagògics beveu?

Güin: Bevem de moltíssimes fonts. En el meu cas, des dels inicis, vaig començar a beure de Freinet i de Ferrer i Guàrdia perquè, durant la meua etapa com a estudiant de Magisteri, vaig tenir la sort de coincidir amb Gonçal Anaya. Amb ell vam començar a descobrir una sèrie de pedagogies de les quals fins aleshores no havíem escoltat parlar. A partir d'aquestes lectures, establírem un contacte molt estret amb la gent del Moviment Cooperatiu d'Escola Popular (que en aquell moment es deia ACIES). Aquestes referències ens van obrir el camí, però després, al llarg d'aquest trajecte, s'hi han anat sumant moltes altres veus, com ara Paulo Freire, Wilfred Carr o Stephen Kemmiser

Ramon: Podem partir de dues bases: beure de les fonts, que seria tota la tradició pedagògica que va des de Freinet, Ferrer i Guàrdia i Montessori, o beure del riu, que són els nostres referents més propers. Nosaltres hem begut del riu des del principi: de Carme Miquel i Ferran Zurriaga, per exemple. Però clar, a poc a poc ens vam adonar que Carme i Ferran eren del Moviment Freinet,

cosa que ens va ajudar a endinsar-nos en aquests postulats. Després va arribar la concepció de la necessitat de construir una escola arrelada al medi i del treball a través dels quaderns de camp. També descobrírem Freire. Però sobretot és el que ja estàvem dient, allò important eren les lectures que compartíem entre nosaltres com, per exemple, textos sobre Vygotski.

A més, teníem un instrument molt valuós: la revista *Cuadernos de Pedagogía*, fundada per Jaume Carbonell. Va ser una eina fonamental en la nostra formació. Malauradament, avui dia ha perdut tot el seu esperit crític i transformador. Amb tot, l'hemeroteca continua disponible i encara ens és útil per consultar molts continguts. Aquella era una forma d'autoformació molt potent: llegíem un article, el treballàvem i després convidàvem la persona a les Escoles d'Estiu.

35

Quin model d'escola plantejava el MRP?

Lupe: Vam fer un congrés a Gandia, l'any 1989, per reflexionar sobre quin model d'escola plantejàvem i desitjàvem. L'escola havia de ser pública, popular, valenciana, arrelada al medi, coeducativa i inclusiva. Bé, tots els adjectius que ara estan més presents, nosaltres ja els volíem i els defensàvem des de feia molt de temps. Una escola, en definitiva, que fora de tots i per a tots.

Ramon: El problema del que diu la Lupe és que tots aquests adjectius han estat recuperats (o directament malinterpretats) per l'Administració Pública, i els han convertit en quelcom molt institucional. Nosaltres fèiem uns plantejaments que, per exemple, quan parlàvem d'inclusió, no es reduïen al fet que els xiquets amb dificultats de mobilitat es pogueren moure bé per l'aula i prou. No: això és un aspecte important, sí, però la inclusió va molt més enllà. És una filosofia. Nosaltres ho plantejàvem des d'una altra mirada: des de la vivència i des de la

realitat de l'aula, no com una assignatura o un programa específic. I aquest ha estat un dels problemes.

Pel que fa al concepte d'escola valenciana, per exemple, també ha passat el mateix: l'escola valenciana que coneixem avui no és la mateixa que nosaltres proposàvem als anys vuitanta. Nosaltres tenim molt clar quin model hem defensat sempre, però veiem que cal estar en alerta contínua, defensant i omplint de contingut aquests conceptes.

Parlàveu del viratge que han patit algunes paraules i conceptes i com s'han buidat del seu contingut polític. En aquest sentit, la vostra companya Àngels Martínez Bonafé ha defensat que aquest moviment implica també assumir un discurs sobre com construir una alternativa per transformar la realitat. Considereu que cal emfatitzar, a dia d'avui, la vessant política de l'educació?

Güin: Qualsevol acció que fem cada dia és política. Per exemple, ara que he treballat (abans de jubilar-me) en els estudis de Formació Professional, feia reflexionar les meues alumnes del Cicle Formatiu d'Educació Infantil sobre si, al matí, quan a un xiquet o una xiqueta de menys de tres anys li poses la roba al davant i li dones a triar, no està ja prenent una decisió. Per tant, tu estàs educant en una manera de fer les coses, preparant-lo perquè, en un futur, pugua prendre decisions. Una cosa tan senzilla i quotidiana com aquesta és un acte polític. A l'escola també prenem decisions constantment: per què optar per una metodologia o una altra, per què col·locar el mobiliari d'una determinada manera, per què utilitzar uns materials i no uns altres, per què abordar els conflictes d'una manera concreta. Tot el que fem a l'escola té una dimensió ideològica, i aquest és un tret fonamental, al nostre parer, per formar ciutadania. Perquè, si no és per això, per a què eduquem?

Manolo: Evidentment, per a nosaltres tot és política. Sempre estem fent política, i sempre cal enfocar-ho des del compromís. Les quatre persones que estem ací, per exemple, hem estat en la lluita sindical, assessorant i sent part activa dels Serveis de Formació del Professorat i assumint tasques de coordinació i direcció als centres per on hem passat. Les persones que hem viscut els MRP sempre hem tingut la voluntat d'aportar i sumar. Tenim molt clara la consciència i el deure d'estar als equips directius, que són els que donen forma i contingut al projecte educatiu, i també als CEFIRE, des d'on pots ajudar i arribar a moltíssimes persones mostrant que es poden fer les coses d'una altra manera. Nosaltres no defugim aquesta tasca. Al contrari, creiem que és important que, abans que estiguen uns altres, estiguem nosaltres.

Els MRP naixen en un món on la utopia i els horitzons actuen com un motor molt potent. Amb l'arribada dels primers governs democràtics, va arribar la Reforma de l'Ensenyament Mitjà i la LOGSE que, des d'un enfocament constructivista, incorporaren alguns continguts i postulats que vosaltres ja defensàveu, integrant-los progressivament en l'àmbit institucional. Com heu viscut aquesta tensió i què ha significat a nivell pràctic?

Lupe: Hi havia activitats i propostes que es feien amb l'alumnat i que, a poc a poc, omplien de sentit la vida a l'escola. Després, aquestes pràctiques acabaven convertint-se en lleis o normes generals. I ací vam tindre un problema greu, perquè en el moment en què allò va esdevenir en obligatori per a tothom, deixava de treballar-se amb la profunditat que calia. Per posar-ne un exemple: quan decidíem abordar alguna tradició, com ara el Carnestoltes, el Dia de la Pau o el Dia de l'Arbre, nosaltres teníem clar quin era l'objectiu: fer-ho implicava tot un procés de treball previ, amb activitats i reflexió, que culminava amb la seua celebració o commemoració. Ara bé, en el

moment en què aquestes efemèrides es fixaren en un calendari escolar com un dia a marcar i prou, es va buidar completament el seu esperit.

Ramon: Això va ser un moviment de captació, sobretot per part del PSOE, i va ser un moviment fallit. Recorde els anys vuitanta quan, amb la voluntat de renovar pedagògicament l'escola, es va començar a replantejar la formació del professorat, creant els Centres de Professors (els CEP, que després serien els CEFIRE). La idea era molt bona. De fet, hi va entrar gent del nostre entorn, i hi havia moltes ganes de fer aportacions i transformar. Però què va passar? Doncs que aquests nous centres no oferien espais reals per a la reflexió pedagògica per part del professorat.

Autoria: Arxiu MRP.

Quin va ser el problema d'aquella manera d'actuar de l'Administració? Que van voler institucionalitzar una cosa per a la qual la gent no estava preparada. El cas més greu, per a mi, va ser la implantació dels Projectes Curriculars de Centre. Era una eina fabulosa, amb un potencial immens, però es va acabar convertint en una cosa buida de sentit. Recorde que una de les tècniques que ens proposaven consistia a agafar els continguts, retallar-los i fer una mena de *recortapega* (sic), que allò s'havia de veure! Val a dir que, en aquella època, els ordina-

dors no existien pràcticament, però no, no es tractava d'això!

Recorde que abans dels CEP vam estar tot un any treballant només amb els objectius del projecte educatiu de centre. I aquell sí que va ser un treball fabulós, perquè hi havia reflexió, debat i construcció real. Però amb la institucionalització o, millor dit, amb la *terminilització* (és a dir, la imposició d'uns terminis per fer-ho tot), i sense oferir temps ni espais per a un diàleg ric i fecund, es va desmuntar completament tot aquell esperit de transformació i de voluntat de canvi que hi havia.

Estem parlant de la qüestió de la necessària formació del professorat, i una de les idees que es desprèn de les vostres intervencions és la importància de disposar d'un temps, entès com un temps fecund, per poder formar-se amb els mitjans més adients. Actualment, el paper docent està cada vegada més menystingut per certs sectors que advoquen per transformar-ne el seu sentit i reduir-lo a la figura de guia o coach. Des de la vostra perspectiva, quin ha de ser el rol del professorat dins del procés educatiu?

Manolo: Per què un bon mestre o una bona mestra no està formant les futures generacions de docents? Per què la majoria de mestres a la Universitat no ha trepitjat mai una aula? A la meua època d'estudiant sí que n'hi havia. Fa la sensació que el professorat estiga, no sé si en hores molt baixes, però sí en un moment complicat pel que fa al reconeixement social.

La resposta a la teua pregunta és molt senzilla: tot. El professorat ha de donar el 100%. Però per fer-ho calen mitjans i reconeixement. Per exemple, es podria començar per eliminar la burocràcia innecessària, que només ofega el dia a dia a l'aula. Un mestre no va a Magisteri per formar-se en gestió de centres, sinó per aprendre sobre pedagogia. Per gestionar hi ha el Personal

d'Administració i Serveis. Per tant, el que cal és dotar els centres del personal suficient per assumir aquesta tasca i deixar que l'equip docent pugui fer la seua feina amb tranquil·litat.

Conxa Delgado 'Güin', Ramón Torres, Manolo Cabanillas i Lupe Palau en un dels panells de l'exposició 'Repensar l'escola: les Escoles d'Estiu al País Valencià'. Autoria: Dídac Delcan

Cal garantir, en definitiva, temps per fer classe, preparar-les i també per reunir-se amb el claustre i poder, així, reflexionar sobre la pràctica i compartir qüestions pedagògiques. Les poques hores de coordinació que tenim les vivim sempre a contrarellotge, sense espais per parar i pensar. Cada vegada tenim menys temps per a això i, en canvi, més càrrega burocràtica. Necessitem espais, temps i reconeixement social.

Actualment, una de les iniciatives que s'estan duent a terme per posar en valor el vostre paper són exposicions com aquesta. Això implica dues coses: d'una banda, un reconeixement del paper històric, polític i pedagògic que heu exercit al llarg de tants anys; de l'altra, que es tracta també d'un homenatge que evidencia que el vostre ha estat un moviment amb una certa trajectòria i que cal repensar. Per evitar que es convertisca només en una fita nostàlgica del passat, tot i que encara avui els MRP continuen existint, què poden aportar avui aquests moviments per esdevenir un espill on emmirallar-nos?

Ramon: De moment, cal difondre tot allò que tenim i tot el que hem fet. Però el que passa és que, en un acte comunicatiu, necessites un emissor i un receptor. I de receptors, ara com ara, no en tenim gaires. Per què? Doncs no ho sé ben bé. El que sí que està clar és que hem estat (i som encara) un moviment molt important. A qui li interesse, ací estem.

Güin: Crec que en aquests moments tenim poca visibilitat, com diu Ramon, però sempre pense que el futur ha de ser millor. Aleshores, què m'agradaria? M'agradaria que la Facultat de Magisteri tinguera present que encara existim moltes persones que hem format part dels MRP, que hem treballat intensament i que tenim una sèrie de sabers i coneixements que podrien ser molt útils en la formació del futur professorat. Per a mi, aquesta seria una manera de posar en valor aquest moviment, d'evitar veure'l com una cosa del passat i també d'aportar les nostres maneres de fer a les noves generacions de mestres. Si serà possible o no, això ja no depèn de nosaltres.

Manolo: Personalment soc més optimista. Freire ja fa anys que va faltar. Ell, com també Freinet o altres pedagogs que han estat referents per a nosaltres, potser formen part d'una qüestió generacional. Però les seues idees continuen vives. Si hi ha debat, això és una gran notícia, perquè els qui hem ensenyat història sabem que aquesta està plena de fluxos i refluxos. Crec que, pertot arreu, hi ha molts docents amb ganes de fer coses i que, tard o d'hora, s'adonaran que es necessiten mútuament i que necessiten el mateix que teníem nosaltres: un grup de companys i companyes amb qui compartir, debatre i créixer. Per això, considere que allò que hem deixat els MRP és l'exemple que les coses es poden fer d'una altra manera. I aquest record, en forma d'exposició promoguda per l'Administració Pública, ha estat tot un encert.

CAPÍTOL 2

L'escola que volem: viva, cooperativa i en valencià

Una part important de les propostes educatives transformadores nascudes al País Valencià a les acaballes del franquisme i durant els primers anys de la democràcia no van sorgir des de les institucions sinó des de diversos col·lectius de mestres, famílies i moviments socials. En un context polític advers, i amb una legislació que marginava la llengua i la cultura pròpies, van decidir organitzar-se per impulsar una altra manera d'entendre l'escola, tot promovent iniciatives centrades en la renovació pedagògica, la implicació de les famílies, la gestió cooperativa i la normalització lingüística.

Amb influències diverses, que van des de la pedagogia Freinet fins a l'humanisme cristià, tot passant per Neill, Makarenko i Freire, aquests projectes imaginaren una alternativa a l'escola del règim (gris, obscura i sancionadora). Amb el pas dels anys, algunes d'elles s'han consolidat com a referents d'un model educatiu actiu, democràtic i arrelat al territori. Els casos de Tramuntana i La Nostra Escola Comarcal, les primeres escoles cooperatives en oferir un ensenyament íntegrament en valencià, no són excepcions aïllades sinó part d'un moviment de fons que supera, en l'actualitat, el centenar de centres estesos per tot el territori valencià.

L'aprovació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV) l'any 1983 va contribuir a legitimar moltes d'aquestes pràctiques que també havien anat emergint, de manera més o menys aïllada, dins l'escola pública. Ara bé, en un context marcat per la tensió política després de la Batalla de València, sostenir aquest impuls requeria, tal com afirmava Carme Miquel, «construir un moviment social al voltant de l'escola». En aquesta línia de revolta i de demanda social d'ensenyament en la nostra llengua, un cop arribada la primavera, l'època on tot floreix, arreu del País Valencià es convoca des de l'any 1986 un esdeveniment clau que dinamitza, any rere any, a més de dues centes mil persones arreu de les nostres comarques: les Trobades d'Escoles en Valencià.

La trajectòria d'aquests projectes ens mostra que és possible, encara avui, imaginar i sostenir una escola cooperativa, viva i en valencià.

Tramuntana: les arrels de l'escola en valencià

Escola Tramuntana, 1969. Autoria: Arxiu Alfred Ramos

Publicat el 06/04/2022

Tramuntana va esdevenir, l'any 1968, la primera escola completament en valencià al nostre territori. El projecte va nàixer vinculat al grup de mestres que s'organitzaren, als anys seixanta, a la secció de pedagogia de Lo Rat Penat sota els postulats pedagògics de Célestin Freinet. De la mà d'Enric Alcorisa i Adela Costa revivim les dificultats amb les quals es trobaren i recuperem les il·lusions amb les quals construïren aquesta iniciativa.

L'any 1968, en plena dictadura franquista, un grup de persones vinculades al valencianisme cultural i polític, i organitzades educativament al voltant de la pedagogia Freinet, va decidir impulsar una escola que s'allunyara del model oficial imposat pel règim. Així va nàixer Tramuntana, un projecte educatiu que volia recuperar els valors democràtics dins l'ensenyament, i que amb el temps evolucionaria a través de noves etapes, primer amb la denominació de Mistral i, a hores d'ara, La Masia.

La iniciativa naixia de la voluntat de construir una escola diferent: arrelada a la cultura valenciana, oberta, participativa, activa i amb una clara vocació de formar una ciutadania crítica i compromesa. Però dur-la a terme no era gens senzill. Davant dels entrebancs legals i econòmics, diverses figures clau del panorama intel·lectual i polític valencià van oferir suport econòmic i personal com és el cas, entre d'altres, de Vicent Ventura, Joan Fuster, Joaquín Maldonado Almenar, Adolf Pizcueta, Doro Balaguer, Enric Tàrraga i la Fundació Huguet de Castelló. Aquest nucli impulsor estava vinculat a moviments clandestins de diferents tendències ideològiques, des de la democràcia cristiana fins a l'esquerra comunista.

El 9 de setembre de 1968, Tramuntana inicia el seu camí en un xalet llogat al Vedat de Torrent, sota el règim de societat anònima. Amb només vint-i-vuit alumnes, de dos a catorze anys, i amb Enric Alcorisa, Adela Costa i Carme Mira com a mestres. A continuació conversem amb Enric i Adela per tal de recordar els inicis d'aquesta iniciativa pionera, les dificultats amb les quals es trobaren i les il·lusions amb què iniciaren un projecte que, no només era pedagògic, sinó també polític i social.

Com va nàixer el desig de crear un projecte com el de l'escola Tramuntana?

Adela: Durant l'últim curs dels meus estudis de pedagogia vaig contactar amb Ferran Zurriaga a través de Pepa, la seua companya, amb qui jo tenia una bona amistat arran d'anar juntes a la universitat. Ferran em va convidar a formar part del grup Freinet que, al principi, era la secció de pedagogia de Lo Rat Penat. Nosaltres estàvem allí no perquè estiguérem 100% d'acord amb els plantejaments d'aquesta entitat, sinó perquè no teníem un altre lloc on anar. Més tard ens vam independitzar i ja ens organitzàrem autònomament com a grup.

Enric: El motiu principal pel qual ens vam despenjar de Lo Rat Penat va ser que aquesta entitat va començar a assumir postulats més conservadors al voltant de la llengua i en l'àmbit polític.

Adela: Tot el món d'aquesta secció eren mestres de l'escola pública, havien fet les oposicions i havien tret la seua plaça, a excepció d'Enric i jo, que érem els més joves. Dins d'aquest grup treballàvem de valent reflexionant i llegint sobre com podíem ensenyar d'una altra manera molt diferent a la que es feia majoritàriament en aquella època. Nosaltres seguíem sobretot els postulats de la pedagogia Freinet, de la qual vam aprendre les seues propostes gràcies a Ferran, que ens en va facilitar els materials i les lectures. Érem un projecte únic a tot l'Estat espanyol.

Com cadascú estava treballant a una escola, ens trobàvem al grup per posar en comú allò que fèiem a les aules tot aplicant, fins on podíem, les tècniques Freinet. Però aquesta resultava sempre una experiència molt parcial. En analitzar la situació, vam pensar que estaria bé muntar una escola que responguera totalment a la manera d'entendre l'educació segons els postulats d'aquest pedagog francès.

Enric: L'escola es va posar en marxa el 9 de setembre de l'any 1968. Amb vint-i-vuit alumnes, una cuinera, tres mestres, un

conductor d'autobús i, una miqueta més tard, va arribar *Dilluns*, el nostre gos. Ens vam instal·lar al Vedat (Torrent), a un xalet que es deia Villa María, i vam començar a recollir alumnes. No vam fer cap tipus de publicitat encara que sí que teníem uns fullets on es descrivia què era i què volia ser la nostra escola.

A l'hora de posar en marxa l'escola anaren sorgint algunes qüestions importants. Per exemple, com estructurar un projecte com aquest, la seua situació legal i la fórmula jurídica del centre.

Adela: Totes aquestes qüestions no ens les vam plantejar a priori. Anaven apareixent a mesura que anava passant el temps. La qüestió fonamental és que el grup de mestres Freinet decideix crear una escola on no tinguérem interferències de cap tipus i on es poguera dur endavant un projecte pedagògic com aquest lliurement. Teníem un grup de mestres i havíem de trobar un grup d'alumnes, però no solament això, sinó que també necessitàvem les famílies i a més gent que poguera aportar econòmicament i ajudar, així, a l'establiment de l'escola. Ens van ajudar els que podríem anomenar, d'alguna manera, com els *pares de la pàtria*, perquè hi havia més pares que mares també en aquesta qüestió pel motiu de sempre, de com està muntat tot aquest món. Per exemple, econòmicament ens va recolzar Joan Fuster, Vicent Ventura, Enric Tàrraga, Doro Balaguer i Adolf Pizcueta. La veritat és que ens ajudaren molt. A més, cada família pagava una quota mensual.

Enric: Al principi no hi havia una quota fixa. Cada família pagava el que creia que havia de pagar i el que podia. Això he de reconèixer que creava una disfunció perquè mai hi havia els mateixos ingressos mensualment, però havíem de pagar els sous i el lloguer de l'espai. Això, i em sap greu dir-ho, creava una situació d'in-

certesa, ja que algunes famílies (encara que afortunadament no totes) no captaven la importància que tenia pagar una mensualitat fixa per a garantir el correcte desenvolupament de l'escola. Més tard haguérem de posar-ne una de fixa perquè era molt complicat tirar endavant amb aquesta incertesa.

L'aposta per una escola en català i amb una forta consciència valencianista, us va suposar algun problema?

Adela: No molt. Això ens va caure poc. Almenys és la percepció que tinc. Però sí que hi ha algunes anècdotes ben gracioses. Recorde una visita d'una de les nostres inspectores, Encarna Piles. Estàvem a l'hora del pati jugant. Allí estava un alumne que es deia Germà Miralles i jo li vaig dir «vinga, Germà, baixa de l'arbre que et faràs mal», i després la inspectora va posar a l'informe que érem com una espècie de secta perquè «se llaman *germans* entre ells» (riuen).

Enric: Realment crec que a aquesta inspectora li va impactar venir a l'escola perquè, per exemple, els més menuts moltes vegades anaven mig nuets quan feia bon temps i altres anaven apujant-se pels arbres constantment. Clar, era una cosa que cridava l'atenció, i més en aquella època. Aquella senyora se'n va anar escandalitzada. Alguna vegada, en alguna d'aquestes visites, haguérem de traure els alumnes més majors per la finestra perquè s'amagaren. Cal tenir en compte que no estàvem en situació legal per a tenir, a final de cada curs, el document justificatiu que acreditava que havien cursat els seus estudis, i això suposava que ens podíem posar en un gran problema. Això ho arreglàvem, dins del mateix grup Freinet, estipulant-ho com a educació domèstica, i anàvem a l'escola d'algun company o companya i allí ens feien la formalitat d'acreditar amb un paper aquests estudis.

A grans trets, com definiríeu la proposta pedagògica freinetista?

Enric: Per una banda, una aposta per fer una escola laica, coeducadora i arrelada al país i al medi. I, per altra, estarien el que es coneixen com les tècniques Freinet: el text lliure, a través del qual els xiquets aprenen a llegir i a escriure. I, sobretot, a expressar el que volien; la impremta, que en aquell moment utilitzàvem la *coca de gelatina*, que era una vietnamita, on s'imprimien els textos que havien triat entre els *nanos*, i això ho repartíem i ho utilitzàvem com a material per a ensenyar a llegir i a escriure. També imprimíem els seus dibuixos utilitzant el linòleum. Un altre eix era el teatre, a l'escola es representaven obres i moltes vegades l'alumnat les escrivia o, si encara no sabia llegir, escoltava la història i després la muntàvem conjuntament. Amb totes aquestes activitats i tècniques es fomentava l'esperit de treball col·lectiu.

Adela: Què defensava aquesta pedagogia? Una escola democràtica, on s'escolta i on es fa partícip a tothom del funcionament del centre, una escola no impositiva, una escola laica i una escola arrelada al medi, no només a la llengua sinó a la cultura, la geografia i la història.

Enric: Per tal de fer-se una idea, allò que s'havia de fer diàriament a l'escola es decidia entre tots i totes. Tots els matins fèiem una assemblea, com un hàbit inicial de cada dia. I els problemes de disciplina també es resolien així. En l'assemblea es reflexionava sobre allò que havia ocorregut i es prenen decisions.

Adela: Un altre aspecte clau era la correspondència interescolar, on es practicava l'escriptura a través de l'intercanvi de cartes amb alumnes d'altres escoles. Això ens permetia no ser una escola aïllada sinó tenir comunicació amb altres centres dins del País Valencià, d'arreu de l'Estat espanyol i inclús de França.

L'altre aspecte important era la relació amb les famílies, quin paper jugaven dins de Tramuntana?

Adela: Al principi l'escola, des del punt de vista administratiu, era una societat anònima. La portaven alguns pares i altres persones vinculades a l'escola. Després, es va convertir en una societat limitada durant un curt espai de temps i, finalment, es va convertir en una cooperativa de pares i mares. La implicació de les famílies era un eix clau des de tots els punts de vista: perquè contribuïen econòmicament al manteniment de l'escola, sobretot als inicis, i també perquè estaven molt implicats en el projecte de l'escola des del punt de vista educatiu. També hi havia malentesos perquè, per exemple, moltes vegades els xiquets arribaven a casa plens de fang després d'haver estat rebotcant-se per tot el pati, i hi havia famílies que això no els pareixia bé.

Enric: Cal tenir en compte que nosaltres partíem de la no experiència com a mestres en una aula i molt menys en una escola intentant impartir una educació inspirada en Freinet. En aquella època llegíem Makarenko, Sumerhill i Barbiana. Llegíem a *punta pala* i tractàvem d'aprendre molt, de forma constant. Però no teníem experiència. La veritat és que nosaltres vam començar la casa per la teulada, és a dir, vam entrar de colp en una situació que depenia exclusivament de nosaltres. I teníem la sensació que ens estàvem menjant el món.

Adela: Vam entrar en moltes contradiccions, però evidentment aquesta és una reflexió que hem fet a posteriori al llarg dels anys. Fou la nostra primera experiència en l'ofici, no havíem exercit mai. I clar, això estava present i ens va condicionar prou. És cert que el grup Freinet ens tirava una maneta, però no estaven cada dia a l'escola i cadascú tenia la seua feina, així que ho fèiem com podíem i sabíem. No obstant això, allí a l'escola férem un bon

grapat d'estades, de trobades coordinades generalment per Ferran Zurriaga, on ens dedicàvem a debatre i a posar en pràctica alguna tècnica Freinet per tal de poder aprofitar-ho a l'escola. Eren jornades de treball molt enriquidores.

L'any 1975, i després d'alguns canvis dins del projecte i de l'equip educatiu, va començar el projecte d'escola La Masia. El centre, abans d'arribar a Museros, va estar ubicat a Montcada i a Manises. Què va suposar el projecte i amb quina voluntat va nàixer?

Escola Tramuntana. Mestre Enric Alcorisa, Torrent.
Autoria: Arxiu Alfred Ramos

Enric: Nosaltres sempre ens consideràvem Tramuntana. En un primer moment, l'any 1973 vam canviar de nom a Mistral. El projecte encara va tardar un temps a ser reconegut. L'any 1975, i ja amb el nom de La Masia, fins i tot, anàrem a Madrid una companya de l'escola, Xelo Zaragoza, i jo, per tractar de legalitzar-lo, però no ho vam aconseguir. No sé per quina raó. Es va legalitzar una vegada aprovada la Constitució, l'any 1978. A partir d'aquell any es va agilitzar tot i ja ens la van legalitzar. Una cosa molt curiosa és que a partir d'eixe moment teníem les inspeccions reglamentàries, tal com calia. El nostre

inspector, en aquell moment, era Rafael Bañares, i recorde que la primera visita que ens va fer el vam fer seure amb nosaltres i li vaig ensenyar tota una pila de treballs que havia fet el meu alumnat i li diguérem: «mira Rafael, no t'enganyarem, nosaltres ací a l'escola li diem a la llengua «català» i parlem de «Països Catalans». I a més, no solament entre nosaltres sinó amb l'alumnat. En aquests treballs ho pots confirmar». La seua resposta va ser «*por favor, yo no tengo nada contra la catalanidad*» (riu). I la veritat és que, sorprenentment, sempre va estar al nostre costat.

L'any 2018 La Masia va complir cinquanta anys. Tirant la vista enrere, per a vosaltres què va suposar iniciar un projecte com aquest?

Adela: Ho valore moltíssim. Crec que ha estat un privilegi formar part i dur a terme, amb totes les mancances i errades, una experiència d'ensenyament com aquesta, muntant una escola d'aquestes característiques amb un projecte pedagògic tan renovador i progressista, el més avançat que hi havia en el món en aquell moment. I sempre tenint clar que això no ho podíem fer si deixàvem de banda el tema de l'arrelament al medi, és a dir, sense tenir en compte la nostra llengua i la nostra cultura.

Enric: Mai m'ho havia cregut, però ara al cap dels anys sí, ho puc dir des de la seguretat: vam ser pioners. Va ser una experiència irreplicable, encara que no al nivell que nosaltres voldríem. Vull dir, l'educació no està com nosaltres desitjàvem, però alguna porta sí que hem obert. Va ser un somni, una bogeria. En fi, una vivència irreplicable i molt enriquidora.

«Una escola que enamora»: 50 anys de La Nostra Escola Comarcal

48

Autoria: Arxiu La Nostra Escola Comarcal.

Publicat el 17/10/2023

Amb mig segle de trajectòria, La Nostra Escola Comarcal és fruit de la lluita per una educació en valencià, cooperativa i transformadora. Impulsada per moviments cívics vinculats a l'humanisme cristià a finals del franquisme, avui continua sent un projecte viu i compromès amb la renovació pedagògica.

La Nostra Escola Comarcal, cooperativa d'ensenyament ubicada a la localitat de Picassent (Horta Sud), ha complert i celebrat recentment el seu primer mig segle de vida, un camí que compta amb una forta trajectòria consolidada dins del món de l'ensenyament valencià. El seu procés continu de desenvolupament al llarg d'aquestes darreres dècades, que l'han convertida en una referència no solament en l'àmbit local sinó també estatal i internacional, no s'entén sense el treball pioner de defensa de la llengua i promoció dels valors cooperatius que van portar a terme un xicotet grup de militants vinculats a moviments cívics i polítics de caràcter cristià a les acaballes del règim franquista i que assentaren les arrels del fecund moviment cooperatiu valencià modern: el conegut com a *Grup Gerencial*. Un dels projectes que aquest grup, vinculat majoritàriament a l'organització Joventut Agrícola i Rural Catòlica (JARC), va ajudar a posar en marxa fou el d'una escola on poder oferir als seus fills i filles una educació diferent, arrelada al medi i en la seua llengua materna: La Nostra Escola Comarcal.

Per tal de recordar els inicis de l'escola i la continuïtat que hi ha hagut dins del projecte educatiu, recollim els testimonis d'Imma López, Roser Martínez, Pilar Gómez, Albert Taberner, Laura Pastor, *Herminieta*, Clara Jiménez, Carla Carrió, Empar Aguado i Raül Serrador. De la seua mà ens endinsem a descobrir els trets diferenciadors que la converteixen en «una escola que enamora», tal com diuen al lema escollit per tal de commemorar el seu cinquantè aniversari. Mig segle d'existència amb la plena satisfacció d'haver construït un projecte cooperatiu, arrelat al territori i que basa el seu quefer diari en la participació activa tant de l'alumnat com de les famílies en el funcionament de l'escola.

El començament d'un somni

«La Nostra Escola Comarcal naix en un context polític i social molt determinat» recorda Albert Taberner, «era el final de la dictadura. El centre es crea com un acte de rebellia contra l'escola franquista, que estava absolutament fora de la realitat, tot i que també hi havia alguns mestres magnífics a l'escola pública. L'escola del nacionalcatolicisme era una institució autoritària, que havia fet fora la llengua del país, que ignorava el territori i els seus pobles. Davant d'aquesta situació, un grup de pares i mares digueren *finis ací*, i es van plantejar un altre tipus d'escola per als seus fills i filles».

Després de l'escola Tramuntana, projecte nascut l'any 1968 a Torrent i pionera en l'ensenyament en valencià, *La Comarcal*, tal com la coneixen col·loquialment, va esdevenir el següent projecte d'escola renovadora i plenament en valencià que va existir al nostre territori, amb una vessant fortament reivindicativa de l'espai territorial de les comarques i apostant per la propietat col·lectiva de l'escola per les mateixes famílies.

Assemblea de la cooperativa. Autoria: Arxiu La Nostra Escola Comarcal.

En què es concretava aquest projecte acabat de nàixer? En paraules de Pilar Gómez: «el nostre desig era el de construir una escola diferent per als nostres fills: a l'aire lliure, autosuficient, autoorganitzada i que fora

49

molt respectuosa amb la llengua i amb el medi ambient. En el meu cas, era una cosa que valorava molt perquè com a mestra de l'escola pública, que havia

rodat per tot el territori, sentia que em faltava alguna cosa. Des d'un inici el projecte de l'escola el sentia com a meu, a mi m'atreia molt». Roser Martínez, en aquest mateix sentit, afirma: «teníem molta il·lusió però no sabíem per on començar. Totes les novetats que ens arribaven de l'àmbit pedagògic ens cridaven molt l'atenció. Recorde el primer any que vam començar l'escola, l'any 1973. Al principi estiguérem a Villa Carmen (Catarroja) mentre acabaven l'edifici de Picassent. Tant en aquest primer emplaçament com en el definitiu a Picassent, només eixir del centre et trobaves enmig de la natura, els xiquets estaven en plena llibertat. Els seus ulls no paraven de mirar embriagats a tot arreu. Sentíem que, per a estar començant, el que estàvem fent ja pagava la pena».

Inicis de l'Escola Comarcal

L'amor i l'estima per fer una escola oberta que obrira la ment de l'alumnat i que acompanyara el creixement tant de l'alumnat com de les seues famílies sempre des d'una mirada crítica al seu entorn estaven ben presents des d'un inici. «En un principi primava més la vessant política que les metodologies renovadores, ja que aquestes van anar arribant a poc a poc a mesura que nosaltres anàvem aprenent» recorda Albert, circumstància que van anar com-

pensant gràcies als diferents espais formatius que van visitar i d'altres dels quals en formaren part. «Recorde amb molta estima l'Associació de Mestres Rosa Sensat a Catalunya i els cursos que fèiem allí. També recorde Marta Mata, excel·lent mestra. Allí se'ns va obrir un món totalment desconegut, i on tot el que deien ens interessava. I ací també, a les Escoles d'Estiu del País Valencià, organitzades pels Moviments de Renovació Pedagògica i pel *Colegio de Licenciados de Pedagogia* de la Universitat de València. També estava el Grup Freinet valencià. Nosaltres sempre estàvem allí» aporta Roser.

L'afecte com a base i motor de l'aprenentatge

«Una escola naix, ensenya, aprèn, observa, s'expressa, i arrela...». Així descriu Vicent Pardo, antic mestre, el procés de creixement de l'escola al llibre commemoratiu del seu vintè aniversari. Aquesta descripció, que juga metafòricament amb cadascuna de les fases de creixement i evolució que segueix un organisme viu al llarg de la seua vida, ens ajuda també a comprendre el procés de creació i maduració del projecte educatiu de l'escola.

En aquest sentit, les primeres dues dècades van ser claus. Tal com recordaven Roser i Albert, els primers moviments i les primeres inquietuds amb les quals es van posar mans a l'obra per fer realitat «una escola diferent» van naixer més de la necessitat d'oferir una alternativa a l'escola del règim que de la convicció ferma d'apostar per una sèrie de metodologies pedagògiques en concret. En aquest sentit, es podria definir l'esdevenir pedagògic inicial de l'escola «des de l'eclecticisme», tal com afirma Roser durant la conversa. Una reflexió que comparteix Vicent Pardo: «tot i que la influència del mètode Freinet fou clau, l'escola es pot qualificar d'eclectica. Tanmateix la majoria de treballs eren de

manipulació i l'aprenentatge mitjançant el text lliure tenia una importància fonamental. A més, no hi havia massa llibres en la nostra llengua i calia improvisar a tothora; la majoria dels materials eren d'elaboració pròpia i a les aules hom feia un abundant ús de diferents mitjans d'impressió (impremta, vietnamita, coca de gelatina, màquina d'alcohol i, per fi, ciclostil)».

Tot recollint aquest món de simbolismes que proposa Vicent, a l'escola apareixen dos elements clau a l'hora de definir el seu quefer diari: l'espai i la ubicació. «Les aules es beneficiaren d'aquest ambient, vivíem oberts a l'espai que ens envoltava (el medi físic i natural) i dedicàvem molt de temps a conèixer-lo, obert als xiquets i xiquetes, a la seua expressió i a qualsevol opinió. L'assemblea era l'activitat més important, sens dubte» afirma aquest antic mestre. Una mirada que també comparteix Laura Pastor, antiga alumna de l'escola. Al respecte, assevera: «una de les coses més boniques és el tema de l'espai, de com els espais parlen, i en el cas de *La Comarcal* crec que cada racó té moltíssims records. Pots nomenar el joc que feies a la garrofera, les converses que tenies en segons quins llocs, la mestra i l'activitat que vares fer. Re-caminar l'escola és tornar a reviure tot això. Crec que aquesta és una vivència impagable».

Pilar s'emociona, i des del somriure còmplice, afeg: «és cert, tenim la sort de tenir un entorn com el que tenim. Si volíem estudiar arbres, ens n'anàvem pel camp a buscar-ne. També estaven la granja d'animals i els campets, a través dels quals fèiem els quaderns del medi. Recorde també amb molta estima l'elaboració del *FULL*, que abans s'enviava cada setmana a les famílies. Ens dividíem per grups i, primer de tot, plantejàvem a la pissarra un esquema d'allò que havíem fet durant la setmana. Després anàvem redactant els textos i elaborant dibuixos per tal d'acompanyar-los. La classe es convertia pràcticament en una redacció

d'un periòdic! Totes aquestes activitats tenien molt de valor».

Aquesta petjada i el foment de l'ús de metodologies que faciliten processos d'aprenentatge significatiu ha continuat any rere any. Ho certifiquen Empar Aguado, Clara Jiménez i Carla Carrió, mestres actuals de l'escola, que s'incorporen a la conversa: «un dels eixos claus del treball diari al centre és la vivència de l'afecte com un motor clau per tal d'aconseguir un aprenentatge significatiu». En aquest sentit, tal com afirmen al seu espai web, a l'escola treballen per construir relacions basades en l'afecte, l'autonomia i la confiança com a elements que han d'orientar la intervenció educativa i que puguin ajudar a establir relacions de qualitat, sanes, satisfactòries i necessàries per tal d'aconseguir el desenvolupament desitjat.

«Una de les coses que més valore és

Vicent Andrés Estellés a l'Escola Comarcal.
Autoria: Arxiu La Nostra Escola Comarcal

l'amabilitat de l'escola» recorda Laura, que reviu el moment en el qual va deixar el centre: «arribes a l'Institut (en el meu cas, a més, a la ciutat de València, en un ambient molt urbà) i, de sobte, els espais me n'adone que eren hostils i que eixa familiaritat que tenia l'escola ja no estava: la manera de parlar-nos, el tracte, el xicotet gest de cura. I poder haver viscut tot açò enmig de la natura, per a mi ha estat fonamental».

«Justament això és el que ha de tenir un bon mestre», interromp Albert: «en la meua opinió ha d'estimar els xiquets, a tots per igual. I també ha d'estimar l'educació i el tros de terra en què viu. Nosaltres a través dels herbaris coneixíem el nom de les plantes, fèiem l'hortet, teníem el galliner, adobàvem les olives que arreplegàvem i fèiem sabons. No podem estimar el nostre lloc al món si no el coneixem! L'escola des del principi ha sabut acompanyar els xiquets i les famílies, ha intentat traure el millor d'ells. Hem tingut èxits i fracassos, però eixa voluntat no l'hem perduda mai».

Traure el millor de l'alumnat i no deixar ningú enrere. Aquesta premissa continua, avui dia, com una referència clara en el treball diari de l'escola. Carla, psicòloga i orientadora del centre, diu: «he pogut viure prèviament altres realitats laborals i puc confirmar que aquesta escola és diferent. No sols és una escola sinó una forma de vida. Amb la nova llei, la LOMLOE, arriben moltes coses al voltant de la programació per competències. I ací a l'escola la veritat és que no ens ve de nou, ja treballàvem així des de fa molts anys. La sensació és que sempre anem per davant del que es vol inculcar a totes les altres escoles. Des de la vessant del gabinet de l'escola, la veritat és que sempre trobe que els companys ho posen tot molt fàcil, treballen al 300%. I no sols és una qüestió de rendiment sinó també de forma de ser. El lema *Una escola que enamora* no són paraules soltes, és totalment cert».

L'escola com a llar: educar en i per a la tribu

Una escola i un projecte educatiu també se sostenen gràcies a aquelles persones que moltes vegades no solen comptar amb el reconeixement que mereixen però que sense elles tot es pararia. En el cas de La Nostra Escola Comarcal un nom ressona per sobre la resta: *Herminieta* la cuinera.

El record de la seua cuina casolana i les seues olors, i del fet de treballar sempre amb aliments de proximitat i de temporada són el reconeixement que l'espai de menjador ha estat, sempre, un element més del projecte educatiu de l'escola.

«Vaig entrar a treballar a *La Comarcal* l'any 1977» recorda Herminia, «i vaig estar al voltant de vint-i-quatre anys. He treballat molt a gust en aquesta escola, amb els companys i les companyes i els xiquets. Quan acabava de la cuina pujava a l'autobús a portar-los a casa. Tinc mil històries i anècdotes que m'han fet viure l'escola de manera molt especial. També anava a les acampades, en tinc molt bons records. He arribat a anar fins a França a guisar a l'alumnat!».

Vint anys d'Escola Comarcal, 1973-1993.

«De vegades sembla que la resta de personal d'una escola no tinga res a veure en l'educació dels nostres alumnes, però amb *Herminieta* i el seu equip ho teníem clar: eren cuineres, eren mares i eren mestres. Les cuineres també eren mestres, perquè al final l'educació és el resultat de moltes interaccions. Allò que diuen que *educa la tribu*, elles eren part de la nostra tribu. El paper que es feia i que avui continua és

imprescindible» aporta Albert. Imma, en la mateixa línia, afirma: «nosaltres mai hem concebut l'escola sense la tribu. Sempre ha sigut un principi de l'escola fer el menjar casolà i això s'ha mantingut durant els anys. Avui encara continua amb Sergio i el seu equip. No concebem no comptar amb aquest personal a l'hora de prendre qualsevol decisió sobre l'escola. Inclús amb la gent dels autobusos. Ara, per exemple, amb el Pla Lector, promovem que els mateixos conductors vinguen a llegir als xiquets a l'etapa de Primària».

D'allò local a allò global: el procés d'internacionalització de l'escola

A La Nostra Escola Comarcal el concepte d'allò local i allò global s'entremescla constantment. Sembla estrany en un primer moment, ja que les primeres referències de l'escola normalment són la llengua i la referència comarcal. Res més lluny de la realitat, tal com afirma Raül Serrador, professor de Secundària i encarregat del projecte d'internacionalització de l'escola: «de vegades en escoles com aquesta, i en altres cooperatives amigues, se'ns titlla de localistes i de referenciar-nos només en un territori xicotet, i és tot el contrari. En tot cas, aquest localisme et serveix per a entendre millor altres cultures i sobretot territoris i cultures on tenen una situació lingüística com la nostra». «Estimar el territori, la llengua i la cultura mai ho hem viscut des d'una lògica o mirada excloent. Mai» aporta Albert.

Raül, que no portava idea d'acabar treballant com a professor de llengua, va arribar a l'escola el curs 1995/1996. «Estava la idea d'eixir, de fer coses fora, i això casava molt bé amb la meua idea i el meu perfil. Va ser una connexió, un idiïli que va funcionar molt bé. Crec que una cosa que han fet els intercanvis ha estat obrir l'escola». Aquesta voluntat, que es va materialitzar amb la realització

d'intercanvis entre l'alumnat de l'escola amb centres de països com Alemanya, Polònia, Noruega, França i Països Baixos ha suposat una eina diferencial a l'hora de valorar les llengües i la diversitat cultural que hi ha arreu del territori europeu.

Al respecte, afirma: «a través dels intercanvis he vist la implicació de les famílies i és emocionant. Organitzar un intercanvi suposa molt d'esforç, però al final és molt dolç i molt emotiu. Es creen uns lligams impressionants. Els intercanvis suposen obertura en tots els sentits, posar en pràctica la interculturalitat i conèixer altres llengües. Es tracta de portar la realitat a l'escola. Són projectes amb un aprenentatge significatiu. Ja portem quasi trenta intercanvis i després de tantes generacions continue emocionant-me cada curs».

Una vertadera escola de famílies

La importància de les famílies dins del projecte de l'escola ha estat fonamental. «*La Comarcal* és el millor projecte que he conegut d'escola de pares i mares (...). En un primer moment, allò era pura militància de les famílies: anaven a plantar els pins, a pintar les parets, etc.» ens contava a *Territori Educatiu* Carmen Agulló, professora d'història de l'educació de la Universitat de València, en una entrevista sobre els orígens del cooperativisme educatiu valencià. En aquella conversa també recordava com s'estructurava la feina i la presa de decisions: «per exemple, abans de decidir que el laïcisme fora un dels eixos de treball de l'escola, llegien i es passaven lectures, feien tertúlies i les comentaven. Tot el que anomenen ara com tertúlies dialògiques ja es feia abans de fundar aquesta escola.

Aquest no és un centre que naix ja amb uns principis sinó que els que la formen el van creant i construint a partir de la discussió».

«Una de les iniciatives que es van establir pràcticament des d'un inici fou l'escola de famílies, un projecte que sempre ens han agraït moltíssim perquè des del principi hem fet formació de tota mena, sobre emocions, sexualitat i participació. Sempre hem estat al capdavant pel que fa a formació en temes referents a la llibertat, la igualtat i la cooperació» reflexiona Imma. Un treball de complicitat que, des dels inicis de l'escola, ha tingut continuïtat. «Ací, al principi, per tal de tirar endavant l'escola, hi havia comissions de tot: econòmica, organitzativa, de famílies, de pati, de fons de compensació (per tal d'ajudar les famílies que no podien finançar l'escolarització dels seus fills)» afegia Pilar. Una manera, en definitiva, de viure i fer cooperativa de manera activa i on els valors de la democràcia, la cooperació, la solidaritat, l'estima per la llengua, el territori i la cultura marcaven els eixos d'actuació.

L'escola, que va néixer com una cooperativa de pares i mares, al cap de pocs anys es va plantejar que l'equip de treball havia de ser també part de la cooperativa, una decisió que en cap moment tractava de reduir el protagonisme de les famílies sinó facilitar la gestió del dia a dia garantint, així, mantenir la seua essència en el futur. «El plantejament de passar a ser una cooperativa mixta va sorgir a partir de veure com les famílies venien i anaven després de l'escolarització dels seus fills, però que el professorat es mantenia» explica Imma, qui subratlla que «era una manera de garantir i sostenir la continuïtat del projecte educatiu de l'escola. I m'agradaria destacar que hi va haver una gran connivència en aquest sentit per part de les famílies i del col·lectiu de treballadors de l'escola a l'hora de caminar conjuntament en aquesta direcció».

Un present i un futur ple d'esperança

Cinquanta anys després, La Nostra Escola Comarcal afronta un present ple de reptes on ha de consolidar el creixement viscut en les darreres dues dècades, quan va començar a doblar línies, tant en nombre d'alumnes com de professorat. Una vegada aconseguida aquesta fita, quines són les passes que cal donar? Obrim la paraula.

«Nosaltres encetàrem un procés, i ara la tasca ha de ser la de continuar sent una escola capdavantera en l'àmbit progressista. Cal seguir en la mateixa línia. Sobre tot cal continuar creient en les persones i en la fórmula cooperativa» reflexiona Pili. Imma, en la mateixa línia, constata que «ara el que cal és continuar creixent des de la humilitat. Realment no arribem a valorar del tot la gran imatge que té l'escola fora d'aquestes portes. I això és perquè som molt humils. Hem de continuar creixent així, però també tenint clar que molts altres projectes s'emmarquen en el nostre».

Vicent Palacios, pare i antic president de la cooperativa, donant compte del seu pas i la seua vivència a l'escola, diu: «ja fa quaranta-vuit anys que em vaig enamorar de l'escola. La meua història i la de l'escola és una història de fidelitat. Cada dia tinc la sort de vindre a l'escola a portar els meus nets i és una satisfacció immensa. Comprove que hi ha molts casos de segona generació de l'alumnat. Eixa és, per a mi, la millor prova de la qualitat de l'escola. Crec que el centre s'ha consolidat molt bé. Ara un dels reptes és afermar el projecte i no sé si créixer més quantitativament, però sí continuar incidint en el creixement qualitatiu».

«Crec que el futur cal deixar-lo obert a tot el que són innovacions pedagògiques i metodològiques per tal d'ajudar a l'alumnat a aprendre. Ara, el manteniment d'eixe esperit *comarcaler*, la fórmula cooperativa, els valors lligats al que són la Declaració

dels Drets Humans, la defensa de la democràcia, de la llibertat i del compromís, tot això ha de ser el que done continuïtat a l'escola. El Raimon a la cançó «Si em mor» deia: *si em mor, que el cant siga ja realitat, i que les esperances siguen fets, i que d'altres continuen el que nosaltres continuem*. Espere que la gent que vinga continue incorporant innovacions i modernitat a l'escola. I que es continuen assumint els valors fundacionals de l'escola: un espai on la cooperació entre famílies, alumnes i mestres estiga al centre del quefer diari» comparteix Albert.

Al llarg de la conversa, acompanyant les paraules, sorgeixen mirades de complicitat, llàgrimes i somriures. Un ambient de cura i tendresa que recorda que el lema «Una escola que enamora» no tracta de mencionar paraules en abstracte sinó que fa palesa una realitat que és palpable i que es materialitza cada dia a La Nostra Escola Comarcal. Roser agafa la paraula, emocionada: «ara, escoltant-les a elles, tinc molta fe que aquell projecte d'arrel cooperativa que vam iniciar està en molt bones mans. Hem complit la nostra feina».

Per saber-ne més...

Mig segle d'educació cooperativa i arrelada al territori. Les experiències de Tramuntana i La Nostra Escola Comarcal no han estat les úniques que iniciaren el seu camí durant els últims anys de la dictadura. L'escola Les Carolines (Picassent) n'és un altre exemple. Amb més de cinc dècades de trajectòria, l'escola sempre ha tingut ben present l'esperit i les il·lusions que l'equip inicial, encapçalat per Chon García-Sala, va posar en marxa al barri de Las Carolinas a Benimàmet (València), amb un parvulari amb només vint-i-tres alumnes. El projecte que, a poc a poc, va anar creixent per tal de convertir-se en una escola que abasta diferents etapes, des d'Educació Infantil fins a Secundària, ha construït el seu saber fer diari a través de la deliberació col·lectiva entre el professorat, l'alumnat i les famílies per tal de cimentar un currículum propi que posa l'educació emocional al centre. En aquesta entrevista coral repassem la història i la seua realitat actual.

«Fem poble, parlem valencià»: les Trobades d'Escoles en Valencià

Trobades d'Escoles en Valencià. Arxiu: Escola Valenciana.

Publicat el 24/09/2025

Les Trobades són, potser, l'element més distintiu d'Escola Valenciana. Nascudes l'any 1986 a Benifaió, les Trobades obrin l'escola al carrer i mobilitzen cada any més de 200.000 persones arreu de les comarques valencianes. Aquestes jornades uneixen festa i reivindicació a través de tallers, cercaviles, muixerangues i música, bastides gràcies al treball comarcal d'escoles, famílies, teixit associatiu i ajuntaments. En aquest reportatge recordem els antecedents, expliquem el seu funcionament i fem una crida a la defensa del valencià a l'escola que, quatre dècades després, és més necessària que mai.

ESCOLES EN VALENCIÀ
PRIMERA TROBADA DE LA RIBERA DEL XÚQUER
Benifaió, 20 d'abril de 1986

Cartell Trobades a Benifaió, 1986. Arxiu: Escola Valenciana.

Arribada la primavera, «l'època on tot floreix», arreu de les comarques del País Valencià es convoca un esdeveniment clau que dinamitza, any rere any, el teixit social i educatiu del nostre territori gràcies a les Trobades d'Escoles en Valencià.

Arreplegant l'esperit que es va iniciar, entre d'altres, amb la Festa de la Primavera que va tenir lloc a Elx l'any 1982, les Trobades porten celebrant-se sota el model actual des de l'any 1986. Des d'aleshores, milers de persones s'ajunten cada curs per reivindicar la importància de l'ús i l'ensenyament del valencià a través de cercaviles cíviques, tallers organitzats per les escoles participants i el teixit associatiu de cada comarca, activitats esportives, muixerangues i concerts de música.

«Passió», «goig», «compromís» i «lluïta». Aquests són alguns dels mots que més destaca la gent quan recorda la seua participació en aquest esdeveniment. Però

aquest no ha estat un camí gens fàcil. Avui, i davant el context de gran hostilitat política i social envers la llengua, la celebració d'aquesta gran festa continua sent més rellevant que mai.

Amb el pas dels anys i malgrat les resistències, les Trobades compten amb una història de lluita que ha sabut obrir-se pas i establir-se com una fita reivindicativa clau que convoca més de 200.000 persones arreu de les nostres comarques construint, tal com deia Carme Miquel, un moviment social al voltant de l'escola.

Aquestes festes per la llengua suposen una oportunitat excepcional on poder reivindicar, des de l'alegria i el gaudi, una crida per l'acció col·lectiva per la llengua i un model educatiu de qualitat, públic i en valencià.

De la resistència pedagògica a la Festa de la Primavera d'Elx

Per poder entendre la gènesi del que avui coneixem com les Trobades d'Escoles en Valencià cal mirar enrere, als anys en què mestres i famílies van reivindicar i lluitar de manera perseverant per l'ensenyament en valencià davant l'oblit institucional. Tal com recorda Remei Oriola: «la dictadura i la repressió de gairebé quaranta anys va acabar amb el treball que s'havia fet durant la dècada dels anys vint i trenta del segle passat per poder introduir la nostra llengua a les escoles. L'ús del valencià estava molt perseguit».

Tanmateix, cap al final del franquisme, grups de mestres convençuts de la necessitat de trencar amb el franquisme pedagògic, estètic i social, s'ajuntaren a l'entitat Lo Rat Penat per, de la mà de la pedagogia Freinet, albirar el nou món que estava per vindre. Aquest moviment va començar a posar en marxa un procés que anava creixent i donant forma a experiències peda-

gògiques a l'escola pública per part d'algun mestre o alguna mestra a títol individual, «però també des d'iniciatives privades com és el cas de Tramuntana, una escola cooperativa i pionera que ofería un plantejament d'educació completament diferent del que s'aplicava en aquella època» assevera Remei, i continua: «aquesta gent va exercir de model quan es va començar a planificar la introducció de l'ensenyament del valencià al sistema educatiu reglat».

Amb l'arribada de la democràcia, la reivindicació d'una escola arrelada al medi, on l'alumnat fora part activa del seu propi procés d'aprenentatge i on l'ensenyament en llengua materna fora un eix fonamental del dia a dia a les aules va anar arrelant-se a poc a poc. Un tímid avanç en la normalització del valencià a la societat i, molt especialment a l'escola, va començar amb el govern preautonòmic presidit per Josep Lluís Albinyana l'any 1978. El conseller José Luis Barceló va impulsar un primer Pla Experimental d'Ensenyament en Valencià, al qual es van adscriure una dotzena de centres arreu del País Valencià. Aquest projecte va obrir una escletxa legal on, de la mà de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE), dirigit per Manuel Sanchis Guarner, es van començar a assentar les bases per vertebrar una bona formació del professorat per tot el territori. Aquesta empena va ajudar a alfabetitzar en la llengua pròpia una comunitat docent que, tot i parlar valencià, no havia estat formada en aquest sentit.

Trobades d'Escoles en Valencià, Silla.

La formació contínua fou un altre motor fonamental en la recuperació del valencià, de la mà de mestres organitzats al voltant del moviment Freinet, el Seminari de Pedagogia del Col·legi de Doctors i Llicenciats, l'Associació d'Antics Alumnes de la Normal, l'Institut de Renovació Pedagògica i els Moviments de Renovació Pedagògica, espais d'experimentació i reflexió didàctica que apostaven per una ètica docent que assumia la paraula, la pregunta, la coherència i el respecte mutu com a elements clau de la pràctica educativa.

Trobades d'Escoles en Valencià.

En aquest context, Elx es va convertir, l'any 1982, en el primer gran aparador públic on la reivindicació de l'ensenyament en valencià va anar de la mà de l'ocupació de l'espai públic mitjançant la festa i el gaudi compartit, a través de cercaviles, concerts i tallers. Tal com recull Víctor Labrado a l'obra *Les Trobades. 25 anys d'Escola Valenciana*: «el precedent més antic del que després foren les Trobades d'Escoles en Valencià es troba a la localitat d'Elx (Baix Vinalopó). Allí es va celebrar la Festa de la Primavera, un esdeveniment organitzat pel Seminari Permanent de Didàctica de la Llengua i el mateix ajuntament» per a tot l'alumnat de la ciutat.

Salvador Valero, un dels mestres que coordinaren aquella jornada, explica la motivació d'aquest esdeveniment: «els col·legis que a Elx començàvem a treballar en valencià, a fer-hi algunes activitats, sobretot coneixement del medi, volíem eixir de l'es-

cola. Elx té un terme molt gran, i a cada partida hi havia una escola unitària.

Els mestres que treballàvem al centre de la ciutat solíem dur els xiquets a passar el dia en una escola del camp. Allí veien que, per als xiquets del camp, el valencià era la llengua més habitual». D'aquelles visites entre escoles i de les complicitats que teixiren mestres i alumnat va sorgir la voluntat de fer una gran festa compartida. Aquesta iniciativa, recorda Labrado, va prendre força gràcies a l'energia i el convenciment d'una jove mestra acabada d'arribar a Elx: Tudi Torró.

De les experiències pioneres al paraigua legal de la LUEV

Malgrat tots aquests avenços, no hi havia un marc legal que garantira i protegira l'ensenyament en valencià. Aquest marc va arribar, després d'haver-se aprovat l'Estatut d'Autonomia l'any 1982, amb la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), que va suposar el tret d'eixida perquè les escoles pogueren ensenyar a llegir i escriure en valencià. «Aquesta llei és importantíssima perquè és la primera que fa la Generalitat que no fora d'organització» remarca Vicent Moreno, que en destaca la vessant simbòlica: «es tracta de la primera llei efectiva que afecta drets i serveis a les persones i, a més, té la particularitat d'haver-se fet a

Trobades d'Escoles en Valencià. Autoria: Arxiu Escola Valenciana.

Alacant, remarcant que la valencianitat és de tot el territori».

Paqui Gimeno recorda la transformació que es va donar amb l'arribada d'aquesta nova legislació: «la incorporació del valencià a l'ensenyament es va fer obligatòria en tots els nivells educatius, i qualsevol que haguera estat la llengua habitual en iniciar els estudis, els alumnes havien d'estar capacitats per a utilitzar, oralment i per escrit, el valencià en igualtat amb el castellà (article 18). Tots els programes que incorporava la nova norma tenien com a objectiu que, independentment de quina haguera estat

Trobades d'Escoles en Valencià. Autoria: Arxiu Escola Valenciana.

la llengua inicial d'ensenyament, l'alumnat poguera expressar-se oralment i per escrit en les dues llengües».

L'aprovació de la LUEV no va esborrar d'un colp les resistències, però va aportar un paraigua legal que donava aire al professorat més exposat després de la *Batalla de València*. En aquest sentit, Remei explica: «per a nosaltres, mestres de valencià, l'aprovació de la llei va ser un gran suport. Estàvem assenyalats i hi havia molts factors en contra, però el fet d'aprovar-se aquella llei et donava una certa seguretat, tenies un paraigua legal».

A les aules, el canvi era tangible. Famílies i docents veien per fi possible que la xicalla aprenguera en la llengua pròpia i que allò

que s'ensenyava, des del nom dels arbres fins a les tradicions, estiguera connectat amb la vida quotidiana, fet que oferia un aprenentatge més arrelat al territori i, en conseqüència, més significatiu. Així, amb un professorat organitzat pedagògicament i política, la creació de nous materials, una legislació pionera, i la celebració dels primers encontres que subratllaven la importància del valencià a l'ensenyament, el terreny quedava a punt perquè el model de les Trobades prenguera la forma amb què es desenvolupa actualment.

Trobada a Benifaió, 1986. Autoria: Arxiu Escola Valenciana.

Benifaió, 1986: la trobada que va encetar el model

Després de l'experiència primerenca a Elx, la Conselleria d'Educació va començar a organitzar diferents convocatòries a partir de l'any 1984 i, almenys durant dos cursos, a diverses comarques valencianes, com la Vall d'Albaida, la Plana i l'Alcoià. El model que acabaria imposant-se, però, seria el que va cristal·litzar el mes d'abril de 1986 al col·legi Trullàs de Benifaió (Ribera Alta), després d'un procés d'autoorganització comunitària.

El Trullàs havia rebut atacs molt durs per haver obert una línia en valencià, i la pressió també havia arribat a l'alcaldia, compromesa amb l'ensenyament en valencià. Aquella convocatòria, a més, va comptar amb la reticència inicial de la Conselleria,

tal com recull Víctor Labrado. Aquella cautela tenia a veure amb la sensació que el procés «se'ls escapava de les mans», perquè l'impuls veïnal i escolar de Benifaió desbordava el marge de maniobra administratiu. Per a una part important de la comunitat educativa, l'aposta pel valencià suposava una il·lusió que arribava acompanyada d'un marc legislatiu que permetia albirar un present i també un futur per a la llengua. Finalment, i després de gestions directes amb el conseller Ciprià Císcar, van aconseguir el suport institucional.

Carme Miquel subratllava la importància que va tenir l'organització d'aquesta trobada convidant altres escoles, convertint-se en una nombrosa manifestació escolar i ciutadana que va superar els murs del centre i es va afirmar com a moviment social. Al respecte, va dir: «una cosa molt trista, en tots els començaments, és sentir-se aïllat, ser l'excepció, a casa teua». Així, la xicalla que ja tenia ensenyament en valencià al seu centre va poder veure que hi havia altres escoles com la seua, «que eren molts més xiquets que feien com ells».

Aquell matí, a trenc d'alba, el pati de l'escola estava a vessar de gent. «Recorde, a les sis del matí, veure la gent treballant, algú omplint globus d'heli. No ens podíem pensar, en la vida, que es reunien allí cinc mil persones», rememora Josep Chaqués. El disseny de la jornada, organitzada conjuntament amb l'Associació de Famílies, per-

Trobades d'Escoles en Valencià, Torrent. Arxiu Escola Valenciana.

metia visualitzar la fórmula que després ha tingut tant d'èxit al llarg de les darreres dècades: cercaviles, tallers, activitats esportives, actuacions musicals i muixerangues. Poques setmanes després, la Xara repliava l'esperit d'aquell encontre a la Marina Alta. L'èxit d'ambdues convocatòries convidava, com escriu Labrado, a repetir l'experiència i, de fet, a fer-la créixer. A partir d'aquell 1986, les Trobades es van consolidar amb un patró de participació àmplia, amb les escoles, les famílies, les associacions i les institucions públiques, un esquema que encara avui sustenta la festa i la reivindicació.

La celebració de les Trobades, any rere any

La celebració de les Trobades d'Escoles en Valencià suposa, any rere any, un esdeveniment clau que marca el calendari de la comunitat educativa valenciana. Aquesta celebració ofereix una magnífica oportunitat per unir-se en la defensa i promoció de la llengua i la cultura valencianes, i suposa la concreció d'un treball que, dia rere dia, a l'aula, al carrer, al teixit associatiu i a les organitzacions polítiques i sindicals, fa créixer un equip de gent militant que fa possible construir *altres mons*. En aquests cas, un món on el valencià és la llengua de trobada, d'esbarjo, de gaudi i de relació, i fomenta la interacció i col·laboració entre les diferents escoles participants, membres de la comunitat educativa i col·lectius de la societat civil.

Des de Benifaió fins a l'actualitat, les Trobades s'han consolidat com una festa lúdica i, alhora, profundament reivindicativa. «Ens ha servit per a donar a conèixer el projecte de l'escola en valencià, que veieren que això funcionava. I al mateix temps era una publicitat implícita de compartir un projecte: que els xiquets es matricularen a la línia en valencià» resumeix Vicent. Aquell caràcter dual, de goig i de defensa de la llengua,

Trobades d'Escoles en Valencià.

s'enllaçava amb la renovació pedagògica: les escoles en valencià eren espais d'experimentació metodològica, hereus dels MRP, de les Escoles d'Estiu i del moviment Freinet, i això la gent ho valorava perquè el valencià s'associava a una escola oberta i moderna.

Què suposa l'organització comarcal que tant caracteritza aquest esdeveniment? Alexandra descriu la maquinària invisible que ho fa possible: les Trobades «tenen al darrere tot un treball de comarca i de les entitats dels diferents pobles. Hi ha molta implicació. No és sols que tu arribes a un lloc, munes unes paradetes, un concert i te'n vas a casa». La planificació comença quan acaba el curs: les coordinadores busquen els ajuntaments disposats a acollir la cita; a l'inici de curs es convoquen assemblees obertes al poble amfitrió amb la comunitat educativa, famílies, ajuntament i entitats i, a partir d'ací, es reparteixen responsabilitats: tallers, cercaviles, escenaris, logística de seguretat, neteja, paelles, samarretes i difusió. Al principi, recorda, la seua celebració se circumscribia al centre educatiu que les acollia; després, «es va implicar tot el poble» i a la festa es van sumar l'ajuntament, les associacions i els carrers, consolidant el model comunitari. És també «un espai de resistències», on s'explica, es convenç i es *fa pedagogia* amb les famílies que dubten, per tal de dignificar la llengua des de la pràctica escolar continuada. Natxo Badenes, des de

la mirada organitzativa, ho concreta: és una «feina molt comarcal, amb molta gent invisible, però que són fonamentals per poder tirar-ho endavant», perquè l'entitat coordina calendari, cartelleria, samarretes i publicitat, però «cadascuna de les comarques [...] són les qui duen endavant la feina», xafant escola i teixint complicitats locals. I assenyala un esforç estratègic que s'ha impulsat en els darrers anys: organitzar festes per la llengua també a comarques de predomini castellà, com l'Alt Palància i diverses zones del sud, per enfortir la presència del valencià.

El naixement d'Escola Valenciana

«Construir un moviment social al voltant de l'escola». Aquesta màxima, associada a la figura de Carme Miquel, és la clau que explica el naixement d'Escola Valenciana (EV) l'any 1990. Les persones que havien posat en marxa i coordinat les primeres trobades, com és el cas, entre d'altres, de Carme Miquel, Empar Granell, Paqui Gimeno i Josep Chaqués, es van ajuntar per constituir la Federació Escola Valenciana – Associacions per la Llengua. Més endavant, també es va crear la Fundació Escola Valenciana per dotar-se d'un marc legal i d'estabilitat organitzativa. Des d'aleshores, l'organització ha actuat com una xarxa que sosté i amplifica la vitalitat del valencià des de l'escola cap al carrer, i des del carrer cap a l'escola.

Com s'entén, avui, el què és Escola Valenciana? Alexandra la defineix amb claredat: «Escola Valenciana és una federació de coordinadores comarcals. La seua fortalesa és el teixit comarcal que té establert. No som una entitat vertical sinó que som un espai on les decisions es prenen en junta, que està formada per representants de tots els territoris». Des d'una mirada més ampla, Vicent la veu com «una ONG per la llengua», amb una profunda convicció de fons: educar

canvia el món. L'entitat, al llarg d'aquests anys, ha sabut mobilitzar el sector educatiu i, sobretot, les famílies, anant escola per escola per tal de crear comunitat al voltant de l'ensenyament en valencià.

Cartell 2025 Trobades d'Escoles en Valencià.

Escola Valenciana, actualment, és un dels principals moviments socials que hi ha ací al País Valencià. A més de potenciar i defensar l'escola pública, en valencià i arrelada al medi, assevera Natxo, també «ens vam veure obligats a potenciar altres activitats en defensa de la llengua i per potenciar-ne l'ús que l'Administració, a qui li pertocava fer-ho, no feia», com ara el voluntariat lingüístic; cicles de cinema en valencià amb guies didàctiques; ràdio escolar i formació per a l'oralitat; lligues de debat per a l'alumnat; el suport a la música en valencià (gires i Feslloc) i, en l'àmbit literari, el Premi Sambori, que impulsa l'escriptura creativa a totes les etapes.

Darrere d'aquestes mirades a l'hora de definir l'entitat, hi ha una idea que travessa

totes aquestes veus: més que un concepte rígid, Escola Valenciana és una ferramenta col·lectiva per organitzar-se i canviar la realitat lingüística. I és també la prova vivent, com es veu cada primavera, de la capacitat de convocar milers de persones cada curs al llarg de quasi quatre dècades, en un moviment cultural, social i veïnal que ha fet de la llengua un espai de convivència i futur compartit.

Desitjos, reptes i compromisos per a la pròxima dècada

Preguntem a les persones entrevistades com imaginem la salut del valencià d'ací a una dècada, tot just quan el calendari marke la commemoració del mig segle de les Trobades. Afirmen, en conjunt, que tenen l'esperança que continuen sent tot allò que les ha fet imprescindibles. Diego recorda una frase que Enric Soler i Godes va pronunciar durant els parlaments d'aquella primera trobada a Benifaió: «aquest moviment ja no es para». I afegeix que «potser canviaran les formes i els escenaris, però no l'essència: la participació de la xicalla i de les famílies, la creativitat, la música i la cultura popular com a columna vertebral d'un dia que és, alhora, aprenentatge i festa».

A Marisol Pinilla li agradaria que tothom pensara en les Trobades com un «espai natural protegit», ple de sensibilitats, famílies, docents i activistes. I Natxo formula el desig que tothom comparteix: que foren «simplement lúdiques», que no calguera reivindicar res. Sap que és difícil, que els informes i les dades no conviden a ser optimistes, però reivindica el que és ja un compromís de fons: governe qui governe, Escola Valenciana i la comunitat que l'envolta continuaran lluitant per la llengua.

«En un país normal» remarca Vicent, «les Trobades no serien necessàries, però mentre ho siguen, resistirem i farem d'aquests dies una gran festa». I reivindica la necessitat de continuar comptant amb «mestres d'ànima: aquells que fan que una escola funcione i que contagien l'ús real del valencià en totes les seues facetes: parlar, llegir, escoltar, escriure i conversar».

Trobades d'Escoles en Valencià. Autoria: Arxiu Escola Valenciana.

Gràcia apel·la a la memòria: «som un poble molt resistent. Ho tenim complicat, però sempre hem après a vehicular la resistència: amb fermesa, insistència, llavors noves i oferint espais per a les iniciatives de la gent jove». D'aquesta combinació, diu, en el futur haurà d'eixir una Trobada que no es quede només en la queixa, que pense en solucions creatives i que òbriga camins que continuen convocant-nos a estimar i usar la llengua de la mà d'una xarxa consolidada de mestres, famílies i entitats que es fan costat cada dia.

El valencià, conclou, «és una llengua de comunicació i de pau» i les Trobades són, precisament, un exercici de diàleg i convivència que ens fa dir, amb un somriure cada dia més ample: «fem poble, parlem valencià».

CAPÍTOL 3

El territori com a brúixola

Pensar el territori com a referència i com a brúixola implica assumir que no hi ha una educació neutral. En un món travessat per múltiples formes de desarrelament, tant a nivell comunitari com ecològic, el territori es revela no com una mera superfície a transitar sinó com un espai ple de vincles socials, tensions i conflictes.

Des dels seus inicis, diferents grups i moviments vinculats a la renovació pedagògica, entre els que s'ubiquen les cooperatives d'ensenyament, han pensat i debatut entorn d'una escola arrelada al medi. Fruit d'aquest procés, han desenvolupat diverses propostes curriculars amb l'objectiu de vincular l'aprenentatge a la realitat concreta dels seus entorns. Això pressuposa fer del coneixement una pràctica situada, dialògica i compromesa amb el seu entorn que pose «la vida en el centre», tal com afirma la investigadora ecofeminista Yayo Herrero.

Des d'aquesta preocupació van nàixer, a la dècada dels anys setanta del segle passat, les Escoles de Formació Agrícola Comarcals, uns projectes que pretenien connectar el treball agrícola amb les generacions més joves per frenar el despoblament rural. La pedagogia que no s'arrela en una terra concreta ni en unes formes de vida compartides, advertien, corre el risc de reproduir les mateixes desigualtats i desequilibris que pretén transformar.

Aquest esperit es manté viu encara avui. A través d'experiències com les de l'escola La Masia i el Col·legi Santa Maria, les escoles cooperatives han construït una implicació territorial que va més enllà de l'estudi: habiten l'entorn, el qüestionen i el defensen. L'horta amenaçada, la destrucció de la costa derivada del creixement insostenible de l'habitatge o la pèrdua de collites per la manca de preus justos són només alguns exemples que, al llarg de les darreres dècades, estan posant en risc la continuïtat del teixit agrícola i ramader valencià.

Però el mapa no és el territori i la realitat, malgrat estar així, sempre pot ser transformada. Quan el territori esdevé brúixola, el currículum deixa de ser una abstracció per convertir-se en una eina de lectura crítica del món.

Educar des de la terra: 50 anys de l'Escola de Formació Professional La Safor

Centre de Formació Professional la Safor, Coop. V. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 08/04/2025

Commemorem el cinquanta aniversari de l'Escola de Formació Professional La Safor. Aquest centre, localitzat a Beniarjó, és hereu del projecte pioner de les Escoles de Formació Agrícola Comarcals. Nascudes a principis de la dècada dels anys setanta del segle passat, aquestes autèntiques escoles de democràcia representaren una iniciativa educativa que buscava dignificar el món agropecuari valencià a través de la renovació pedagògica, l'ensenyament en valencià i sota la fórmula cooperativa.

En la nostra cultura hem après des de la infància a diferenciar les entitats individuals: una planta, una persona, un gos. Des del punt de vista del sòl la idea d'individualitat no se sosté. En ell hi ha tants éssers i microorganismes interdependents que no podem separar-los un a un, sinó que hem d'entendre que es tracta d'un únic ens viu.

Carles Pons

68

Les Escoles de Formació Agrícola Comarcals, nascudes a principis de la dècada dels anys setanta del segle passat, representaren una iniciativa educativa pionera que buscava dignificar el món agropecuari valencià a través de l'educació cooperativa. El fecund camí del cooperativisme valencià, sorgit com a reacció a l'ensenyament tradicional imposat pel franquisme, va donar lloc a diverses iniciatives com és el cas d'escoles com Tramuntana o La Nostra Escola Comarcal, però també va fomentar projectes destinats a posar en valor el món agrícola i rural, un sector clau que estava sofrint les conseqüències de la progressiva industrialització que s'estava produint arreu del País Valencià.

Edifici original Escola FP La Safor. Autoria: Arxiu Escola FP La Safor.

Aquestes escoles, localitzades a Catarroja, Beniarjó, Xulilla i Albocàsser, oferien una formació pedagògica, seguint l'esperit del pedagog brasiler Paulo Freire, on es pretenia trencar amb una educació passiva,

jerarquitzada i ignorant per tal de construir una educació humanística on l'alumnat fora conscient de la seua realitat social potenciant, així, el seu compromís amb el territori del qual formava part.

Amb la voluntat de dignificar el treball al camp, sobretot entre les generacions més joves, i inspirat en la iniciativa de les *Maisons familiales d'apprentissage rural* franceses, aquest model d'escola no pretenia respondre només a les necessitats immediates del món agrícola sinó que es va configurar com un espai clau de formació política i social impulsant, entre d'altres, el sorgiment d'organitzacions sindicals com la Unió de Llaureadors i Ramaders o la formació de les primeres candidatures democràtiques a les eleccions municipals que tingueren lloc l'any 1979.

Aquestes escoles van tenir un desenvolupament i un recorregut històric ben diferenciat. Una de les que s'ha mantingut al llarg del temps, i que aquest curs commemora i celebra el seu mig segle de vida, és l'Escola FP La Safor. De la mà d'Ana Fuster, Óscar Peñalver i Charo Rodríguez, en representació de l'actual equip directiu del centre, i de Ferran Martínez, Isabel Díaz i Albert Taberner, que han format part del claustre de professorat al llarg de la història del centre, recordem els seus inicis i comprovem com, amb el seu mig segle de vida apostant pel cooperativisme educatiu al bell mig de la comarca de La Safor, el treball col·lectiu i compromès amb el territori que l'envolta resulta, avui, més necessari que mai.

Les Escoles de Formació Agrícola Comarcals al servei del món agrari valencià

Els successius plans de desenvolupament franquistes implicaren una progressiva industrialització del territori valencià que va anar acompanyada d'un creixement important del turisme i el sector dels serveis. «Malgrat això, el sector agropecuari continuava dempeus gràcies a les grans cooperatives de producció agrícola que comptaven amb el suport oficial del règim i, especialment, per les xicotetes explotacions familiars. Aquestes explotacions familiars agropecuàries representaven no solament un ofici sinó una manera d'entendre la vida» s'afirma al llibre *Les cooperatives d'ensenyament al País Valencià i la renovació pedagògica (1968-1976)*.

Enfront d'aquesta situació, un xicotet grup de militants vinculats a moviments cívics i polítics de caràcter cristià, com és el cas, en l'àmbit valencià, de l'organització Joventut Agrícola i Rural Catòlica (JARC), es van conscienciar de la necessitat de posar en marxa una línia educativa de formació professional agrícola des d'una vessant cooperativista, arreplegant l'esperit amb què els Col·legis Familiars Rurals havien començat a estendre pertot arreu de l'Estat. Aquesta organització, que al País Valencià tenia implantació sobretot en zones rurals majoritàriament valencianoparlants, va entendre com a part del seu compromís la defensa de la llengua i la cultura valencianes així com els valors del cooperativisme i l'associacionisme cívic després d'emmirallar-se en el moviment cooperativista basc nascut de la mà del sacerdot José María Arizmendiarieta a la localitat guipuscoana de Mondragón. A través d'aquesta experiència d'intercooperació formativa, cultural i empresarial que sintetitzava el seu esperit per mitjà de la màxima per a democratitzar el poder, cal socialitzar el saber, van poder imaginar

nous horitzons que, fins aleshores, ni tan sols arribaven a albirar.

Després d'una primera incursió en la creació d'habitatge social a través de la fórmula cooperativa, d'on va nàixer el Grup Cooperatiu Empresarial (o Equip Gerencial, tal com el coneixien en aquell moment), posaren en marxa el projecte de les Escoles de Formació Agrícola Comarcals. «Per als agricultors valencians, la realitat era que el camp estava poc professionalitzat. Enfront d'aquesta constatació, va sorgir la necessitat de fer veure que era molt important professionalitzar els llauradors, sobretot en l'aspecte tècnic, però també conscienciar-los en l'àmbit social de la necessitat que n'hi havia que s'ajuntaren, que s'associaren d'alguna manera per a poder competir amb empreses agrícoles que anaven fent-se cada vegada més grans. Això pensàvem que només podíem fer-ho a través de l'educació. I quan parle d'educació no em referisc només a les assignatures o a les pràctiques sinó que també parle d'una educació cívica i social, de crear consciència» afirma Albert Taberner, mestre de l'escola. El curs 1974/1975 veia la llum l'Escola de Formació Agrícola Comarcal La Safor a la localitat de Beniarjó, tot just on s'havia ubicat la casa d'estiueig d'Ausiàs March, vora el riu Serpis.

Una pedagogia arrelada al medi

Ningú educa ningú - ningú s'educa a si mateix - els éssers humans s'eduquen entre si mediatitzats pel món

Paulo Freire

La filosofia pedagògica de les Escoles de Formació Agrícola Comarcals es podria descriure com una formació oberta a la vida i on es treballava des d'una proposta globalitzada. La feina diària no estava organitzada per assignatures sinó que girava al voltant d'un gran tema o projecte.

69

S'advocava, per tant, per un ensenyament actiu on l'alumnat fora el protagonista del seu propi procés d'aprenentatge. Aquesta filosofia pedagògica es fonamentava, en l'àmbit pràctic, en tres pilars bàsics a l'hora de funcionar en el seu dia a dia: l'alternança, el quadern del medi i l'assemblea. «L'alternança és l'aportació, seguint el model de les *maisons familiales*, tal vegada més original d'aquest sistema, una forma especial d'educació on es coordinen l'escola i la vida ja que l'alumnat alterna els períodes d'estada en el centre escolar i en el seu domicili, la qual cosa permet no perdre mai el contacte amb el seu entorn familiar, rural i social» ens contava Carmen Agulló a una entrevista a *Territori Educatiu*. Sota aquesta concepció, i en el cas de les escoles agrícoles, l'alumnat vivia en règim d'internat durant una setmana estudiant i aprenent i, la setmana següent, tornava a casa durant set dies per poder fer un treball de camp, normalment a les explotacions familiars. «L'alternança, per a nosaltres i per a les famílies, tenia una qüestió molt pràctica. En aquella època, des de ben joves, els xiquets es posaven a treballar als camps familiars per tal d'ajudar a casa» recorda Albert, «i aquest sistema, per tant, permetia que l'alumnat es formara, que tinguera estudis, i també poguera col·laborar en les explotacions familiars. Volíem que es formaren a tots els nivells: tècnic, intel·lectual i social».

Durant aquesta estada l'equip de mestres els anava visitant i feien un seguiment del treball que realitzaven. Les visites eren aprofitades no només per a establir llaços de confiança amb les famílies sinó també per a fer una tasca de conscienciació cívica i política sobre els necessaris canvis que l'agricultura i la societat valenciana necessitaven. Al respecte, afirma Ferran: «totes les setmanes visitàvem les famílies en casa. Cada vegada que marxaven, s'emportaven una sèrie d'activitats per a fer a casa relacionades amb el món del poble: quines eren les seues partides, quins parlars hi havia, quines fonts o quines ex-

plotacions. En aquell moment sols s'estudiava a grans trets la geografia d'Espanya: els rius, les muntanyes, etc., però del poble no sabíem ni el nom dels barrancs, ni de les partides, ni quantes fanecades de cada cosa hi havia, ni quines varietats de taronja hi havia aleshores. Això ajudava a vincular l'alumnat amb el seu entorn. I en tornar a l'escola, ho posàvem en comú».

Per tal d'interrelacionar, de primera mà, els continguts més teòrics amb els aspectes més pràctics, el quadern del medi era un instrument indispensable a l'hora de poder vincular, globalment, tots els aspectes socials, econòmics, històrics, geogràfics i de valors que es donaven al llarg del curs. L'objectiu final era permetre a l'alumnat aconseguir un aprenentatge significatiu. «Els primers capítols eren sobre els aspectes físics del territori. La primera visita que fèiem era al Circ de la Safor o al Mondúver. Era una meravella treballar així. Ens vam anar coneixent cadascú estudiant no sols els aspectes més geogràfics, sinó també els aspectes més burocràtics visitant i consultant als seus ajuntaments. Calia que reflexionaren sobre l'experiència viscuda per tal de construir una escola que estiguera vinculada al seu entorn i formar, així, una ciutadania lliure i autònoma. Es generava un diàleg molt enriquidor» reflexiona Isabel.

Cooperar per tal de conscienciar sobre la realitat rural

Un dels eixos fonamentals de les seues propostes era la promoció i dignificació del seu tros de terra més proper. En aquest sentit, el mot *comarcal* no pretenia usar-se en va, sinó que simbolitzava l'horitzó polític cap al qual es volien orientar aquestes escoles: l'estima per la terra, la cultura i la seua gent.

Aquesta voluntat de democratitzar la vida havia d'acompanyar-se, estructuralment, d'una sèrie de principis i pràctiques a l'hora

de garantir-la. Com es concretava la gestió del dia a dia d'aquestes iniciatives? Jurídicament, les escoles s'organitzaven sota el règim de cooperativa de «pares d'alumnes» encara que, tal com ens relaten al llarg de l'entrevista, la realitat és que pràcticament eren una cooperativa de mestres. La majoria de les famílies, que eren sòcies i propietàries, les tenien del seu costat i els hi deixaven fer. Cada membre tenia un vot, independentment de si era alumnat, família o part de l'equip laboral de l'escola. Les assemblees, que se celebraven periòdicament, servien per a presentar els comptes, però també els projectes realitzats per l'alumnat per tal que les famílies veiessen el treball que s'havia estat fent.

Isabel Díaz i Ferran Martínez. Moment durant l'entrevista a *Escola FP La Safor*. Autoria: Julia Barranco.

Aquesta mirada i aquesta manera de treballar conjuntament en l'àmbit comarcal explica el naixement d'una iniciativa clau dins dels territoris rurals d'arreu de l'Estat, que naix de la mà del projecte de *Colegios Familiares Rurales*: els Centres de Desenvolupament Rural (CDR). Al respecte, continua contant-nos Isabel: «realment l'escola sense l'acció comarcal que portàvem endavant en aquell moment no seria res. L'escola és xicoteta i som pocs professors, però en aquell moment n'érem menys encara. Tot aquest treball es manté i es retroalimenta gràcies a la feina d'acció social que suposa el CDR. No podem pen-

sar que el CDR siga quelcom aliè al que és la filosofia de l'escola. No són dues coses distintes. Si aquest ha arribat a tenir la implantació que té ara és perquè anteriorment hi havia una dinamització comarcal que estava potenciant tot el que vindria després. Ara compta amb molts més treballadors que l'escola i el seu pressupost és molt més gran que el nostre. Això és el que realment dona la satisfacció del que hem ajudat a construir en aquests darrers cinquanta anys».

Aula Viva: un projecte pioner d'innovació

Per al professorat d'aquestes escoles era molt important mostrar i traslladar aquest esperit de cooperació i consciència territorial al seu alumnat. Però per a això, primer havia de formar-se el propi claustre. Hi havia una necessitat vital de construir una escola diferent. Al respecte, rememora Ferran: «la nostra relació amb la renovació pedagògica va anar construint-se sobre la marxa. Des del principi vam estar vinculats al Col·lectiu de Mestres de La Safor, vinculat inicialment al moviment Freinet. També, quan van començar a fer-se tant les Escoles d'Estiu dels Moviments de Renovació Pedagògica com les Trobades d'Escoles en València, l'escola participava activament». A més, i per tal de conèixer com funcionaven els diferents estaments de la societat, «un dia a la setmana fèiem eixides i visitàvem llocs o institucions per tal de saber com funcionaven».

Un projecte que recupera aquest esperit de la renovació pedagògica és, des de fa quatre cursos, el projecte Aula Viva. Al centre han posat en marxa una iniciativa que tracta de donar continuïtat a la línia de treball que sempre ha caracteritzat aquesta institució: portar les aules a la vida, al seu entorn més proper. Però, en aquest cas, capgirant la lògica: ara, porten la vida dins de les aules. La iniciativa Aula Viva, coordinada per Óscar i amb la participació de l'alumnat de Jardineria i Floristeria,

«tracta de fer racons vius dins de les aules on l'alumnat puga refugiar-se una mica de l'estrès diari i desconnectar, seure, observar les plantes. La planta oxigena l'ambient de l'aula. Tot són coses positives. El que volem és generar un espai de desconexió mental i de connexió amb la natura. A més, aprenen a tenir una responsabilitat de la cura d'aquestes plantes. Avui en dia, portem quatre aules fetes. L'objectiu del projecte, com en la resta del nostre ideari educatiu, és el de posar en valor l'entorn i que l'entorn, la vida, arribe a l'aula» afirma Oscar, qui ens conta que l'alumnat assumeix la seua responsabilitat amb molt d'orgull i molta predisposició.

Projecte d'innovació 'Aula Viva'. Autoria: Julia Barranco.

En aquest sentit, Aula Viva suposa construir un procés d'Aprenentatge Basat en Projectes (ABP) on han dividit a l'alumnat i, a partir d'una sèrie de plantes, han estudiat les característiques i les necessitats nutritives i ambientals. També han triat els materials. A partir d'ací han fet un esbós que els ajudarà en el següent pas: l'assumpció de responsabilitats respecte dels seus grups d'iguals. Óscar, de forma entusiasmada, ens continua explicant el projecte: «ara arriba el segon pas: que aquest mateix alumnat forme la resta de

companyes i companyes perquè mantinguem aquestes plantes vives. Considerem molt important i essencial en la formació del nostre alumnat aquest punt d'assumir la paraula, saber ordenar-la i exposar-la en públic a la resta. Ja fa uns quants anys que estem fent projectes d'innovació educativa, sempre relacionats amb l'entorn».

Cartografiar el passat per tal de continuar construint una escola democràtica al segle XXI

Avui, més de mig segle després de la posada en marxa de l'escola FP La Safor, és un bon moment per tal de tirar la vista enrere i valorar l'experiència viscuda d'un projecte que ens recorda que, avui, encara és possible albirar la utopia. De fons, al llarg de tota la conversa, ens acompanya la melodia del xiuxiueig dels pardals que habiten els arbres de la vora del riu Serpis, que aquestes últimes setmanes baixava amb un bon nivell d'aigua gràcies a les darreres pluges.

Què suposa treballar en un espai com aquest? Comença Charo: «quan s'obren les cortines als matins, es veu com l'alba il·lumina els pics de les muntanyes. Al nostre alumnat li dic que gaudisquen de les vistes, que això no ho tenen en qualsevol lloc. Això ofereix un valor que no té igual». Ana, sumant-se a aquest sentir, afirma: «crec fermament que la casa fa la cosa. Sols fa falta escoltar l'entorn: el fet de xiuxiuejar dels pardals, el riu, els arbres movent-se o les postes de sol».

Isabel, que va arribar a València després de conèixer al grup valencià durant les formacions que es feia al professorat dels *Colegio Familiares Rurales* a Valladolid, es va mobilitzar en un inici per aquest projecte més per la qüestió cooperativa que la pedagògica. «Pedagògicament no havia estudiat ni havia llegit gran cosa però, a l'hora d'apostar pel cooperativisme, sí que ho tenia clar. Per això, quan sentia parlar

d'una escola com aquesta, sabia que volia treballar en un lloc com aquest. Era l'única fórmula que en aquella època em convenia del que podia fer en el medi rural. A mi el paisatge em va enamorar abans que el paisanatge. I vaig decidir que calia treballar en una escola agrària. És la meua casa, ací he estat quaranta anys de la meua vida».

Albert Taberner valora la seua experiència com a mestre a Catarroja i Beniarjó sense caure a realitzar un exercici d'autocomplacència d'idealitzar, per se, el model cooperatiu i arrelat al medi d'aquestes escoles. Al respecte, apunta: «a tall de reflexió: tant en el cas de les assemblees o el fet de ser una fórmula cooperativa, el nom no diu res per si mateixa. Tot depèn de com s'aborde. Són un instrument. El més important és fer xarxa, compartir coneixements, mirar cap on anem. Arrelar-se al territori, que partiquen de la realitat que tenim i sobretot que generen persones amb consciència i personal tècnicament preparat per a poder fer més canvis en la societat».

I acaba, emocionat, Ferran, qui ens conta: «per a mi ho ha suposat tot. Em van proposar vindre ací a treballar i va ser un ensenyament mutu, bidireccional. No

vaig poder continuar perquè en tractar-se d'un sistema d'internat no podia dedicar-li tant de temps. Però sempre he estat molt vinculat a l'escola. La meua filla ha estat alumna d'ací. He estat com a director, com a mestre, com a pare, com a docent de cursos de formació i per la Junta Rectora. L'escola és la meua vida. I em sent molt agraït a tots els equips docents que han vingut després de mi que han continuat l'esperit i que han facilitat que, després de cinquanta anys, puguem estar ací parlant de les nostres vivències».

Recordàvem, a través de les paraules de Carles Pons referenciades a l'inici d'aquest capítol, la importància d'entrellaçar, en el nostre dia a dia, tots els éssers vius i microorganismes interdependents que no poden ser separats un a un perquè formen part d'allò que l'antropòloga i educadora ecofeminista Yayo Herrero denomina com «la trama de la vida». Som un «únic ens viu», en paraules de Pons, i per això cal valorar la importància del recorregut històric fet per aquestes escoles a l'hora d'aportar un paper més que destacable en la recuperació i consecució d'una escola pública, valenciana i renovadora.

Moment de l'entrevista a l'Escola FP La Safor. Autoria: Julia Barranco.

Noa, el robot llaurador: un cant a la vida

74

Alumnat de l'Escola La Masia.

Publicat el 19/01/2022

El projecte Noa, el robot llaurador, ha permès a l'alumnat de l'escola La Masia, fruit d'una formació interdisciplinària que combina programació robòtica i producció cinematogràfica, explorar la tecnologia com una eina de transformació social. A través de la història de Noa, i des d'una mirada crítica i arrelada al territori, han donat veu a les lluites en defensa de l'horta de València connectant, així, escola i vida.

El curtmetratge *Noa, el robot llaurador*, elaborat per l'alumnat de cinquè i sisè de Primària de l'escola La Masia (Museros, Horta Nord) al llarg del curs 2019/2020, conta la història de Noa, el «primer robot ecologista que tindrà cura de la terra». Aquest autòmat s'enfrontarà al llarg de l'obra als prejudicis i s'engrescarà a defensar l'horta valenciana davant als plans d'especulació urbanística que la volen destrossar.

El projecte, fruit d'una formació interdisciplinària que combina programació robòtica i producció cinematogràfica, ha aconseguit uns resultats d'aprenentatge molt positius ja que s'ha treballat des d'una doble vessant: per una banda, per a l'alumnat ha suposat una excel·lent eina d'aprenentatge a l'hora de programar robòticament i produir una peça audiovisual i, per l'altra, ha ajudat a adquirir una major consciència de l'entorn en el qual viuen. Cal destacar que un dels reptes que havien d'abordar amb la creació d'aquest curtmetratge era el de generar una peça audiovisual que comptara amb un compromís social i mediambiental. En aquest cas, ho han vinculat a la lluita que s'ha portat a terme front a l'ampliació de l'autovia V-21 per protestar contra la destrucció de part del patrimoni natural i material que porta associada.

La iniciativa, que proposa una reflexió sobre l'ús de la tecnologia i la seua relació amb els éssers humans i el planeta, ha transcendit la simple experimentació tecnològica per esdevenir un instrument clau en el desenvolupament d'una pedagogia arrelada al medi. De la mà del mestre Dani Ferrer, i d'Ekain Gil i Mireia Ibars, en representació de l'alumnat, descobrim el procés de treball que ha estat reconegut pels prestigiosos guardons que atorga la Mostra Internacional de Cinema Educatiu (MICE).

Inicis del projecte: la programació robòtica com a eix de treball

«Tenim molt bona relació amb l'Ajuntament de la localitat en què es troba l'escola, Museros, i el regidor d'educació ens va proposar el finançar l'assistència a un curs de formació a la Universitat de València», afirma Dani. Allí, i amb la col·laboració de l'*Start Up El Caleidoscopio*, vinculada a la Universitat Miguel Hernández d'Elx, dos mestres de l'escola es van formar al voltant de qüestions relacionades amb la programació robòtica i les arts escèniques centrades en el cinema. «Des del principi el projecte tenia com a finalitat aprendre a programar per a realitzar un producte audiovisual i cinematogràfic amb el robot com a protagonista. El curs combinava les dues vessants» continua comentant Dani.

75

Fragment del curtmetratge 'Noa, el robot llaurador'.

Aquesta formació venia a potenciar el treball que, des de feia ja uns cursos, es realitzava a totes les etapes de l'escola. Des d'un inici, el procés de construcció del projecte va caracteritzar-se pel seu esperit transversal i cooperatiu. En aquest sentit, afirma Mireia, «el nom de Noa el vam elegir a través d'una aplicació on cadascú posava la temàtica que es volia tractar. En la meua classe la temàtica elegida va ser la de contar una història en que Noa sofria assetjament escolar, mentre que a la

classe d'Ekain va eixir que Noa havia de ser un llaurador que fora crític amb el món que l'envoltava».

La temàtica central, elegida per votació popular, fou la de contar una història on el robot Noa era un llaurador que pretenia protegir i defensar l'horta, un dels grans tresors amb què compta la comarca de l'Horta Nord. No obstant això, i tal com assenyala Dani, «el tema de l'assetjament es va integrar també, encara que no és la temàtica protagonista. A l'hora de decidir-nos, teníem molts elements interessants en l'aire ja que, per una part, estava la discriminació i l'assetjament, un tema que està a l'ordre del dia en les nostres vides i que ens preocupa molt tant a l'alumnat com a nosaltres. En aquest sentit, vam pensar treballar aquestes idees a partir del fet de sentir-se diferent per la condició de ser, en aquest cas, un robot i trobar-se en minoria. Per exemple, en el curtmetratge es pot veure com el robot Noa tracta d'anar a una manifestació, no li deixen per la seua condició i, a més, li fan el buit. Per l'altra part, teníem molta sensibilitat amb la qüestió de la defensa de l'horta perquè s'havien iniciat les obres de la carretera V-21 i en la comarca i, en particular la nostra escola, estàvem parlant de com afectaria això els cultius del nostre voltant».

Abordar el currículum de forma transversal: l'Aprenentatge Basat en Projectes

“El treball escolar s’ha d’entendre com una activitat organitzada, cooperativa i responsable; com a activitat útil a l’individu i al grup; com a instrument d’aprenentatge individual i social, teòric i pràctic”

Célestin Freinet

Tal com destaquen al seu espai web, dos dels eixos fonamentals a través dels quals treballen a l'escola La Masia són l'aprenentatge cooperatiu i el treball per projectes. A través d'aquesta filosofia de treball es posen en marxa i s'interrelacionen habilitats, competències i coneixements de forma globalitzada i transversal, tot oferint el protagonisme a l'alumnat i fent-lo responsable a l'hora de prendre decisions al voltant de l'objectiu final que s'ha proposat. D'aquesta manera es fomenta «un aprenentatge significatiu» tal com afirma Dani. En aquest cas, l'objectiu final va ser el curtmetratge anomenat *Noa, el robot llaurador*. Aquest esperit que impregna el treball de l'escola ja comptava amb una trajectòria important, i amb el qual es busca superar la tradicional divisió curricular per assignatures, per poder interrelacionar sabers i coneixements a partir de treballar-ho a través d'un únic projecte.

Així, a través del procés de disseny, realització i maquetació final del film, l'alumnat ha treballat l'escriptura del guió, la comunicació verbal, la deliberació col·lectiva, l'argumentació crítica dels punts de vista, la tècnica d'enregistrament i muntatge d'imatges i la consciència mediambiental i social. Ekain s'explica: «treballàrem en tot el procés de creació: vam fer de directors, de guionistes i d'actors. A l'hora de planejar el curtmetratge ens dividírem dividir per grups i cadascun d'aquests es va encarregar de fer una escena, així tothom s'encarregava de tot i no ens dividíem per comissions de treball».

A l'hora d'enregistrar les imatges, comptaren «amb l'ajuda d'una mare de l'escola, que posseeix molts coneixements i va venir a ajudar-nos i aconsellar-nos a l'hora de gravar les imatges», afirma Mireia. Gràcies a la seua ajuda desinteressada, «la darrera escena que vam gravar està enregistrada amb dron i això ens va engrescar moltíssim. La veritat és que la participació de les famílies tant en aquest

projecte com en altres que fa l'escola sempre és molt elevada. Feren moltes hores, repetíem molt les escenes i sempre patia per si s'havien d'anar a treballar, però allí estaven, repetint-ho les voltes que feren falta», explica Dani.

La complicitat generada conjuntament amb les famílies, l'alumnat i la resta de l'equip pedagògic ha ajudat que el projecte fora un procés d'aprenentatge significatiu que posara en valor el treball col·lectiu i cooperatiu. Una experiència que, tal i com ens relata Dani, «per a mi ha estat l'experiència més gratificant com a mestre. No pel fet d'haver guanyat alguns premis sinó perquè dos anys després, per exemple, ara estem fent una entrevista al voltant del projecte i estem en companyia de l'alumnat, que està posant en pràctica habilitats comunicatives i periodístiques com ara saber parlar en públic, ordenar les idees i oferir respostes argumentades. Que després de dos anys aquest producte final encara tinga eco és molt expansiu, això és el que més m'ompli».

Afrontar els entrebancs: l'arribada de la pandèmia reconfigura el treball

Durant la realització de la primera fase del projecte va arribar la pandèmia, tot just quan havien acabat d'enregistrar les últimes seqüències per al film. Aquesta circumstància va suposar un entrebanc important en un inici però, després d'un

parell de setmanes adaptant-se al nou escenari i reestructurant tota la feina per tal de fer-la accessible en línia per a tothom, van reprendre el projecte amb la següent fase del muntatge i edició. Dani, en tant que coordinador del projecte, recorda: «jo tenia els vídeos que m'havia passat la mare i anava fent muntatges i mostrant-li'ls a l'alumnat per tal de descartar escenes o retallar-les. Quan ho tenia, s'obria el debat de si ho veien adient o no, i quins suggeriments de canvi veien necessaris. Després, al cap de dos o tres dies els tornava a fer una nova proposta incorporant les seues idees. Ens havíem de centrar a fer una producció de quinze minuts de film perquè l'objectiu era poder-lo presentar al concurs convocat per la Mostra Internacional de Cinema Educatiu (MICE), i allí les bases eren estrictes respecte a la duració dels materials presentats en la categoria de curtmetratge».

Aquest entrebanc, més que paralitzar el treball que s'havia estat realitzant fins aleshores, va fomentar la recerca d'una sèrie de solucions creatives per tal d'avançar en el projecte. En no poder reunir-se i treballar conjuntament a l'aula, el treball per videoconferència els va oferir la oportunitat de comprometre l'alumnat amb altres tasques. En aquest sentit, Ekain afirma: «del muntatge es va encarregar Dani, però la banda sonora i altres detalls la va fer el que en aquell moment era el mestre de Judo, que també té una pàgina web d'audiosèries, i ens va donar l'opció que poguérem triar les cançons que ens agradaven més per tal d'acompanyar les escenes que estàvem fent. Nosaltres li ensenyàvem una seqüència i ell preparava una sèrie de cançons i, en la següent videoconferència, ens projectava aquestes seqüències amb les diferents propostes que havia pensat, anàvem veient com quedava i ja triàvem per votació la que més ens agradava». Al respecte, afegeix Dani: «al principi ens va fer un poc d'introducció teòrica, de quin tipus de música és més adient per a segons quin tipus

Cartell de presentació del curtmetratge 'Noa, el robot llaurador'.

d'escenes i ens va explicar els crescendos, els disminuendos, els acords menors i els majors. Hi havia una bona retroalimentació i adaptava la música en funció del que li déiem. D'aquesta manera l'alumnat va anar agafant experiència a l'hora d'editar vídeos a xicoteta escala».

Apropar la vida a l'escola: la defensa de l'horta i la lluita contra l'assetjament

Aquesta ha estat una iniciativa que, tal com recorden des del centre, té com a objectiu portar a terme un projecte educatiu de qualitat, viu i dinàmic capaç de formar bones persones, felices, lliures i crítiques i que treballa amb la voluntat d'enfortir el moviment civil i associatiu del seu entorn aconseguint, així, una societat valenciana, justa, solidària, pacifista, democràtica i sostenible. Es tracta, en definitiva, de portar la vida a l'escola i d'apropar l'escola a la vida.

Així, a través d'aquest projecte, s'ha treballat des d'una mirada social i compromesa amb l'entorn i amb la realitat que envolta l'alumnat, tot posant en relleu algunes de les problemàtiques que més els preocupen, com és el cas del seu present i el seu futur més immediat, amb la progressiva destrucció de l'horta i el patrimoni, així com l'assetjament i la discriminació a les persones a través del *bullying*. En aquest sentit, ens conta Ekain: «per a nosaltres és molt important tractar aquestes temàtiques perquè molts vivim a València o més cap al sud de Museros i cada dia passem per la V-21 per tal anar a l'escola i veiem la destrossa que s'està fent en l'horta. I respecte del *bullying* veiem també que és important treballar-lo perquè, vulguem o no, a les escoles, encara que siga en xicotetes quantitats, sempre n'hi ha casos. És important tenir-ho en compte».

Uns aprenentatges que no s'han donat en abstracte des de dins de l'aula de classe,

sinó que s'ha aprofitat l'avinentsa per tal d'eixir de l'escola i anar a conèixer de primera mà la problemàtica de l'horta enregistrant, de pas, unes escenes per al curtmetratge. Unes activitats que impliquen aplicar a la vida real allò que s'està veient a l'aula i que necessitaran al llarg de la seua vida. «Són tasques com, per exemple, organitzar l'eixida de l'escola i consultar els horaris del metro, avisar a MetroValencia per tal de demanar permís per gravar o informar-se de la situació de les obres de la carretera V-21. Són aprenentatges de la vida molt reals, i d'això és del que es tracta al cap i a la fi», reflexiona Dani.

Repensar el projecte per continuar transformant l'escola

A l'hora de fer balanç, la retroalimentació rebuda, els aprenentatges aconseguits i les experiències viscudes han estat molt positius. En aquest sentit, i més d'un any després d'haver presentat oficialment el curtmetratge, el 23 d'octubre de 2021 va tenir lloc, a la ciutat d'Alzira, la gala d'entrega dels reconeixements referents a la 9ª edició dels Premis de la Mostra Internacional de Cinema Educatiu (MICE), una iniciativa de cinema educatiu d'àmbit internacional amb pel·lícules realitzades per alumnes en diferents entorns d'aprenentatge, i que gaudeix d'un reconeixement excepcional a escala mundial, comptant amb la participació d'un centenar de centres educatius del País Valencià, d'Andalusia, Galiza, Bèlgica, Iran, Alemanya, Itàlia o Taiwan, entre altres països. Allí, una representació de l'alumnat de l'escola va rebre els dos guardons més importants que estaven en joc: el premi MICE estatal i el premi MICE internacional. A més, també cal destacar el reconeixement rebut per part del *Rural Affinity Film Festival d'Andalusia* (RAFFA).

D'aquesta sensació tan engrescadora ens deixa constància Dani: «la veritat és que no ens esperàvem que aquest projecte acon-

seguira tanta repercussió. A més, considere que ha estat molt enriquidor també pel moment en què va passar i com vam haver de finalitzar-lo. Això encara li dona més importància i ens fa sentir molt contents d'haver pogut aconseguir-ho malgrat el confinament. Tenir un projecte i un objectiu comú ens va ajudar a sentir-nos més units en aquells moments tan durs, es va generar una unió que es quedarà per sempre».

Aquest esperit que Dani posa en relleu no té pretensió de quedar-se ací sinó que serà un dels motors que els permeta seguir endavant per tal de planificar nous projectes i oferir un context i un espai d'aprenentatge

significatiu per a l'alumnat. En aquest sentit, continua afirmant, «a Noa, de moment, i a causa de la pandèmia i d'haver-nos d'organitzar a l'escola mitjançant els grups bambolla del curs passat, el tenim descansant (riu)». I afegeix un desig: «ens agradaria seguir pensant i fent des d'aquesta experiència i, sobretot, ens agradaria que no siga una qüestió més voluntariosa de cada mestre sinó que el projecte s'integre de manera estructural en el currículum de l'etapa perquè s'ha demostrat que aquest ha estat un model d'èxit i que l'alumnat ha realitzat una valoració molt positiva del treball fet».

Per saber-ne més...

Repensar el territori des de l'art i la pedagogia crítica és obrir espais per imaginar altres formes de viure i aprendre. El treball del Col·lectiu Viridian ens convida a escoltar el que sovint queda en silenci: els sabers populars, les memòries del paisatge i les veus que resisteixen enfront de projectes urbanístics que destrueixen el nostre entorn. Si t'interessa descobrir com vincular creació, educació i territori des d'una mirada transformadora, ací tens una conversa que val la pena llegir.

Alumnes de Vila-real triomfen amb el projecte Orange Petrol, un biocombustible fet amb taronges

Redacció: Ana Bisquert

Alumnat a la Genius Olympiad Nova York. Autoria: Sisco Marco.

Publicat el 19/03/2023

Dos alumnes del Col·legi Santa Maria de Vila-real han fabricat un biocombustible a partir de taronges no aptes per al consum. El projecte, que forma part dels treballs d'investigació de l'assignatura Cultura Científica, pretén aprofitar tots els recursos a l'abast i obrir portes a la utilització d'alternatives renovables per tal d'obtenir energia.

Joan Alcayde i Pablo Marco són estudiants de quart d'ESO de la cooperativa d'ensenyament Col·legi Santa Maria. Tots dos, amb l'ajuda i implicació del seu professor de Cultura Científica, Sisco Marco, han aconseguit sintetitzar un combustible fet de taronges i han fet funcionar un motor d'explosió. Aquesta idea sorgeix de l'observació dels estudiants respecte a la quantitat de taronges malgastades i disperses pel camp dels seus avis. El projecte ha rebut cinc premis en el certamen internacional XXIV Exporecerca Jove de Barcelona i una medalla de bronze en el *Genius Olympiad* de Nova York, on van representar a l'Estat espanyol.

Per arribar a aquests resultats, Joan i Pablo han hagut de posar en pràctica molts dels ensenyaments teòrics, han fabricat aparells de manera casolana i han investigat sobre els processos de destil·lació. Addicionalment, han comptat amb l'ajuda d'un mecànic i de la Càtedra d'Innovació Ceràmica Ciutat de Vila-real, pertanyent a la Universitat Jaume I de Castelló (UJI).

Sisco Marco, mestre a l'escola, porta molts anys apostant per la investigació científica en l'assignatura optativa que imparteix, des d'on busca potenciar la curiositat de l'alumnat per la ciència. Per aquest motiu, i des de l'inici del curs, planteja la realització de projectes d'investigació en els quals l'alumnat té via lliure a la creativitat per tal de «buscar algun problema mediambiental que puguem solucionar». Parlem amb Joan, Pablo i Sisco sobre la seua experiència investigadora i la seua participació en aquests prestigiosos certàmens.

La realització del projecte

Amb un recurs que no s'aprofitava, taronges no aptes per al consum, els alumnes van començar a reflexionar sobre els seus possibles usos. Pablo Marco, un dels alumnes, explica que a ells aquest proble-

ma els tocava de prop «perquè els nostres avis sempre s'han dedicat a això, a l'agricultura, i sabem que en la nostra província, Castelló, la taronja es cultiva molt. Vam veure que era un problema i vam intentar buscar una solució». «La idea es basa a ajudar els agricultors», comenta Joan Alcayde, l'altre estudiant. Tot això fins i tot suposa donar un nou pas en l'energia renovable, que és «el futur», segons Joan, «i beneficiosa per a protegir al medi ambient, per a deixar de gastar tants combustibles fòssils i per a reduir la contaminació».

Així doncs, al suc de la taronja li van posar llevat per a fer-lo fermentar. «Després de la fermentació, van anar mesurant la quantitat de sucre que hi havia i la d'alcohol que es produïa. El sucre s'anava perdent i s'anava creant alcohol, fins que aquest va matar el llevat». A continuació, s'havia de fer la destil·lació, però per això necessitaven un alambí. Amb un poal de fem, una olla de pressió trencada i un tub de coure comprat en van construir un de manera casolana.

Per a saber si l'alcohol aconseguit era bo (etanol) o dolent i tòxic (metanol) van necessitar l'ajuda de l'UJI, ja que a les aules no disposaven d'aparells tan concrets i tècnics. «Vam contactar amb la càtedra d'innovació de l'UJI i ens van convidar a anar per a fer les proves que necessitàvem», conta el professor. Així, van fer una ressonància magnètica nuclear i van extraure una sèrie de gràfiques. «La veritat és que vam flipar amb aquestes tecnologies», expressa Pablo. D'aquesta manera van descobrir que el 99,6% era etanol, per la qual cosa tenia un alt grau de puresa. Com a conseqüència, es podia utilitzar com a desinfectant, detergent, insecticida, per a fer begudes com el naranxelo i inclús, per produir electricitat.

Allí també van mesurar la graduació d'alcohol que contenia per a saber si podrien fer un motor, i van veure que era més

del 80%. D'aquesta manera, van contactar amb un mecànic que els va explicar que amb l'alcohol es necessitava més quantitat per a fer la combustió, i amb un motor de 79 cm² van modificar el carburador perquè tinguera més capacitat i poguera funcionar.

La repercussió del treball: «Ens vam sentir feliços d'aconseguir una recompensa a l'esforç»

«No pensaven ni ells ni jo que arribaria tan lluny, vam començar a guanyar premis en llocs on sabíem que era molt difícil per la competència que hi havia», comenta el professor. A Barcelona i Nova York els alumnes van veure com els seus fruits de treball es veien recompensats. «A Nova York va ser molt emocionant».

Els alumnes descriuen aquests moments com una «sensació súper aclaparadora», tal com diu Joan. «Després d'haver estat tant de temps treballant en el projecte, tindre tants guardons ens va fer sentir molt feliços d'haver aconseguit una recompensa a l'esforç i a tot aquest treball que ha tingut les seues dificultats. És tot el que una persona vol», explica. A més, el fet d'anar-se'n a Nova York, també els va aportar una «experiència molt bona i emocionant que crec que encara no hem assimilat», comenta Pablo, «no sols per anar als Estats Units, on no havíem estat mai, sinó també per tot el que hem après d'altres treballs, que n'hi havia de molt bons, i per conèixer a gent d'altres països».

Aquesta manera de fer classes i d'ensenyar a través de la pràctica, sense oblidar la teoria, «necessària per a aprendre», com puntualitza Joan, permet aprofundir i desenvolupar les idees i tot el coneixement que s'adquireix a les aules. Però, a més d'això, ajuda a augmentar altres capacitats de l'alumnat, com la comunicativa. Eixir de la forma tradicional d'educar, basada en el fet que el professor explica i la resta escol-

ta, ajuda al creixement de l'estudiant. Si a tot això se suma el fet que els alumnes van acudir a fires per a presentar el seu projecte a jurats, els beneficis es multipliquen. «En les fires he après a parlar en públic i a expressar les meues idees amb claredat, a no posar-me nerviós a l'hora d'explicar el treball, i això ha sigut una de les coses més importants que he après», assenyala Joan.

«Cal motivar als estudiants perquè s'interessen per la ciència»

La manca de referents i de reconeixements existents per als joves científics és latent. Des de 2009 en el Col·legi Santa Maria de Vila-real treballen per a promoure la creació innovadora construint espais on puguin presentar i donar a conèixer els projectes que amb tant d'esforç realitzen durant el curs. Aquest mateix objectiu el persegueix la Càtedra d'Innovació Ceràmica Ciutat de Vila-real. Una de les seues línies de treball és augmentar la passió de l'estudiantat per la ciència, i per a aconseguir-ho fa anys que organitzen activitats dinàmiques que apropen aquesta matèria al jovent.

«Nosaltres dúiem a terme un concurs en el qual participaven els centres de Secundària i Batxillerat de Vila-real. Ells havien de fer un projecte d'investigació i un membre del centre el tutoritzava, i després organitzàvem unes jornades on un jurat avaluava. En una de les edicions vam portar el net de Marie Curie perquè entregara ell els premis», explica Juan Cardà, el director de la Càtedra a l'UJI. A sobre, abans de la pandèmia tenien un programa de ràdio, Ràdio-ciència, en el qual cada setmana grups d'estudiants preparaven un tema amb el seu professor i anaven allí a exposar-lo.

En conseqüència, la càtedra col·labora amb els projectes dels estudiants de l'escola per tal de facilitar-los materials als quals no tenen accés i explicar-los conceptes que no

tenen clars. «Anem a xarrades al col·legi, els comentem tècniques per a utilitzar els materials que tenen i en què consisteixen, els orientem i els facilitem fer analítiques en el nostre laboratori de la universitat», explica Cardà.

La clau és, segons Cardà, motivar el professorat i reconèixer-lo, ja que són tasques realitzades fora de les seues obligacions i s'haurien d'incentivar, donant suport a les noves propostes i aconseguint més mitjans. I és que a les escoles i instituts els resultaria inviable fer ressonàncies o analítiques i un centre no pot justificar aquest cost, per la qual cosa des de la Càtedra assumeixen la factura. «Si es contemplaren beques per obtindre fons, es podrien portar a terme més analítiques, comprar un xicotet equip, i finançar els viatges quan vagen a algun concurs», exposa.

En la mateixa línia opina Marco, que afirma que els projectes, en moltes ocasions, es queden com a inicials perquè «els estudiants arriben a segon de Batxillerat i amb la *Selectivitat* no volen saber-ne res. Llavors tots aquests projectes que podrien seguir avançant no ho fan. Hi ha premis i beques per a esportistes, però per a joves que comencen en la investigació i que podrien progressar més no hi ha res». A més a més, considera que en l'actualitat hi ha un mur entre l'institut i la universitat que s'ha de tombar per a relacionar més ambdues institucions.

S'ha de «visibilitzar la ciència i motivar els estudiants perquè s'interessen per ella», com diu Cardà. Una manera de fer-ho és organitzant activitats on puguin veure des de dins com funcionen els laboratoris i diferents tècniques. Un exemple és la Fira Destaca, organitzada per la Càtedra i l'única del País Valencià que pretén obrir el coneixement a la societat. Allí, a part d'acudir empreses innovadores i d'institucions, paral·lelament reben a més de vuit-cents alumnes de sisé de Primària. «Al principi

sempre els preguntem a quants els agradaria ser científics, i veus que molt pocs alcen el braç. Però quan acaben la ronda dels tallers, els ensenyes com es fa una cel·la fotovoltaica, com es fabrica amb 3D, què és un làser, tot de manera molt visual i els tornem a preguntar i alcen la mà molts més», conta.

Joan i Pablo també defensen aquesta idea. «Si molts estudiants tingueren l'oportunitat, s'interessarien per la ciència. Aquesta assignatura la fa el nostre institut i la podrien fer en els altres», explica Pablo, que considera que també és fonamental que «els professors motiven l'alumnat a fer projectes, i si són bons, presentar-los a concursos». «Pocs instituts tenen aquesta iniciativa», conclou.

El Col·legi Santa Maria de Vila-real, una cooperativa que aposta per la ciència

La Cooperativa Obispo Climent porta des de 1982 en marxa. Creada per un grup de mestres per a dedicar-se a l'ensenyament, fa anys que és un referent en innovació científica. Des de l'assignatura optativa de Cultura Científica s'ha impulsat el desenvolupament d'aquesta matèria entre l'alumnat d'educació Secundària aconseguint que bona part de l'alumnat s'interesse per aquesta temàtica.

Des de 2009 els grups de 4t d'ESO i 1r de Batxillerat realitzen projectes que es presenten a diferents certàmens i fires, tant nacionals com internacionals, obtenint una gran quantitat de premis. Durant el curs 2022/23 l'escola ha aconseguit el premi 20 de febrer per l'impuls que el centre està donant als projectes científics, per l'aposta per la innovació pedagògica i per «les iniciatives per despertar l'interès per la ciència entre l'alumnat», com va declarar l'Ajuntament del municipi. Aquest suposa, segons el seu director Juanfran Navarro en una entrevista en Radiovila, «una satisfacció

perquè significa el reconeixement a més de trenta anys de treball i esforços per part dels socis cooperativistes i la perseverança que hem tingut sempre, ja que aquest projecte sempre es va fer amb molta il·lusió».

Alumnat celebrant el reconeixent al projecte a l'Exporecerca Jove. Autoria: Sisco Marco.

Aquesta implicació es veu reflectida en la Fira de la Ciència que organitzen des de 2019 de manera interna, una forma de motivar el seu alumnat i de mostrar els treballs a la resta de la comunitat educativa. En aquesta fira participen també tots els departaments del centre i organitzen activitats com explicar la taula periòdica en llatí. A més, l'any passat van realitzar

el I Concurs Vilaciència, comptant amb la col·laboració de la Càtedra d'Innovació Ceràmica Ciutat de Vila-real, obert a tots els instituts de Vila-real.

Ara, i gràcies a l'èxit d'aquestes iniciatives, l'escola vol fer un pas més i obrir un concurs on puga participar gent de tot el País Valencià i que, esperen, es converteixca en un referent a escala nacional, com ja ho són Galiciencia a Galiza, Exporecerca Jove a Barcelona o Ciencia Asoka al País Basc. «Volem que la ciutat de Vila-real i el concurs de Vilaciència siguin coneguts pels joves investigadors de tota la Comunitat Valenciana, i en un futur poder convidar a participar centres de tota Espanya i Europa», afirmen des del centre.

Amb tota aquesta feina i projectes el Col·legi Santa Maria pretén obrir un camí als estudiants perquè descobrisquen la importància d'aquesta matèria en el dia a dia i s'interessen per estudiar-la amb més profunditat en el futur. És, en definitiva, una manera de difondre la necessitat de la innovació científica i fer entendre que és necessària en la realitat que vivim. «Que entenguen què és l'energia renovable, en què consisteix l'economia circular, que siguin conscients de l'abandó dels cultius i el cost econòmic, energètic i social que això suposa. Perquè al dia de demà sàpien com aprofitar tota aquesta amplitud de coneixements», com defensa Cardà, i que a poc a poc construïsquen un món millor i amable amb el medi ambient.

CAPÍTOL 4

Educar en comunitat

Hi ha escoles que no es funden només amb plànols i decrets sinó amb mans que pinten, assemblees que debaten i un teixit social que no es rendeix. Són escoles que beuen d'un passat compromès, d'experiències prèvies que els han donat forma i sentit i que, avui, continuen transformant-se gràcies a la implicació activa de la seua comunitat educativa. A Som Escola, a Passet a Passet i al CEIP Ciutat de Cremona trobem aquest fil de continuïtat i reinvençió: projectes que han pres cos a través de l'esforç col·lectiu.

Aquests tres centres, que han vist reformulat el seu projecte tot just fa una dècada, no han nascut només per cobrir un buit institucional sinó per reivindicar el dret a una educació pública, digna i de qualitat. Davant l'abandonament de l'Administració Pública, com és el cas de la resistència als barracons al CEIP Ciutat Cremona; la reconversió, per part de l'equip de treball de Som Escola, d'una societat limitada a punt d'entrar en fallida a una cooperativa d'ensenyament; o la recuperació de l'esperit del Patronat d'Escoles Infantils per part de Passet a Passet, veiem com la cooperació no és només una fórmula jurídica sinó una manera de prendre les regnes de l'organització del treball per tal de gestionar-lo democràticament de la mà de les famílies, el professorat i el teixit associatiu.

Quan la comunitat s'implica activament en els processos d'aprenentatge, fa possible una altra manera d'entendre l'escola, veient-la no com una institució tancada sinó com un espai compartit on la lluita i l'organització col·lectiva també eduquen. Perquè allò que s'ensenyava no es transmet només amb paraules sinó a través de la perseverança i del compromís sostingut al llarg del temps.

De Societat Limitada a Cooperativa: crònica d'una transformació pedagògica a Som Escola

Equip Som Escola Coop. V. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 03/06/2025

Fa deu anys, i després de la gran crisi del 2008, l'antiga acadèmia Caferma estava a punt de tancar. Gràcies a la iniciativa i la il·lusió d'un grup de mestres, es va transformar en Som Escola, un projecte cooperatiu arrelat al barri de Soternes (l'Olivereta, València), amb una mirada pedagògica renovada. Aquesta és la història d'una escola construïda des del treball col·lectiu, la comunitat i l'esperança.

Fa tot just una dècada, una escola ubicada al barri de Soternes de la ciutat de València estava a punt de tancar les seues portes. Colpejada per la crisi econòmica i amb una matrícula inestable, l'antiga acadèmia Caferma semblava condemnada a desaparèixer. Però, en aquell moment crític, un grup de mestres va decidir assumir el repte col·lectiu de transformar l'escola en un projecte cooperatiu. Així va nàixer Som Escola, una iniciativa que avui s'ha convertit en un referent de renovació pedagògica i gestió horitzontal.

Moments de l'entrevista a Som Escola.
Autoria: Julia Barranco.

El canvi no va ser senzill. Sense experiència en gestió, el professorat es va formar de forma autodidacta compartint responsabilitats, recursos i decisions. «No sabíem res, però sí que sabíem cap on volíem anar», recorda Amparo, mestra de l'escola. Amb les seues pròpies mans pintaren parets, canviaren portes i, sobretot, imaginaren un model educatiu diferent. La cooperativa no sols va ser la solució econòmica sinó que va simbolitzar l'oportunitat de construir una escola fidel als valors d'inclusió, democràcia i comunitat.

Amb el temps, Som Escola ha esdevingut una escola viva, arrelada al barri i oberta a les famílies. La intercooperació amb altres centres i la implicació activa del veïnat i l'alumnat han consolidat un projecte que

no deixa de créixer ni de reinventar-se. Ara, amb motiu del seu desè aniversari, l'escola ha volgut fer memòria i reconèixer tot el camí recorregut. En una jornada de retrobament, el professorat actual i els qui hi van passar han posat en valor l'esforç compartit. «Necessitàvem recordar d'on venim per entendre on estem», reflexiona Àlex, actual director pedagògic del centre.

De la mà d'Àlex Penadés, Amparo Gallarts, Raquel Torner, Joan Vidal i Elena Raffi cerciorem que, al llarg d'aquests primers anys del procés de transformació de Caferma en el que avui és el projecte educatiu Som Escola, aquell somni que va començar ara fa deu anys continua, avui, més viu que mai.

El professorat recupera l'escola: l'inici d'un somni

L'origen del projecte que coneixem avui com a Som Escola es remunta a l'any 1974, quan tres acadèmies tècniques (Castella, Sant Fermín i Liceu Major) van unir els seus esforços per fundar Caferma. En aquell moment començaren a oferir EGB i FP i, més endavant, s'adaptaren als canvis del sistema educatiu amb la LOGSE incorporant les etapes d'Infantil, Primària i Secundària. Amb el temps, i després d'un seguit de jubilacions per part de l'equip inicial, el centre es va quedar en mans de dues docents que van assumir la responsabilitat pedagògica i econòmica de l'escola mitjançant una societat limitada, però amb l'arribada de la crisi econòmica del 2008, aquesta va començar a patir greus dificultats per sostenir-se tant en l'àmbit econòmic com pel que fa a la quantitat d'alumnat matriculat.

Aquest alumnat, en gran part migrant, arribava a l'escola de manera intermitent, responent a la mobilitat laboral i residencial de les famílies. Segons explica Raquel, «la nostra era una població molt itinerant per-

què la seua residència depenia del treball que pogueren aconseguir els seus familiars», i l'efecte d'aquest moviment constant feia que la continuïtat educativa resultara complicada. Les propietàries, preocupades per la viabilitat del centre, van obrir la porta a una alternativa transformadora: convertir Caferma en una cooperativa de treball associat. Era el moment d'aprofitar l'energia d'un claustre renovat i repensar l'escola des d'una altra mirada, compartint responsabilitats i esforços en un projecte col·lectiu. Raquel, recordant aquella època, agafa de nou la paraula: «la fórmula cooperativa consideràvem que podia ser una manera de pegar una espenta, obtindre inversió amb l'entrada de capital i començar a gestionar en equip per tractar d'unificar tant la part econòmica com humana. Així, se'ns va oferir l'oportunitat d'adherir-nos a la cooperativa al professorat que estàvem treballant ací».

El relleu es va gestar en un context d'il·lusió i incertesa. Amparo recorda com «les dues propietàries ens van comentar com estava la situació de l'escola», i es va proposar «començar a fer un projecte cooperatiu, on tothom tirara del carro». El professorat més jove, amb menys por al risc i amb molta empena, va agafar les regnes del canvi. La proposta de crear una cooperativa va generar incredulitat entre part del professorat més veterà, però el grup motor va començar a imaginar i il·lusionar-se amb la idea de poder construir la seua pròpia escola. Així, i a través d'una sèrie de reunions, van debatre, discutir i decidir des del nom fins a la imatge i el model pedagògic que volien implementar al centre. «Volíem trencar amb el que havia estat Caferma però alhora donar-li continuïtat a aquelles coses positives amb les quals comptava el projecte», postilla Amparo.

Durant el procés es visitaren altres escoles cooperatives, es debatia constantment i es prengué la decisió de començar el projecte amb dotze sòcies cooperativistes que es

repartiren els càrrecs de manera consensuada. «No teníem formació en gestió», rememora Amparo, i continua: «anàvem a la gestoria i els hi dèiem: no sabem res, necessitem que ens ho expliquen tot des de zero. L'escola que hem fet és una escola realment nostra». Amb poques eines i molts somnis, van pintar les parets, canviar les portes i comprar taules amb els seus propis diners. No es tractava només de transformar l'espai físic: aquell s'havia convertit ja en un projecte pedagògic i vital.

De fet, abans de parlar de diners, el primer acord va ser sobre els valors i el projecte curricular de centre. Raquel ho sintetitza: «el primer va ser establir els nostres valors i el marc metodològic de l'escola: què volíem ser i què volíem fer. Era un repte posar-nos d'acord, però va ser fàcil perquè la gent que hi va participar teníem una visió similar respecte a la idea d'allò que volíem posar en marxa». D'aquell context crític, amb una escola de barri en perill de desaparició, va nàixer Som Escola: un somni compartit que començava amb brotxes de pintura, formació autodidacta i una voluntat ferma de fer una escola cooperativa, renovadora i en valencià.

Una escola viva, construïda des del caliu

Quan el professorat de l'antiga Caferma es va proposar refundar l'escola sota la fórmula cooperativa, no només volien rescatar-la d'una situació econòmica complicada, sinó que també tenien una visió clara i compartida sobre quin tipus d'escola volien construir. Tal com ho expressa Joan, es tractava de crear «una escola basada en l'aprenentatge dels xiquets i les xiquetes», on la quotidianitat estiguera impregnada de calidesa i respecte. Una escola humana on «la persona estiguera per damunt de la tecnologia», i on els materials pedagògics foren propis, pensats des del que necessita cada grup i no dictats per cap gran grup editorial.

Aquest nou camí exigia una revisió profunda de les relacions dins de l'aula. El canvi no era només metodològic, sinó també relacional. «Calia llevar-nos la imatge que el professorat està per damunt de l'alumnat. Nosaltres estem ací per acompanyar-los i guiar-los» reflexiona Amparo. Aquesta mirada educativa es traduïa en una nova manera de fer: treball per projectes, metodologies actives, aprenentatge cooperatiu i, sobretot, una atenció prioritària al benestar emocional de l'alumnat. El canvi de mobles i d'espais no era només estètic sinó una aposta per afavorir l'autonomia i la col·laboració.

Però el motor d'aquesta transformació no es pot entendre sense la fórmula cooperativa. El claustre va triar aquesta via no sols per salvar l'escola, sinó per fer-la realment seua. «D'aquest projecte destacaria la seua horitzontalitat en la presa de decisions i el sentiment de pertinença. Açò és casa. No vens ací, treballes i te'n vas», resumeix Joan. Aquesta vinculació es viu intensament en el dia a dia. «És un projecte que t'obliga a estar continuament pendent» apunta Raquel, que reconeix que, malgrat el desgast inicial, el vincle emocional que genera és enorme. Les cures col·lectives i l'aprenentatge compartit han estat essencials per sostenir el projecte. I és que, tal com ens conta Amparo, «el millor que té aquest projecte és que tothom és igual i podem sentir-nos amb la confiança de poder plantejar la nostra idea i opinar». Així, amb el temps, han après a compartir el relleu i a transmetre el coneixement, tot construint una cultura cooperativa sòlida i viva.

La força de la intercooperació

Des del primer moment, Som Escola ha crescut de la mà d'altres escoles cooperatives. La intercooperació no només ha estat un suport pràctic sinó també emocional i identitari. «Nosaltres

com a escola tenim una relació d'admiració i de sentir-nos acompanyats per la resta de cooperatives» assevera Joan, qui continua: «ens han explicat des de com funciona una cooperativa fins a com organitzar un equip directiu o enfocar el treball per projectes. La part que ens fa sentir orgullosos és sentir que aquest acompanyament ha estat fonamental per poder construir un model propi, adaptat a les nostres circumstàncies: una escola xicoteta, urbana i amb una sola unitat per curs. Això ha implicat agafar elements d'altres experiències, però sempre reinterpretant-los segons la realitat del centre».

Treball a l'aula. Autoria: Julia Barranco.

A més del suport tècnic i pedagògic, la intercooperació ha sigut clau per visibilitzar el projecte. Com relata Amparo, altres escoles han recomanat l'escola a famílies que buscaven una opció cooperativa dins de l'entorn de la ciutat de València, enfront d'una realitat on les cooperatives d'ensenyament històriques s'ubiquen habitualment fora de contextos urbans, dificultant la conciliació de les famílies. Aquest enllaç solidari entre escoles ha permès consolidar una comunitat educativa on l'ajuda mútua és més que un principi: és una pràctica habitual. Raquel ho resumeix així: «ens han ajudat a trobar el nostre camí i a construir la nostra pròpia identitat». El reconeixement mutu entre projectes ha sigut un impuls decisiu per fer créixer l'escola i consolidar el seu lloc dins del mapa educatiu cooperatiu.

L'experiència personal del professorat també ha contribuït a fer fort aquest enllaç. Àlex, que va estudiar a Escuela 2, assegura que l'esperit cooperatiu l'ha format com a persona i com a mestre: «tota la meua vida he estudiat a «Escuela 2». L'esperit, la manera de treballar i l'essència d'una escola cooperativa era una cosa usual i familiar per a mi. Avui soc mestre pel context en què m'he criat. Pense que la meua trajectòria es podia aprofitar i ajudar a formar aquest nou projecte». Una reflexió que també comparteix Raquel, antiga alumna de l'escola El Drac. Elena, per la seua banda, recorda com descobrir els valors cooperatius va donar sentit a la proposta de renovació pedagògica que volien impulsar: «aquests valors de cohesió, col·laboració i esperit transformador encaixaven perfectament amb el que volíem fer a l'escola».

Un projecte que es pensa col·lectivament

El projecte pedagògic de Som Escola s'ha anat construint a partir de l'experiència, la formació continuada i, sobretot, de la voluntat compartida de fer una escola centrada en la persona. L'equip docent ha creat un «model metodològicament ric» en paraules d'Àlex, actual director pedagògic del centre, que «combina el treball per projectes amb els racons i ambients a Infantil, i una estructura continuista fins a Secundària». Les famílies també tenen un paper actiu mitjançant activitats com les dels grups interactius, la qual cosa reforça el vincle entre l'escola i la seua comunitat educativa i ajuda, així, a aportar una imatge més completa del que passa a les aules. L'aprenentatge-servei és un altre dels pilars de la proposta educativa. Els projectes busquen tindre un impacte real al barri, reforçant el sentit de comunitat i la responsabilitat social de l'alumnat. Aquesta mirada cap a fora es combina amb una atenció molt curosa al que passa dins de l'escola. «El més important és que l'alumnat vinga

content, que se senta volgut», remarca Elena. I és que, a Som Escola, el benestar emocional és tan fonamental com qualsevol contingut acadèmic. Per damunt de les metodologies, el que realment importa és que l'alumnat se senta escoltat, validat i acompanyat.

Pati de Som Escola. Autoria: Julia Barranco.

Aquesta filosofia pedagògica no es pot deslligar de la manera com s'organitza i es gestiona el centre. Som Escola és, també, una comunitat educativa democràtica i horitzontal. Joan destaca que, en ser una escola xicoteta, urbana i amb orígens humils, «la informació flueix de forma natural, totes les persones sabem què passa i tenim veu». El funcionament assembleari ha sigut una constant des del primer dia. En els inicis, com recorda Amparo, «qualsevol decisió no la prenia el Consell Rector sol: tot es decidia col·lectivament a l'assemblea». Amb el pas del temps, l'escola ha anat guanyant en solidesa organitzativa. La creació de la figura de gerent ha permès descarregar el claustre de certes tasques de gestió i donar pas a una professionalització que no ha perdut, però, l'essència col·laborativa.

Una pedagogia arrelada al barri

Un dels trets distintius de Som Escola és la seua integració plena en l'entorn urbà on

es troba. Situada en uns baixos d'edificis residencials, l'escola ha sabut convertir les limitacions d'espai en una oportunitat educativa. El barri és part activa del projecte pedagògic: el llit del riu Túria, els parcs, els espais esportius, el patrimoni històric i les infraestructures culturals són escenaris habituals de l'aprenentatge. La idea, en paraules de Joan, «és convertir l'alumnat en ciutadà del seu entorn. Aquesta visió trenca amb la idea tradicional de l'aula com un espai tancat i redefineix l'educació com una pràctica urbana i comunitària».

La convivència amb el veïnat, però, també ha requerit cura i diàleg. La presència constant de la xicalla al carrer podia generar friccions. Per això, «hem tractat de cuidar les relacions perquè de vegades la convivència no és senzilla. Estem en un entorn on de vegades el soroll, les pilotes i els crits molesten al veïnat». Així, des de l'escola s'han impulsat al llarg d'aquests anys diferents accions simbòliques i col·laboratives per fomentar una bona relació amb el barri: s'han repartit plantes al veïnat, s'han fet accions de neteja i s'han promogut projectes compartits com la jardineria urbana o la col·laboració amb la residència de gent gran. Elena, valorant aquesta relació construïda amb el seu entorn, destaca el fet d'eixir a fer qualsevol mena d'activitat que pugui enriquir el treball diari: «és una manera que el barri conega allò que fem. No estem solament ací dins tancades a les aules. No. La gent veu com treballem i com els xiquets es desenvolupen al carrer i com cuiden el seu voltant».

Les famílies també tenen un paper fonamental en la vida quotidiana del centre. Des del primer moment, la seua implicació ha sigut clau per consolidar el projecte. «Sense la col·laboració i el respecte de les famílies, no tindríem res», reconeix Àlex. La relació amb l'Associació de Famílies d'Alumnes (AFA) s'ha construït des de la confiança mútua. En aquest sentit, a més

de participar en espais formals com el Consell Escolar, les famílies prenen part activa en el dia a dia: organitzen activitats, entren a les aules per llegir contes o dinamitzar grups interactius i impulsen iniciatives com la Setmana de les famílies. «El col·legi s'ompli de famílies, els deixem llibertat per fer activitats i això crea un vincle molt bonic», assevera Amparo. Aquesta relació propera, basada en la confiança i la corresponsabilitat, és una de les claus de l'èxit i la vitalitat del projecte.

Una escola que vol continuar creixent

Una de les paraules que més es repeteix al llarg de la conversa és «identitat». Amb més d'una dècada de trajectòria, les persones que van viure el naixement de l'escola tenen clar que un dels principals reptes és mantindre viu l'esperit inicial. Un esperit que simbolitza no només un espai físic sinó un «projecte compartit per totes les persones que en fem part. El nom de Som Escola ho sintetitza molt bé», reflexiona Joan.

Pati de Som Escola. Autoria: Julia Barranco.

Mantenir viu aquest esperit, així com l'estima pel projecte i la implicació col·lectiva és clau. Tot i això, també somien a ampliar espais o oferir noves etapes educatives: «espere que l'escola siga més gran a molts nivells, amb més oportunitats d'aprenentatge i més diversitat, però amb la mateixa implicació per part del professorat», apunta Joan. La mirada cap al futur va lligada a la voluntat de no acomodar-se. En aquest sentit, ens comparteix Raquel: «m'agradaria que l'escola no deixara mai d'estar en construcció. Cal continuar buscant i innovant, perquè caure en la rutina és un perill com a docents. Necessitem mantindre l'energia». Un pensament compartit per Àlex, que defensa una escola amb actitud crítica: «desitge que el projecte continue viu, que sume allà on estiga (al barri, a la ciutat i al món), i que les persones que arriben vinguen amb ganes d'aportar».

Una oportunitat per tal de comprovar si l'ànima inicial d'aquest projecte continua ben viva va ser la festa de commemoració del desè aniversari de l'escola, celebrada el 15 de maig de 2025 a Villa Indiano. L'acte va propiciar la retrobada entre antic alumnat, l'equip de l'escola i companys i companyes d'entitats i institucions amigues. «El nostre dia a dia és tan intens, l'escola té una intensitat com a projecte, que de vegades se'ns oblidava d'on hem partit i tot el que hem fet. Aquest desè aniversari ens ha servit per a sentir-nos de nou com ens sentíem a l'inici. Dir-nos que tenim un projecte entre les mans, que ja està construït i que hem de continuar. Ens ha servit per a observar-nos i per a mirar tot allò que hem fet. De vegades se'ns oblidava també l'orgull que sentim. Això és important posar-ho en valor» reflexiona Joan.

Àlex, amb una mirada semblant, afirma: «veure el que tenim i el que hem assolit com a empresa i com a projecte educatiu de vegades costa de creure. I ens ocorre que la gent que va entrant nova, entra en un projecte que és un vaixell que ja va a velocitat de creure i no pensen en tot el que ocorria abans o tot el que es necessitava per a començar. Era rellevant visibilitzar-ho i donar-li un relat que ajude a comprendre i valorar el camí recorregut. L'altre dia en la celebració el que vam intentar va ser crear comunitat entre tots els sectors que ens han tirat una mà en algun moment. Nosaltres a soles ho hauríem tingut molt complicat. Volíem acollir tot aquest grapat de persones que ens han ajudat en aquesta primera dècada».

L'horitzó de Som Escola es dibuixa amb una idea clara: créixer sense perdre el nord. Conclou Elena, qui ho resumeix així: «tot projecte el que vol és créixer i superar-se. Però el que no hem de perdre mai és la il·lusió. La vida són alts i baixos, tanmateix amb aquesta il·lusió que tenim continuarem construint la nostra estimada escola».

Part del equip de Som Escola. Autoria: Julia Barranco.

«Passet a Passet és un projecte de lluita a molts nivells: per presentar un altre model educatiu, per aprendre amb les famílies i per construir un altre model de vida»

96

Equip de Passet a Passet. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 17/04/2024

Al barri de Beteró, l'Escola Infantil *Passet a Passet* ha teixit, durant una dècada, un projecte cooperatiu amb una mirada pedagògica que posa al centre del quefer diari el respecte pels ritmes de cada criatura, l'ensenyament en valencià i la coeducació. Parlem amb el seu equip per tal de conèixer la seua trajectòria dignificant l'educació 0-3.

Ens desplaçem cap al barri de Beteró per conèixer la història i el projecte de l'Escola Infantil Passet a Passet, una cooperativa d'ensenyament que porta una dècada treballant per la dignificació de la infància, l'educació primerenca, l'arrelament al barri i el valencià. Esperonades per l'experiència prèvia de Bàrbara Roig i Imma Carles al projecte que es desenvolupava al mateix espai on s'ubica actualment l'escoleta, un enclavament cedit per l'Associació de Veïnat del barri, l'any 2015 van constituir aquest projecte amb una aposta ferma per la renovació pedagògica. A poc a poc, es van sumar a l'equip Maria Ciscar, Aloma Novell i Sebastià Cabanes Potxo.

El projecte, arrelat al barri de Beteró i herreu de l'esperit compromès amb el qual va comptar la iniciativa pionera del Patronat d'Escoles Infantils de la ciutat de València, es construeix sobre criteris basats en la coeducació i la igualtat entre xiquetes i xiquets. Així, afirmen, «vetlem per una escola inclusiva i diversa, considerant les individualitats amb totes les seues riqueses, perquè no existeix cap criatura igual». Tal com comprovem al llarg de la nostra visita a l'escola, darrere del nom Passet a Passet es pressuposa, també, una filosofia pedagògica que respecta els ritmes d'aprenentatge i desenvolupament de cada infant sense forçar cap procés maduratiu, oferint els temps i els espais necessaris en el camí cap a la recerca de l'autonomia personal.

El projecte cooperatiu, en paraules de Bàrbara, «naix de la necessitat de compartir responsabilitats i fer veure que totes érem iguals», i afegí: «no té trellat que tu vulgues comunicar a les criatures eixa igualtat i eixe respecte si no ho tens i no ho practiques des de la base». Una mirada clau, tant cap a dins de l'estructura organitzativa com pedagògica, que tracta de superar la tradicional lògica assistencialista que, durant molt de temps, ha estat vinculada al treball amb la infància i que des de Passet a Passet han pretès superar des del primer

moment apostant per una vessant educativa i compensadora de desigualtats i no solament de guarda i custòdia.

El projecte inicial de *Passet a Passet* beu d'una altra iniciativa que va nàixer de la mà de la lluita veïnal per tal d'obrir una escoleta al barri. Quin esperit recollíu d'aquelles lluites que avui dia sintetitza el projecte actual que teniu i que vàreu començar l'any 2015?

Imma: Volíem donar-li una volta a l'educació que s'estava donant ací, en aquest mateix espai, per tal que fora realment una escola respectuosa amb les criatures que tinguérem: respectar els seus ritmes i facilitar l'acollida conjuntament amb les famílies per tal que pogueren formar part del projecte. En definitiva, que no fora una escola tancada, que estiguera oberta a tothom per tractar, així, de trencar un poc amb l'hermetisme que hi ha en algunes escoles infantils. Com a mare, en el seu moment ja havia patit aquest hermetisme a l'hora de deixar el meu fill a la porta de l'escoleta i no conèixer bé l'espai ni la seua mestra. Volíem trencar amb tot això, i també desitjàvem fer una escola que fora realment per al barri.

Bàrbara: Vam aprendre moltes coses respecte al que s'estava fent anteriorment a l'escola. No era tan tancada com altres que hem conegut. Però en l'àmbit pedagògic sí que buscàvem certs canvis. Després, formant-nos, també vam veure que aquestes noves pedagogies, quan s'instauraven en moltes escoles, es tornaven com molt elitistes. Nosaltres el que volíem era fer una escola de barri i que, amb el pas del temps, seguira sent així: respectuosa, que integrara les noves pedagogies i que no estiguera renyida una cosa amb l'altra.

El nom escollit per a l'escola també pressuposa una filosofia pedagògica. Com definiríeu el vostre projecte a nivell metodològic?

97

Aloma: El nostre projecte pedagògic beu de diferents metodologies. Ara està molt de moda parlar, per exemple, de Montessori o Waldorf, i nosaltres el que dèiem és no definir-nos ni encaixar-nos en cap pedagogia concreta, però sí que beurem i agafarem de cadascuna d'ella i de cada metodologia el que ens interesse i el que ens servisca amb les nostres criatures. Això canvia cada setmana, cada mes i cada curs escolar. Les criatures són molt diferents i les famílies també. Has d'anar sempre formant-te a través de l'avaluació veient com evolucionen i adaptant-nos. Per a nosaltres el que és un pilar fonamental és que les famílies formen part de l'escola. Que entren dins de l'escola, que la visquen, que hi haja un diàleg dia a dia. Aquests són els nostres pilars: una escola oberta, una escola de les famílies i una escola de barri.

Bàrbara: Un exemple del que està dient Aloma seria el període d'acollida que fem a les criatures. Sí que tenim unes pautes que es poden facilitar a les famílies per donar-los una idea de com fer-ho. Però sempre els diem el mateix: «anirem veient» com està la criatura, com ho veuen les famílies, vosaltres i també nosaltres. Fem cada procés d'acollida d'una manera diferent per adaptar-ho tot.

Aloma: Així: *passet a passet*. El nostre nom diu en certa manera la nostra mirada: observarem, respectarem, anirem espai i veurem cada criatura què necessita, com funciona i quins suports precisa.

Un altre dels eixos fonamentals al vostre projecte és la importància del valencià com a llengua vehicular. Com és d'important aprendre en llengües maternes?

Aloma: Fonamental, i més en criatures que encara no tenen desenvolupat el llenguatge. Sí que és cert que moltes pregunten si no fem anglès o altres llengües. «Passet a passet», com dèiem. És molt important que integren la seua llengua materna, que aprenquen amb ella, que primer construisquen

les seues estructures culturals, mentals i lingüístiques en la seua llengua i, a partir d'ací, podran desenvolupar amb molta més profunditat les altres llengües que no són les maternes.

Bàrbara: A més, per a nosaltres és molt important defensar el valencià, ja que ens trobem que està en una situació precària i tenim la necessitat de seguir estimant-lo perquè seguisca existint.

Hem estat parlant de la importància de l'entorn i l'educació en la llengua materna. Vos retroalimenteu de l'entorn però també teniu com a eix fonamental alimentar saludablement els cossos i les animes que formen part d'aquest projecte. Com és d'important, dins d'aquest projecte educatiu, el projecte de cuina?

Potxo: És molt important. De fet, crec que els xiquets estan la meitat del temps menjant. Fan tres menjades al dia. Quan vaig entrar a l'escoleta, una de les coses que se'm va dir des del principi va ser la importància d'escollir ben bé als proveïdors i els seus productes. És important saber i conèixer a qui li comprem. És una cosa que cuidem molt. Aquesta és una escola petita, circumstància que facilita preparar un menjar més saludable i, a més, també estem en un entorn privilegiat quant a proveïdors. Tenim l'horta ací al costat i la utilitzem. També acudim al mercat del Cabanyal. Intentem fer sempre alimentació de proximitat, agricultura ecològica, i fer-los uns menús on predomine el menjar de la terra. També intentem fer una cuina saludable que no utilitza molta proteïna animal.

Bàrbara: És un aprenentatge. L'altre dia va venir una especialista que va fer una observació i va dir: que bé mengen, que tranquil·les i que autònomes. I estaven menjant verdures.

Aloma: Al final no es pot deslligar la qüestió educativa de la qüestió alimentària, va tot

Instal·lacions de l'escoleta.

unit. I si una cosa no funciona, tampoc funciona l'altra. L'aprenentatge en una alimentació saludable i ecològica i de proximitat és un pilar central també per a la vida de les criatures.

Potxo: El treball que es fa al menjador és molt important, cal posar-lo en valor. Més enllà de com es prepare el menjar, el treball que fan elles és molt important perquè l'acompanyament en el menjador és clau. A cada criatura, de manera individual, se li acompanya en el dinar. Això és molt important. Si no estiguera aquest acompanyament crec que el moment del menjar seria molt complicat. El treball que fan les meues companyes és increïble: la paciència, l'acompanyament continu en el menjar i l'ajuda en els seus ritmes i necessitats.

Relacionant-ho amb el menjar, l'acollida i l'acompanyament, parlem de la importància de l'espai. Com teniu estructurada l'escoleta?

Maria: Tenim tres aules. Està la classe d'1-2 on estem Aloma i jo, la del mig és la classe de 2-3 on estan Bàrbara i Imma. I després tenim un aula polivalent. La gastem per a fer psicomotricitat, per a dormir la migdiada, per a fer música i per a fer diferents activitats i provocacions. Després tenim dos patis, un al davant de l'escola que és més gran que el solen utilitzar més els majors perquè dona per a córrer més i per a realitzar jocs més físics. El de darrere és més recollit i el solem utilitzar amb els xicotets.

Bàrbara: L'espai intentem que siga el més obert possible. Moltes vegades obrim les portes depenent del tipus d'activitats que fem o com estan les criatures aquell dia. Es poden obrir totes les aules en un moment donat. Com que som dues mestres en cada aula ens podem dividir, quedant-se una dins i altra de nosaltres fora. Hi ha criatures que necessiten estar més recollides que en el pati, o al revés. Fomentem l'autonomia i ja els més majors van sols al vàter o a la cuina. L'espai ho facilita.

Imma: També eixim als parcs del barri. Ens agrada explorar-los. En la mateixa entrada de l'escola la porta fa la sensació d'obertura, des del carrer ens poden veure i nosaltres també. Cada vegada que passen les màquines que netegen els carrers o algun gosset, sempre ens apropem a saludar.

Quines activitats soleu fer al barri?

Aloma: Al forn, al mercat del Cabanyal, a la Biblioteca, al parc del Cabanyal i a la platja. També anem als horts urbans de Benimaclet. A l'espai Santiago, que era un parc de fusta reutilitzada. Allí hem anat a passar el dia i hem fet, entre d'altres, diverses activitats de contacontes.

Bàrbara: Depenent de les famílies de les criatures, també es fa una interacció o una altra en el barri, ja que, en la mesura que siga possible, tractem de visitar les feines d'algun pare o alguna mare.

Aloma: També participem en les festes del barri, que són al juliol. Allí, de fet, ens encarreguem d'organitzar un dels dies. Ho celebrem en una plaça, on està la seu de l'Associació de veïns. Fem diverses propostes i ens ho passem d'allò més bé.

L'escola participa activament al barri però també a plataformes de defensa del valencià i de l'escola pública i transformadora. També a les Trobades

d'Escoles en Valencià. Pel que fa a la formació, l'heu realitzada a través d'AKOE, Amara Berri i l'Associació Pedagògica Francesco Tonucci, entre d'altres. Com és d'important aquest reciclatge en la vostra pràctica diària?

Imma: Importantíssim. Necessari i vital. Pense que no pots treballar en educació estigues en el nivell que estigues sense anar formant-te i reciclant-te. Les criatures també marquen moltíssim. Coses que treballàvem fa dos o tres anys, tu les portes ara i no et funcionen. Aleshores, no et pots quedar estancada i fer sempre el mateix. Cal parlar, reciclar-se i compartir. Això és importantíssim.

Bàrbara: La formació ens serveix per a parlar entre nosaltres i reflexionar sobre com està funcionant i si era el que ens esperàvem. Es tracta de veure diferents punts de vista per poder anar enriquint la feina que fas i no estancar-te. Això ajuda a reforçar el projecte propi i per a donar-li argumentació i sentit a allò que estàs fent, perquè si no al final acabes actuant una miqueta com si fores un autòmat, que no té molt de sentit en el món de l'educació. És una oportunitat per tal de seguir trobant el sentit a allò que fem i per renovar el tipus d'activitats, veure altres mirades, coses que funcionen en altres llocs i pensar si a nosaltres ens funcionen i ens trobem a gust. És una necessitat vital i laboral. Si sempre fas el mateix, segur que no ho estaràs fent amb la mateixa energia.

La importància de la xarxa i de conèixer altres realitats per a aprendre i repensar la vostra pràctica xoca també amb una mirada sobre l'Educació Infantil, especialment en l'etapa 0-3, que malauradament (i malgrat els avanços que hi ha hagut els últims anys) encara continua sent vista com un espai de guarda i no tant d'educar. Quin reconeixement considereu que té l'Educació Infantil, avui, i quin vos agradaria que tinguera?

Aloma: Està molt poc valorada, sobretot el primer cicle 0-3 anys. Ens agradaria que estiguera en un nivell molt diferent d'aquell que està. Moltes vegades s'entén com un lloc per a guardar les criatures, però també per a satisfer únicament les necessitats bàsiques de les criatures, que és molt important, no li reste importància. Però hi ha tota una part metodològica, pedagògica, de formació, de posar la criatura en el centre des de tan xicotets que pense que això no s'està fent. I si es fa, està començant a fer-se en molt pocs casos. Això és un fet que desgasta un poc, perquè et formes i intentes formar també les famílies, construeixes una escola oberta al barri i a la ciutat, que deixe veure tota eixa feina i tasca que fem cada dia amb les criatures, i desgasta perquè continuem sent vistes com una guarderia.

Maria: Nosaltres fem el calendari escolar, no el laboral, i clar, molta gent no ho entén. No entén que les criatures han de descansar. Tenen eixe concepte de compassar els horaris de l'escola amb els laborals, entenent que som un espai de guarda. Però a poc a poc van canviant les mirades.

Imma: Hi ha famílies que entenen la importància de l'educació en aquest primer període per tal d'enfortir l'autonomia i l'autoestima de les criatures. Moltes d'elles, quan marxen, ens diuen que és una llàstima no poder continuar amb nosaltres. Pense que qui no té res clar del que ocorre a les aules és l'Administració. És la que hauria d'avaluar realment què s'està fent a les aules, com s'està treballant, quina és la mirada cap a la criatura i donar-li el valor que realment té i que ells no li donen.

Tornant una miqueta la vista enrere, per què vàreu apostar, en els vostres inicis, per la fórmula cooperativa? Com articula la vostra feina en el dia a dia ser part d'una cooperativa?

Bàrbara: Naix de la necessitat de compartir responsabilitats i fer veure que totes érem

iguals. Donava igual que una en el paper conste com a presidenta i altra com a directora. Érem persones creant un espai de convivència on havíem de confluïr les nostres maneres d'entendre l'educació i ho havíem de fer des de la igualtat. No té trellat que tu vulgues comunicar a les criatures aquesta igualtat i aquest respecte si no ho tens i no ho practiques des de la base. Nosaltres no fem les coses una per damunt de l'altra. Si tu fas una proposta, és igual de vàlida que la que faça qualsevol altra. Es parla, es raona, es posa en pràctica, funciona o no, i ho parlem totes des del major respecte.

Pròximament celebren la vostra primera dècada com a projecte cooperatiu. Complir deu anys en un projecte laboral, i més en els temps que corren, és una fita amb molt de valor. Què vos agradaria poder dir d'ací a deu anys del que ha suposat l'escoleta per a vosaltres, i també per al barri i per a les famílies?

Bàrbara: Que no fora un lloc de treball tan precari i que puga dedicar-li el temps que jo vulga i no el que em deixen les circumstàncies, la matrícula i els diners que donen per cada criatura. Els números no ixen, hi ha moltes vegades que pense que nosaltres per a la feina que fem i les hores que li dediquem tant dins com fora, tenim uns sous molt precaris. Què ens agradaria? Tenir un reconeixement no sols en l'àmbit social sinó també institucional i que el nostre fora un ofici més dignificat.

Aloma: Que hem estat un referent en el barri, de transformació social i educativa, i que hem aconseguit una escola que siga oberta a l'entorn, en la qual participen les famílies, en la que es puga construir entre totes i on no hi haja separació entre famílies i educadores. A mi personalment m'agradaria que això quedara per sempre.

Per saber-ne més...

Mig segle d'història, compromís i comunitat. L'escola infantil La Roda d'Ontinyent, nascuda el 1971 al barri de Sant Rafel, ha evolucionat d'una guarderia parroquial a un centre de referència en la comarca de la Vall d'Albaida. Aquest projecte, que es va convertir en cooperativa a principis de la dècada dels anys noranta, ha sabut conjugar el vessant comunitari, la renovació pedagògica i l'estima per la infància per tal d'oferir una educació en valors al llarg dels seus cinquanta anys d'experiència compromesa amb la primera infància i que ha estat, sobretot, un element clau de dinamització del seu barri. Descobreix-ne els detalls i les veus protagonistes escanejant aquest codi QR.

Tots som Cremona: lluitant també s'ensenya

102

Plataforma Tots Som Cremona. Autoria: CEIP Ciutat Cremona.

Publicat el 15/12/2021

Durant catorze anys, el CEIP Ciutat de Cremona va ser sinònim de barracons, promeses incomplides i resistència col·lectiva. Amb la plataforma *Tots Som Cremona*, famílies, mestres i alumnat van transformar la seua indignació en una mobilització que va durar més de cent dies i que va concloure amb el compromís de construir la seua escola, una fita que va arribar l'1 de març de 2021. Aquesta és la història d'una escola que es va aconseguir a base de lluita, perseverança i dignitat.

Encara que el matí fora fred i gris, tal i com recorda la periodista Laura Sena a la seua crònica realitzada al diari Levante-EMV, els ànims de l'alumnat, les famílies i el professorat del CEIP Ciutat de Cremona de la localitat d'Alaquàs (Horta Sud) estaven pels núvols l'1 de març de 2021. I no era per a menys ja que, catorze anys després, per fi havien aconseguit inaugurar l'edifici de la seua escola, un centre que va nàixer l'any 2007 quan es va decidir desvincular-lo, per part de la Conselleria d'Educació (dirigida en aquell moment pel Partit Popular), del CEIP Mestre Sanchis Almiñana, on havia nascut.

Inicialment, aquest nou projecte d'escola va començar en barracons i amb tres línies, a l'espera d'iniciar les obres pertinents del nou edifici però, no obstant això, els cursos van anar passant i la construcció del nou centre cada vegada s'endarreriria més malgrat les promeses de l'equip de govern valencià. A aquesta situació es va sumar la decisió de suprimir dos de les aules de tres anys amb què comptava l'escola. Una situació que es va complicar encara més quan, durant els primers mesos de l'any 2014, es va aprovar un arranjament escolar per al següent curs on se suprimia l'única línia de tres anys que quedava a l'escola, circumstància que impedia la matriculació de nou alumnat i la progressiva desaparició d'un curs cada any.

Arran d'aquesta situació va nàixer la plataforma *Tots Som Cremona*, un moviment que va ser l'encarregat d'organitzar diverses mobilitzacions, com és el cas d'un tancament de cent dies en els barracons, i d'aconseguir el suport de tota mena de col·lectius amb la seua causa aconseguint una gran transcendència local i internacionalment i convertint-se, ràpidament, en un exemple de lluita en defensa no solament de la seua escola sinó de tota l'educació pública. La mobilització portada a terme va obtenir els seus fruits durant els darrers anys ja que, amb l'arribada del Govern del

Botànic l'any 2015, es va recuperar ràpidament l'aula de tres anys i es va posar en marxa la tramitació de l'obra de l'edifici de l'escola, fita que es va aconseguir el passat mes de març.

Parlem amb les mestres Amparo Botella i Paqui Muñoz, els familiars Ramón Cosme, Mari Carmen Méndez, Juan Carlos Ponce, Vicente Ramos i Eva Gil i, en representació de l'alumnat, amb Víctor Ramos, Aitana Brull i Mario Ponce. A través d'aquest ventall de veus i de relats recordem com va ser i com van viure aquell procés que ens demostra que, ara i sempre, «lluitant també s'ensenya».

L'any 2007 naix l'escola, i ho fa en barracons, fruit d'una sèrie de «polítiques improvisades». A què vos referiu amb aquesta afirmació?

Paqui: A una mala planificació escolar, sense cap estructuració. Al cap i a la fi, les dades de naixement estan disponibles i des de l'Administració Pública saben la quantitat de xiquets que s'hauran d'escolaritzar durant els pròxims anys. I ni ací a Alaquàs ni a la Conselleria d'Educació hi havia una bona planificació. Anaven, com es diu, a espentes i redolons, i al final va ocórrer el que era inevitable: es van veure amb massa xiquets i no hi havia espai per a tothom. En conseqüència, ampliaren places amb pressa i sense planificació.

Heu publicat el llibre *365 dies al crit de: el Cremona no es tanca*. Allí expliqueu que, després d'una sèrie de promeses incomplides, es va començar a forjar un moviment que ja s'estava albirant des de l'any 2007 però que acaba constituint-se el 2014 en la plataforma *Tots Som Cremona*. Què és per a vosaltres aquest moviment?

103

M. Carmen: Ens hem convertit en una família. La creació de la plataforma, en un principi, va suposar passar per moments durs, però això ens va unir i va generar un vincle que hui en dia segueix en tots els aspectes. Si algú està malament perquè hi ha un problema familiar, algú ha de mudar-se de casa o hem d'anar de vacances conjuntament, allí estem. Estem per a tot. És un procés que ha desbordat l'aspecte purament escolar. Vam estar cent dies menjant, dormint en el gimnàs d'uns dels barracons, lluitant, passant fred i cridant. Organitzant-nos. I la nostra vida continuava, eh! Al matí ens alçàvem i anàvem a treballar però després, en lloc de tornar a casa, anàvem a fer la nostra vida a l'escola.

Amparo: Ens va canviar la manera de veure l'educació, de conèixer-nos els uns als altres i la manera de viure i de veure les coses. Va ser un moviment amb molta unitat i personalment em va canviar la vida, jo no soc la mateixa mestra des que vaig començar.

Víctor, Mario i Aitana, vosaltres sou una mostra representativa de l'alumnat que va estar present durant el tancament. Com recordeu aquell procés?

Victor: Recorde un dia que la meua mare em va dir que ens anàvem a dormir al Cremona. Jo solament volia saber si estarien els meus amics i, en saber que sí, de seguida em vaig animar. Mentre estàvem allí jugàvem a amagar-nos entre els barracons, els quals estaven sense llum i feia molta por. Allí dinàvem i sopàvem tots junts. Al gimnàs estaven els matalassos, on passàvem les nits.

M. Carmen: Estaven totalment convençuts de la lluita, malgrat que eren molt xicotets.

Victor: Recorde també que anàrem a la Universitat. Una companya, Eva Reina, explicava la nostra situació i tot el que fèiem

per reivindicar la nostra lluita, com les manifestacions i el recorregut que havíem fet. Paqui: Nosaltres intentàvem contar-los tot el que ocorria però, això sí, adaptat a la seua mida. Per això els portàvem a les manifestacions, perquè saberen què era el que estàvem fent i ho pogueren veure. Això de vegades va generar rebuig, hi havia gent que no veia bé que portàrem els xiquets a les manifestacions. Però a veure: nosaltres estàvem allí per ells, per defensar el seu futur i la seua escola.

Manifestació de la plataforma Tots Som Cremona. Autoria: CEIP Ciutat Cremona.

El tancament va arribar arran de la notícia que s'anava a suprimir la línia de tres anys. La conseqüència més visible era la progressiva desaparició de l'escola, circumstància que suposava que els germans dels vostres fills i filles no podrien anar al mateix centre, amb tot el que això suposa.

Paqui: Tot açò ve per la mala planificació i una mala política, amb retallades de professorat, recursos i línies d'Educació Infantil, totes sempre a l'educació pública. Aquest va ser el fet definitiu, però cal recordar que abans ja ens van tancar dues línies els cursos anteriors. Des de l'Administració anaven complint la seua planificació d'anar tancant escoles progressivament i obrint línies en la concertada. Nosaltres, malgrat tots els obstacles, continuàvem lluitant per construir un edifici per a la nostra escola,

però el dia que ens van avisar que el curs següent no anàvem a tenir cap línia de tres anys, aquell mateix dia ens vam ajuntar en la sala de mestres dels barracons unes quantes mestres, algunes famílies i la direcció de l'escola i ens vam posar a pensar què podíem fer, i decidírem tancar-nos.

Com es va articular la plataforma que acabava de nèixer? De seguida vàreu començar a rebre suports des de moltes organitzacions polítiques i socials.

Paqui: Per a nosaltres era una forma que la gent es fera eco i arribar més lluny. Era l'única forma d'eixir en totes les teles i els diaris. Buscàvem una solució al nostre problema i un canvi de política educativa. Pensàvem que, com més ens escoltaren, més possibilitats tindríem d'aconseguir una solució. Sempre hem dit que som polítics però apartidistes, el que volíem era dialogar i que la nostra lluita tinguera un bon resultat.

Amparo: Crec que al Partit Popular s'ho van prendre d'una forma personal. La Consellera d'Educació en aquell moment era Maria José Català i vivia a Torrent, una localitat que es troba molt prop d'Alaquàs. Sempre anàvem cap allí per tal de fer una mica de pressió, ja fora a desdejunar prop de la seua casa, passejar per allí o acudir als principals actes de les Festes Patronals. Sempre anàvem amb la nostra samarreta taronja on es podia llegir un dels nostres lemes: *Tots som Cremona*. I després hi havia gent que venia desinteressadament a col·laborar i interessar-se en la nostra lluita. Cal tenir en compte que veníem de l'època del 15-M. Era un moment a nivell associatiu molt fecund. Com a cas paradigmàtic, hi havia treballadors de Canal 9 que venien corrent a dir-nos alguna informació d'última hora o compartien amb nosaltres el calendari d'on anaven a anar els polítics ja que tenien accés als seus moviments.

Lectura de manifest contra la supressió de la línia de tres anys. Autoria: CEIP Ciutat Cremona.

M. Carmen: El tema dels barracons no era un tema nostre solament. La Comunitat Valenciana estava plena de casos similars que havien alçat un poc la veu però que, malauradament, no havien aconseguit aquesta unió i aquesta força que sí que havíem aconseguit nosaltres. De fet, va ocórrer una cosa molt bonica, i és que moltes escoles es van sumar a la nostra reivindicació. Inclús des de Madrid vam rebre suport d'altres centres que es trobaven en la mateixa situació. De sobte érem la veu de representació de la resta d'escoles que estaven en la mateixa situació, i aquest protagonisme va provocar que els polítics vingueren a visitar-nos i solidaritzar-se i nosaltres vam aprofitar per a arrencar-los el compromís que, si finalment arribaven al govern, començarien a construir el Cremona de seguida. S'ho van agafar de bandera, encara que després no va ser així, ja que hem hagut d'esperar cinc anys encara des del canvi de govern.

Paqui: Hi havia un ambient de crispació que nosaltres vam aprofitar i que va donar més força al nostre moviment. En compte de centrar-nos a parlar solament de la nostra situació, es va començar a parlar sobre l'educació pública i la problemàtica del tancament de línies perquè en aquella època s'estaven suprimint línies a l'etapa d'Educació Infantil a moltes escoles. Crec recordar que en aquells anys es van tancar unes cent línies en tot el País Valencià.

A nivell intern, com es va concretar aquesta estructura?

Ramón: A nivell d'organització interna estàvem dividits per comissions de treball. Hi havia la de comunicació, la d'accions i la de festes i *folklore*. Jo estava a la de comunicació i allí el nostre objectiu era com arribar a transcendir per a contar-ho fora i que no es quedara solament com una qüestió d'una lluita d'una escola d'un poble. Amb aquesta estratègia arribàrem a més gent perquè connectaves amb col·lectius que des de fora veïen que nosaltres estàvem lluitant no solament pel que tu tenies a casa sinó per moltes més coses, i això generava simpatia.

Eva: La comissió de festes i *folklore* tractava de muntar activitats perquè durant el cap de setmana hi haguera gent a l'escola. Calia fer activitats perquè la gent implicada se sentira a gust i participara i, així, fer pinya.

Amparo: També estava el tema de la llengua: ho fèiem en valencià o en castellà? Hi havia gent que deia que en castellà millor perquè arribaríem a més gent, però la nostra llengua era el valencià i sentíem que havíem de fer-ho en valencià.

M. Carmen: Era bonic perquè ho férem malgrat que la nostra vida continuava. Nosaltres teníem els nostres treballs i la organització de vegades es feia complicada, sobretot als matins quan havíem d'anar a algun lloc a fer acte de presència. I quan no aconseguíem gent, doncs avisàvem els iaïos o a altres familiars. Tots remàvem a una, ens posàvem la samarreta i cap avant.

Amparo: Hi havia molta solidaritat. Si alguna família havia anat a fer acte de presència a algun lloc, doncs en acabar les meues classes jo arreplegava els seus fills i estava amb ells fins que tornaven.

Ramón: El lema *Tots som Cremona* era literal, cabíem tots i totes. Allí estàvem nosaltres treballant en aquesta direcció perquè ens ho creïem de veritat. Clar, és que si el Cremona no es tancava, l'escola pública no anava a tancar-se. Aquest volíem que fora el nostre llegat si acabàvem aconseguint la victòria. Si ho aconseguíem anàvem a sembrar llavors d'exemple pertot arreu.

Al vostre llibre Francesc García, en aquell moment president de FAPA-Horta Sud, destaca que la vostra plataforma havia estat un moviment de transformació política. Mitjançant la desobediència civil i la protesta creieu que també s'educa?

Totes: I tant!

M. Carmen: Això t'ho podran contestar més els xiquets i les xiquetes. Crec que per a l'edat que tenen, han estat totalment conscients de quin era cada partit polític i quina era la seua visió perquè ho han viscut de primera mà.

Paqui: Mario (mira al xiquet, un dels alumnes presents a la conversa), tu vares ser un dels símbols de la nostra lluita. En aquell moment solament tenies dos anys i vares ser un dels que es va quedar sense poder entrar. Ell i els germans que no van poder entrar a l'escola a causa de la supressió de la línia de tres anys vàreu ser el nostre símbol. En aquell moment ens van donar diversos reconeixements i cada vegada que ens donaven un altaveu, nosaltres sempre dedicàvem el premi als vint-i-tres xiquets que no pogueren entrar aquell any en suprimir la línia de tres anys. Per a nosaltres el primer triomf va ser aquell, que pogueren entrar a la seua escola.

Aitana: A mi m'agradava vestir-me de taronja i anar a València amb les pancartes. Cridàvem «Tots som Cremona», «La lluita continua», «Escola pública i en valencià» i «El Cremona no es tanca».

Paqui: Açò és un aprenentatge que els quedarà per sempre, perquè pocs xiquets sabran què és una manifestació. Això ha fet que després molts d'ells hagen continuat interessats en el que és l'educació i la participació en l'escola, ja que formen part del Consell Escolar de forma activa defensant sempre els seus drets i argumentant-ho amb la major fermesa possible. Des de ben menudets han après que cal lluitar per allò que vols.

Hi hagueren moments de dubtes i de por? Quin paper va jugar la inspecció a l'hora de fiscalitzar la vostra lluita?

Paqui: Les primeres setmanes van ser dures perquè estàvem desorganitzades. Ningú mai havia fet això i, de sobte, estàvem a l'escola dormint i no sabíem com havíem de fer-ho.

Juan Carlos: És cert que hi van haver moments crítics. Un dia van venir des de Serveis Socials a amenaçar-nos que ens llevarien la custòdia dels nostres fills. Això era de bojos, com ens l'anaven a llevar? Si estàvem reivindicant la seua escolarització! A l'hora de la matriculació també teníem molta pressió. A mi el primer que em deien és que si no matriculava ja el meu fill en una altra escola em tocaria portar-lo molt lluny de ma casa, amb totes les dificultats que això comporta. Però jo sempre elegia el Cremona, era la nostra escola. L'educació fins als sis anys no és obligatòria i jo pensava que total, si calia perdre un any, doncs el perdriem. Al cap i a la fi estàvem lluitant per una cosa molt més gran que això.

Eva: Per a mi va ser molt significatiu i se'm va quedar marcat tant al cap com al cor quan entràrem a l'escola amb els xiquets i de sobte et veus policies uniformats entrant amb les seues pistoles reglamentàries. Però aquesta gent què pretenia?

Amparo: Hi havia moments molt crítics. La veritat és que ens van passar moltes coses de plorar de por i moltes altres, moltes més, de plorar d'alegria. Però quan de sobte apareixia la por la superàvem entre tots. Sempre transformàvem els problemes en somriures, era ajuntar-nos i a algú sempre se li acudia una animalada, i eixes riallades li donaven la volta a la situació i recuperàvem l'energia.

Juan Carlos: I érem visibles, la gent ens veia i ens coneixia. Alguns dies apareixien les tanques de l'escola totes plenes d'avions de paper amb missatges de caliu i ànim tals com «no vos rendiu» o «seguiu endavant». Eren mostres de suport que ens donaven molta força.

Victor, Aitana i Mario, vosaltres descriu a l'escola Ciutat de Cremona com «la vostra segona casa». Fa pocs mesos heu conegut l'edifici nou de l'escola. Considerau que heu aconseguit l'escola que somniàveu?

Victor: L'escola és tal com la prometien: dos pisos, sala d'informàtica, que potser per a algú d'altra escola no és gran cosa, però per a nosaltres és moltíssim. Per a nosaltres no era normal. Solament teníem un ordinador per classe i sense internet.

Amparo: Clar, no teníem ni internet a les classes! Recorde que era prehistòric, havíem d'estar maneiant l'aparell del wifi tota l'estona perquè la línia arribara a una classe o a l'altra.

Paqui: I això encara va ocórrer el curs passat, eh! Pareix que estem parlant de fa molt de temps.

Aitana: I també estava el tema de la pluja. Ací al nou centre ara no s'escolta res ni et banyes per culpa de les goteres. Als barracons quan plovia hi havia un soroll insuportable perquè el material del qual es-

taven fets era molt dolent. A més, només plovia una miqueta, sempre hi havia alguna part que s'inundava i hi havia vegades que ens havíem d'anar a casa. I ja no perquè declararen gota freda ni res, és que era a la mínima. Les instal·lacions estaven fatal.

Què vàreu sentir quan per fi poguéreu entrar a la nova escola?

Mario: Que érem iguals que la resta, que érem com tots.

Eva: El primer que va dir la meua filla és que hi havia silenci, que no s'escoltaven sorolls. Clar, estaven acostumats als barrots i a un munt de sorolls pel material tan defectuós amb el què estaven fets.

Victor: Personalment, el primer dia a la nova escola em va agradar molt. Estava ple de globus per totes les baranes de les escales i els membres del Consell Escolar, com era el cas d'Aitana i un altre company, van tallar una cinta que hi havia per poder pujar al segon pis.

Aitana: Aquell dia em vaig despertar i estava tremolant dels nervis, però tot va anar bé. En entrar férem una coreografia amb la cançó «*Seguiremos*», de Macaco, que era el nostre himne. A més, vam estar unflant globus i fent pancartes amb el nom de tot l'alumnat que ha passat pel Cremona al llarg d'aquests anys.

I ara, per concloure, és el torn de les famílies i el professorat. Com vàreu viure el primer dia al nou edifici?

Amparo: Molt emocionada. No volíem mirar-nos perquè volíem atendre l'alumnat que arribava, però és que si ens miràvem ens posàvem a plorar. La recent construc-

ció de l'escola ha estat la cirereta del pastís, però jo tenia claríssim durant tots aquests anys que anava a seguir lluitant fins que ho aconseguíem, em donava igual continuar anant amb la samarreta de *Tots som Cremona* malgrat que molta gent em deia que per a què la portava encara si ja hi havia un compromís de construir l'edifici amb el govern del Botànic. A mi em donava igual, fins que no ho veieren els meus ulls no m'ho anava a creure. Personalment, i crec que totes les que estem ací ho creiem, hem guanyat molt. Hem guanyat tot i que no haguérem aconseguit l'escola. M'emocione molt (plora). Gràcies a totes.

M. Carmen: Teníem una sensació d'injustícia molt forta. En el meu cas, el meu fill solament ha pogut gaudir de l'escola durant tres mesos però, sens dubte, no m'he sentit malament o amb ràbia perquè l'haja xafat durant tan poc de temps. Sempre he pensat que açò queda per al poble, que per això hem lluitat. No he lluitat pel meu fill, encara que aquest fou el meu motiu per a unir-me a la lluita, sinó que he lluitat per tots i totes. Una cosa que m'ha reconfortat molt ha estat el fet de rebre, per part de les famílies de l'alumnat que entrava nou a l'escola i que al final són conegudes o veïnes, missatges de *whatsapp* agraint-nos el treball que havíem fet amb la plataforma perquè gràcies a nosaltres els seus fills havien pogut entrar a l'escola del seu barri.

Amparo: Si haguera de destacar alguna reflexió aquesta seria la següent: com que no sabíem que era impossible, ho vam aconseguir. De veritat, perquè és que ens vam pujar a la moto totes juntes. Nosaltres no pensàvem que era impossible i això ens va fer persistir i seguir endavant fins a aconseguir el nostre objectiu: una escola digna per als nostres xiquets i les nostres xiquetes.

CAPÍTOL 5

Quan la vida entra a l'escola

¿Por qué hemos de ir siempre al teatro para ver lo que pasa y no lo que nos pasa? El espectador está tranquilo porque sabe que la comedia no se va a fijar en él, ¡pero qué hermoso sería que de pronto lo llamaran de las tablas y le hicieran hablar, y el sol de la escena quemara su pálido rostro de emboscado! La realidad empieza porque el autor no quiere que os sintáis en el teatro, sino en la mitad de la calle; y no quiere, por tanto, hacer poesía, ritmo, literatura; quiere dar una pequeña lección a vuestros corazones.

Federico García Lorca

Parlem d'art i parlem de compromís social. Això implicar parlar, entre altres coses, de teatre, emoció, dansa i recolzament mutu. En aquest sentit, hem volgut portar a collació un tros d'una obra del poeta i dramaturg Federico García Lorca, la qual s'ha titulat a títol pòstum com **Comedia sin título** ja que va quedar-se inacabada en ser afusellat pel bàndol franquista l'any 1936. La seua pregunta ressona amb força pedagògica: què pretenem des de l'educació si no és portar la realitat, allò que ens passa, allò que ens toca, a un aula o a un altre espai educatiu?

Hi ha escoles que no es limiten a explicar el món sinó que el deixen entrar: escolten el batec del barri, la bellesa d'un gest artístic o el crit d'una injustícia. És en aquests espais (que no són només físics, sinó també simbòlics) on l'educació pren sentit i es torna viva.

El segle XXI ens està plantejant, dins del món de l'educació, l'exigència de transmetre un volum cada vegada major de coneixements i d'afrontar un gran nombre de reptes. Per tal de fer front a aquestes exigències, es fa indispensable assignar nous objectius a l'educació i, en conseqüència, modificar la idea que ens fem de la seua utilitat. Açò suposa transcendir una visió purament instrumental de l'educació, percebuda com la via obligada per a obtenir determinats resultats, per a considerar la seua funció en tota la seua plenitud, la qual deu ser la realització de la persona que, tota ella, aprèn a ser, a fer, a conviure i a conèixer, tal i com va afirmar Jacques Delors al seu reconegut informe **Educació: hi ha un tresor amagat a dins presentat l'any 1996**.

Un dels canvis clau que demanen aquests nous temps és situar les emocions, la capacitat de crear i la responsabilitat amb l'entorn al centre de l'experiència educativa. Fomentar

el pensament crític és fonamental per construir una escola que no es limite a instruir sinó que, com reclamava Lorca, interpel·le qui aprèn com a part activa de l'escena.

Però aquesta reflexió també va en la línia d'aprofundir en la pregunta sobre com volem generar processos de construcció col·lectiva del coneixement. O, el que és el mateix, allò que significa, en la seua concepció més pura, la didàctica: com podem aprendre a viure conjuntament?, com podem construir un nosaltres? Buscant la forma de fer front a aquesta realitat, el teatre, l'art i la implicació comunitària es configuren com uns excel·lents aliats en aquesta missió.

De bat a bat: música, teatre i dansa a través d'una finestra

Actuació a través de la finestra. Escoleta Infantil El Trenet. Autoria: Escoleta Infantil El Trenet.

Publicat el 27/04/2021

L'Escoleta Infantil El Trenet desenvolupa la seua activitat al barri de Patraix des de fa més de quatre dècades apostant per dignificar l'etapa 0-3. El seu projecte educatiu, amb una marcada vessant artística, va haver de reinventar-se amb l'arribada de la pandèmia de la Covid-19 a través del projecte *De bat a bat*, on les finestres del centre es convertiren en escenaris d'art i trobada. Aquest espai fou clau a l'hora de mantenir viu el caliu comunitari, l'afecte i la cultura del barri.

L'Escoleta Infantil El Trenet és una escola cooperativa que, des de fa més de quaranta cinc anys, es troba ubicada al barri de Patraix oferint una educació en valencià i caracteritzada pel respecte als ritmes i el desenvolupament de la infantesa, fent-la protagonista del seu propi procés d'aprenentatge. Integrants del projecte del Patronat d'Escoles Infantils de la ciutat de València, una iniciativa pionera per dignificar l'educació de la primera infància a través de la cooperació i la renovació pedagògica, a l'escoleta defineixen el seu camí pedagògic a través del simbolisme del mot *viatjar*. Al respecte, afirmen al seu espai web, l'equip de mestres es troba compromès amb «una educació oberta, arrelada, creativa, càlida i respectuosa, on compartim cada any el viatge, tan apassionant i irreplicable, pels primers anys de la vida. Un viatge que es nodreix de l'anhel de cada xiquet per fer i desfer, crear i recrear-se, descobrir i descobrir-se: amb els cinc sentits, al seu ritme, a la seua manera».

Si bé l'educació i les mirades al voltant de l'educació 0-3 va canviant al llarg dels anys, una de les qüestions que més en compte tenen i a la qual sempre li han donat molta importància és la vessant emocional de la xicalla i les seues famílies. En aquest sentit, un dels trets definidors d'aquesta cooperativa és que no conceben l'escola sense la participació, la implicació i el compromís dels pares i les mares ni dels avis i les àvies. L'escoleta, que no té un horari fix, sinó que les famílies venen en l'horari que volen, entren a l'escola i tenen una relació molt propera amb l'equip docent, circumstància que facilita molt la retroalimentació constant i el treball conjunt.

Aquesta filosofia, no obstant això, va sofrir molt de prop la situació pandèmica. Tal com ens conta Vicky Coronado, educadora i sòcia cooperativista d'aquesta entitat, l'arribada de la pandèmia del coronavirus «va reduir i tallar al màxim l'estret contacte que manteníem amb tothom. Les famílies

no podien entrar a l'escola i aleshores es perdia eixe temps en què les famílies arribaven i es trobaven amb nosaltres». Davant a aquesta realitat van haver de buscar la manera de vèncer aquestes distàncies obligades i es van traure de la mànega el projecte *De bat a bat. Música, teatre i dansa des de la finestra*.

El potencial pedagògic d'una finestra

Aquesta iniciativa estava pensada per tal de fer art, dansa o «el que fora» a través de les finestres de l'escoleta, uns espais de l'aula que des de fa ja uns anys els conceben com un instrument pedagògic molt potent i suggeridor. I és que, tal i com afirma Vicky, «a través de la finestra els infants veuen la gent del barri, qui passeja el gos i qui ve del mercat. En aquest sentit, estan molt acostumats a traure el cap per tal de veure què ocorre, això els genera molta curiositat».

Actuació familiar a través de la finestra. Escoleta Infantil El Trenet.

Amb la situació actual, on els casos de coronavirus no permeten encara portar una vida amb la màxima normalitat possible, aquest espai a través del qual la xicalla del

centre visualitza allò que ocorre en el dia a dia del barri s'ha convertit en un element essencial en el quefer diari de l'escoleta, adquirint una importància cabdal en el procés d'aprenentatge. Per aquest motiu, des de l'equip de mestres decidiren començar aquest projecte a través de la finestra, on les famílies venen i fan actuacions de tot tipus a través d'ella. «Com que no concebem l'escola sense les famílies i les experiències tan enriquidores que ens brindaven, doncs vam trobar la forma mitjançant les finestres. Era el més a prop que teníem per tal de veure què és el que ocorria fora, al nostre voltant».

Actuació familiar a través de la finestra. Escoleta Infantil El Trenet.

Després de l'èxit i el comboi generat tant entre les pròpies famílies com entre les mateixes criatures, que gaudeixen moltíssim amb cadascuna de les actuacions sorpresa, les finestres se'ls han quedat curtes. Però aprofitant que el carrer on s'ubica l'escoleta ha estat recentment convertit en zona de vianants (a més de respectar les mesures de seguretat i sanitàries per-

tinents), el que han fet ha estat eixir amb l'alumnat a fora. «Al principi sols preteníem que fora a través de la finestra, però al final els espectacles estan sent tan grans que necessitem també la porta i altres espais. Aleshores, el que fem és posar unes cadiretes fora de l'escola junt a la porta i, sempre mantenint les distàncies, les famílies realitzen les seues actuacions».

A l'escola infantil El Trenet, per tant, entenen que és essencial que l'art, el teatre i la dansa entren dins de l'espai educatiu. Però tan essencial és que entren com que també l'espai educatiu isca fora a conèixer, a observar i a viure la realitat, ja siga ocupant l'espai públic o a través de les mirades que les famílies porten mitjançant les seues actuacions. Perquè sobretot, i com bé diuen, a través d'aquestes iniciatives, «per damunt de tota proposta, activitat o com vulguem dir-li, hi ha el caliu, el vincle, l'afecte i la confiança, necessària i imprescindible, per sentir-nos segurs d'obrir-nos al món i a la seua exploració i descoberta».

Aquesta mirada i aquesta concepció cap a l'espai educatiu i l'espai públic resulta fonamental dins del projecte educatiu de l'escoleta, ja que aquests són viscuts no com quelcom asèptic sinó com uns escenaris plens de suggeriments, que provoquen i que els diuen alguna cosa. En conseqüència, aquesta és una forma de treballar una altra de les vessants amb les quals compta aquest centre: la social i cultural. O el que és el mateix: traure l'escola fora d'aquesta promovent el contacte i la trobada amb el veïnat, amb la natura i amb la cultura de la qual formen part. «Cal fer sentir als infants part del barri i no veure'l solament com un espai de pas. Patraix és el lloc on vivim però, també, és l'espai que fem nosaltres». Una escola, en definitiva, que fa consciència i cultura de barri.

Colorín, Colorado...: treballar el currículum educatiu a través de l'art contemporani

Exposició *Colorín, colorado...* organitzada per *Escuela 2* al museu Bombas Gens. Autoria: Escuela 2.

Publicat el 13/07/2021

L'art és una poderosa eina pedagògica capaç de transformar el dia a dia dels centres educatius. A *Escuela 2* ho saben bé: des de fa anys aposten per projectes artístics que travessen el currículum, fomenten el pensament crític i obrin espais d'expressió i reflexió compartida. L'exposició *Colorín, colorado...* ha estat el resultat de tot un any de treball compartit entre l'escola, l'artista Inma Femenia i el museu *Bombas Gens*.

Com fer que una visita al museu transcendisca la simple contemplació per tal de convertir-se en una experiència viva, significativa i transformadora a nivell curricular? A Escuela 2, cooperativa d'ensenyament situada a la localitat de Paterna (Horta Nord), tenen clara la resposta. Des d'aquest centre porten endavant, des de fa anys, un projecte que parteix de l'art contemporani com a punt de partida per tal de desenvolupar processos d'aprenentatge significatius, col·laboratius i vinculats al territori. Amb el guiatge metodològic de Glòria Jové, professora de la Universitat de Lleida, aquesta iniciativa ha esdevingut un eix transversal del treball curricular de l'escola involucrant a l'alumnat, el professorat, les famílies i les diferents artistes i museus amb qui col·laboren.

En aquesta ocasió, i de la mà del museu Bombas Gens i d'artistes com Inma Femenia i la seua exposició *Infralleu*, l'alumnat ha iniciat un recorregut pedagògic travessat per les emocions, l'autodescobriment i els seues propis interrogants sorgits de la visita a aquesta institució cultural. Així, al llarg de tot el curs, les obres d'Inma han suposat un punt de partida que ha estimulat la curiositat i la reflexió, obrint camins diversos que s'endinsen en temàtiques com la pobresa, el medi ambient, la identitat o les tecnologies digitals.

La mostra presentada a final de curs, *Colorín, colorado...*, ha suposat el poder connectar el dia a dia de l'escola amb l'art i dignificar l'assumpció de la paraula i la participació activa per part de l'alumnat. Però, sobretot, ha demostrat com una escola pot ser un espai viu, compromès i capaç d'impulsar la transformació del seu currículum, entenent-lo des de la globalitat i no solament com una disciplina plàstica, a través de la creativitat i la mirada crítica. A través del relat d'Ana Montagud, directora de l'escola, i de les mateixes Inma i Glòria, coneixem com s'ha desenvolupat tota aquesta feina al llarg del curs 2020/2021.

Un projecte que implica tota la comunitat educativa

Quan li preguntem Ana Montagud, directora d'aquesta escola que compta amb cinc dècades de trajectòria, quin és el motiu principal pel qual l'escola ha assumit la mirada artística com un eix fonamental del seu projecte curricular, la resposta apareix de forma clara: «eixir de les aules et dona la possibilitat d'aprendre més enllà de les parets de l'escola i t'apropa a un currículum en principi no programat, però no per això menys interessant des del punt de vista de l'aprenentatge ja que sorgeix de l'anàlisi i la reflexió que el mateix alumnat realitza després de visitar l'exposició al museu».

La història de la posada en marxa d'aquesta proposta metodològica és curta, malgrat que agafa el relleu d'un projecte històric de l'escola, la *Falla*, una iniciativa que portaven a terme a l'escola des de molts anys enrere però que, malauradament, deixaren de fer per qüestions de seguretat. «Volíem donar continuïtat a aquesta vessant de treball i continuar posant en marxa altres projectes artístics. Se'ns va presentar l'oportunitat d'anar a Catalunya a fer una sèrie de cursos amb Glòria Jové, especialista en l'anàlisi de la relació que hi ha entre l'art, els museus i l'educació». Glòria, professora de la Universitat de Lleida, compta amb una àmplia trajectòria desenvolupant una metodologia que implica treballar el currículum a través d'una visita a un museu.

L'inici d'aquest projecte comença amb la creació d'una comissió a l'escola que s'encarrega d'anar fent el seguiment, per part d'una persona de cada etapa i la direcció, de tot el procés i va marcant la temporalització a la resta del professorat. Una proposta metodològica que no arriba de noves a l'escola. Un element clau per a aquest grup de mestres que són, «per naturalesa, molt inquietes», és la d'endinsar-se en les diferents propostes que un mateix museu, on ja s'ha generat una

bona relació i on ja coneixen la dinàmica de treball d'aquest centre, pot oferir en cada temporada. Una vegada construït i sostingut aquest nexa, s'analitzen les exposicions existents i se n'legeix una. «Primer la visitem l'equip de docents a principis de setembre, per conèixer-la i perquè cada tutoria, coneixent el seu grup, enfoque ben bé allò que vol treballar. Després l'alumnat visita el museu, des de la classe de tres anys fins als setze. Depèn de la proposta es pot plantejar la visita a una obra o a vint-i-cinc, i a una sala sencera o a totes» continua contant-nos Ana.

Aquesta proposta, no obstant, sempre està oberta als canvis que siguin necessaris després que l'alumnat haja interactuat amb les obres proposades. «Ens ha passat que hem anat al museu amb l'alumnat i aquest mirava una obra que no estava en absolut dins de la proposta que havíem triat. Al final, el que fèiem era deixar que fluïra donant-li la volta a la idea inicial. És important el poder deixar que trien des de la flexibilitat i escoltar-los continuament».

Una metodologia de treball que parteix de l'art contemporani i el connecta amb les vivències personals de l'alumnat

En el moment de la visita al museu, hi ha un temps d'interacció amb les obres que s'han triat a través d'aquestes dos qüestions bàsiques: a què et recorden i què és el que t'agrada d'elles. En definitiva, es tracta de veure allò que provoca, sempre tenint en compte la seua edat de referència. L'exposició elegida va ser *Infralleu*, de l'artista valenciana Inma Femenia. Una obra que, en paraules de la seua pròpia autora, «té la inquietud de mostrar totes aquelles coses que són imperceptibles sobre la vida, aquelles coses que experimentem i ens condicionen en el nostre dia a dia i com afecta això al nostre entorn. De transportar-nos a eixe interstici entre el nostre món físic i el món immaterial que és allò digital.

En l'exposició intentem que es pense i s'interactue a través d'aquesta unió».

A l'hora d'eleger aquesta exhibició artística, des de l'equip docent d'Escuela 2 es va valorar la gran diversitat de sales i peces que hi havia. «Ens agrada passar per diferents maneres d'exposar les obres: pintura, fotografia, instal·lacions, etc. Així, el nostre alumnat pot conèixer diferents formats de presentació i representació de l'art» ens conten des de l'escola. A partir d'aquestes primeres visites, només tornar escriuen frases al voltant d'allò que han vist i sentit i, a més, realitzen un dibuix d'allò amb el que s'han quedat. L'alumnat més major ja va amb llapis i notes per tal de prendre notes al mateix museu, mentre que les generacions més menudes van solament a observar. «Amb açò, fan una pluja d'idees i a partir d'ací comencen a treballar els conflictes que van sorgint. Tothom parteix del mateix context, però cadascú ho concreta amb una idea diferent i, així, sorgeixen projectes diferents en cadascuna de les classes» afirma l'especialista Glòria Jové.

A continuació es fa una posada en comú i, a partir d'aquests dibuixos, fotos i aquestes idees, es fa un mapa conceptual. «Aquests mapes et donen uns àmbits que porten a diferents llocs. En el cas d'*Infralleu* hem pogut treballar, per exemple, els colors, la pobresa o la llum. A partir de tenir aquests mapes amb una sèrie d'eixos temàtics,

comencem a tirar d'un d'ells. La clau ací és la de llançar preguntes continuament, preguntant per què han elegit aquest eix o aquesta temàtica: quines coses del seu voltant relacionen amb aquests eixos. Arran de preguntar-se el perquè i de conèixer què hi ha al nostre voltant amb el que puguem relacionar-ho, entra en joc el contingut i el currículum. Un dels eixos elegits ha estat el de la pobresa. A través d'aquest exemple, es poden treballar aspectes relacionats amb la redistribució de la riquesa i la pobresa. En general, apareix una diversitat temàtica brutal, perquè cada grup tira per una cosa diferent, i això enriqueix molt el procés» ens relata Montagud.

Inma Femenia, després de visitar l'escola i observar el treball que estava fent l'alumnat, va poder veure com «en els mapes d'Infantil i de Primària es notava com s'havien arrelat a aquests coneixements utòpics amb què comptem a partir dels colors i de les sensacions més primàries, les que apareixen més a flor de pell. Tothom estava tractant coses súper pures, súper delicades. Va ser molt interessant veure com l'art els feia reflexionar. En Secundària va ser molt bonic ja que vaig poder veure com tothom coincidí amb el mateix. A aquestes edats sembla que tenen els seus interessos independents i que tenen el seu moment de florir i buscar la seua identitat. Doncs en aquest cas a les diferents classes havien treballat quasi les mateixes temàtiques. Al final, s'estaven qüestionant el nostre dia a dia a les xarxes socials i la manera en la qual ens comuniquem. Després del recorregut d'aquell dia vaig aprendre un munt de coses, però sobretot una: que l'obra en si mateixa es completa quan recull aquestes aportacions des de fora, quan incorpores les mirades d'altres».

Una vegada s'anava apropant el final de curs, i després d'haver documentat a través dels mapes conceptuals allò que més els havia cridat l'atenció i de treballar al voltant dels interessos que havien anat

sorgint, tot aquest procés acaba amb una síntesi sobre el que han après a través d'una sèrie de composicions finals molt variades: construccions, vídeos, pintures i *performances*. Aquesta síntesi conclou amb la construcció d'una exposició que té com a objectiu principal el poder retornar a la comunitat allò que han rebut i que han estat treballant al llarg de l'any. En aquest cas: *Colorín, Colorado...* la qual va tenir lloc el cap de setmana del 21 al 23 de maig de 2021 a Bombas Gens.

Colorín, Colorado...: un projecte que va més enllà de l'art

La idea de *Colorín, Colorado...* transporta, ràpidament, a moltes de les històries i dels contes que ens han contat al llarg de la nostra infantesa. «Per a nosaltres també és una expressió molt d'escola» assevera enèrgicament Ana, qui continua centrant-se en el títol escollit per a aquest projecte: «els punts suspensius els hem posat perquè nosaltres no plantejàvem aquesta exposició com un punt i final, sinó que volíem oferir la possibilitat que, a l'hora de visitar-la, cadascú la interprete a la seua manera i que se'n vagen d'allí amb una interacció amb l'obra i amb un aprenentatge diferent també».

En aquest sentit, aquesta iniciativa ha derivat en moltes propostes interessants i molt potents des de la vessant artística i educativa. Aquesta mestra tira la vista

enrere i ens conta: «per exemple, un grup de Primària es va enfocar molt des de la vessant ambiental, de parlar molt de tot el que havia ocorregut durant la pandèmia, de la quantitat de mascaretes que es troben actualment en les aigües residuals. Aleshores, i com a resposta artística, es van inventar un monstre que vomitava de la mar tota la porqueria que nosaltres tirem. En el procés, a més, s'havia treballat i s'havien fet moltes visites a recopilar deixalles i porqueria de l'entorn, i van generar un monstre d'aigua, fet amb plàstics, que vomitava tot tipus de deixalles».

La possibilitat de comptar amb la visita de l'artista de les obres va suposar una oportunitat molt enriquidora. «Per a l'alumnat és molt important saber que l'artista els va a visitar i que, també, es compromet a visitar les obres a l'exposició. Això els va empoderar molt. Ella no estava molt acostumada a treballar amb el món educatiu però va ser molt generosa. Hi va haver un *feedback* total, d'ella cap a nosaltres i de nosaltres cap a ella. I és que quan tu escoltes l'alumnat, aquests són capaços de traure moltíssimes més coses del que nosaltres pensem que són capaços. I quan els dones els espais per escoltar-los, per poder dir i per poder fer, els resultats són brutals».

Aquesta visita, per a Inma Femenia, va resultar totalment inesperada: «em va arribar sense esperar-ho. Va ser súper il·lusionant i ho vaig viure amb molt de goig. La meua exposició era molt interactiva i es necessitava aquesta part de posar el cos per part dels espectadors. Vaig sentir que tot allò en el que estic treballant agafava sentit. El nostre treball suposa estar moltes vegades tancades a l'estudi fent un treball d'introspecció i estàs en una espècie de bombolla, és un treball molt individual. Després de tot el que havíem passat, després de mesos veient que la mostra comptava amb un recorregut tancat i molt definit per temes de seguretat derivats

de la pandèmia, veure xiquets en cercle i interactuant va ser molt emocionant».

La importància de treballar a través de l'art als espais d'educació formal

Dins de l'educació formal, el fet de poder treballar dins de les aules a través de la perspectiva de l'art contemporani en qualsevol de les seues vessants és una realitat que no solament és positiva per a l'alumnat i per tal d'enriquir els processos educatius que es donen a l'aula, sinó que també ho és per a les artistes, per al professorat i per a les famílies. «A l'escola sempre treballem les arts des de totes les vessants: les arts plàstiques, l'expressió corporal, i un llarg etcètera. Intentem donar a molts projectes que no estan vinculats amb l'art sempre una perspectiva creativa. És important treballar així perquè l'art deixa traure a l'alumnat tota una sèrie d'interaccions que, des d'una altra vessant i estant solament dins de l'aula, no arribes a aconseguir. A més, és una manera de compartir l'art amb tothom i que no estiga destinat solament per a un sector més erudit».

Glòria Jové recull aquestes idees i afegeix una reflexió al voltant de la qüestió curricular establint una clara diferenciació amb els projectes que, de vegades, es confonen amb la seua proposta metodològica. «Per exemple, la diferència dels projectes amb els que treballem nosaltres respecte d'altres, com per exemple l'Aprenentatge Basat en Projectes (ABP), és que en aquests ja parteixes del producte final, és a dir, de quin projecte final vols fer o aconseguir, mentre que amb les nostres propostes no sabem què és el que ocorrerà. És tot un procés que, ben pensat, no s'acaba mai malgrat que li donem una mena de tancament en finalitzar el curs escolar. En aquest sentit, els llenguatges contemporanis ens ajuden molt per tal de reconstruir molts dels materials escolars i combatre moltes de les infantilitzacions

que ocorren a l'escola a nivell de material i a nivell de producció. L'art és importantíssim a les nostres vides i, per tant, també ho ha de ser a l'escola».

Aquesta, també, és una manera d'obrir la mirada i d'interaccionar amb el seu entorn més pròxim. «A través de les manifestacions artístiques contemporànies se'ns suggereix, com a mestres, obrir la mirada. Una mirada que ens ajuda a escoltar els nens i a interaccionar amb l'entorn. Ací a Escuela 2, per exemple, van caure en el compte

que prop de l'escola hi havia una sèrie de trinxeres de la Guerra Civil i, fins que no anaren a una exposició de l'IVAM a treballar la temàtica de la memòria històrica no se'n adonaren que ben a prop tenien un espai ideal per investigar i aprendre. Aquesta metodologia permet, per tant, aquest arrelament i aquest coneixement al territori», i conclou: «jo sempre dic el mateix: allò que no es coneix no es pot estimar. Per tant, hem d'obrir-nos a aquestes mirades cada vegada més. Ho necessitem en tant que som éssers socials».

Per saber-ne més...

Com pot l'Educació Física esdevenir un espai de creació, emoció i pensament crític? Irene López Secanell, professora a Florida Universitària, fa anys que explora aquesta pregunta a través del projecte ARMO (Art + Moviment), una proposta pedagògica que vincula l'art contemporani amb el treball corporal i que situa l'experiència vivencial i el procés creatiu al centre de l'aprenentatge. A través d'aquesta entrevista ens acostem a aquest enfocament recollit en els llibres *Projecte ARMO* i *Relats d'aula*.

Del text a l'acció: l'Aprentatge-Servei com a eina per a problematitzar el currículum

Jornada de treball de l'alumnat al Centre de Dia per a Persones Grans Dependents "Arniches".

Publicat el 01/12/2021

Els projectes d'Aprentatge-Servei desenvolupats entre l'escola Mestres de la Creu i el Centre d'Acol·lida a Refugiats (CAR) de Mislata (actualment, Centre d'Acol·lida de Protecció Internacional, CAPI), són un exemple de com l'educació pot ajudar a transformar el seu entorn més pròxim. A través de la col·laboració activa amb la comunitat, l'alumnat aprèn a identificar necessitats reals i a implicar-s'hi de manera conscient i compromesa a través d'aquesta proposta pedagògica que trenca els murs de l'aula i que fa dels nostres barris, pobles i ciutats uns espais de convivència, empatia i justícia social.

Un dels eixos sobre els quals més s'està incidint en el món de l'educació en els últims anys és en el de treballar en el desenvolupament de noves propostes metodològiques d'ensenyament i d'aprenentatge que tinguin com a objectiu ajudar a superar els murs i les parets de les aules, tot vinculant així els continguts curriculars i formatius amb la realitat social que els envolta. Aquesta línia d'acció suposa apostar per transcendir una visió purament instrumental de l'educació, percebuda com la via obligada per a obtenir determinats resultats, per a considerar la seua funció en tota la seua plenitud: la formació d'una consciència cívica i ciutadana.

Aquest és el cas de l'Aprentatge-Servei (ApS), una proposta que problematitza el currículum escolar i l'entorn en què s'ubica l'escola fent-se preguntes relacionades amb el nostre dia a dia i comproment-nos a intervenir sobre alguna qüestió concreta en la qual es reconeix que hi ha algun aspecte que cal millorar o canviar. Aquesta metodologia combina, per una part, l'aprenentatge basat en l'experiència i, per l'altra, la realització d'un servei a la comunitat treballant i col·laborant activament amb les entitats socials de l'entorn.

De la mà de Visi Martínez Blasco, medidora social del Centre d'Acol·lida a Refugiats (CAR) de Mislata, i de Paco Faus Estruch, coordinador dels projectes interdisciplinaris de l'etapa de Secundària a l'escola Mestres de la Creu, aprofundim en la relació construïda, al llarg dels anys, entre aquest centre d'acollida i l'alumnat de tercer i quart de l'ESO d'aquesta cooperativa d'ensenyament ubicada a la localitat de Mislata (Horta Sud). Uns projectes que posen al centre del procés a la comunitat i que fan dels nostres barris i dels nostres pobles un espai de trobada i convivència.

Mestres de la Creu i el Centre d'Acol·lida a Refugiats comparteixen barri, espai d'esbarjo i, també, la xicalla que viu al centre es troba escolaritzada a l'escola. Començar a treballar conjuntament va suposar donar-li continuïtat a una relació que ja s'estava donant *de facto*?

Paco: Amb el CAR tenim una relació de confiança i de treball conjunt des de fa molt de temps en la qual hi ha un enriquiment mutu. Estem pràcticament porta amb porta, i escolaritzem molta de la xicalla de les famílies residents al centre. Tenim alumnat que ve de diverses parts del món i som una escola de portes obertes que mira al seu entorn i que es preocupa per millorar-lo, fent que l'alumnat siga conscient de la realitat que l'envolta proposant un aprenentatge molt pràctic on poder posar en pràctica valors com la tolerància i la cooperació per tal de construir un aprenentatge significatiu.

No podem estar absents respecte al que ocorre en el nostre entorn i, en aquest sentit, no solament és important que sàpiga matemàtiques, valencià o anglès, sinó també que conega quines són les realitats que hi ha just en eixir de l'escola. Hi ha gent que fa una tasca molt important per a la societat i nosaltres volem que l'alumnat ho conega i, al mateix temps, despertar en ells un esperit solidari, cooperatiu, una necessitat de canvi social i d'ajuda a aquesta gent que ve de fora en una situació molt complicada. A l'hora de posar en marxa aquest projecte, no teníem cap dubte que el CAR havia de ser el nostre company de camí, i ja portem uns quants anys treballant conjuntament.

Visi: Això és un fet fonamental. Els xiquets i xiquetes del centre que estan escolaritzats i que han participat també com a alumnat, no ja com a residents del CAR, poden sentir dues coses: poden veure el que reben les seues famílies i poden donar i aportar ells mateixos també. A través d'aquestes

iniciatives aconseguim fer un treball intergeneracional mitjançant activitats entre els residents que tenim, que són de totes les edats, i entre l'alumnat de l'escola. Per a la seua autoestima i el seu autoconcepte és una manera d'oferir un sentiment de ciutadania no solament formal sinó real, de sentir que formen part d'on estan en aquest moment, ací a Mislata.

Comencem fent un recorregut pels inicis d'aquesta col·laboració. Com es va preparar per primera vegada una classe de la vostra escola a l'hora d'afrontar un projecte que vol superar les quatre parets de l'aula i relacionar-se amb el seu entorn?

Paco: La primera idea que vam tenir va ser la de donar rellevància a la realitat dels refugiats. Era una època, el curs acadèmic 2013-2014, en la qual el concepte que teníem de les persones refugiades no era el més adient, ja que hi havia certs prejudicis que pensàvem que podíem ajudar a combatre. Com ho férem? Fent un documental adaptat a les nostres possibilitats a través del qual coneixíem la història de diverses persones refugiades que ens oferien el seu testimoni i ens explicaven quins problemes havien tingut en el seu país, per què s'havien vist obligats a eixir deixant la seua llar i les seues feines.

El treball que es va posar en marxa amb l'alumnat del centre va ser el d'informar-se i preparar una sèrie d'entrevistes a les persones que participarien en el projecte: tant persones refugiades com personal treballador del CAR. D'aquesta manera, volíem oferir una visió de conjunt de tota la tasca que es realitza a una institució com aquesta, una tasca que pensàvem que era necessari que tinguera més visibilitat. El documental va eixir meravellós i vam aprofitar el *Dia Mundial de les Persones Refugiades* per a presentar-lo.

Visi: Una de les coses importants d'aquest dia és que vam convocar gran part del teixit associatiu i social de Mislata: el nostre centre, les associacions de veïnat, l'Ajuntament, mitjans de comunicació i diversos col·lectius d'atenció a persones refugiades que treballen amb nosaltres fent sensibilització. Va ser una activitat en la qual va estar present una àmplia representativitat de la societat civil organitzada de Mislata i València. A més, i aprofitant la presentació del documental vam organitzar també una taula rodona en què van participar representants polítics, del teixit associatiu social i de les persones refugiades. Era un complement al documental que ajudava a emmarcar la realitat del que s'havia vist durant la projecció.

Alumnat enregistrant experiències de vida. Autoria: Mestres de la Creu.

Paco: A través d'aquest primer projecte en conjunt, el que preteníem aconseguir des d'una vessant més educativa era la de mesclar coneixements més instrumentals amb altres més competencials, com és el cas de la gravació d'imatges, enregistrament de veu i edició de vídeo. Un dels aspectes més destacats de l'ApS és la transversalitat, circumstància que permet construir un projecte on s'apliquen continguts i objectius de moltes matèries, com és el cas d'informàtica, història, castellà i valencià d'una manera que l'aprenentatge es faça més permeable per a l'alumnat sent més motivant, més viu i més pràctic.

Després d'aquesta primera iniciativa tan engrescadora, la relació va continuar afirmant-se a través d'altres projectes. En aquest cas, relacionats amb l'aprenentatge de la llengua.

Visi: Una de les necessitats bàsiques amb què compten les persones refugiades i que ja abordem des del CAR és la qüestió de la llengua, un aspecte essencial a l'hora d'integrar-se en la nova societat a la qual arriben. En aquest cas, l'alumnat va col·laborar fent classes de conversa. Paco: En aquest projecte, que es va dir *Vine i parla*, es crearen uns continguts per tal de reforçar les classes de castellà i de valencià. La llengua és la primera porta a l'hora d'integrar-te en la nova societat. Com ho férem? Doncs fent-ho d'una manera pràctica amb continguts no molt teòrics sinó fomentant l'adquisició de frases i paraules que s'utilitzen en el dia a dia i que puguem ajudar a agafar més soltesa. Des de l'escola preparàvem aquestes classes amb Manolo, que és qui s'encarrega d'aquestes activitats al CAR, organitzant materials tals com fitxes, vídeos i les temàtiques de conversa, i un dia o dos a la setmana veníem ací a l'aula i les posàvem en pràctica invertint els rols, sent el nostre alumnat el professorat durant aquella estona.

Després d'assentar el projecte donant a conèixer la realitat de les persones refugiades i ajudant-les a aprendre estratègies bàsiques de comunicació, el següent projecte va pretendre anar una mica més enllà amb la creació de l'aplicació Mislata Serveis. En què va consistir?

Visi: En aquest tercer projecte vam tractar d'aprofundir una mica més en la idea de com fomentar la inclusió de les persones refugiades al poble. La proposta que va sorgir va ser la de fer una aplicació per als dispositius electrònics que ajudara a la gent a ubicar on està la sabateria, el supermercat, la tenda de roba, la farmàcia, el

centre de salut i el transport públic de Mislata. Un mapa de serveis bàsics que qualsevol que viu ací ho coneix però que quan tu arribes necessites un temps d'aterratge per tal de conèixer on està cada lloc.

Paco: Va ser un treball ben profitós, en conjunt. Els vam preguntar als residents del CAR al voltant dels llocs que més els interessava saber per tal de fer el seu dia a dia el més fàcil possible. A més, i aprofitant el treball encetat de foment de les llengües, l'app estava traduïda a diferents idiomes. Va coincidir que justament aquell curs dos alumnes de 4t d'ESO eren especialment hàbils en les noves tecnologies i vam tirar molt d'ells perquè s'encarregaren de la part tècnica a l'hora de crear l'aplicació. La implicació va ser total, ja que entre tots vam començar a treballar: anar a fer fotos a les localitzacions, posar text als espais a mode explicatiu, férem un mapa físic perquè es poguera agafar en paper i també férem un codi QR per a poder obrir-ho fàcilment en el mòbil.

L'exili, el silenci i la por, malgrat que ara a la societat valenciana no estiga tan present, ha format part de la vivència de moltes persones que visqueren el període de postguerra durant la dictadura. Amb aquesta premissa vau començar la relació amb el Centre de Dia de Persones Majors Arniches, a la ciutat de València. De quina manera es va aconseguir vincular les històries més actuals amb aquelles que van ser viscudes durant i després del colp d'estat?

Visi: La finalitat fou la de conèixer tant les històries de vida de la gent del centre de persones majors com les dels refugiats que arriben al CAR. En aquest sentit, vam fer un treball en el qual es van poder veure les similituds entre les seues històries, sentint i veient que no estem tan lluny uns d'altres. Les històries de guerra i de situacions complicades no estan tan lluny ni en l'espai ni en el temps.

Paco: El projecte es deia Memòria dels conflictes. Ens vam posar a la feina amb el nostre alumnat fent entrevistes amb la càmera i les enregistradores de veu. Era molt potent perquè ací al CAR hi havia testimonis de moltes geografies diferents, tals com Ucraïna, l'Iraq o Afganistan, i al centre de dia hi ha gent major de moltes parts del país. De vegades trobaves històries que tenien moltes característiques comunes: l'experiència de la guerra i la postguerra, la fam que patien i les persones que van veure o saber que havien estat assassinades. Tot això va crear un conjunt de coneixements molt interessant que vam bolcar en un blog amb vídeos i textos per tal de poder consultar aquestes històries per a qui estiguera interessant a consultar-ho.

Com abordeu, dins de l'àmbit curricular, l'avaluació dels diferents projectes d'Aprenentatge-Servei que heu posat en pràctica fins al dia d'avui?

Paco: En aquests projectes no es fa una avaluació solament al final sinó que és una avaluació de caràcter continu, ja que constantment has d'anar valorant el seu funcionament. Al llarg de la construcció del projecte sempre hi ha coses que cal canviar o ajustar perquè apareixen noves circumstàncies. Cada cert temps, fem una aturada i avaluem si s'estan aconseguint els objectius o si s'han de canviar o reformular. El que es fa és una valoració de conjunt, una avaluació en què intervé tota la gent i tots els sectors que hi han participat. Es consulta al CAR, al centre de dia de persones majors, a l'alumnat i al professorat participant i extraïem quins han estat els punts forts i els punts febles. Utilitzem diferents ferramentes, però sobretot usem les rúbriques que ens ajuden a fer una avaluació més qualitativa que quantitativa, que és el que perseguim. A partir d'ací

tenim una visió de conjunt de les coses i dels aspectes que han funcionat i de quins han de millorar de cara a futures iniciatives.

Què els aporta, tant a les persones residents del CAR com a l'alumnat de Mestres de la Creu i les persones majors del centre de dia, sentir que hi ha altres persones disposades a treballar conjuntament pel bé comú? Què aporta participar en un projecte com aquest?

Visi: A la gent del CAR els aporta la possibilitat de saber que formen part d'un món en calma del qual són partícips i on no són mers instruments, sinó que formen part d'un territori veïnal d'ajuda mútua. Formen part de la geografia del barri, i aquest és un fet diferencial ja que no senten totes les coses dolentes que van associades a la consideració de ser persones estrangeres. És una manera de viure en positiu la mescla de cultures i orígens.

Paco: Una vegada que finalitza el projecte i parles de manera individual amb l'alumnat veus un canvi de mentalitat molt gran. El que busquem és formar persones amb valors sòlids. El nostre objectiu és el de formar bones persones amb valors referents a la solidaritat, la cooperació i l'ajuda mútua. No es tracta solament d'estudiar una assignatura, com pot ser la de Valors Ètics, sinó viure-ho d'una forma pràctica. Es tracta d'una educació vivencial, que impregna i canvia l'alumnat perquè estiga més implicat amb la societat i que tinga la necessitat de canviar el seu entorn immediat i, qui sap, es comprometa amb el seu entorn i comence a participar del teixit associatiu del seu poble. És passar, diguem-ne, del text a l'acció sent protagonistes d'un canvi social, sent partícips de totes les fases del projecte.

CAPÍTOL 6

Educar en comunitat

En un moment en què l'educació està cada vegada més sotmesa a l'escrutini públic i pressionada per les exigències de rendiment i avaluació, hi ha escoles que han decidit enfocar-se, abans que res, en les persones. Aquests centres són conscients que aprendre no és només memoritzar o assolir una sèrie de qualificacions sinó també créixer tot entenent el món que ens envolta.

En aquest sentit, generar espais de conversa al voltant de la salut mental; realitzar treballs de memòria i homenatge com, en aquest cas, al mestre contacontes Llorenç Giménez; i educar en l'esperit de lluitar per allò comú a través de les cooperatives escolars ens mostra que, avui més que mai, és possible construir espais educatius on la dimensió humana siga indissociable de la pedagògica. I, no només des del discurs, sinó també des de l'acció col·lectiva, la implicació del professorat i el protagonisme actiu de l'alumnat.

Aquestes iniciatives no defugen les preguntes difícils ni tot allò que sovint queda als marges de l'escola. Així, aquestes experiències, vinculades a tres cooperatives d'ensenyament històriques, ens mostren el camí per tal de construir una escola generadora d'una cultura de la cura tant dins com fora de les aules. Reivindicar la paraula, la rondalla i la cooperació és, al capdavall, defensar l'essència de l'educar.

Suïcides: joves, parlem?: **la importància de la conversa** **per prevenir el suïcidi**

Presentació del projecte *Suïcides: joves, parlem?* a la Facultat de Magisteri de la UV. Autoria: Comenius Centre Educatiu.

Publicat el 17/01/2024

El projecte *Suïcides: joves, parlem?*, impulsat per la Diputació de València, pretén reconèixer la importància de promoure la conversa entre la població adolescent per tal de prevenir conductes suïcides i autolítiques. De la mà de l'equip que ha posat en marxa el projecte a la cooperativa d'ensenyament Comenius Centre Educatiu (València) descobrim el rerefons pedagògic d'aquesta iniciativa.

És evident, pel que ens contenen les dades, que la realitat del suïcidi i les conductes autolítiques entre la població adolescent valenciana són una qüestió molt preocupant. En aquest sentit, resulta cabdal tractar de trobar, des de totes les instàncies possibles, les causes subjacents i els factors de risc i protecció amb l'objectiu d'enllestir propostes per poder enfrontar aquesta problemàtica entre la població més jove. En aquest sentit, el sistema educatiu és un element cabdal a l'hora de dissenyar projectes educatius específicament elaborats per a teixir una xarxa de seguretat emocional en la qual els i les adolescents puguen trobar refugi i comprensió.

Amb l'objectiu d'encendre la llum de la consciència

Per tal de tractar d'encendre la llum de la consciència i promoure l'acció, i entenent que la prevenció del suïcidi entre la joventut és un compromís urgent i ineludible per a tota la comunitat, en aquests darrers cursos s'ha presentat i posat en marxa un projecte educatiu que busca, precisament, coordinar una «actuació des de les aules dels centres de Secundària que s'integra dintre del pla d'acció tutorial, i que busca crear consciència en la població juvenil en la disposició de normalitzar la conversa del suïcidi adolescent» tal com afirmen a l'espai web del projecte *Suïcides: joves, parlem?*

Aquesta setmana ens endinsem a conèixer aquest projecte desenvolupat a Comenius Centre Educatiu, una cooperativa d'ensenyament localitzada a la ciutat de València que tot just acaba de complir quaranta anys d'existència. De la mà d'Enric Ortega, coordinador del projecte, de Lluís Esteve, Paco Martí i Mairena López, en representació del professorat del centre, i de l'alumna Yu Du, analitzem el seu procés d'implantació (en el qual ja han participat més de mil tres-cents alumnes

de diferents centres d'arreu del territori valencià), les seues incerteses inicials i el seu desenvolupament posterior.

Una conversa pendent: l'origen del projecte

El projecte naix a través del fil conductor dels poemes de David Rosaleny Moreno, un jove poeta de la localitat de Massanassa que fa dinou anys es va llevar la vida. «David era un molt bon amic meu a qui li devia una conversa i un homenatge» afirma Enric. «D'ací és on naix la idea essencial d'aquest projecte. L'equip de treball que hem elaborat el dossier didàctic *Suïcides: joves, parlem?* vam decidir partir de les seues poesies per a, d'alguna manera, homenatjar el seu record i parlar del suïcidi, perquè durant molts anys aquest havia estat un tema tabú sobre el qual no en parlàvem». Enric, antic mestre de l'especialitat de Ciències i Director de l'etapa de Secundària a la cooperativa d'ensenyament Florida Grup Educatiu, havia pogut conèixer altres realitats semblants durant el seu camí professional i es va adonar que el silenci enfront d'aquests casos era una realitat molt estesa.

En aquest sentit es pretenia, a través d'aquesta proposta educativa i artística, apropar a les aules de Secundària una acció que els equips professionals de la salut mental consideren necessària des de fa temps: propiciar una conversa preventiva sobre el suïcidi. «Pensàvem que era una forma de trencar aquest estigma» reflexiona Enric, qui aporta: «una de les troballes que férem en començar a investigar és que hi ha diferents mites sobre el suïcidi. Un d'ells diu que parlar sobre el suïcidi és perjudicial perquè és com promocionar-lo. Tota la vida s'ha pensat això, quan en realitat el que la investigació diu és tot el contrari: que parlar-ne és fer prevenció».

Les dades són aclaparadores: durant el curs escolar 2020/21, dotze adolescents s'havien llevat la vida, tres-cents quaranta-quatre alumnes havien amenaçat de fer-ho i setanta-vuit van tenir conductes autolítiques. Aquestes dades, ofertes des de les Unitats Especials d'Orientació (UEO) de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana, ofereixen una fotografia de dades molt preocupant però, malauradament, constitueixen solament la punta de l'iceberg de la totalitat de la problemàtica, ja que les especialistes en la matèria afirmen que és molt complicat fer un seguiment real d'aquesta realitat precisament pel tabú social i l'estigma que hi ha al seu voltant i que implica, en moltes ocasions, el silenci.

El sistema educatiu «no podia quedar-se al marge d'aquesta constatació», afirma Paco Martí, Director de Secundària i Batxillerat a Comenius Centre Educatiu. A l'hora d'analitzar com fer front a l'augment de conductes autolítiques per part de l'alumnat d'aquesta institució educativa, una representació de l'equip de professorat, del Departament d'Orientació i de la Direcció del centre va acudir, el mes de març de l'any 2022, a la presentació del projecte *Suïcides: joves, parlem?* impulsat per la Diputació de València i que va tenir lloc al Teatre i Auditori Municipal d'Aldaia (TAMA). Tal com recorda Paco: «després d'aquell acte pensàrem que hi havia una necessitat urgent de posar en marxa projectes com aquests perquè, de fet, en aquell moment teníem en el centre tres casos d'amenaça de suïcidi gravats en el PREVI (Pla de prevenció de la violència i promoció de la convivència)».

«Després de la pandèmia els problemes de salut mental del nostre alumnat s'han accentuat» afirma Mairena López, cap del Departament d'Orientació, «i atès que cada vegada la tendència és a empitjorar, considerem que hem de parlar d'aquest tema i hem d'agafar aquesta qüestió d'una ma-

nera cabdal perquè si no, sí, podem gravar els casos en el PREVI, però aquesta és una feina que ha de passar necessàriament per l'educació i per la prevenció. Nosaltres com a escola i com a institució educativa considerem que hem de tenir alguna cosa a fer».

Suïcides: joves, parlem? ofereix, des d'aquesta perspectiva, una eina clau a l'hora de donar recursos als equips de tutoria i d'orientació dels centres de Secundària «perquè realitzen un recorregut formatiu a través d'una seqüència didàctica que genere un clima d'aula facilitador per propiciar aquesta conversa amb l'acompanyament dels iguals», tal com afirmen al seu espai web. El projecte, que tenia com un dels seus leïtmotius la poesia de David Rosaleny, incorpora l'art, amb tota la seua potència creativa i el seu paper de catalitzador d'emocions, com el vehicle facilitador d'aquesta conversa preventiva i urgent. Així, el producte final del projecte són una sèrie d'obres creades «de forma cooperativa per l'alumnat, a través de les quals s'expressen les emocions de la conducta suïcida segons la interpretació dels i les joves participants».

Incerteses i pors inicials

«El primer dia vaig anar al despatx de Paco per tal de dir-li que no em sentia capaç d'afrontar el projecte sobretot per la temàtica ja que em semblava molt dura. A més, tenia la sensació de no estar format per realitzar aquest tipus de projecte» afirma Lluís Esteve, professor de Plàstica. Aquest record de Lluís reflecteix ben bé la primera reacció d'una part important del professorat d'aquesta cooperativa d'ensenyament quan se'ls va proposar la realització d'aquest projecte. «Hi havia una certa sensació d'intromissió» afirma Paco, «el professorat no se sentia especialista. Com he de parlar del suïcidi si no estic format, si no en soc especialista? El grup que havíem anat a la presentació del projecte sí

que visualitzàvem la possibilitat de tirar-lo endavant i vam ser els qui van engrescar a la resta per posar-ho en marxa».

«En el meu cas, de fet, soc pedagoga, no soc experta en psicologia. Però veient com cada vegada aquesta realitat va a més, m'he format en temes de prevenció. I ho he fet, junt a les meues companyes, perquè creiem en la importància d'abordar aquesta problemàtica des de les institucions educatives. Nosaltres diem al nostre alumnat: si hi ha un moment que no saps per on anar o què fer, el Departament d'Orientació estarà al teu costat» comenta Mairena.

Després dels primers dubtes inicials, va arribar el moment de presentar el projecte a l'alumnat. Yu Du, alumna de Secundària, recorda plantejar-se, junt a les seues companyes, incerteses semblants a les compartides pel professorat: «em preguntava com anàvem a tractar això, no sabíem ben bé com enfocar-ho». Una pregunta inicial per tal de treballar-la a casa va ajudar a trencar el gel i a facilitar una xicoteta primera conversa: hi ha hagut algun cas de suïcidi al vostre entorn més proper? «Hi ha gent que va fer molt bones reflexions, de gent molt propera que impressionava. La major part coneixia algú» recorda Paco. Unes reflexions que ajudaven a constatar, així, la importància de poder parlar d'un tema com aquest dins de l'espai educatiu. «Una de les coses que vam adonar-nos és que es tracta d'un tema que no és llunyà per al nostre alumnat. Està en les seues converses, no és un tema que els arribava de forma aliena. La qüestió principal és que era un tema que costava de parlar amb les persones adultes, ja fora amb la família o amb el professorat».

Canalitzar les emocions a través de l'art

«En principi el projecte inicial era un concert-recital dels poemes de David Rosaleny musicats pel cantant Bertomeu. No

saltres vam substituir aquesta activitat per la pel·lícula francesa *Close*. L'havíem vista entre el professorat i pensàrem que sí o sí havíem de projectar-la a l'alumnat. És una pel·li dura, que té a veure amb gent de la seua edat i on hi ha moments realment espectaculars en l'àmbit de l'emoció que t'arriben ben endins» afirma Paco. Aquest llargmetratge del director belga Lukas Dhont explora la relació d'amistat dels adolescents Léo i Rémi, un vincle que viu un gir inesperat quan Rémi decideix llevar-se la vida. Després d'aquest fet, Léo s'acosta a Sophie, mare de Rémi, per tal de tractar d'entendre les raons per les quals ha succeït aquest tràgic esdeveniment. «És una pel·lícula que tracta sobre el suïcidi d'una manera molt acurada, sense morbositat» reflexiona Mairena. El film aborda la qüestió de la salut mental i el suïcidi d'una forma molt semblant al rerefons pedagògic sobre el qual se sosté aquest projecte educatiu: la importància de la conversa i la paraula.

«En acabar la pel·lícula es va fer una activitat de reflexió per grups. En el nostre cas, vam decidir fer particip a tot l'alumnat de 3r i 4t de l'ESO. Estaven dividits i mesclats entre els diferents cursos en xicotets grups d'entre cinc i sis persones» afirma Mairena. Lluís, agafant el testimoni, aporta: «després va haver-hi unes sessions que foren més d'aula, on sobretot es focalitzava el treball en la reflexió de la importància d'expressar els sentiments, dotar de mecanismes de detecció dels primers símptomes, els factors de protecció i de risc, les seues causes i les seues conseqüències. També vam afrontar l'estudi dels mites que hi ha al voltant del suïcidi. A través d'una activitat sobre la galàxia de les emocions, la idea era que el mateix alumnat fora conscient de les emocions que sent en el seu dia a dia i que es poguera empoderar. Aquestes sessions les van guiar Mairena des del Departament d'Orientació i Lourdes com a professora de Filosofia. Es tractava de veure les raons i els sentiments que poden conduir a tenir conductes suïcides».

Obres realitzades per l'alumnat de Comenius Centre Educatiu. Autoria: Comenius Centre Educatiu.

Després de les sessions d'aula més formatives, es va passar a realitzar una sèrie d'activitats més pràctiques i on es reivindicava l'art, igual que la paraula, com un excel·lent catalitzador d'emocions. Quines emocions coneixien? Com s'interrelacionaven unes amb altres? Com les sentien en els seus cossos? Aquestes eren algunes de les preguntes generadores a través de les quals treballaren. «Hi va haver una activitat pont que passava de les emocions a l'art, tot buscant expressions artístiques que generaren emocions. A partir d'ací començava la creació d'una sèrie d'obres a través de les quals els grups de treball mostraven el que el suïcidi significava per a ells» rememora Enric.

Lluís, al capdavant del Departament de Plàstica, va agafar el protagonisme en aquesta etapa del projecte. Grup per grup va explicar com altres artistes, a través de l'art, havien expressat allò que sentien al llarg dels temps. Com a proposta artística i creativa, tal com ens conta ell mateix, «es va donar llibertat creativa total. Donàrem l'opció de crear diferents tipologies d'obres: opció pictòrica, que va ser la més popular, feren també curtmetratges, i també es realitzaren faules i còmics».

Per què considereu que és tan important vincular tot allò que s'havia estat treballant i investigant al voltant del suïcidi i de la salut mental a través de l'expressió artística? Mairena pren la paraula: «quan venen ací al Departament d'Orientació perquè no es troben bé, moltes voltes els dic que per a canalitzar els seus sentiments poden escriure o dibuixar, el que més els agrada. En certa manera aquest projecte era una manera de donar continuïtat al treball que ja fem normalment però a gran escala». Per a Lluís, poder formar part de la coordinació del projecte li ha servit com a pretext per a endinsar-se conjuntament amb l'alumnat més en la part d'expressió artística i no tant en la de disseny. Al respecte, afirma: «crec que les obres resultants les veus i parlen molt del que han viscut en la seua vida. La majoria són dures en l'àmbit visual. Es noten molt els dies de reflexió que va haver-hi abans. L'art és un canalitzador d'emocions molt fort, i precisament hem pogut comprovar la hipòtesi de la qual partia aquest projecte: que l'art és un factor facilitador d'aquesta conversa tan complicada, en el sentit que cadascú el pot interpretar com vulga».

Obres realitzades per l'alumnat de Comenius Centre Educatiu. Autoria: Comenius Centre Educatiu.

De la foscor a la llum: exposició itinerant a la Facultat de Magisteri

«Quan va finalitzar el projecte el vam començar a partir i posar en comú amb la resta del professorat de les diferents etapes del centre: Infantil, Primària, Secundària i Formació Professional. És una activitat molt interessant que fem sempre a final de curs: presentem les diferents iniciatives desenvolupades per tal de retroalimentar-nos i pensar noves possibilitats per tal d'aprofitar els seus fruits. D'allí es va llançar la proposta de portar-lo a altres espais, com és el cas de Bombas Gens i la Facultat de Magisteri de la Universitat de València» rememora Mairena.

Alumnat treballant al projecte *Suïcides: joves, parlem?*.
Autoria: Comenius Centre Educatiu.

L'exposició no es va quedar solament amb la presentació de les obres sinó que es va aprofitar l'avinentosa per a realitzar una sèrie de sessions de treball amb l'alumnat de la Facultat de Magisteri. Allí, a més de presentar el projecte, es van fer uns tallers d'art on relacionaren la tècnica del dibuix amb la temàtica amb la qual l'alumnat havia estat treballant a Comenius Centre Educatiu: la salut mental. A més, es va organitzar una conversa-entrevista en la qual van participar algunes de les persones que havien fet part del projecte, iniciativa emmarcada dins de la Setmana d'Activitats Complementàries de la Facultat.

Raons per viure

Un dels elements clau del projecte ha estat la retroalimentació rebuda tant pel professorat com l'alumnat que han participat al llarg del curs en aquest programa. I és que, a l'hora de valorar el treball i la implicació de l'alumnat en les activitats, el claustre de mestres no té cap dubte a considerar que l'experiència ha sigut totalment engrescadora i profitosa. El projecte ha facilitat que la conversa entre l'alumnat i el professorat haja millorat moltíssim. A més, també, per a l'alumnat ha fet que siga més senzill parlar sobre temes relacionats amb la salut mental en el seu entorn més proper. «Pensem que ha funcionat des del punt de vista que l'alumnat parla més tant amb les tutores com amb el nostre Departament d'Orientació. Abans sí que s'apropava algú

puntualment, però la conversa s'entrebancava molt, els feia vergonya. Ara tot és molt més obert, es comuniquen de forma més natural, no ho viuen com un tabú» afirma Mairena.

La versatilitat amb la qual compta el projecte i la gran diversitat d'enfocaments metodològics i curriculars a través dels quals es pot treballar ha facilitat que, durant els següents cursos, es valore la seua continuïtat, això sí, adaptant-lo. La clau és continuar trobant noves raons per a viure i passar, així, de l'anàlisi crítica a la proposta de construir una societat més inclusiva i empàtica. Un aspecte fonamental, en paraules de Lluís, ha estat el poder «donar continuïtat a aquesta iniciativa. És un projecte viu i, de fet, aquest darrer curs anàvem adaptant al llarg de les sessions i aquest any també ho farem, centrant-nos en aquesta ocasió a abordar la salut mental en general, i no el suïcidi de forma tan específica».

Per exemple, al llarg de la conversa exposen com el suggeriment de dur a terme una activitat que no estava prevista al dossier didàctic, però que havia posat en marxa un dels instituts que ha desenvolupat el projecte, anomenada *Raons per viure*, ha capgirat totalment el sentit del treball fet. En aquest sentit, afirma de nou Lluís, «després de cada sessió, i sobretot en les primeres que eren més de reflexió teòrica, ens agradava fer algun tipus d'activitat final on eixíem de l'aula i gaudíem posant en pràctica de manera lúdica una activitat on es mostrara que el que havíem investigat era una raó per viure».

«El projecte sense cap mena de dubte ha contribuït a millorar la relació professorat-alumnat» afirma Paco, i continua afegint: «com més propera era la relació amb els alumnes, més fàcil resultava afrontar les sessions d'aula. Al final canvia la mirada: com ha de tenir l'alumnat una relació propera amb el professorat si sempre manté les distàncies i sols se centra a donar el contingut i ara, de sobte, ens parlen d'una cosa tan important i seriosa com és el tema de la salut mental i, més concretament, el suïcidi?». Lluís, en la mateixa línia, opina que «una de les coses amb les quals em quede del projecte va ser l'ambient de treball, de distensió i de bon rotllo que va haver-hi durant els dies que estaven realitzant les obres per grups: pintures, curtmetratges, faules, etc. Una part del centre es va convertir en un autèntic taller d'art amb quasi vuitanta persones fent feina alhora. Tothora hi havia gent en moviment, creant amb llibertat».

«Una anècdota ben bonica» reflexiona Enric: «tal com hem dit, els poemes amb els quals s'inicia el projecte eren de David Rosaleny. Demanàrem permís als seus germans per poder utilitzar-los i retre-li homenatge i, poc temps després, aquests ens digueren que gràcies al projecte li havien explicat als seus fills com havia mort el seu oncle. Fins al dia d'avui, encara no havien trobat la manera d'explicar-ho». I conclou: «avui més que mai, aquest projecte és un exemple més per sentir que tenim moltes raons per a viure».

Presentació del projecte *Suïcides: joves, parlem?* a la Facultat de Magisteri de la UV.

«Pensem que la Facultat és un espai clau perquè són persones que s'estan formant per a ser futurs mestres, i és important que ells i elles tinguin unes eines per a abordar la salut mental a les aules i com canalitzar les emocions a través de la gran diversitat d'expressions artístiques que existeixen al nostre voltant» reflexiona Paco. L'exposició, sota el títol *De la foscor a la llum*, composta per un total de huit obres pictòriques (d'una grandària de 190x140 cm), va estar exposada al hall de la Facultat durant uns mesos.

Somriures amb Llorenç: homenatge al mestre contacontes

Llorenç Giménez a la Fira del Llibre. Autoria: Levante - EMV.

Publicat el 07/12/2022

Llorenç Giménez, el «mestre contacontes», va dedicar la seua vida a transmetre la cultura popular valenciana a través de la paraula i la imaginació. El projecte *Somriures amb Llorenç*, nascut a l'escola Gavina, és un homenatge col·lectiu que uneix música, il·lustració i literatura per recordar la seua figura. Coordinat pel mestre Ferran Aleixandre i amb la participació activa de l'alumnat, les famílies i la comunitat educativa, aquest projecte educatiu manté viu el record de Llorenç.

Llorenç Giménez Tarazona va nàixer a Alfafar (Horta Sud) l'any 1954 i, des de ben jove, va sentir el cuquet de la narració oral, sent un dels seus principals vertebradors arreu del territori valencià. Gràcies a la recuperació de rondalles i endevinalles, Llorenç va recórrer gran part de la geografia de parla catalana i castellana sembrant històries plenes d'imaginació. Però el primer gran ofici que va tenir va ser el de mestre. Va començar a treballar a la cooperativa d'ensenyament que és l'escola Gavina, tant a la seua primera ubicació a la localitat de l'Eliana (Camp de Túria) com més tard al seu emplaçament actual a Picanya (Horta Sud). També va ser mestre de l'escola pública a Llaúri (la Ribera Baixa).

L'any 1995 va decidir agafar-se una excepció per tal de dedicar-se a contar històries per tots els pobles, escoles i biblioteques del País Valencià i, més tard, per la resta del món. Amb el nom de *Llorenç, el contacontes* és conegut per desenes de milers de xiquetes i xiquets, dedicant tota la seua vida a l'ensenyament de la xicalla mitjançant els seus llibres i les seues narracions. Entre les seues obres més destacades trobem *Les endevinalles de Llorenç* (Tàndem Edicions), *El fantasma d'ulls blaus* (Tàndem Edicions) o *Més contes, per favor* (Edicions Bromera).

L'agost de 2019 ens va deixar després de sofrir una greu malaltia. Colpida encara la comunitat educativa de l'escola Gavina per la seua pèrdua, des del claustre de professorat es va decidir retre-li un homenatge ben especial. Així, a través de la iniciativa *Somriures amb Llorenç* (Edicions del Bullent), una iniciativa que combina la composició oral i musical amb l'expressió gràfica, l'alumnat i el professorat d'aquesta escola ha recordat la gran petjada que Llorenç ha deixat, generació rere generació, als nostres cors.

Tal com explica el mestre i coordinador del projecte Ferran Aleixandre, aquesta inici-

ativa ha consistit a oferir un pou «d'estima, reconeixement i gratitud, per aquest ordre», a través d'un concert ple «d'emocions, de joia, de rialles i de passió, atributs que Llorenç va escampar a través de les paraules, l'oralitat i els llibres». Un projecte d'homenatge que és, també, un projecte educatiu. Conversem amb Ferran Aleixandre, mestre de música a l'escola, amb Martín Calabuig i Laia Morelló, com a representants de l'alumnat participant, i amb Núria Sendra, editora a Edicions del Bullent i autora del conte que acompanya la iniciativa. De la seua mà ens endinsem a descobrir les línies mestres d'aquest projecte en homenatge al mestre, contacontes i amic Llorenç Giménez que, encara avui, continua més present que mai i ho fa, sobretot, com més li agradava a ell: a través de la paraula, la cançó, la rondalla i la poesia.

Llorenç Giménez Tarazona: el do de la paraula

El mateix Llorenç explicava al setmanari *El Temps* quin va ser el seu camí iniciàtic cap al món del conte contat, de la rondalla popular, un gènere molt oblidat però alhora immortal: «mon pare cantava tangos i fandangos en les festes familiars i de carrer i jo, el seu fill mitjà, contava alguns acudits i feia alguna cançó. Els amics sempre em deien: «conta-ho tu que tens més gràcia». Així, doncs, els primers que em feren parlar en públic foren la família i els amics. Des de ben jove sempre he estat qui coordinava les festes, però no per protagonisme, que mai m'ha agradat agafar-lo, sinó perquè m'era una cosa fàcil. D'una manera natural em trobava davant de cent persones i jo era la peça que coordinava l'acudit, la cançó o la representació, i tot això em va donar un bagatge que després m'ha servit de molt».

L'any 1975 va començar a fer de mestre a l'escola cooperativa Gavina, «una cooperativa d'ensenyament, tot en valencià, on

en aquella època ja treballàvem l'aprenentatge a base de contes, jocs i cançons. En aquells anys jo ja me'n sortia molt, explicant contes. Més endavant, quan impartia classes de Matemàtiques i Ciències Naturals al Cicle Superior, a les hores de pati, per desemboïrar-me, també narrava històries. El 1977 vaig descobrir el Xesco Boix. Fou per a mi un punt de referència. Un altre fet important va ser que Ferran Zurriaga em va introduir als Aplecs de Xiquets i Xiquetes d'Olocau. Des del primer any em cridà perquè em fera càrrec d'aquesta vetlada. Tot el poble hi participava i per a mi va acabar sent sagrat acudir cada estiu a Olocau. Són experiències que et marquen i et proporcionen un bagatge. Amb tot, he acabat especialitzant-me en l'aplicació didàctica de contar contes».

L'escola, per a Llorenç, era una aliada essencial a l'hora de construir país i de recuperar la cultura popular. Segons reflexionava el contacontes: «és difícil recuperar les històries, cal tenir molta confiança amb les persones perquè te les expliquen, perquè traguin del seu pou de la memòria les rondalles». Recollint aquest esperit va sorgir la voluntat, des de l'equip de l'escola Gavina, d'homenatjar-lo posant en relació la paraula, la veu i l'emoció.

Llorenç Giménez contant contes a l'Escola Gavina.
Autoria: Escola Gavina.

Somriures amb Llorenç: homenatge al mestre contacontes

El projecte d'homenatge a Llorenç naix a l'escola el desembre de 2019 amb la festa de la música. El centre, així, va voler retre homenatge al seu amic, rondallaire i amant de la cultura valenciana. En paraules de Ferran, qui ha estat el coordinador del projecte: «ha sigut un projecte fet des del cor que s'ha cuinat a foc molt lent. Han sigut dos anys de treball a les sessions de música. A més, mentrestant no hem deixat de banda altres aspectes curriculars i, també, altres projectes com la *Festa de la Música* o l'esdeveniment *Sí a la Pau*. Però aquest ha estat diferent pel que significa Llorenç per a nosaltres. A més, s'ha donat la coincidència que aquest grup d'alumnat és un grup molt especial. Ja no estic amb ells, però per a mi era una manera molt bonica de concloure una etapa de nou anys súper intensa, amb un projecte fet des del cor i amb molta cura. Ha sigut màgic».

La figura de Llorenç ha significat, al llarg de tota la història de Gavina, un element cabdal a l'hora de posar en valor la història i la cultura popular del nostre voltant. En aquest sentit, Albert Dasí, actual mestre i antic Director de l'escola, va escriure per a la presentació del projecte: «hi ha persones que passen pel món i ens marquen en la vida. I una vegada marxen, continuen sent ben presents. Aquestes persones signifiquen amistat, són un espill on emmirallar-nos, família. I són un record que mai no deixa de ser i aparèixer en la diversitat de moments que vius. Llorenç Giménez és una d'aquestes persones. Ell ens va transmetre la importància de fer vincles, de fer cultura, de pertinença al territori. La història d'aquest projecte, en aquest sentit, ho fa ben palés».

L'embrió d'aquesta iniciativa va sorgir arran d'una proposta de Ferran. Tal com recorda Laia, «de seguida ens vam animar. La idea de poder cantar unes cançons per

a després gravar un disc ens va agradar molt. Ens pareixia una molt bona idea fer un homenatge a Llorenç per poder dir-li tot el que l'estimem. Recorde quan era xicoteta i venia ací al pavelló de l'escola a contar contes i a mi m'encantava. M'ha paregut un molt bon projecte per a retre-li homenatge».

Aquesta iniciativa, que va començar entre les quatre parets de l'aula, ràpidament es va convertir en una iniciativa plena de complicitats: «personalment», recorda Ferran, «em va agradar molt fer el projecte perquè em vaig poder reunir amb Ana García, la seua parella. Vam estar xerrant dues hores i em vaig apuntar moltes idees. També vaig poder parlar amb les seues amigues: Júlia, Fina, Emma i Rosa Serrano. Em donaren moltes idees i molta informació de la seua vida, i a partir d'ací Pau (Alexandre) i jo ens vam posar a fer les cançons. Vaig descobrir que ja des de ben jove era tot bondat, que tot ho feia perquè els altres estiguessen bé, que li agradava cuidar i ajudar els infants, fer riure, imaginar i contar. I es notava, perquè qui és mestre de vocació, doncs es nota. Es nota en el gest, en la mirada i en les paraules. L'escola ha d'estar orgullosa perquè Llorenç començara a ser mestre en aquesta escola».

Cartell presentació projecte *Somriures amb Llorenç*.

Quines van ser les línies mestres inicials, què és el que volíeu que incorporara i què volíeu treballar? «Sempre que es fa un projecte cooperatiu, has de tenir un objectiu final. Per a gravar-lo i valorar tot el treball fet i que després l'alumnat ho puga valorar. El projecte en si al principi no era tan gran. Teníem unes cançons originals nostres i teníem un grup d'alumnes que cantava molt bé. La proposta de gravar les cançons va eixir sola pràcticament. Els va semblar perfecte. Però després vam decidir anar un poc més enllà i proposar a Núria Sendra (Edicions del Bullent), participar amb una història. Per tal d'acompanyar-la, proposàrem una sèrie d'il·lustracions. Hi va haver molt de respecte i es van cuidar molt bé els temps. El fil mestre de tot aquest projecte jo diria que ha sigut l'estima».

«Allí a la mateixa classe muntàvem l'estudi d'una forma quasi professional» recorda Martín, i afig: «al final, amb aquest projecte hem assumit un poc la responsabilitat de portar, cuidar el material i comprometre'ns, durant dues sessions a la setmana, a treballar de valent. De vegades, inclús gastàvem alguna hora del pati per tal de continuar donant-li forma, ja que era un moment en el qual les aules estaven buides i es podia enregistrar un solo musical sense interferències».

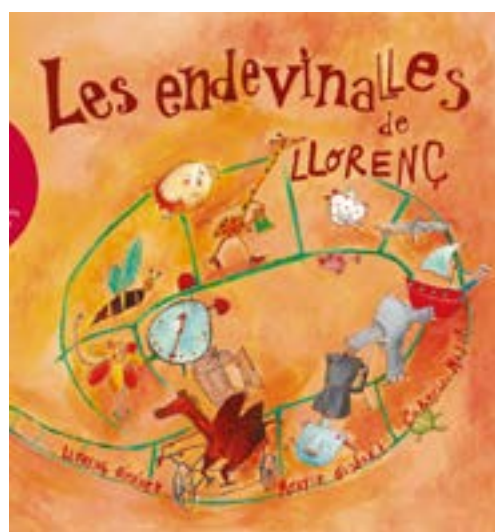
El conte pensat per Núria els va encantar. En paraules d'aquesta escriptora: «el conte conta la història de quan la fada Violeta va conèixer Llorenç. Ella va desitjar que el regal que tenia preparat per a un consentit príncep de rondalla fos per a aquell nadó tan especial: jo, la fada Violeta, t'atorgue el do de la paraula. Seràs capaç de teixir històries meravelloses i, en explicar-les, ningú quedarà indiferent». Laia, tot seguint el fil de la història, aporta: «la fada dona el poder de contar històries i d'imaginar per tal de poder contar-les. De fet, al conte l'ajuda a imaginar, en un somni, un mas on les flors i els animals parlen. M'agrada el personatge de la fada perquè té molta

confiança amb ell i quan es mor es queda molt trista, com tota la gent que l'estimava. I a més, al llibre apareixen anècdotes reals de la vida de Llorenç. Per exemple quan, acabat de nàixer, van haver de posar-lo en una capsa plena de botelles calentes, ja que havia nascut setmesí. Ens va ajudar a conèixer-lo amb més profunditat».

Ferran comparteix, il·lusionat, el bon camí d'aquesta iniciativa des dels seus inicis: «ha sigut màgic. Per exemple, Mai Jiménez va dibuixar totes les il·lustracions a la primera, no es va equivocar en cap. El conte de Núria va enamorar l'alumnat. Tot ha eixit rodat, i les presentacions han eixit de meravella, ells han organitzat tot l'acte: com presentaven, qui narrava, l'ordre de les cançons i l'organització dins l'escenari. Tot això dona un bagatge als nanos molt important, que tal volta ara no en són conscients, però quan siguin més majors segur que ho recorden amb afecte. Aquests projectes que no s'obliden mai».

A més, aquest ha estat un projecte que ha implicat tota la comunitat educativa, no solament l'alumnat de l'escola. Tal com ens explica Laia: «en el conte hi ha un QR on pots accedir i allí apareix un videodocumental on parla l'alumnat i, a més, tot

el món que ha participat d'alguna manera. El vídeo, que dura uns trenta minuts, és molt bonic perquè sense adonar-nos-en, diem tots el mateix: que açò està fet per a Llorenç». Ferran pren la paraula i continua: «les famílies s'han implicat molt, per exemple tenim a Carmina que és la mare d'Adriana, una companya de classe, que toca el violí i també està en el cor de pares i mares de l'escola. També està Rafa, qui participa del cor, el meu germà toca la bateria i també va col·laborar, i un fum d'exalumnes que també han participat del projecte tocant instruments. També ens ha ajudat Manolo, el pare de Manel, enregistrant les presentacions que hem anat fent, com la de l'edifici Veles e Vents de València. La veritat és que les famílies són una peça clau perquè l'alumnat puga comptar amb el material adient per registrar les cançons i per acompanyar-nos a les presentacions. És d'agrair tenir-les ben a prop i la veritat és que hi ha hagut una implicació bestial». Una reflexió a la qual se suma Martí, qui afegeix: «el QR està molt bé perquè al cap i a la fi en aquest projecte les cançons són un element molt important i allí, amb l'ajuda del mòbil, de seguida les pots escoltar. A més, també es poden veure els vídeos de les presentacions i moltes fotos del procés de creació que hem fet. Crec que és un element extra que aporta molta informació d'allò que ha suposat el projecte durant tot el seu procés».

Ampliar els límits d'allò possible: l'aposta pel treball per projectes

La Directora de l'escola, Empar Martínez, afirma al videodocumental que aquest és un projecte cent per cent Gavina. Aquesta consideració, que també comparteix Ferran, ve donada per l'esperit de treball cooperatiu que caracteritza el quefer diari en aquesta escola. «És per la manera de fer-ho. El fet de proposar fer alguna cosa i que els mateixos nanos duguen el pes del projecte, o que s'acabe i veure que el projecte encara continua i continuarà. El treball cooperatiu és súper important, saber cadascú el que ha de fer i com fer-ho és essencial. Això significa l'esperit de la nostra escola: el treball conjunt per allò comú» afirma Ferran.

Autoria: Escola Gavina.

Quins aprenentatges suposa apostar per treballar d'aquesta manera? En paraules del mateix Ferran: «m'encanta treballar per projectes perquè sempre aprenc coses. Intente no repetir el mateix projecte mai. I la veritat és que he après, una, a ser

pacient i a esperar, i una altra cosa és a posar l'estima per davant de tot, sobretot la que han posat els xiquets i les xiquetes. M'han ajudat a aprendre a fer les coses d'una manera més incondicional encara. El conte ja és una realitat, i de segur que les generacions actuals i les que venen se'l llegiran als seus fills o als seus nets. Això voldrà dir que haurem aconseguit l'objectiu principal: recordar a Llorenç, que estiga present per sempre. Ells ho saben: no estar ací físicament no vol dir que no estigues. I Llorenç, afortunadament, continua estant cada dia».

Martí, des de la seua vivència, comparteix allò que diu Ferran i aporta: «al llarg del projecte hem experimentat coses noves, coses que no havíem fet abans. Ha sigut un projecte molt diferent dels altres que he fet en l'escola. No pensava que s'allargaria durant tant de temps, això és un bon senyal. M'ha agradat». Laia, per la seua banda, recorda «quan vaig anar a la visita a l'editorial. Vaig aprendre que els dibuixos costen molt de fer i que de vegades els has de tornar a fer i refer perquè queden com vols, o tornar a fer-te una idea que pensaves que aniria bé i te n'adones que no. Són experiències que no havia experimentat mai. En aquest sentit, destaque la paciència i la cura que s'ha tingut al llarg del projecte. De vegades es feia pesat, perquè calia gravar i gravar diverses versions de les cançons perquè eixia algun soroll inesperat o algú s'equivocava en una lletra», i conclou: «però ha pagat la pena de sobra. I he de dir que a aquest projecte encara li queda molta vida!».

Quan l'aula esdevé cooperativa: educació transformadora i economia social a l'escola El Drac

144

Cooperativa agrícola de l'alumnat de l'Escola El Drac (Torrent, Horta Sud). Curs 2020-2021.

Publicat el 13/10/2021

L'aposta per les cooperatives d'alumnat ha esdevingut, a l'escola El Drac, una eina pedagògica per fomentar valors com la responsabilitat, la solidaritat i la justícia social. A través de projectes vinculats a la sostenibilitat, el reciclatge i l'emprenedoria, l'alumnat aprèn a organitzar-se col·lectivament i a comprendre models econòmics alternatius. Una experiència viva que connecta escola, territori i consciència crítica.

En un context marcat per l'augment de les desigualtats, l'individualisme i la precarietat, el model cooperatiu es presenta com una alternativa sòlida ja que prioritza la satisfacció de les necessitats col·lectives per damunt del lucre, i obri el camí cap a una economia més justa i democràtica. Però, malgrat tots aquests aspectes positius, encara existeix hui en dia un gran desconeixement al voltant del sistema cooperatiu.

Per tal de fer front a aquesta realitat, des de diferents entitats i institucions, com és el cas de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) o de la Federació Catalana de Cooperatives d'Ensenyament - EscolesCoop, s'estan promovent una sèrie de materials i iniciatives que tracten de posar en valor la importància del cooperativisme dins de les institucions escolars. Tal com afirmen des de la UCEV, «és cada vegada més necessari fomentar i desenvolupar una cultura emprenedora basada en els valors cooperatius des de l'etapa educativa. Cal integrar al sistema educatiu activitats que impregnen la vida escolar de motivació per a cooperar i emprendre amb valors».

En aquest sentit, les cooperatives d'alumnat posades en marxa a l'escola El Drac (Torrent) al voltant de l'emprenedoria, la sostenibilitat i del foment de l'agricultura i el reciclatge, suposen una magnífica oportunitat per acostar el món de l'economia social i solidària a les aules. D'aquesta manera, l'alumnat pot viure una experiència basada en la creació i desenvolupament d'un projecte comú de base col·laborativa. D'aquesta manera es visibilitza l'existència de models productius alternatius a la visió econòmica hegemònica que situen les persones en el centre i que promou que es responsabilitzen i es comprometen amb el seu entorn.

Caminant cap a una societat més sostenible

Parlem amb Pere Ruiz, mestre de Música i encarregat de l'assignatura Iniciació a l'Activitat Emprenedora i Empresarial (IAEE), i amb Maria José Burgos, orientadora de l'escola i professora de l'assignatura Valors Ètics. A través del seu relat ens endinsem en l'experiència de promoció i foment del cooperativisme a l'escola El Drac a través de diversos projectes de cooperació centrats en el reciclatge i la sostenibilitat. Un camí que, en paraules de Maria José, fa veure que «la fórmula cooperativa és la millor forma d'empresa».

A través d'aquestes iniciatives, «el que pretenem és que tinguin unes nocions mínimes del que és una cooperativa i sobretot, doncs, que ells mateixos s'ho organitzen tot: aprendre l'estructura de la cooperativa i l'organigrama que ha de tenir. A partir d'ací, es confecciona tot el que engloba el pla de treball: fer actes, reunions i que tot conste en acta. I d'ací es passa també al pla de la producció, que sempre està basada en el tema del reciclatge, des d'ací ho enfoquem» ens conta Pere. «Al llarg de la primera classe», continua, «tractem d'explicar que la nostra escola és una cooperativa i que està formada per sòcies i socis, i a partir d'ací els entrem. Intentem, també, exposar els diferents models d'empresa existents i tractem de trobar les diferències que hi ha entre cadascuna d'elles».

«Deu fer ja uns deu cursos que vam començar amb l'assignatura d'Iniciació a l'Activitat Emprenedora i Empresarial (IAEE) promovent la creació de cooperatives per part de l'alumnat a 4t d'ESO» ens comenta Maria José, tot just recordant que fa una dècada que van començar a valorar l'aposta per fomentar la creació de cooperatives a l'escola. «Després hem vist que era una forma de funcionar que podia incorporar-se a la resta de classes i que podia ser extensible a altres processos. Aleshores va

145

ser quan es va incorporar també en l'assignatura de Valors Ètics» continua explicant-nos.

En aquest sentit, tenen encetades dues vies de treball. En primer lloc, amb l'alumnat de 1r d'ESO es realitza un treball que s'estén a tota l'aula i que tracten que tinga una continuïtat amb la resta d'assignatures del curs i amb altres moments de treball a l'escola. En segon lloc, està el projecte d'IAEE amb l'alumnat de 4t d'ESO, «on hi ha un grup reduït d'alumnat i on la preparació és més un aterratge des del nivell empresarial per a alumnat amb un cert potencial de muntar-se coses o d'anar cap a aspectes més professionals. Així, els fem aterrar un poc en la responsabilitat del món laboral».

Fomentant el treball en xarxa

Aquesta proposta de projectes no pretén quedar-se dins del quefer diari a l'aula sinó que tracta de construir consciència mediambiental a través de l'establiment de sinergies amb altres entitats o institucions. En aquest sentit, Maria José ens relata el treball conjunt portat a terme amb altres institucions, com és el cas de l'Ajuntament de Torrent: «nosaltres participem en un programa de l'Ajuntament, a través de la Fundació per a la Innovació i el Desenvolupament Actiu a Torrent (Idea't), i també comptem amb Lola Pérez, de l'entitat Natura i Cultura, com a assessora».

Un aspecte molt positiu d'aquest procés d'acompanyament és el fet de poder participar en la xarxa que s'ha posat en marxa a nivell comarcal, on diferents escoles estan treballant de forma conjunta en projectes cooperatius de sostenibilitat: «nosaltres vam participar, per exemple, en una fira que fan amb la producció de les diferents cooperatives. També és una forma d'intercooperar entre cooperatives, això és una part molt motivadora» apunta Maria José.

A més del treball en conjunt amb altres entitats, des de l'escola El Drac també s'intenta portar a persones que puguin aportar i ajudar l'alumnat amb el seu bagatge professional. En aquest sentit, apunten des de l'escola, «en el cas del grup de 4t d'ESO, una cosa que sí que intentem és posar en contacte l'alumnat amb persones de dins del món de les cooperatives que els puguin guiar, com per exemple la gerent de la nostra escola que ve a treballar amb ells i elles la part de salaris. A més, intentem també que vinguen persones d'altres entitats referents, com per exemple gent de Creu Roja, que han vingut a parlar-los i formar-los al voltant de la seguretat i la higiene en el treball. O un pare de l'escola que és dissenyador, que va vindre a fer un monogràfic de disseny gràfic i de creació de Canva».

Alumnat de la cooperativa. Autoria: Escola El Drac.

El procés de distribució de les tasques és essencial. «Quan treballem amb l'alumnat de 1r d'ESO, és a dir, amb un grup gran d'alumnes, primer s'exposen els càrrecs, s'exposen quines formes de participació hi ha a la cooperativa, es demanen voluntaris i es fa una campanya. En principi s'intenta triar per consens, però quan no hi ha es treballa per votació. En primer lloc, es fan unes sessions de sensibilització, d'autoconeixement de quins són els meus potencials i què puc oferir jo a la cooperativa. En tot el treball el més important, considere, és la part de l'autoconeixement, de saber on estic, què puc oferir i saber també co-

municar-ho d'alguna manera», ens comenta Maria José.

Aquesta mirada i aquest esperit de treball, no obstant això, va haver de reformular-se fa uns cursos ja que, en un principi, es fomentava la creació de tres cooperatives diferents entre l'alumnat. Però aquesta proposta generava una excessiva competitivitat entre el propi alumnat, circumstància que els va fer replantejar-se el projecte i apostar per fer «una cooperativa amb una única línia de producció. Després d'haver superat aquesta circumstància i treballar tothom en un mateix projecte, la veritat és que un aspecte que ens va sorprendre va ser la gran capacitat de l'alumnat per arribar a un consens a l'hora de veure qui ocupava la presidència, el secretariat i la tresoreria. Ells mateixos tenien molt clar els perfils de l'alumnat i, a l'hora d'escollir, això va ser determinant perquè l'últim curs tinguérem un perfil de Consell Rector molt autònom i molt ben triat» recorda Pere.

Un treball, en definitiva, que s'estén ja al llarg de sis cursos i que ha deixat algunes iniciatives a destacar. Pere, emocionat, ens conta que «un projecte que ens agradaria posar d'exemple és el de la creació d'una cooperativa agrícola, el qual es va posar en marxa el curs passat amb l'alumnat de 4t d'ESO. Férem un camp, varies parcel·les i vam estar treballant amb diferents hortalisses. L'alumnat es va encarregar de tot, va ser tot un treball d'interrelacionar coneixements meravel·lós». Al mes i mig de començar i veure que la terra començava a donar els seus fruits, els va oferir una sèrie d'aprenentatges vitals essencials: el temps, la cura de la terra, l'organització de l'espai i el fet de veure també que això és un treball el producte el qual després poden vendre. D'això es tractava: de treballar la terra i conrear una sèrie d'aliments però, a més, de construir una manera de treballar diferent, de forma igualitària.

Una experiència que deixa empremta

La valoració per part de l'alumnat és molt positiva. Des del claustre de professorat valoren com «l'alumnat de 4t d'ESO se sent molt realitzat i considera que està aportant un valor afegit a la seua escola. I no sols això: quan ixen fora del centre, en el seu dia a dia també s'adonen que aquesta és una manera d'aportar a la societat. El foment dels valors que té el cooperativisme és essencial, parlem de l'esportivitat que es genera i el respecte entre el grup d'iguals. És el que més valoren».

«A més», afegix Maria José, «pense que, almenys a l'assignatura d'Iniciació a l'Activitat Emprenedora i Empresarial, el projecte té un valor molt terapèutic. El perfil de l'alumnat que està a IAEE sol ser un perfil d'alumnat que moltes vegades no ha trobat la motivació dins de l'àmbit més acadèmicista. És un lloc on ells es troben, fan una producció i una activitat que té sentit i que naix d'ells mateixos. Mostren una gran motivació per assistir».

Respecte a la valoració que fa l'alumnat de 1r d'ESO, continua contant-nos Maria José, l'experiència és valorada també com molt adient perquè és un lloc on tothom se sent reconegut: «treballar sota aquesta fórmula dona una flexibilitat que ajuda a fer sentir que tothom té el seu lloc. I després és un projecte on es reconeix el treball i la capacitat de tot l'alumnat: per exemple, a les persones que tenen més capacitat per tal de coordinar i organitzar, se'ls reconeix, i les persones que són més hàbils en determinades qüestions, com les artístiques, que poden passar desapercebudes de vegades, també tenen el seu espai de reconeixement i fan una gran tasca».

Uns valors, els del treball en equip i la solidaritat, que promouen continuar aportant a l'escola a través de la proposta de noves activitats. En aquest sentit, comenta Pere respecte del grup de 4t

d'ESO: «l'any passat férem també, a part de la cooperativa agrícola, un grup de treball per tal d'arreglar l'escola. És una manera de construir, en definitiva, el seu lloc de convivència que és l'escola. Què vol dir açò? Que es van posar a fer un diagnòstic dels problemes o els aspectes a millorar amb els que comptava l'escola i es posaren, conjuntament amb el bidell, a pintar bancs, a decorar les parets dels patis de les etapes d'Infantil i de Primària i a arreglar les aixetes. Tot per la nostra escola».

Apostar pel cooperativisme, avui, resulta cabdal per tal de construir societats més justes, igualitàries i plenes de solidaritat. Al respecte, afirma Pere: «crec que apostar pel cooperativisme dins de les nostres aules és molt important. De fet, nosaltres pensem que on es poden crear llocs de treball amb qualitat és ací: tens una em-

presa que és teua, vols que funcione bé per a tenir un jornal però, a més, per a tenir més gent treballant. El futur està en el cooperativisme». «Es tracta de crear consciència social. Pensar en una cooperativa és pensar que totes les persones que la comparteixen estan sostenint un projecte que no sols és seu, sinó que depèn de moltes més persones i que al final cal alimentar-lo sense tenir ànim de lucre».

L'esperit i la filosofia cooperativa, al cap i a la fi, són els motors d'aquests projectes. Uns valors que es traslladen, també, a les relacions personals i a la resta d'espais vitals de cadascun de nosaltres. «Aconseguir que tota una cooperativa d'alumnat funcione significa que tot un grup d'alumnat estiga treballant de forma conjunta i se senta reconegut. És la força del grup, aquesta és la idea clau» conclou Pere.

Per saber-ne més...

Des de Territori Educatiu hem comptat també experiències com la de l'escola La Masia (Museros), on l'alumnat de 4t d'ESO organitza el seu viatge final de curs mitjançant la creació d'una cooperativa pròpia. Un projecte viu, transversal i amb una forta base pedagògica que connecta l'economia social amb el treball col·laboratiu i el compromís amb la comunitat. Si voleu saber com funciona aquesta proposta i quins aprenentatges genera, escanegeu el codi QR i llegiu l'entrevista completa:

CAPÍTOL 7

Democràcia i solidaritat a les aules

«Digo: libertad, digo democracia, y de pronto siento que he dicho esas palabras sin haberme planteado una vez más su sentido más hondo, su mensaje más agudo, y siento también que muchos de los que las escuchan las están recibiendo a su vez como algo que amenaza convertirse en un estereotipo, en un clisé sobre el cual todo el mundo está de acuerdo porque esa es la naturaleza misma del clisé y del estereotipo: anteponer un lugar común a una vivencia, una convención a una reflexión, una piedra opaca a un pájaro vivo.»

Las palabras - Julio Cortázar

La promesa democràtica, sovint esgotada en discursos institucionals i rituals formals, necessita ser revisitada des de l'experiència educativa ja que l'escola pot ser el lloc ideal on aquesta deixi de ser una abstracció per tal d'esdevenir una realitat quotidiana. Les aules, espais tant de trobada com de conflicte, han d'ensenyar a prendre la paraula, compartir decisions, qüestionar l'autoritat i viure des de la solidaritat. No n'hi ha prou amb parlar-ne: cal practicar-la a l'organització del centre, al currículum i a les relacions diàries.

Tal com ens advertia Julio Cortázar, paraules com «llibertat» o «democràcia» es tornen «pedres opaques» quan es repeteixen sense qüestionar-ne el seu sentit més profund. Però l'educació pot convertir-les en «ocells vius» mitjançant l'experiència directa, és a dir, permetent que la infantesa i l'adolescència participen activament en les decisions que l'afecten incorporant mecanismes reals de deliberació col·lectiva i fomentant el pensament crític.

Aquest és precisament l'objectiu d'aquest capítol: despetrificar aquestes paraules recuperant la seua força transformadora. Per aconseguir-ho, cal obrir-se a noves maneres d'entendre el món, com és el cas de pràctiques pedagògiques que desafien l'adultocentrisme, que accepten el conflicte com a part inherent de la convivència i que s'endinsen a conèixer models alternatius com l'economia social i solidària o les finances ètiques.

Aquestes experiències demostren que una altra escola és possible. Democratitzar-la no és una qüestió només de metodologia sinó d'apostar per un model col·lectiu en què el poder, les decisions i el saber estiguen compartits.

«L'escola i l'institut són espais ideals per a promoure experiències de participació democràtica»

Conferència d'Àngels Martínez Bonafé a Florida Universitària. Autoria: Florida Universitària.

Publicat el 08/06/2022

Àngels Martínez Bonafé ha estat una docent compromesa amb la construcció d'unes institucions educatives radicalment democràtiques. Des de la seua vessant compromesa i militant al llarg de més de quaranta anys als Moviments de Renovació Pedagògica reflexionem sobre com la democràcia és una ferramenta amb capacitat de transformar la realitat educativa posant l'èmfasi en la construcció d'una educació sobirana, crítica i emancipadora.

Àngels Martínez Bonafé ha estat professora d'Història i Ciències Socials en diverses institucions públiques. La seua formació docent està molt influenciada per la seua participació en diversos col·lectius de mestres d'Infantil, Primària i Secundària compromesos amb els Moviments de Renovació Pedagògica del País Valencià. Dins d'aquests grups ha realitzat un munt d'investigacions i ha participat en molts espais de reflexió i formació, siga com a ponent, siga com a organitzadora. Tota aquesta experiència deixa entreveure la seua dilatada trajectòria de militància per una escola amb un fort component públic, que vetla per allò comú, per l'emancipació, pel coneixement crític, per l'arrelament al territori i per la defensa de la llengua.

Aquesta setmana ens endinsem, de la seua mà, a conèixer com ha estat la seua experiència a l'hora de plantejar, conjuntament amb alguns companys i companyes de l'Institut d'Educació Secundària (IES) Isabel de Villena, al barri de la Malva-Rosa de València, una proposta de democratització dels espais educatius. L'experiència, plasmada en el document «*La democracia, mi instituto y yo*» narra, a través d'un relat experiencial i dividit per mesos, el projecte de com organitzar un centre educatiu, en aquest cas un IES, d'una manera democràtica. A través del seu relat, van apareixent alguns elements claus a l'hora de construir un ambient democràtic als centres: funcionament del claustre, comissions pedagògiques, el currículum, l'avaluació, la relació amb l'entorn, la implicació de l'alumnat i el compromís docent.

És la idea de la democràcia una ferramenta amb capacitat de transformar la realitat? Pot ser part d'un relat emancipador als centres d'educació? Amb el relat d'Àngels ens regalem un temps per pensar amb profunditat sobre aquestes qüestions a partir de la seua experiència docent, una vivència narrada en primera persona però que, també, dona compte d'una

experiència col·lectiva on la democràcia actua com un eix transversal a través del qual construir un món més just, solidari i emancipador.

Arran de la teua experiència docent has tingut l'oportunitat de reflexionar al voltant de com es viu i com es construeix la democràcia als centres educatius. Podries contar un poc el context en el qual naix la idea d'escriure aquesta reflexió?

El context és el meu quefer diari en un institut de Secundària, sobretot la meua experiència a l'IES Isabel de Villena de la Malva-Rosa, a la ciutat de València. L'article al qual fas referència forma part d'un llibre col·lectiu titulat *Aprender a participar en los centros de Secundaria*, una obra que vos aconselle molt perquè, a banda de la meua experiència, hi ha moltes altres que crec que són molt interessants perquè plantegen des de diverses mirades i posicionaments el tema de la participació en els centres de Secundària, i això és una cosa que no s'estila gens. De la democràcia sí que es parla una mica en les etapes de Primària i Infantil, però en arribar a la Secundària, sembla que sone molt estrany, és com dir «Ui, això ja... ara tenim les assignatures, ara tenim la selectivitat i ara hem de traure un bon expedient», i això de la democràcia i la participació es queda com una cosa, com a molt, de l'Educació Secundària Obligatoria (ESO), però en el Batxillerat ja no cal plantejar-se eixes coses perquè ací ja es va seriosament cap a les proves d'accés a la universitat.

Què és un Institut de Secundària i què et trobes allí? Què tenen en comú? Doncs que hi ha seixanta persones que han arribat allí perquè els ha tocat i on sembla que és un lloc on no hi ha idees, on cadascú va i té igual el que pense. Allí vas perquè t'ha tocat en traure't la plaça de funcionari, i això és tristíssim. Allí et trobes un bon grapat de gent, ni tan sols

de vegades al voltant d'una taula, perquè el que ocorre sovint és que no hi ha suficients taules per a acollir a tothom. Hi ha instituts on els claustres es fan en files, com si estiguessen en una classe tradicional. A més, els claustres moltes vegades agafen una lògica de funcionament molt dolenta perquè són purament informatius, no hi ha diàleg ni debat.

Enfront d'aquest escenari generalment immobiliària que plantejes, com podria obrir-se la mirada per entendre el treball en equip d'altra manera?

Aquesta és una pregunta clau, al meu parer: per què no dedicar el moment del claustre per tal de veure què és el que volem fer conjuntament i també allò que ens preocupa? La idea és poder generar un grup de funcionaris treballant en un projecte comú. Un institut hauria de ser un espai en el qual un conjunt d'adults i un conjunt d'adolescents desenvolupen educació, es formen conjuntament. I també que facen bé al seu barri, que aprenen i aporten bondat i coses bones per a l'entorn on estan. Això és el que hauria de ser un institut: un centre de producció i difusió cultural on formar les persones que venen però també de tornar a l'entorn allò que aprenem, el que les ciències ens permeten aprendre.

Un centre està dividit per departaments i seminaris. Ací arriba una altra pregunta clau: el centre està organitzat a través de les persones? No, ho està al voltant de les assignatures. Aquest és un altre dels obstacles que crec que cal veure i tenir en compte: per a ser un claustre on trobem un conjunt de persones que compartim desitjos i projectes per a fer l'educació que volem, necessitem organitzar-nos no al voltant de les assignatures sinó al voltant dels projectes comuns, de les persones. Una de les primeres coses que em va fer pensar que així les coses no podien ser va ser durant la meua etapa primerenca com

a mestra d'institut. Jo vinc del que eren els Instituts de Formació Professional, on hi ha un alumnat molt més conflictiu, més inadaptat podríem dir a les normes acadèmiques. I quan havíem de parlar dels alumnes que tenien moltes dificultats per passar de curs i tirar endavant, que estaven a disgust ells i el professorat amb ells, això on ho podíem parlar: al Departament d'Història? Si no era un problema del Departament d'Història! Al Departament de Matemàtiques? Tampoc era un problema sols d'aquests departaments! A la tutoria? Però la tutoria solament és una professora! I qui assumeix el problema de, per exemple, el curs de 1r D? Perquè el problema és 1r D, no la Història. El problema és què fem amb aquest grup d'alumnat que no vol venir a l'institut i està obligat a fer-ho.

Al llarg de la meua experiència a València, Benimàmet i Burjassot m'he trobat amb el problema de l'organització per departaments i amb el tema de «jo soc un funcionari i vinc ací a fer el que em manen». Però també en aquests instituts m'he trobat gent com jo que ens hem organitzat per nivells i ens hem coordinat fora dels departaments per tal de poder afrontar els problemes de Primer, Segon i Tercer tant d'Història, com de Matemàtiques i Francès. Ens hem organitzat per portar endavant projectes que ens il·lusionaven a nosaltres i que pensàvem que podien il·lusionar també l'alumnat. Aquest, en definitiva, és l'estat de la institució: un espai on he trobat molta resistència però també persones meravel·loses que m'han permès compartir aquesta estructura i aquesta manera de treballar per tal de poder fer altres coses.

Una de les claus que s'entreveu en les teues reflexions és la tradicional dicotomia entre el que seria una democràcia formal, on existeixen uns òrgans dins l'àmbit legislatiu on es prenen decisions que afecten el conjunt del centre educatiu, i la real, on la pràctica de la democràcia

cia es fa i es construeix dia rere dia. Es pot superar una estructura burocràtica de funcionament dels centres per tal de caminar cap a altres experiències on la vida i l'entorn estiguen realment presents a l'hora de pensar com treballar a les aules i als centres?

No podria o no sabia parlar de la democràcia en abstracte. Puc parlar de com jo l'he desitjada i de com jo m'he trobat en un context i amb uns companys i companyes amb els quals he pogut fer coses i amb els qui m'he hagut d'enfrontar i barallar per tal de tirar endavant algunes coses. I en eixe camí he anat fent-me jo també. Al cap i a la fi, soc el resultat d'aquest trajecte.

156

Cartell commemoratiu de la XIII Escola d'Estiu del País Valencià. Autoria: Arxiu MRP.

Aconseguir gent que es vulga presentar a delegat o delegada de classe és difícilíssim. Al Consell Escolar ja ni et dic! Però no només li costa a l'alumnat, el professorat tampoc vol formar part d'aquests òrgans. I

amb les famílies també t'ho has de treballar. I això, realment, per què ocorre?

Recorde una anècdota fabulosa que crec que pot ajudar a visualitzar allò que vull dir. A l'IES Isabel de Villena sempre fèiem tallers d'investigació amb l'alumnat de 4t de l'ESO. Un d'aquests projectes va ser descobrir com era el nostre institut als anys setanta, i més concretament durant els tres anys del procés de transició, del 75 al 78. Vam entrevistar part de l'alumnat d'aquelles promocions i el nostre alumnat actual al·lucinava en veure com els contaven que en aquella època van fer una seguda en la porta d'un claustre perquè ells volien entrar-hi (en aquells moments no hi havia Consell Escolar). L'alumnat volia tenir participació, opinar i volien tenir una revista. Això, avui, és totalment diferent. Ja existeixen per normativa diferents òrgans de representació però ningú vol anar-hi. Ací què ocorre? Que aquests òrgans de participació no ens emocionen i allí no resollem res que ajude a millorar la nostra vida l'endemà perquè anem perquè ens informen: la direcció informa, el cap d'estudis informa, el secretari informa, i així tot. No hi ha debat.

«Ens hem gastat X diners en fotocòpies», «cal rebaixar l'ús de la llum», «cal prohibir l'ús del telèfon mòbil», etc., i quan acaba la reunió, en un racó, t'ajuntes amb dues mares, la conserge i dues professores i et poses a parlar que seria il·lusionant muntar, per al 8 de Març, alguna cosa interessant i reivindicativa, o transformar els dies previs de les festivitats anuals, com és el cas del Nadal, i convertir-los en una festa per la solidaritat. I allí mateix decidim comboiar-nos i començar a preparar coses. Ací, en aquest moment, és quan realment s'està fent el Consell Escolar, tot just quan acaba el Consell Escolar formal.

L'escola, aleshores, necessita configurar-se com un vertader espai de trobada i d'experiència?

Rotundament sí. Per tant, quina és la proposta? En una investigació que fèiem sobre la democràcia a les escoles i als instituts i on vam entrevistar a gent i férem grups de discussió, la conclusió era: la democràcia és el conjunt buit. Tot el món diu que és molt important i s'ompli la boca parlant de democràcia. Bé, sí, però on és? No es tracta que l'equip directiu s'enrotlle o no, sinó com es viu. Quan hem passat per l'institut cadascun de nosaltres, hem après democràcia? Jo crec que hem après molta més submissió que democràcia. La qüestió central no és que un centre tinga els mecanismes democràtics pertinents, sinó que al centre es visca la democràcia a través d'ensenyaments i experiències que ens ensenyen a ser demòcrates. I ser demòcrates vol dir que hem d'assumir el conflicte i també vol dir que hem de pensar com diem i com fem les coses. No tot val. Però hem de tenir clar que fàcil no és, que la democràcia no te la regalen. La democràcia no està feta, no la pots agafar o comprar, com qui agafa un llapis o un estoig a principi de curs per a les seues classes. No. La democràcia l'has de fer tu. I en aquest sentit, l'escola i l'institut són espais ideals per a promoure experiències de participació democràtica.

Malgrat la resistència aparent, també has trobat experiències ben enriquidores.

Clar. Per exemple, a l'article «*La democràcia, mi instituto y yo*» parlem d'experiències de superació d'aquest marc del llibre de text. N'hi ha moltes, però m'agradaria destacar-ne dues de molt recents. Una és organitzar entre les assignatures d'Economia, Filosofia i Història un debat sobre el progrés per al Dia de la Pau, que se celebra el 30 de gener. Sobre el progrés que tenim,

sobre el progrés que podem, com a hipòtesi, formular que tindrem, i el progrés que desitgem. Una de les condicions bàsiques és la de basar les hipòtesis en dades històriques, econòmiques i ètiques.

Aleshores, organitzàvem un debat entre els tres cursos de 4t de l'ESO de l'institut i cadascun dels equips defensava quin model de progrés tenim i les seues característiques i es preguntaven que, si seguíem així, quin seria el camí que seguiríem i què ocorreria en el futur. També, hi havia una altra part important on calia argumentar al voltant del que ells i elles desitjarien que ocorreguera.

157

Què té de bona aquesta proposta curricular? Estan usant contingut: en el cas d'Història estan aprenent el que havíem estudiat

de la Revolució Industrial, del moviment obrer dels segles XIX i XX, de l'imperialisme i les guerres mundials. Aleshores havien d'argumentar tenint en compte tot allò que havia ocorregut a la Revolució Industrial i la resta d'esdeveniments importants. La tecnologia i la ciència produeixen la felicitat a la humanitat? I el creixement econòmic comporta el progrés de la humanitat? Per tal de contestar aquestes preguntes havien d'investigar i arregar informació i presentar-la al debat. A l'hora de valorar-ho calia tenir en compte la consistència de les idees, el nivell d'argumentació i la cohesió de l'equip. És una manera de demostrar que, de forma interdisciplinària, es poden fer coses relacionant el currículum amb la democràcia.

La pregunta per l'avaluació és una qüestió clau. Una de les crítiques que realitza és que els centres i l'alumnat molt poques vegades són avaluats més enllà dels rànquings escolars.

En trenta-vuit anys de docència solament he viscut dues avaluacions de centre i centenars i centenars d'avaluacions d'alumnes. Crec que això que fa l'Administració Pública de fer rànquings i mesurar no és una avaluació. Això solament són rànquings. L'avaluació, perquè siga un procés d'investigació científic, t'ha de donar els factors que contribueixen a produir alguna cosa. Aleshores, tant si fem la del centre com la de l'alumnat, avaluar haurà de suposar va-

lorar els factors que ens han fet anar bé o anar malament. Els diagnòstics tal com es plantejaven a la Llei Orgànica de Millora de la Qualitat Educativa (LOMCE), per exemple, no aportaven res. No et donava pistes perquè tu saberes què has de canviar i què has de millorar. I a l'alumnat igual, no dona moltes pistes que li poses un sis o un vuit, el que realment li donarà alguna pinzellada és una explicació clara, argumentada i fonamentada del seu procés d'adquisició de coneixements. I més encara li donarà una pista millor quan siga el mateix alumnat qui pense i diga què ha avançat en cada trimestre o etapa avaluativa.

Tinc una experiència fabulosa quan vaig ser tutora del programa de diversificació curricular. Estar en aquest curs et donava un marge molt gran de treball amb el mateix alumnat, ja que, en el meu cas, tenia nou hores a la setmana amb ells i elles. Allí, una de les tasques que havien de fer al final del curs era exposar davant un tribunal format per tres mestres les raons per les quals es mereixien obtenir el títol. «Jo mai havia llegit un llibre sencer abans d'arribar ací i ara tinc costum de llegir-ne», va dir un. Aquesta capacitat de reflexió sobre un mateix, de mirar-se i de veure quins factors han jugat en el seu correcte desenvolupament, això és la maduresa, no? No tot són números, ni tot és mesurable. L'avaluació ha de fer responsable a les persones, ha de fer que es coneguen millor elles mateixes i, sobretot, ha d'ajudar a comprendre'ns per tal d'emancipar-nos.

Massa Salvatge i la insurrecció educativa: construint una escola antiadultista

Proposta artística de Massa Salvatge Com hackejem un espai públic adult?. Autoria: Massa Salvatge.

Publicat el 11/03/2025

La cooperativa Massa Salvatge, col·lectiu d'art i educació, ha impulsat durant els darrers anys una sèrie de projectes a diversos centres educatius públics a propòsit de l'obra *El petit llibre roig dels estudiants*. Aquest text, que plantejava a la dècada dels anys 60 i 70 del segle passat un qüestionament de l'autoritat amb què comptava el professorat de l'època, ha estat reformulat a través d'iniciatives com *Manifest antiadultista* i *Les Lleis del desig*, una oportunitat magnífica per a repensar els processos de participació de la xicalla dins dels espais d'educació formal.

L'any 2019 va nèixer el col·lectiu La Figuera de la mà de Teresa Mata, Lluc Mayol i Alba Oller, fortament vinculat a l'espai amb què l'escola Meme compta al barri de Benimaclet. Amb l'objectiu d'esdevenir un espai on poder reivindicar el dret i el respecte a altres maneres de fer, altres temps i altres formes de viure de la xicalla, orientaren les seues activitats cap a l'educació artística i l'activisme cultural. Després d'un parell d'anys fent camí, el col·lectiu es va transformar en una cooperativa de treball associat que, formada actualment per Teresa i Alba i amb el nom de Massa Salvatge, es defineix com «un col·lectiu d'art i educació que impulsa processos pedagògics i d'acció cultural des d'una perspectiva crítica i socialment compromesa».

Un dels projectes que més recorregut ha tingut des de la seua constitució ha estat el del *Petit llibre roig dels estudiants*, una proposta que revisita i actualitza aquest text de referència publicat a finals de la dècada dels anys seixanta a Dinamarca pels professors Soren Hansen i Bo Dan Andersen i el psicòleg Jesper Jensen. Censurada durant el franquisme, aquesta obra va anar circulant secretament de mà en mà entre col·lectius i va ajudar a reflexionar sobre els límits de l'autoritat adulta i les formes d'aprenentatge horitzontal. Parlem amb Alba al voltant d'aquesta experiència que ens ajuda a pensar en els desafiaments als quals s'enfronta el professorat a l'hora de qüestionar el seu paper a les aules i com la seua mirada condiciona els espais de participació i educació formals així com la vivència de la sexualitat entre les generacions més joves.

L'arribada de l'obra *El petit llibre roig dels estudiants* vos va obrir tot un ventall de possibilitats per resseguir el fil de l'adulthood des de fa més de sis dècades fins a l'actualitat. Com heu abordat aquestes intervencions i què preteníeu abordar?

En realitat naix a l'escola Meme (Benimaclet) quan fèiem l'escola de pedagogies

salvatges, on vam treballar molt en la idea que la gent ens recomanara llibres o pel·lícules per tal de debatre i repensar. El requisit era que cada proposta que s'aportara per part de les participants els remetera a una educació «salvatge». Una mare ens va portar *El libro rojo de los escolares*. Flipàrem.

Va ser un llibre difícil de trobar perquè va ser censurat ací a l'Estat espanyol durant el franquisme. Va tenir molt bona rebuda en gran part d'Europa, però ací no. També ens va enamorar la idea de pensar com anava circulant de mà en mà, d'amagat, que no s'havia convertit en un text instrumentalitzat per la pedagogia sinó en un element que feia part de tota una xarxa de complicitats i secrets.

El text original fa veure com que està escrit per joves o que va adreçat a joves, i ja des del principi hi havia aquest dilema perquè en veritat estava escrit per adults i qui ho manejava més bé era el professorat de les Facultats. Realment no va arribar mai a ser una ferramenta utilitzada pel jovent. Vam decidir reeditar-lo però per capítols: la classe, les drogues, el sexe, la política o la religió. I nosaltres el que volíem era una mica posar en dubte i actualitzar aquests temes amb les mirades actuals de l'adolescència. El primer tema que vam tractar va ser l'adulthood en els instituts. Ací parlàvem de com resisteixen. I el segon volum va sobre les *Lleis del desig*, que parla de les sexualitats.

Massa Salvatge: creació de projectes antiadulthoodistes.
Autoria: Massa Salvatge.

Comencem pel primer: *Manual de resistència a l'adulthood*. Al text apareix una frase que diu «la història ens ha ensenyat que per a canviar les coses sovint cal desafiar l'autoritat». Com heu activat aquest procés amb l'alumnat de l'institut Andreu Alfaro?

Ho vam realitzar dins del programa de Resistències Artístiques que fa el CEFIRE amb el Consorci de Museus. Pensàrem que era una bona forma d'aconseguir aquest accés a un grup d'adolescents que també fora heterogeni. Pel nostre propi compte podríem trobar un grup d'adolescents, però serien de gent propera, i no volíem això. Volíem fer-ho en un institut públic i que realment es poguera veure això: com realment existeix l'adulthood allí en les pràctiques quotidianes i quines resistències posen. L'objectiu era visualitzar aquestes pràctiques que es donen per suposades i que es naturalitzen. Per posar un exemple: per què el professorat té una cafeteria pròpia, i aquesta no és compartida? Per què han d'anar al pati sí o sí? I també altres resistències que es fan als centres, com pot ser dibuixar una caricatura en la porta del bany.

Referencieu d'una manera crítica aquella mirada temerosa i poregosa adulta que fa que l'escola sembla un museu o una exposició, entès també des d'una mirada cap a aquestes institucions culturals que es visibilitzen com un espai molt estàtic, poc modificable i on no es fonamenta el diàleg des d'una posició horitzontal. «Volem raons», reivindica la xicalla. Quina realitat vos heu trobat i quines institucions educatives vau desitjar conjuntament amb l'alumnat?

Quan vam començar veníem del tancament de la Covid-19 i vam observar que es repetia molt una justificació de certes pràctiques basades en la pandèmia. L'exemple de la cafeteria era molt clar: l'alumnat no pot entrar per raons de seguretat sanitària. Ens vam trobar resistències en intentar

que vinguera alumnat de cursos diversos de forma voluntària, perquè l'activitat no tinguera aquest caràcter de fer el treball solament en una classe concreta, com sol ser habitual. Vam intentar subvertir això i va haver-hi moltes resistències per part del professorat. És cert que també teníem moltes professores aliades, però també trobàvem molta resistència.

Massa Salvatge: creació de projectes antiadulthoodistes.
Autoria: Massa Salvatge.

En aquests processos el que ocorre és que tu vas allí, es realitzen una sèrie d'accions, i després ja no sols tornar a saber molt més de les petjades que es deixen. Però arran de la presentació del llibre convidàrem l'alumnat a presentar-lo i també À Punt va anar al centre educatiu a fer un reportatge. Això ens va permetre veure què ha ocorregut després d'haver passat per allí. Estem molt contents perquè a l'alumnat se li ha quedat aquesta alerta de denunciar les injustícies. I el professorat també ens ha confirmat que hi ha coses que s'han posat en el debat quotidià del centre i que abans no ocorria.

Com es van estructurar i desenvolupar les sessions de treball?

Vam començar amb unes pancartes que portaven escrites «conspiració». El que intentàvem era generar una narrativa d'açò: es tracta de conspirar contra o sobre les persones adultes. Hi havia unes instruccions que, d'alguna forma, t'engrescaven a

fer part d'aquest grup. Després es van fer debats i lectures sobre el *llibre roig* original i, posteriorment, desenvolupàrem una sèrie d'accions, com ferramentes gràfiques o *performances*, per reivindicar actes més concrets, com «som joves, no idiotes», «volem raons», «el respecte no té edat». Eren frases clau que es podien posar per l'institut i tractar de mobilitzar la resta de la gent.

Des d'aquesta reivindicació de la veu adolescent, m'agradaria preguntar-te, des de la vostra experiència: és l'adultisme un sistema de raons conscient de l'exercici de poder? La resistència per part del professorat era una qüestió conscient o les persones adultes també necessitem que ens acompanyen en aquest procés de desconstruir privilegis?

Ho compare sempre amb la idea del masclisme. Entenem que hi ha una idea masclista, però també que hi ha milers de micromasclismes. I en l'adultisme passa igual. Quan xoca, és perquè s'està produint tot un qüestionament i replantejament dels teus privilegis. Diguem-ne que és fàcil ubicar el típic professor terrorífic que posa faltes continuament, però també hi ha molts microadultismes, com per exemple, quan el professorat no et dona una explicació perquè «ja veuràs quan sigues major, ja te n'adonaràs». Això suposa una forma de menyspreu sistemàtic al jovent i una violència estructural. Passa igual amb el masclisme: com està pensada la institució, els espais, com són les normes i qui les posa. Hi ha tota mena de violències. La nostra intenció és generar una alerta, fer pensar al professorat també sobre com exerceixen aquests privilegis.

Parlem ara de les *Lleis del desig*. Aquest és una continuïtat, o un segon capítol de la referència del *llibre roig*. En què ha consistit en aquest cas? Feu una proposta de treball que anomenau «diàleg invertit».

Massa Salvatge: creació de projectes antiadultistes.
Autoria: Massa Salvatge.

Un dels temes claus al llibre era la sexualitat. Ens sembla que en parlar de sexualitat hi ha un adultisme molt fort: les persones adultes expliquen coses de la sexualitat als adolescents. Difícilment es veuen tallers i propostes en les quals hi ha un diàleg conjunt i horitzontal. L'adolescència no sap res, i a més sembla molt evident perquè no s'han «estrenat». Però certament arriben tard la majoria de vegades i, a més, estàs donant per suposat que la sexualitat comença quan comencen les relacions generalment heteronormatives. Hi ha tota una idea de base molt errònia en com es tracta la sexualitat.

La sexualitat comença des que naixem. Ací sí que vam estar acompanyades d'Ester Massó, que és una sexòloga que ja coneixíem del projecte de La Figuera. Nosaltres sabem de processos participatius, i necessitàvem estar acompanyades d'una persona formada que poguera acompanyar aquest camí. La idea va ser una mica la mateixa que en l'altra experiència: posar en dubte el *llibre roig* original, que en aquest cas sí que estava per tornar a començar perquè, clar, la idea de la sexualitat als anys 60-70, vista des d'ara, resulta molt heteronormativa i conservadora.

Quines barreres heu hagut de trencar per fer aflorar la paraula? M'ha cridat l'atenció una frase que explicita que, quan no està el professorat present, l'alumnat

parla més obertament. De quina manera intervén l'adultisme i també l'aspecte moral que acompanya sempre la sexualitat?

Ens vam trobar amb un professorat molt obert a tractar el tema i donant per suposat que formava part de l'educació bàsica del seu alumnat. Sentíem que ens donaven suport. Estaven dedicant hores de les seues classes perquè pensaven que com a experiència artística i creativa valia, però també com a contingut d'aprenentatge comptava molt. Però el poder arribar a parlar de sexualitat va ser difícil perquè trobàvem moltes resistències a l'hora de parlar ja no sols davant del seu professorat, sinó també dels seus companys i companyes. Hi havia també una barrera de gènere molt forta: els xics parlaven tota l'estona, tenint experiència o no. Parlaven del que fora. Davant del dubte, la seua resposta era fer com si saberen ja tot. Hi havia una intenció que no es dubtara de la seua masculinitat i del seu coneixement sobre el tema. A les xiques els costava molt parlar en els debats. Després, tenien xicotets debats molt interessants entre d'elles, però no participaven del debat general. Clar, entre la presència del professorat, les barreres de gènere i també culturals (hi havia alumnat que li semblava ofensiu parlar de sexualitat) i les resistències ideològiques que hi havia, tinguérem moments de complicació.

En línies generals, si pogueres resumir el procés posat en marxa, quines preocupacions diries que heu trobat entre l'adolescència d'avui pel que fa a la sexualitat?

Doncs en realitat nosaltres pensàvem que igual eren preocupacions més de fons o que canviaven d'alguna manera. Però hi havia preocupacions molt inicials, des de coses anatòmiques a dubtes més prompte relatius a com relacionar-se. En les nostres generacions, que ens hagueren parlat de l'existència de diferents tipus d'identitats i de persones *trans*, ens hauria petat el cap

i en aquest cas ja ens trobàvem, per una part, un discurs ideològic més reaccionari que es posicionava clarament en contra del que proposàvem i, per altra part, una naturalització de per què hem d'estar parlant d'això si ja ho tenien molt assumit, més normalitzat. Realment estaven més capficades en qüestions de responsabilitat emocional, en què ocorre quan algú et fa *ghosting* o si realment als xics els importa l'aspecte físic. Qüestions molt més del dia a dia del que haguérem pensat en un inici.

El projecte de La Figuera es va transformar en Massa Salvatge l'any 2021. Què ha suposat per a vosaltres apostar per una fórmula laboral i jurídica com aquesta?

En el nostre cas no és que volguérem fer una cooperativa. La nostra forma d'organització sols era possible a través de la fórmula cooperativa. Pense que també és un camí bonic. Nosaltres funcionem així, es tenen en compte les situacions de conciliació, personals i laborals. Sempre hem tingut un projecte que tenia aquesta forma de treball. Realment creiem en això, venim de la militància i d'altres formes més horitzontals d'organització. En adonar-nos que volíem que aquest projecte fora la nostra feina, l'única opció possible era ser una cooperativa i legalment poder assolir, així, la nostra forma de pensar en una realitat concreta.

Teresa Mata i Alba Oller. Autoria: Massa Salvatge.

Transformar en col·lectiu: quan l'Economia Social i Solidària entra a les aules

Unitat didàctica *Transformar en col·lectiu*. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 29/11/2023

La unitat didàctica *Transformar en col·lectiu*, elaborada per la xarxa ESSCOOP, ofereix una eina clau a l'hora d'introduir i promoure l'Economia Social i Solidària (ESS) a les aules. A través d'aquesta iniciativa es realitza un abordatge crític al sistema econòmic actual, basat en la lògica del benefici, per tal de proposar-ne un on les persones, les cures i la sostenibilitat mediambiental estiguen al centre.

L'Economia Social i Solidària (ESS), amb les seues bases arrelades en la cooperació, la consciència crítica, l'equitat i la sostenibilitat, s'erigeix en un pilar essencial per a la formació integral d'una ciutadania compromesa amb la construcció d'un present i un futur que meresca ser viscut i que base els seus fonaments en la justícia social. Des del convenciment de la importància de conscienciar sobre la necessitat de transformar el sistema econòmic actual cap a un caracteritzat per la redistribució de la riquesa, va nàixer, uns anys enrere, la xarxa ESSCOOP.

Aquesta xarxa, tal com afirmen des de la mateixa entitat, «naix de la necessitat de començar a pensar i construir marcs d'acció compartits en la Formació Professional i en l'Educació Secundària Obligatòria, que a més de donar resposta a les ràpides transformacions que s'estan produint a tots nivells (...), requereix la inclusió de valors i actituds diferents de les que incentiva el model econòmic hegemònic convencional, com la col·laboració, la intercooperació, el suport mutu o la sostenibilitat ambiental».

Amb aquest esperit de construir xarxa ha nascut La unitat didàctica *Transformar en col·lectiu*. Aquest material representa un recurs educatiu molt suggeridor per tal d'introduir l'economia social i solidària a les aules. A través de l'abordatge crític de la societat actual, aquest material se centra a aportar, tant al professorat com a l'alumnat, una eina per tal de construir nous escenaris de present i futur que posen al centre la realitat de l'economia feminista, la transició ecosocial i les finances ètiques.

De la mà de Teresa de la Fuente, Rafa Varas, Nieves García, Julia Barranco i Joan Gandia coneixem una iniciativa auspiciada per la Xarxa d'Economia Alternativa i Solidària del País Valencià (XEAS), la Federació Valenciana d'Empreses Cooperatives de Treball Associat (FEVECTA), la Unió de cooperatives d'ensenyament (UCEV) i de

professorat de l'educació pública vinculat a l'entitat Anprofol.

Fa poc de temps heu presentat la Unitat Didàctica *Transformant en col·lectiu*. En què consisteix i quines necessitats preteníeu resoldre?

Joan Gandia: És una resposta a una necessitat del professorat, qui compta amb molt de material al voltant del que és l'Economia Mercantil i l'Economia Capitalista, però que, no obstant això, no en troba amb facilitat un que parle sobre altres maneres de fer les coses. Els bancs i les grans empreses s'han preocupat molt perquè hi haja material per a difondre aquest tipus d'economia capitalista. Però ací la clau i l'eix del nostre treball és el de posar en valor una economia que pose al centre les persones.

Actualment, des de la LOMLOE i el nou sistema de Formació Professional que s'ha establert, hi ha un element clau que és l'aula d'emprenedoria. Ací al País Valencià, des de la mateixa Generalitat Valenciana, se li ha anomenat com l'Aula Emprèn. En aquest espai es proposa que l'alumnat comence a treballar en projectes d'emprenedoria i que desenvolupe juntament amb el professorat una sèrie d'iniciatives. Què és el que ocorre? Que quan van a treballar el model de societat, el professorat utilitza les clàssiques de la Societat Anònima, la Societat Mercantil o la Societat de Responsabilitat Limitada. Hem volgut donar solució a aquesta problemàtica fent un material senzill, clar, que aporte reflexió i que aporte solucions també des de la perspectiva del que és la fórmula cooperativa, que és la fórmula clau dins de l'Economia Social i Solidària.

Teresa: Quan parlem d'emprenedoria cal canviar la mirada i apostar per altres perspectives. En les assignatures de Formació i Orientació Laboral (FOL) es parla moltíssim d'emprenedoria i de la importància que

els i les joves puguen conformar empreses, però quasi tota l'estona estem parlant d'empreses sota la lògica de l'economia capitalista. Cal fer palesa una qüestió aparentment òbvia, però que al final no ho és tant: quan parlem d'economia no solament parlem de l'economia capitalista i les maneres de fer empreses sota aquesta concepció econòmica, sinó que també parlem de cooperativisme i d'Economia Social i Solidària (ESS).

Com heu estructurat la feina i quins continguts s'han abordat?

Rafa Varas: Amb aquesta proposta pedagògica hem volgut abordar conceptes, pràctiques i realitats de persones i d'entitats vinculades a l'Economia Social i Solidària i el cooperativisme. El que volem fer amb aquest material és apropar de manera molt bàsica, tant a l'alumnat però especialment al professorat, els principis bàsics d'aquest tipus d'economies des d'una perspectiva sempre lligada a l'emprenedoria.

En aquest sentit, hem dividit les seccions i els apartats en una estructura on apareix una reflexió prèvia, una introducció de conceptes teòrics i després una última part pràctica on l'alumnat pot interrelacionar tots aquests conceptes. Comencem parlant d'ESS, més tard aterrem amb el cooperativisme i en acabant entrem, una vegada havent vist aquests dos aspectes més teòrics, en realitats més transformadores intentant concretar en casos pràctics, enllaçant amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). Hem volgut parlar de les crisis ecosocials i també parlem de finances ètiques. Per últim, abordem l'ecosistema de l'ESS i dels diferents agents que existeixen al nostre voltant. És important visibilitzar-ho per tal de saber on poder trobar assessorament i espais afins de treball.

Nieves: Som conscients que la disponibilitat de temps que tenen els docents és limitada i que els interessos de cadascú poden variar: alguns poden tenir interès per les finances ètiques i a altres els interessin més aspectes relacionats amb el cooperativisme. Volíem donar una ferramenta que fora flexible i adaptable a les necessitats i casuístiques de cada docent. Es tracta de poder encaixar en el currículum aquesta concepció de l'economia i per això hem volgut oferir una eina senzilla, però a la vegada molt completa perquè és molt polivalent. A més, i per a l'alumnat que després vulga aprofundir en els continguts, en cada mòdul hem aportat una sèrie d'enllaços i de codis QR on apareixen recursos per tal de consolidar els aprenentatges fets.

Per què considereu que és important incorporar l'Economia Social i Solidària a les aules?

Julia: Al llarg de la meua experiència laboral he estat conscient del poc material que existeix a l'hora de treballar l'ESS a les aules. És crucial tenir consciència de la importància de l'economia en les nostres vides i sobretot dels valors que aporta l'ESS. No tot val. Al final en aquesta societat sembla que ens ensenyen que tot val per a fer-te ric, però no és així. Hi ha altres maneres de fer i així ho intentem demostrar dia rere dia a través de la nostra feina.

Teresa: Sembla que avui dia no es veu una altra manera de fer economia. Només es veu el creixement econòmic i l'augment de beneficis a costa de tot, de la vida de les persones i del planeta. Pense que és rellevant que la gent jove comence a escoltar què és això de l'ESS i per què és important treballar entre totes tractant de posar altres valors que no siguin només el benefici econòmic. Oferir una mirada alternativa a través de casos pràctics ofereix esperança. Estem demostrant

que hi ha una altra manera de fer, un altre model i que no tot és guanyar diners.

Joan Gandia: El sentit que té l'ESS és el de transformar. El que volem realment és que el professorat, que hi ha molts docents que intenten sensibilitzar el seu alumnat en aquest tipus d'economia, dispose de recursos per a implementar-la. L'ESS apareix al currículum, però quasi sempre és vista i tractada com una qüestió supletòria o complementària. Per tant, crec que si realment ens creiem que l'escola és un espai de creixement, de formació i de transformació social, aleshores a l'alumnat se li ha d'oferir aquest tipus de coneixements, com també se li ofereix formació en altres tipus d'economies i de tipologia d'empreses.

Per saber-ne més...

T'animem a saber una miqueta més? La unitat didàctica *Transformar en col·lectiu*, elaborada per la xarxa ESSCOOP, ens convida a repensar el sistema econòmic actual i a explorar alternatives centrades en les cures, la sostenibilitat i la justícia social a través de la introducció de l'Economia Social i Solidària a les aules.

CAPÍTOL 8

Escoles lliures, diverses i feministes

*No estic acceptant les coses que no puc canviar.
Estic canviant les coses que no puc acceptar.*

Angela Davis

Fer escola des del feminisme significa qüestionar les maneres tradicionals de relacionar-nos, aprendre i organitzar la vida quotidiana als centres educatius. No es tracta només d'afegir continguts nous al currículum sinó de transformar la manera d'estar a l'escola, d'observar allò que passa i de construir els vincles des d'una altra mirada. Això pressuposa, en paraules de l'activista feminista i antiracista Angela Davis, apostar per una pràctica educativa que interpel·le el conjunt del sistema educatiu i no només les seues parts més visibles.

Aquesta perspectiva pren forma en accions molt concretes: revisar els espais educatius i els materials didàctics, qüestionar els rols de gènere assumits i obrir converses sobre com podem construir altres maneres de relacionar-nos afectivament.

En aquest sentit, la incorporació de l'educació sexoafectiva a les aules té com a objectiu trencar amb els silencis i tabús habituals dins dels projectes curriculars de centre, integrant l'autoconeixement, el respecte, el consentiment i la cura del propi cos com a dimensions fonamentals del procés educatiu.

Aquest enfocament també es posa en pràctica quan algunes escoles repensen els seus patis per fer-los més inclusius, acollint la gran diversitat existents en les formes de jugar i interactuar. Aquests espais poden esdevenir escenaris clau on es concreten altres maneres de conèixer: més respectuoses, menys rígides i lliures de la càrrega de prejudicis que sovint sostenen les relacions de poder tradicionals.

Repensar els espais escolars des d'una mirada feminista és, també, una manera de transformar les dinàmiques que es generen. I és que, com recordava Davis, no hi pot haver una educació realment transformadora si no s'afronten les desigualtats estructurals.

L'escola El Drac trenca tabús: una nova mirada a l'educació sexoafectiva

Conversa amb Maria José Burgos i Marta Gil. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 25/02/2025

L'escola El Drac (Torrent) ha integrat com un eix metodològic propi l'abordatge de l'ensenyament sexoafectiu, posant l'èmfasi en el bon tracte, l'autodescobriment i la socialització preventiva. Aquesta aposta pionera reivindica la importància d'educar en relacions sanes, lliures i respectuoses.

L'educació sexoafectiva a les aules ha estat, tradicionalment, un tema relegat a xerrades puntuals i a un enfocament centrat en la biologia i la prevenció de riscos. Aquesta mirada limitada deixa fora aspectes fonamentals com el respecte, el consentiment i l'autoconeixement. Des de l'escola El Drac, cooperativa d'ensenyament ubicada a la localitat de Torrent (Horta Sud), han volgut trencar amb aquesta dinàmica i apostar per una perspectiva holística que impregne el dia a dia de l'alumnat integrant la sexualitat, l'afecte i el bon tracte com una realitat transversal i no com una temàtica que es tracta de manera aïllada, artificiosa i puntual.

Aquest paradigma implica la formació de tot el claustre docent i la incorporació de la socialització preventiva en prevenció de conductes d'assetjament i abús sexual en el quefer diari de l'escola treballant en xarxa amb altres professionals i institucions. Així, s'aposta per una educació afectiva i sexual que permeta a l'alumnat desenvolupar eines per comprendre's i relacionar-se de manera sana i respectuosa, trencant amb els models que predominen actualment i que s'estenen molt ràpidament a través de les xarxes socials. L'objectiu és clar: garantir que, en qualsevol moment de la seua vida, puguin prendre decisions informades i conscients sobre el seu cos i els seus vincles.

Treballant amb l'alumnat. Autoria: Escola El Drac.

A través de Marta Gil, directora de l'escola, i Maria José Burgos, orientadora al mateix centre, coneixem com l'escola ha integrat aquest abordatge com un eix metodològic propi, una iniciativa que, malgrat estar en desenvolupament des de fa vora una dècada, s'ha consolidat en el seu format actual en els darrers quatre cursos.

Abordar l'educació sexoafectiva a les aules des d'una mirada holística

Tal com refereix l'informe *(Des)información sexual: pornografía y adolescencia* de l'organització Save The Children, la població adolescent accedeix a continguts de pornografia per primera vegada als dotze anys. Aquest consum es produeix majoritàriament en la intimitat (en el 93,9% dels casos) a través del telèfon mòbil, i se centra en continguts gratuïts en línia, de fàcil accés, i basats majoritàriament en la violència i en la representació d'una *performance* on els papers de l'home i la dona apareixen manifestats d'una manera molt estereotipada i desigual. Enfront d'aquesta realitat les famílies de l'escola El Drac, tal com ens conta Maria José, «es troben molt preocupades i espantades amb tot allò que veuen a les notícies on, de tant en tant, escolten casos que les inquieten. Hi havia la necessitat, sobretot a l'etapa d'Educació Infantil, d'abordar-ho a les aules».

Amb el pas del temps, l'escola va assumir aquesta responsabilitat organitzant una sèrie de xerrades i sessions formatives per tal de fer front a aquesta preocupació, compartida també pel claustre de professorat, amb recursos i eines per tal de poder abordar-ho a l'aula. Però aquest model de formacions puntuals no els acabava de convèncer del tot. «Va haver-hi un moment en què ens vam plantejar fer un canvi de paradigma. Consideràvem que allò important era anar formant-nos a poc a poc com a claustre en la socialització

preventiva de l'abús sexual i l'abordatge de la sexualitat, els afectes i el bon tracte per tal de poder incorporar-ho, així, més des d'una lògica metodològica en la nostra manera de treballar que com a actuacions més concentrades en certs moments del curs. La sexualitat existeix en totes les etapes de la nostra vida i l'hem d'atendre, resoldre i integrar en el nostre dia a dia. No com una assignatura sinó com una realitat transversal» reflexiona Burgos. En aquest sentit, van elaborar tot un itinerari formatiu on es treballara la sexualitat, l'autodescobriment, l'autocura, el respecte i el consentiment cap a la resta.

Treballant amb l'alumnat. Autoria: Escola El Drac.

«Paral·lelament a açò» ens conta Maria José, «des de la Conselleria d'Educació es va posar en marxa un projecte, el Programa d'Intervenció d'Educació Sexual (PIES), on ens va formar totes les orientadores per a poder donar classes de sexualitat. Però clar, nosaltres no érem sexòlogues, no ens sentíem tampoc preparades per a oferir tota la implicació que duia aquell programa que es combinava amb gent d'infermeria i de la Unitat de Salut Sexual i Reproductiva. Estàvem, en certa manera, molt abocades

a la mirada que tinguera el professional que venia, que de vegades coincidia amb nosaltres i amb la nostra forma de pensar la sexualitat com un espai d'expressió i llibertat, però d'altres vegades, no». Açò va actuar com a punt d'inflexió, i decidiren unir tots aquests fronts en un, formalitzant un programa d'educació sexual i afectiva on vingueren persones expertes, però on l'equip docent poguera vehicular-lo en el dia a dia. «La xerrada en què ve la persona experta no ho és tot. Allò important és tot el que es desperta després en el nostre alumnat i les preguntes que sorgeixen entre el grup d'iguals i amb les famílies».

Qui educa el nostre alumnat? Una oportunitat per repensar el paper de l'escola

El poeta no explica en su poesía: deja un trazo que deberá ser leído por otro. El poeta no obliga a un tipo específico de lectura de ese trazo, sino que su palabra culmina al filo del tiempo en que otro podrá leerlo, reconocerlo. El poeta ofrece, entre-ga signos que otros deberán descifrar en su tiempo y a su modo.

Carlos Skliar

Amb aquesta metàfora, el pedagog argentí Carlos Skliar ens convida a pensar en l'ofici docent més des d'una vessant poètica que des d'una mirada tècnica, artificiosa. Al respecte, afirma, que a diferència de la poesia, en massa ocasions la pedagogia insisteix a encarnar una posició que nega la mirada pròpia i la possibilitat de l'escolta. «Explica, eso sí, qué es ver, pero con ojos ajenos, distantes, silenciosos, autoritarios. Explica, eso sí, cuáles son las miradas disponibles, pero con ojos apenas escudriñadores y evaluadores. Explica qué es tocar, sin tocar, y eliminando el tocar del otro.

Explica qué es escuchar, pero sin escuchar, ignorando lo que podría ser el escuchar del otro».

Tot allò que es desperta a les ments, als cosos i a l'esperit de l'alumnat després de treballar aquest tema que en moltes ocasions resulta tabú (bé per la pressió social o bé per les pors del professorat) fa sorgir una altra qüestió cabdal a l'hora de repensar el paper que l'escola ha de tenir en la formació i educació sexual i afectiva del seu alumnat. I ací, precisament, entra en joc la qüestió dels interlocutors: qui educa sexoaffectivament les generacions més joves? «Sí que pense que cal posar atenció en tots aquells elements que, malgrat no ser viscuts com a instruments educatius, ens eduquen», reflexiona Maria José, qui continua: «com a escola ho pensem, però no podem assumir tota la responsabilitat. Hi ha una responsabilitat molt gran dels governs, de les associacions, del teixit social, de les famílies, etc. Per això pensem que treballar en comunitat és important, l'escola no ha de poder ni voler assumir-ho tot. Som una part més de l'engranatge».

«Tiktok i Instagram, entre d'altres, eduquen molt» afirma Marta amb rotunditat. «Per la nostra part, no sentim que la responsabilitat d'educar en aquest sentit per part de l'escola siga del 100%, però sí que volem brindar al nostre alumnat oportunitats democràtiques. En el cas del món adolescent, per exemple, molts d'ells no estan en un moment disponible per a recollir-ho, però aspirem que, si en algun moment ho necessiten, almenys ho hagen tingut i puguin servir-se d'aquest recorregut i aquesta experiència que tingueren en El Drac». En aquest sentit, l'escola compta amb alguns programes més que són clau a l'hora de complementar el treball fet en aquest sentit, com és el cas de les Noves Tecnologies de la Informació i el Coneixement (NTIC), on es treballa el programa de prevenció de conductes de risc. És un programa que afavoreix les conductes saludables a les xarxes socials i que se centra en com poder fer-les pròpies.

Educar en l'àmbit sexual i afectiu: una aposta metodològica per treballar l'autoconeixement.

A més de les xerrades, que són accions més concretes, el treball que es realitza a l'escola el canalitzen a través de les actuacions educatives d'èxit, un altre dels eixos de treball fonamental amb el qual desenvolupen la feina diària al centre. Allí treballen la socialització preventiva en tertúlies dialògiques, grups interactius, assemblees i sobretot amb allò que denominen com *El Club de Valents*. Al respecte, afirma Marta: «ací ens centrem molt en el tema de tractar-nos bé, i de posar límits: *quan tu no em tractes bé, rebutjaré aquesta actitud*. Mai volem rebutjar la persona, sempre l'actitud. Comencem ja a acompanyar en posar límits, no sols en l'àmbit del meu cos només sinó també davant d'actituds. Això, pel fet de començar-ho des dels tres anys, acompanya el nostre alumnat fins a 4t de l'ESO».

Al llarg de la conversa emfatitzen molt en referir-se a la tasca que fan més com una metodologia incorporada en el quefer diari que en una sèrie d'activitats o proposta programàtica. «El nostre marc metodològic està molt assentat a l'escola. No volem enfocar aquesta iniciativa només a la part sexual, sinó també poder ajustar com acompanyem l'alumnat en la cura de si mateix, de ser conscients del seu cos i en el respecte a la diversitat sexual» continua reflexionant l'actual directora del centre, qui afegeix: «hi ha edats on (que no és perquè siga un tabú ni molt menys) parlar de sexe no té cap sentit. Però tampoc volem ocultar-ho. Nosaltres hem sigut xiquets i xiquetes que hem rebut una educació respecte a la sexualitat entesa solament com a reproducció i com a acte sexual. Ara no volem açò. Som una escola on treballem molt la socialització preventiva de la violència zero des de ben xicotets. Això comença per ser conscients que el cos és nostre i que nosaltres decidim qui ens pot tocar i qui no».

Una proposta que es concreta dins del programa d'orientació acadèmica i professional de l'escola, i que compta amb la legislació actual com una aliada a l'hora de desenvolupar aquesta feina. «Hi ha hagut en els últims anys un canvi legislatiu que s'alinea amb tot allò que estàvem fent, amb unes competències bàsiques que diuen que u ha de ser, ha de saber conèixer-se i també tenir clar que ha de tenir una autoestima no necessàriament alta sinó ajustada per poder donar respostes al seu entorn i a tots els aspectes de la seua vida. Així podrà prendre decisions quan acabe l'etapa de Secundària sobre la seua orientació professional, però també quan siga menuda, sobre amb qui vol estar i amb qui no. Aquesta és la base de tot» afirma Maria José, que porta més d'una dècada com a orientadora coordinant projectes com aquests dins de l'escola.

Construint noves figures de referència per tal de trencar amb la mirada patriarcal

De quina manera es poden abordar qüestions com l'autoconeixement del propi cos i el consentiment en unes edats tan primerenques? Com es pot integrar això a través del llenguatge a l'aula? Marta agafa la paraula: «el primer que fem és definir què és un amic i una amiga. Així, també ens llevem del cap que ací tots hem de ser amics. No fa falta. Som companys i companyes, en una escola que no hem triat nosaltres sinó que trien els nostres representants legals, i una vegada que definim què és una amistat i què no, també cal definir què és violència i què no ho és. En el *Club de Valents* ho fan en assemblea, clarifiquen a través d'acords què és violència per a cada classe i què no ho és. Ells ho tenen clar, quan un amic li lleva una joguina de les mans, van i denuncien. També hem de llevar-nos del cap això de ser un acuseteta. No, està denunciant una acció que no li ha agradat i per eixa raó

no et triarà com a amic o com a amiga. No t'està rebutjant a tu sinó la teua actitud. Si tu canvies l'actitud i em tractes bé, serem amics i amigues».

Per tal de construir noves figures de referència i ajudar, així, a trencar amb els esquemes patriarcals que es reproduïxen a través de les xarxes socials i de l'accés a la pornografia, a l'escola treballen fermament tant amb la part sexual com amb l'afectiva. «La part afectiva pensem que és important. Per exemple, en l'etapa d'Infantil les sensacions són bàsiques. Tu sí que tens sensació que alguna cosa t'agrada o no, però és important, a més de tenir aquesta sensació, poder verbalitzar-ho i, per altra banda, tindre estratègies i sentir-se en un espai suficientment segur per a poder posar els teus límits i expressar-los. Al final està tot lligat: es tracta de construir una forma d'estar i de poder acompanyar. I després també trobem una necessitat de donar les mateixes oportunitats a tot el nostre alumnat. Cadascú hem nascut en la família que ens ha tocat, no l'hem triada. Segurament les nostres famílies ens donen el millor que poden, però no tot el món té la mateixa gestió de la informació. Pensem que és llibertat i un fet democràtic el poder donar a tot el nostre alumnat la informació verídica que necessiten i l'oportunitat de poder relacionar-se com cadascú vulga» assegura Maria José.

També és cabdal comptar amb el grup d'iguals. Per això, treballen amb les figures *NAM: Noves Masculinitats Alternatives*. L'objectiu està clar: construir persones que tinguen actituds amistoses, que rebutgen la violència i que no se situen sempre per damunt de ningú. «El que volem és deixar el discurs de l'ètica que podem donar les adultes *no has de fer X...*, perquè siguen aquestes figures, tant masculines com femenines, les que siguen un exemple per als seus iguals. Perquè no és el mateix que jo com a adulta jutge o castigue, que un col·lega et diga que avui no vol jugar amb

tu. L'adolescència ha variat molt generacionalment. Hi ha missatges que durant la infantesa veiem que són molt potents, però veiem que de cara a l'adolescència hem de repensar-ho. Perquè necessiten molt que el seu missatge siga propi. I en el moment que veuen un missatge aliè amb algun caire moralista per part dels adults, encara que no siga així realment, retrocedeixen perquè tenen aquesta necessitat de crear la seua pròpia realitat i sentir que parteix d'ells. El que volem és posar en el centre aquestes noves masculinitats alternatives que sí que sumen i que rebutgen la violència» apuntala Marta.

Aquesta llibertat suposa, en primera instància, posar l'alumnat en el centre per tal d'oferir-li eines perquè trie però, sobretot, també perquè assumisca responsabilitats, tal com afirmen al llarg de la conversa. «La llibertat és important, però des del nostre paradigma treballem molt la responsabilitat. Pots triar, però amb informació del que ocorre amb cadascuna de les situacions que elegisques» comenta Maria José. Aquesta manera de treballar genera un fort lligam entre el claustre de professorat, l'equip d'orientació i l'alumnat. «L'adolescència suposa una etapa en la qual venen amb consultes molt obertes, no solament respecte al Departament d'Orientació sinó amb els equips de tutoria que han tingut al llarg de la seua escolarització. Ací es parla obertament de sexualitat, i venen i et consulten buscant la intimitat pròpia de l'adolescència» reflexiona l'orientadora.

Un projecte d'escola que creix de la mà d'una comunitat compromesa

«Si vens amb un somriure, sempre hi seràs convidat», es pot llegir a l'espai web de l'escola El Drac. Al llarg de la visita pel centre es pot comprovar com aquesta màxima representa molt bé l'esperit d'una escola xicoteta que vol continuar creixent de la mà d'una comunitat compromesa. Una ins-

titució que, en el cas de Marta i Maria José, suposa no solament l'exercici del seu ofici sinó la concreció d'un estil de vida. «Definiria El Drac com un estil de vida» afirma Marta, «he estat *scout* tota la meua vida, i sempre diem que mai es deixa de ser-ho malgrat que ja no formes part activament de l'entitat. En el cas de l'escola estic vivint-ho de la mateixa manera. Als dos llocs he après coses que formen part del meu projecte vital. No concep separar el que és la part professional de la personal. Per a mi El Drac és una xicoteta família, on ens agrada molt fer comboi i on som seriosos fent la nostra feina, fent les intervencions de manera correcta».

En aquest mateix sentit reflexiona Maria José, qui pensa que «la nostra és una escola molt plural. Pense que és un centre honest, que la gent que estem ací ens ho creiem i que intentem lluitar per construir un clima de respecte, diversitat i democràcia. L'escola és un espai viu i ha anat creixent amb tots els membres que hem anat incorporant-nos. Hi ha un sentiment molt fort de cooperativa, de suport. Quan vaig arribar ací em va cridar l'atenció que era un centre que estava renovant-se generacionalment i a tots els nivells. Era una escola amb força, que volia construir alguna cosa diferent. Eren exigents amb el que volien. Pel que fa al projecte d'orientació escolar tenien molt clar el que demanaven».

Finalitzant ja la conversa, i amb l'essència i l'energia de l'esperit engrescador que transmet tot el treball que l'escola realitza des de fa vora cinc dècades, preguntem a Maria José i a Marta sobre els aprenentatges que senten que han realitzat després de posar en marxa tot aquest treball conjunt amb l'alumnat, les famílies i la comunitat que envolta l'escola. Maria José agafa la paraula i ho sintetitza ràpidament: «per a mi ha suposat dues coses. Una: formació. En les xerrades que hem donat m'he format i he après arreplegant molta informació que, per al context de treball del meu

dia a dia, em ve genial. I l'altra diria que ha estat el convenciment d'estar portant a terme un estil de vida concret, on puc créixer com a persona i anar adaptant-me a les demandes de l'alumnat, el claustre docent i les famílies, comprnent i situant-me respecte de com estan en cada moment cadascuna de les diferents generacions». Marta, recollint aquesta mateixa ànima, afirma amb goig que els aprenentatges fets al voltant d'aquest projecte li han suposat «poder brindar una oportunitat molt important al nostre alumnat en l'am-

bit de la diversitat sexual. Ens ha permès acompanyar totes aquestes persones que senten que no són compreses i escoltades. Per a mi ha estat molt important», i conclou, «ací hi ha alumnat que no troba el seu lloc, i poder sentir que tenen una xarxa d'amistats que els ajudaran a ser més forts i a poder ser com els done la gana, per a mi és el millor regal que li puc brindar al meu alumnat. Sentir que la nostra xicalla pot viure en llibertat des dels zero anys, a nivell personal, és meravellós».

Per saber-ne més...

Com seria créixer si tinguérem eines per entendre el nostre cos, el desig i els límits des del principi? Isa Duque, més coneguda a les xarxes com la Psicowoman, ens convida a repensar com eduquem els afectes i les identitats des de la infància i l'adolescència. En aquesta entrevista ens parla del seu llibre *Sexualitats* (Savanna Books) i de com podem abordar, sense pors, mites i culpes, els grans temes que travessen la sexualitat en les edats més primerenques. Parlem de cossos, plaer i vulnerabilitat amb naturalitat i sentit crític. Si voleu saber més sobre aquesta «guia afectiva per créixer amb més llibertat i menys culpa», escanegeu el següent codi QR:

Natural[ment]: coeducar renaturalitzant el pati

178

Eva Raga i Isabel González, sòcies de Fent Estudi. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 09/09/2025

Al CEIP Ballester Fandos (Malva-rosa), el projecte *Natural[ment]* ha renaturalitzat el pati i l'ha convertit en refugi climàtic, activant processos de deliberació col·lectiva juntament amb les famílies. La iniciativa, coordinada per Fent Estudi, cooperativa d'arquitectura, uneix la mirada de la infantesa, el feminisme i l'ecologisme per reduir desigualtats, millorar el benestar i enfortir el vincle entre l'escola i el barri.

Eva Raga i Isabel González formen part de Fent Estudi, cooperativa que hibrida arquitectura i urbanisme amb metodologies artístiques i participatives. El seu saber fer naix des de la proximitat i del treball a xicoteta escala amb el veïnat, el teixit associatiu i les institucions educatives. Des d'aquesta entitat entenen que l'espai educa: per això mateix, els patis escolars i les zones d'esbarjo són un laboratori privilegiat on es posen en joc desigualtats, però on també s'activen canvis de fons profundament transformadors des d'un plantejament feminista i ecològicament compromès.

El projecte *Natural[ment]* del CEIP Ballester Fandos, a la Malva-rosa, fa palesa aquesta implicació. La proposta, desenvolupada de la mà de tota la comunitat educativa, demostra que és possible transformar els patis escolars en refugis climàtics, renaturalitzant els espais i diversificant les pràctiques de joc, des d'una perspectiva de gènere.

Al llarg d'aquest projecte, Fent Estudi ha comptat amb la col·laboració de Sandra Molines, professora universitària i formadora especialitzada en coeducació. Ha publicat, entre d'altres, l'obra *Patis vius, patis coeducatius* (Diputació de València) i la *Guia de patis coeducatius*, editada per la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana.

Pati al CEIP Ballester Fandos. Autoria: Milena Villalba.

Isabel, Sandra i Eva evidencien, a través d'aquesta conversa, la importància del treball col·laboratiu entre els centres educatius i el teixit associatiu, convidant-nos a mirar les nostres escoles amb les ulleres de la infantesa, del feminisme i de l'ecologisme.

Sandra, dins del treball d'investigació i intervenció que duus a terme des de fa ja un temps, fent diagnòstics sobre els patis escolars a diferents centres, quines són les conclusions a les que soleu arribar? Què trobeu quan realitzeu una anàlisi d'un pati prototípic?

Sandra: Al pati estàndard, l'alumnat, en funció del seu gènere, ocupa l'espai de manera diferent. Hi trobem la major part d'aquest, majoritàriament xiquetes, a la perifèria i amb pocs recursos per a jugar, o recorrent a la imaginació.

D'altra banda, un determinat col·lectiu, que representa un percentatge molt xicotet del total, majoritàriament xiquets, ocupa l'espai central, controlant i dominant bona part d'aquest. Això és profundament injust. Aquest diagnòstic forma part del paisatge habitual de la majoria de centres.

Ens hem acostumat que aquestes coses passen i no les veiem o no els donem la importància suficient. És com quan t'acostumes a qualsevol situació i ja no la veus, no la perceps com a estranya. Fer un diagnòstic del pati et permet evidenciar de manera objectiva i quantificable el que està ocorrent i, a partir d'aquesta constatació, qualsevol claustre del món es posa les piles per reformular aquests espais.

La nostra proposta busca desnaturalitzar la segregació, és a dir, el fet que els xiquets juguen d'una banda i les xiquetes de l'altra. A mesura que van aprenent i socialitzant-se dins de cada gènere, la seua activitat es va distanciant cada ve-

179

gada més. I això és important tenir-ho en compte perquè l'alumnat no prové d'una etapa d'Infantil segregada, sinó que ve d'una on els espais són més amables, on juguen conjuntament els xiquets i les xiquetes. En passar a Primària, on hi ha una sèrie de controls i dominis simbòlics, com ara la configuració dels espais, això ho condiciona tot.

Als teus treballs afirmes, en aquest sentit, que el discurs de la igualtat és insuficient per a aconseguir la justícia social. A partir d'aquest raonament, defenses que cal apostar per una escola coeducativa. En què consisteix aquest paradigma?

Sandra: En l'actualitat conviuen tres tipus de centres: l'escola segregada, l'escola mixta i l'escola coeducativa. Fins fa poc, el paradigma ideal era el de l'escola mixta, que ofereix igualtat: mateix professorat, mateixes aules, mateixos continguts acadèmics, mateix sistema d'avaluació, de metodologia i els mateixos patis.

Quan no es tenen coneixements de coeducació es pensa que, oferint igualtat, l'alumnat gaudirà de llibertat; però quan prenem consciència de la importància de la coeducació veiem que, des del naixement, les persones ens socialitzem de manera diferent i arrosseguem un sistema d'influències, expectatives, relacions, projeccions i models diferents.

L'escola coeducativa és diferent de la mixta precisament perquè atén les diferents barreres i obstacles que pot tenir la xicalla per a desenvolupar-se en llibertat pel fet arbitrari d'haver nascut xic o xica. L'escola mixta ofereix igualtat, que ja és molt, però l'escola coeducativa considera que la igualtat no és suficient i que l'equitat seria l'eina necessària per a obtenir, finalment, la igualtat d'oportunitats, mitjançant intervencions que conduïsquen a reduir l'impacte de la socialització de gènere.

Eva, Isabel, les escoles són uns espais fonamentals dins de la nostra societat. De quina manera heu ajudat, des de Fent Estudi, a repensar les zones d'esbarjo conjuntament amb la comunitat educativa?

Eva: Ha sigut un camí molt natural. Arribem un poc des dels marges, des dels llocs on treballem habitualment, i sent conscients, aprenent i tenint molt en compte allò que sempre diem: que la configuració espacial té molt a veure amb les dinàmiques i amb els rols de poder i de gènere que es donen en aquestes institucions.

Vam començar a investigar com podíem dissenyar aquests espais de manera que contribuïren a generar altres tipus de relacions. El pati de l'escola és un dels primers espais on aprens a socialitzar-te, i és un exemple clar de com es reproduïxen i perpetuen rols de poder socialment establerts. Canviar aquestes zones d'esbarjo, on la xicalla puga començar a moure's i relacionar-se d'una altra manera, té un potencial enorme.

Entrevista a Fent Estudi. Autoria: Julia Barranco.

Si a més d'això, sumem l'estat d'emergència climàtica en què estem, pensar en la majoria de patis d'escola, on predomina una làmina d'asfalt completament desproveïda d'arbres, ombra, vegetació i estímuls de vida, no té sentit continuar així. Necessiten una *repensada*.

Isabel: A la nostra feina implementem metodologies participatives i partim de l'assumpció que cal, des de ben menudes, començar a socialitzar i a educar-nos de manera participada. El que és important de tot aquest tipus de projectes o processos, on es repensa un espai, és com ho fas i com col·labores amb la resta d'agents per a fer-ho possible: com aprens a participar, a negociar, a cuidar-te i a veure l'altre. L'escola té un potencial educatiu molt gran, i el pati no l'entendem només com una zona de esbarjo, sinó com un espai educatiu més.

Eva: Repensar els patis també té molta importància en l'àmbit comunitari, ja que si aquests espais es renaturalitzaren, València seria capaç de guanyar gairebé 6.000 metres quadrats de zones verdes per als seus barris. A més, i com que les escoles estan distribuïdes per tota la ciutat, la possibilitat d'accedir a aquests seria més equitativa. Si hi haguera una política pública ferma en aquest sentit, entenent-la no solament com una inversió educativa, repercutiria positivament en la ciutat i en tota la ciutadania.

Un dels projectes en què heu treballat recentment és el de *Natural[ment]*, a l'escola Ballester Fandos, al barri de la Malva-rosa, on heu participat en la renaturalització del seu pati.

Eva: La idea al Ballester Fandos era convertir el pati en un refugi climàtic. En un primer moment, vam instal·lar sensors al pati i vam comprovar a quines temperatures extremes jugava la xicalla, arribant a recollir valors de més de 45 °C. Vam observar també com l'alumnat

Pati al CEIP Ballester Fandos. Autoria: Milena Villalba.

adoptava rols sedentaris, circumstància condicionada pel fet que un determinat grup, segons les seues inquietuds i gustos, ocupava l'espai d'esbarjo, generalment a través del futbol. De primeres ja véiem com, amb unes mesures passives inicials, la temperatura ambient podia baixar fins a 15 °C. És una barbaritat.

Isabel: És un d'aquests projectes del qual estem molt contents i orgullosos perquè l'objectiu final des que intervenim és que això continue viu quan nosaltres ens n'anem, que no ens fem necessàries, que simplement l'escola el faça propi i, amb el temps, continuen pegant-li voltes, millorant i continuant. Això és meravellós. Aquesta és l'essència del treball cooperatiu: al final, no depèn d'una sola persona que tira del carro, sinó que el resultat és la suma del treball de moltes persones diverses. Hi ha certes peces que poden eixir-se'n del procés, però aquest sempre continua.

Eva: També és interessant veure com aquest procés és capaç d'atendre tots els desbordaments positius que van sorgint i que són, en certa manera, inesperats. El rerefons és intervenir per convertir el pati en un refugi climàtic però, al mateix temps, l'alumnat estarà millor perquè es mou més i perquè no senten tanta calor. A més, en l'àmbit comunitari, l'escola es converteix en un espai de relació entre la població i les associacions del barri, ja que comencen a sol·licitar l'espai per a poder fer activitats que no tenen a veure amb la seua activitat habitual.

El projecte ha comptat amb una marcadíssima vessant col·lectiva i col·laborativa. Quines accions s'han concretat al llarg d'aquest?

Isabel: El projecte ha comptat amb diferents fases, però tot comença amb la certesa que serà possible dur-lo endavant. Quins recursos utilitzem? Tenim finançament? Tenim professorat especialitzat? Està la comunitat educativa motivada al respecte? Els projectes han nascut, en part, gràcies a premis i subvencions concedits per l'Ajuntament de València. Aquests recursos són molt importants. Però després també hi ha els Projectes d'Innovació i Inclusió Educativa (PIIE) del centre on intervindrem. En el cas d'aquest projecte, els nostres interessos i els de l'escola són comuns, i això ho ha facilitat tot.

Una volta generada aquesta confluència i confiança, la clau és veure com es materialitza això. El primer pas, en aquest sentit, passava per la formació: havíem d'entendre què té a veure això d'un refugi climàtic amb un pati d'escola. Quines conseqüències té la natura per a la infància? Què està passant amb l'emergència climàtica a les escoles? Quina influència té en l'alumnat la configuració de l'espai?

Per a aquesta tasca vam comptar amb la psicòloga Sandra Molines, qui va participar en el projecte realitzant tres sessions formatives amb el professorat perquè fóra el mateix equip educatiu qui diagnosticara la realitat de la seua pròpia escola. Després de fer la diagnosi, el següent pas era començar a dissenyar l'espai: com volíem que aquest pati es transformara?

Des de l'equip del projecte aportàrem una proposta, però de la mà del professorat, que la va repensar, aquesta canviava constantment. Per exemple, per a l'escola era molt important un circuit que recorreguera tot el centre. Per què? Perquè havien vist que l'alumnat tenia necessitat de moure's més i que, a més, no s'estava complint

el que l'Organització Mundial de la Salut (OMS) recomana sobre l'exercici físic. Aquesta instal·lació serviria per a poder fer diferents estacions en el mateix circuit.

** Nota: l'equip del projecte ha estat format per Fent Estudi Coop. V.; Sandra Molines (Florida Universitària); Vladimir Martínez (UV); Gema Piñero, Pau Arce (ITEAM, UPV); J.M. Felisi (Mesura); J.Lancero, V.Ordaz (Tres Patis); i K-Veloce I+D+i.*

Quins serien els passos recomanats per reduir allò que anomenem com la motxilla de gènere? Quin ha de ser el rol del professorat dins d'aquest procés?

Sandra: Quan arribem a un centre per a fer una intervenció, és interessant partir del sistema de creences que té el professorat respecte del que ocorre al pati. En aquest sentit, solem trobar-nos amb opinions que afirmen que l'alumnat és lliure de jugar al que vulga, que qui no juga a determinades activitats és perquè no vol, i no es paren a pensar que qüestions com la igualtat o la submissió les desenvolupem al llarg de la nostra vida.

El professorat és un perfil extraordinari per a treballar aquests temes perquè és molt sensible, però moltes vegades no té els coneixements suficients. Tu pots haver estudiat la carrera de Magisteri però no haver tractat cap tema de gènere. Sota aquesta circumstància, és molt difícil que prenguen consciència i que s'adonen d'allò que puga estar passant al pati del centre des d'una anàlisi crítica de l'androcentrisme.

A més, una altra de les claus que cal tenir en compte a l'hora de realitzar aquest treball de formació i introspecció és el fet que cap persona no sol considerar-se sexista però, al cap i a la fi, tothom ho som perquè vivim en un món que ho és. Per poder reconèixer-ho, ens falten les eines i la formació. Si les tinguérem, les coses serien d'una altra manera.

Pati al CEIP Ballester Fandos. Autoria: Milena Villalba.

I és a partir d'aquesta formació, quan es comença a fer un diagnòstic. D'aquesta manera, no farà falta que vinga ningú de fora per dir-los què està ocorrent als seus espais. I per a acabar d'arrodonir el procés, cal comptar amb la participació de tota la comunitat educativa. Realment és un procediment senzill que necessita anar acompanyat, això sí, d'una presa de consciència.

Parlàveu de la implicació de la comunitat, en un sentit ampli. Com ha estat la participació de les famílies i el teixit associatiu del barri de la Malva-rosa en el projecte al CEIP Ballester Fandos?

Eva: La participació de les famílies en la transformació del pati era un objectiu fonamental, ja que en el Ballester Fandos, en el moment que nosaltres comencem a treballar, no hi havia un grup de famílies associades a l'escola. Des de l'Equip Directiu hi havia el desig i la voluntat de sumar-les al projecte. A través del lideratge del centre, que és qui coneix les famílies i el seu entorn comunitari, vam generar unes comissions de treball vinculades a fusteria, neteja, pintura i cuina.

Vam organitzar una setmana de transformació col·lectiva, durant la qual es van aturar les classes, i vam convidar les famílies perquè s'uniren a les comissions. Aquestes trobades es van treballar molt bé per part de l'escola, generant un clima de treball ple de caliu a través d'esmorzars, berenars, dinars populars i diferents dinàmiques. Aquesta aposta va tenir els seus fruits: moltes famílies que habitualment no xafaven l'escola començaren a arribar i conèixer-se entre elles. Això va generar un dels desbordaments que més contentes ens posaven. I és que les trobades van fer que es crearen grups de famílies que quedaven periòdicament per a fer activitats conjuntes.

Isabel: El centre va saber detectar els sabers que hi havia entre les famílies. A les reunions de treball internes mencionaven certes persones que podien ajudar a fer un mural o en temes de fusteria, per exemple.

El concepte de desbordament, d'allò que ocorre de forma inesperada i que supera allò que s'havia dissenyat en un inici, és molt interessant. Sobretot a l'hora de mirar i avaluar els resultats que un projecte com aquest puga donar. Quins aspectes fonamentals s'han pogut treballar?

Eva: El primer que diríem és el de l'àmbit coeducatiu, que és el germen real des d'on naix aquest projecte. No podem seguir perpetuant el fet que hi haja espais hegemònics, com és el cas d'una pista de futbol, que esdevenen el centre de les zones d'esbarjo d'una escola. Hi ha escoles en què, espacialment, això es veu clarament. Aquests rols de poder cal trencar-los creant espais amb diversitat de joc, on la gent pugui estar llegint, fent esport de manera activa o semiactiva o xerrant. Tothom ha de poder tindre un espai del qual pugui gaudir.

Isabel: Un dels resultats que hem notat naturalitzant l'espai i posant-hi més vegetació és haver generat espais lliures d'estereotips de gènere. No porten *motxilla de gènere*, tal com ho diu Sandra. Transformant aquestes zones, observes que el tipus de joc que s'hi practica és diferent. Hi ha menys segregació de l'alumnat i hi ha més joc, actiu o tranquil.

Eva: Sobretot ho notem en les xiquetes. Hi ha el prejudici, després de fer les diagnòs, que diu que les xiques es mouen molt menys de forma natural. Si canviem els espais i la seua distribució, arribem a la conclusió que potser no són tan passives per una qüestió de gènere sinó que, simplement, la distribució de l'espai i dels rols de gènere no ho afavoreix.

Un altre aspecte a destacar és el benefici per a la salut física i mental.

Eva: Quan l'espai canvia, les relacions d'una part important de l'alumnat, que se sent al marge en un pati prototípic, es transformen. De fet, ho hem constatat a les nostres observacions: hi ha determinats perfils que quan sona el timbre, ixen corrent cap a classe. Estan desitjant que s'acabe. Els patis, per a una part de l'alumnat, es converteixen de vegades en un espai d'assetjament, de solitud, d'aïllament. Això està

vinculat a aspectes de salut mental i física, tant pels comportaments sedentaris derivats de la manca de moviment com pel fet d'estar, en diferents èpoques de l'any, a temperatures molt elevades.

Isabel: També hem detectat que els conflictes disminueixen. Certes configuracions dels patis i la prioritització d'algunes activitats lúdiques respecte d'altres generen conflictes molt intensos. En diversificar i generar espais més naturals, l'agressivitat baixa, i el tipus de conflicte que apareix és diferent, es pot treballar d'una altra manera.

Eva: Un altre aspecte fonamental en l'àmbit comunitari ha estat el reforçament que ha tingut l'escola, que s'ha convertit en un focus associatiu per al barri. Això l'ha beneficiada molt, ja que un dels seus objectius principals era perdre l'estigma associat i començar a guanyar nou alumnat, una fita que s'està aconseguint: més famílies s'acosten a preguntar, assisteixen a la jornada de portes obertes i acaben matriculant els seus fills i filles. Han guanyat reputació, i això és un procés d'autoestima molt important. Tot aquest procés de transformació, en definitiva, ha donat molts beneficis que van més enllà del propi centre i s'alineen amb el model de ciutat al qual nosaltres volem contribuir amb la nostra feina.

El vostre treball ens ajuda a imaginar la possibilitat de crear, en col·lectiu, espais que posen al centre allò comú. Per concloure, m'agradaria preguntar-vos sobre quines escoles, barris i ciutats necessitem en un moment com l'actual, en plena emergència climàtica?

Isabel: El primer que cal aconseguir és augmentar la consciència climàtica de la societat. Estem en un punt de no retorn. Veig en positiu que el professorat cada vegada està més conscienciat, i imagine que en una dècada encara serem més

conscients de la interdependència que tenim respecte de la natura. Espere que els espais d'esbarjo que es generen a les escoles siguin molt més verds, amb molta més biodiversitat i que la mirada feminista estiga ben present. S'ha de fer més educació a l'aire lliure per tal d'estar en relació amb els elements naturals i artificials que ens envolten.

Sandra: El pati és currículum. És un currículum de socialització, relació, integració i normes, moltes vegades implícites. Pense que el pati pot ser l'aula més bonica de tot el centre. A mi m'agrada pensar que es pot apostar per aquesta vessant de revaloritzar les coses que ocorren allí.

Eva: Al capdavant, es tracta de posar-se les ulleres de la infantesa i deixar de banda la mirada adultocèntrica que tenim sobre la ciutat, la qual normalitzem i creiem que és l'única possible. La ciutat està habitada per persones molt diferents, tant per edat com per condició, i al final el que per a nosaltres pot suposar un parc, per a una xiqueta de dos anys serà una altra cosa. Com a ar-

quitectes i dissenyadores hem de tenir-ho molt en compte.

De vegades se'ns passen per alt milions de coses que converteixen els espais i les ciutats en zones més amables. Al final, els ritmes capitalistes de producció ens posen una bena als ulls que de vegades no ens deixen veure ni aprofitar totes les possibilitats que tenim al davant. Cal educar en la necessitat de posar-se les múltiples ulleres que existeixen (infantesa, gènere, diversitat física i sensorial, racialització, origen, classe social, etc.)

L'escola ha de tenir més relació amb el poble i amb la ciutat. Una ciutat de barris, basada en una escala de proximitat en tots els sentits: de consum, de gaudi i de vincles. Volem caminar cap a una ciutat de *quinze minuts*, on a poca distància de la nostra llar es pugui accedir a tots els serveis públics. Això capgirarà el paradigma de ciutat de soca-rel i la vivència quotidiana. A més, sota aquest paradigma les escoles tindrien un paper més important encara del que ja tenen. Són un equipament públic molt potent. Tant de bo ho aconseguim.

Aire Libre: una escola compromesa en clau feminista

Alumnat d'Aire Libre. Autoria: Escola Aire Libre.

Publicat el 28/06/2023

Fundada l'any 1976 a la perifèria d'Alacant, la cooperativa d'ensenyament Aire Libre ha esdevingut un projecte referent al sud del País Valencià. Amb una aposta decidida per la participació de les famílies, la coeducació i l'ús del valencià, el centre defensa una pedagogia activa, crítica i arrelada al seu entorn social. Mig segle després, el projecte continua viu i en constant evolució.

Poc abans d'arribar a Alacant, tot just en la zona limítrofa entre aquesta ciutat i la localitat de Mutxamel, s'ubica la cooperativa d'ensenyament Aire Libre, un projecte que va nàixer l'any 1976 i que, emmirallant-se en els diversos projectes cooperatius que estaven naixent, sobretot a Catalunya i el País Basc, va tractar d'oferir un espai educatiu que trencara els rígids esquemes morals del nacionalcatolicisme per tal de caminar cap a la formació i construcció d'un esperit crític i arrelat al territori per al seu alumnat, concebant l'escola com un «espai de llibertat, de construcció tant del coneixement com de la persona i els seus valors més humanístics».

Un fet característic destaca per sobre la resta en aquest centre: una vertadera participació real de les famílies en el funcionament de l'escola a través tant del Consell Rector com en els seus quefers diaris, circumstància que ha emplenat de vida i caliu la història d'aquest centre. Recentment, ha estat reconegut per la Confederació de Cooperatives de la Comunitat Valenciana (CONCOVAL) amb motiu de la celebració del Dia Mundial del Cooperativisme l'any 2023.

De la mà de Paco López, actual Director del centre, visitem aquesta escola, una iniciativa que porta quasi cinc dècades de

trajectòria demostrant que, malgrat els entrebancs i la falta de referències d'escoles semblants al sud del País Valencià, sempre és possible construir una educació orientada a la col·laboració i no a la competitivitat, impulsant una escola «oberta a tots i totes, que fomenta l'estima i la normalització lingüística del valencià» i que té, en el feminisme i la coeducació, un dels pilars fonamentals de la seua filosofia de treball.

Aire Libre: cinc dècades renovant l'educació a Alacant

Aire Libre va començar la seua marxa a inicis de la dècada dels anys setanta del segle passat. Malgrat que la seua constitució assenyalava l'any 1976 com el curs inicial, l'embrió del projecte es va començar a gestar l'any 1974, quan un xicotet grup de famílies va llogar un xalet als afores d'Alacant per tal d'escolaritzar la seua xicalla (en un primer moment solament en l'etapa d'infantil) davant l'escassa diversitat en l'oferta educativa existent a la ciutat, la qual estava totalment copada per l'Església Catòlica i guiada pels principis del nacionalcatolicisme.

Tal com assenyalava Paco, «l'inici del projecte resulta un poc curiós. L'any 1974 hi ha un grup de famílies molt compromeses amb inquietuds culturals i polítiques que, veient quina era l'educació que s'estava proporcionant en aquella època, i amb l'aspiració d'aconseguir una educació millor a l'existent, caracteritzada per un sistema educatiu copat per un determinat tipus d'escola privada (de tipus confessional) i que permetia una deficient escola pública, van decidir ajuntar-se, llogar una caseta, i començar una Escola d'Infantil».

Els horitzons d'aquesta iniciativa estaven posats, en un moment en el qual el règim franquista començava a trasbalsar-se, en una sèrie d'eixos que definirien el futur del projecte fins a l'actualitat.

Concebien l'educació com «un instrument per a l'autonomia, la responsabilitat, l'aprenentatge, la cooperació, la llibertat i el desenvolupament integral de les persones», i per tal de dur endavant un projecte d'aquestes característiques, es va considerar que la via cooperativa era el mitjà ideal per tal de construir noves mirades cap a una altra educació.

En aquest sentit, el grup impulsor es va emmirallar en el procés de creació de cooperatives vinculades a l'ensenyament que estava començant a posar-se en marxa, fonamentalment, a Catalunya i el País Basc, així com a les comarques valencianes de l'Horta, la Safor i La Serrania. Aire Libre s'inscriu, doncs, en el moment de canvi que viu l'Estat. «Moltes de les famílies volien seguir el model de cooperatives que hi havia al País Basc i a Catalunya. Tenien la intenció de ser molt innovadors, de posar damunt la taula un model d'educació molt punter, molt capdavanter. I en aquell moment les referències que tenien eren els moviments que s'estaven donant, sobretot, en aquells territoris. Les famílies que formaren part de la primera fornada del projecte comptaven amb una forta identitat política i cultural. De fet, una de les famílies fundadores eren els qui tenien la reconeguda i combativa llibreria Set i Mig a Alacant» aporta Paco.

A poc a poc, l'arrelament de l'escola a la ciutat d'Alacant i a les seues localitats limítrofes ha anat en augment, creixent en nombre d'alumnat i professorat i comptant, des de la seua fundació, amb quasi un miler de persones sòcies. Actualment, l'oferta educativa del centre abasta les etapes d'Educació Infantil, Primària i ESO. El projecte Aire Libre compta, tal com assenyalen des de la Confederació de Cooperatives de la Comunitat Valenciana (CONCOVAL), amb dues dades que destaquen la singularitat d'aquest projecte i la seua transcendència: és una cooperativa d'ensenyament de pares, mares i professorat i, a més, és

l'única ubicada a la ciutat d'Alacant. Una fita que ofereix una bona perspectiva per fer valdre tot el treball seguit fins ara per a la consecució d'un món més just i més lliure basat en una educació activa, creativa i participativa, orientada a la col·laboració i vinculada a l'entorn social i cultural on s'ubica.

«Cooperar per a créixer»: la proposta educativa d'Aire Libre

«La referència que havia tingut del projecte des de sempre és que era una escola compromesa en la defensa del bé comú i combativa pel que fa a l'equip laboral. És una realitat que malauradament no he trobat sovint al meu voltant, tant en la xarxa pública com privada, i que ací, quan em vaig incorporar, vaig sentir des del primer dia» reflexiona l'actual Director del centre. En què és concreta aquesta premissa? «Ja sé que és un clàssic, però apostem per anar més enllà dels continguts. Pedagògicament no utilitzem llibres, no fomentem la competitivitat en cap moment, es treballa d'una manera sempre que es puga cooperativa, col·laborativa i participativa. Ací sempre s'ha parlat d'un model constructivista. Les primeres mestres que van posar en marxa aquest projecte estaven molt conscienciades i molt formades en aquest tipus d'aprenentatge, que no és una altra cosa que partir dels interessos i la realitat més immediata de l'alumnat. Ho fem a través de diverses metodologies actives, com ara l'aprenentatge cooperatiu o l'aprenentatge basat en projectes».

Aquesta proposta de treball es troba travessada per la singularitat d'aquesta escola cooperativa, on el paper de les famílies no solament és clau pel que fa al funcionament intern, a través del Consell Rector, sinó en l'esperit que hi ha al darrere de tots els programes i activitats didàctiques. «Les famílies que arriben a l'escola no es preocupen tant perquè els seus fills pu-

guen obtenir unes determinades qualificacions sinó per una educació més d'acord amb la seua manera de pensar, més relaxada en continguts del que ens obliga el llibre de text que va *tema-control*, i on pràcticament es vomita la informació i es passa al següent tema. Nosaltres oferim molt de temps i molt d'espai. Fem els projectes i potser no abastem tot el contingut curricular, però el que hem treballat sí que queda ben assolit» assevera López.

Un altre dels eixos clau que destaca del projecte educatiu és el foment de la participació. A l'escola funcionen de forma assembleària, fent partícip l'alumnat de totes les decisions que es prenen fent-los sentir vertaderament protagonistes del seu procés pedagògic. Són l'eix de totes les accions educatives, sent el professorat qui proposa, orienta i acompanya en aquest procés. «En Aire Libre la felicitat de l'alumnat és un dels principals objectius, i per això i perquè es produïska aprenentatge ha d'haver-hi un bon clima afectiu entre la comunitat educativa que s'aconsegueix amb la proximitat i disponibilitat de tots els seus membres» postilla Paco, qui ha crescut a La Vila (Marina Baixa) dins d'un context social i cultural molt semblant al que reivindica l'escola dia a dia.

En aquesta voluntat de vincular-se amb l'entorn social que envolta l'escola, des de la cooperativa són conscients que el procés d'ensenyament-aprenentatge del seu alumnat no és un procés exclusiu que es realitza únicament a les aules. En aquest sentit, Paco, en ser qüestionat al voltant dels eixos de treball fonamentals del centre, afirma que allò primordial és «formar persones crítiques i conèixer la realitat del seu entorn més proper. Insistim moltíssim en aquest fet. Sempre que ho considerem adient parem les classes per tal de treballar activitats en dates assenyalades. Som una escola que aposta perquè l'alumnat coneiga no només la cultura i les tradicions valencianes, sinó que se senten valencians

i valencianes, i això evidentment també inclou la llengua, cosa que de vegades no és tan habitual ací al sud. Això forma part també del nostre ADN».

Una escola compromesa en clau feminista

Una altra de les característiques fonamentals del projecte educatiu és el seu intens treball, dins i fora de les aules, a l'hora de fomentar un ensenyament amb mirada feminista. La coeducació no és només un element curricular, sinó una de les bases del seu quefer diari, circumstància que només arribar a l'escola es comprova de primera mà, ja que les parets del centre, «*que vienen a ser algo así como las imprentas más democráticas de todas*», tal com recordava l'excel·lent escriptor i pensador uruguaià Eduardo Galeano, estan travessades per un munt d'activitats on l'alumnat ha expressat de forma gràfica la seua presa de consciència en el respecte mutu, la diversitat i la correponsabilitat.

Destaca, per exemple, la inclusió en el projecte curricular de la participació de la dona en tots els àmbits de la vida, com ara la ciència, la història, la literatura, les arts o l'esport, així com la commemoració del 25 de novembre, Dia Internacional de l'Eliminació de la Violència Contra Les Dones i del 8 de març, Dia Internacional de la Dona Treballadora, amb un programa d'activitats que varia cada any.

Treballs de l'alumnat. Autoria: Escola Aire Libre.

Aquest darrer curs, per exemple, han organitzat una marxa solidària on tot el centre ha recorregut la ciutat d'Alacant fins a arribar a la plaça de l'Ajuntament i allà s'ha fet un mural enorme amb discursos i xerrades. A Punt es va fer ressò de la iniciativa, i dels beneficis que van treure de les samarretes dissenyades per a l'acte, l'alumnat va decidir donar-los a un pis d'acollida on conviuen dones que han patit violència masclista. «És una de les coses que fem amb més orgull tots els anys» comenten des de l'escola.

La importància de l'aposta cooperativa

190

Una de les preguntes clau a l'hora de constituir qualsevol projecte és qüestionar-se el què, el per a què i el com. En aquest sentit, per al grup humà que forma part del projecte Aire Libre és essencial preguntar-se al voltant del que implica ser cooperativa i com això ha de traduir-se en el dia a dia a l'hora de relacionar-se i coordinar-se amb altres. I és que, «el procés de creació de cooperatives d'ensenyament» afirmen des de l'escola, «no és una mera fórmula per a muntar escoles privades en contraposició a les públiques; més aviat, creiem que recull magnífiques experiències de posada en marxa d'una escola amb caràcter comunitari, on ha sigut possible l'adopció de nous mètodes pedagògics amb la participació dels professors i de les famílies».

Claustre professorat. Autoria: Escola Aire Libre.

Aquest marcat caràcter comunitari i cooperatiu implica un procés continu de creixement i, també necessàriament, de qüestionament de la seua tasca diària. En aquest sentit, Paco reflexiona: «cooperar és fonamental. Però sí que és cert que de vegades es crea una mica una paradoxa en el nostre dia a dia. Ací des de ben xicotet a l'alumnat els ho fomentem moltíssim: què és cooperar i com ens necessitem els uns als altres. Procurem ser una escola molt inclusiva, comptem amb un gabinet molt potent d'orientació. Aquest és un dels motius pel qual moltes famílies porten ací els seus fills i les seues filles, perquè veuen que en l'àmbit de les emocions i d'atenció a l'alumnat amb diversitat, nosaltres ho donem tot. I és una miqueta una paradoxa perquè nosaltres ens cansem de dir allò que és important cooperar i col·laborar, però de vegades nosaltres fora d'ací de l'escola no ho fem tant amb altres centres i empreses. Sí que s'han fet coses, sempre es fan coses, però sempre fa falta una miqueta més. Cal teixir una xarxa més important».

El reconeixement atorgat per part de CONCOVAL, amb motiu de la celebració del Dia Mundial del Cooperativisme, suposa una empenta clau i una oportunitat per a aquest projecte cooperatiu que, durant molt de temps, s'ha sentit molt aïllat respecte d'altres iniciatives semblants arreu del territori valencià. No obstant això, de la mà del funcionament intern de la mateixa cooperativa, a través del Consell Rector, han construït una vertadera xarxa de confiança que ha permès que el projecte se sostinga al llarg d'aquestes cinc dècades. Què suposa formar part d'un espai on té una importància tan cabdal la deliberació col·lectiva? «La meua experiència com a membre del Consell Rector és molt positiva», diu Paco, i afegir: «sí que és cert que en alguns moments el Consell Rector tira més cap a un costat i tant la direcció del centre com el professorat tenim altres idees. Hi ha hagut moments, com és lògic, de debat

i de confrontar idees. Però he de dir que hi ha una participació molt efectiva de les famílies en aquest òrgan de gestió. És un aspecte que cal posar molt en valor i que, a més, posa contentíssimes a les famílies».

L'elevada participació d'aquestes, i el seu compromís mantingut al llarg de totes les generacions que ja han passat per l'escola, atorga a Aire Libre un tarannà i una identitat diferents, ja que és una de les poques escoles cooperatives on es manté, avui en dia, la propietat compartida entre l'equip de treball i les famílies. Aquest camí i aquesta trajectòria encara va construint-se a poc a poc i està travessat per una sèrie de desitjos i horitzons que tenen molt a veure, a més de les qüestions purament pedagògiques, amb la continuïtat del caliu, l'acollida i l'estima pel territori que han caracteritzat sempre l'escola.

En aquest sentit, Paco afirma: «quan vaig fer el pas d'assumir la direcció, ho vaig fer sobretot perquè el que més m'agradaria és que Aire Libre continue sent el que és ara mateix, i que no perda la seua essència: una escola compromesa, que sap quin és

el territori en el qual s'inscriu, Alacant, i que aquest forma part del País Valencià, un territori on es parla en valencià. M'agradaria també actualitzar-la metodològicament, que tot i haver estat sempre un centre capdavanter, les coses necessàriament van evolucionant. A tot arreu hi ha centres que són una passada i que és un goig veure com es treballa l'àmbit cooperatiu».

Consell Rector de la cooperativa junt amb Miquel Ruiz, president de la UCEV. Autoria: Julia Barranco.

Un camí, en definitiva, que miren amb il·lusió i amb ganes de continuar treballant i apostant per un model d'educació arrelat al territori i amb voluntat de construir consciència crítica.

191

CAPÍTOL 9

La força d'allò col·lectiu

No hi ha transformació educativa sense una aposta decidida per allò compartit. Encara que cada aula tinga la seua particularitat i cada escola el seu ritme i context, és en el diàleg i l'escolta mútua entre experiències on s'obrin espais de cooperació horitzontal.

Lluny de la competència entre centres, aquesta mirada intercooperativa afavoreix l'intercanvi de coneixements i la sistematització de pràctiques comunes. Això promou una cultura de corresponsabilitat on les diferents institucions implicades s'enriqueixen mútuament amb la diversitat de mirades i la suma de sabers. Aquesta col·laboració es concreta, entre d'altres, en xarxes d'intercanvi professional, producció de materials didàctics, espais de reflexió col·lectiva o trobades musicals.

L'educació que ve (i la que ja està començant a ser) no entén tant d'estratègies individuals com d'aliances educatives. Així, el més valuós és reconèixer el que ja s'està fent en altres llocs, posar-ho en comú, celebrar-ho i fer-ho créixer conjuntament. Quan les escoles s'obrin i s'interrelacionen entre elles, es va teixint una manera de fer pedagogia que ja no depèn d'iniciatives aïllades sinó de xarxes vives que sostenen, inspiren i fan possible espais fecunds per a la reflexió i l'aprenentatge.

CooperaCor: música cooperativa, somnis comuns

Actuació del CooperaCor amb Dani Miquel. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 13/12/2023

La V Trobada de Corals de la UCEV, el CooperaCor, s'ha celebrat a la localitat d'Aldaia (Horta Sud) i ha comptat amb la participació de més de quatre-cents cinquanta alumnes que han acompanyat el cantant Dani Miquel interpretant les cançons del seu darrer disc *Volem*, una obra pedagògica-musical que proposa una defensa a ultrança del dret al joc, al gaudi, a prendre la paraula i a la pau de les generacions més joves. Coneixem els orígens d'aquest projecte intercooperatiu amb més d'una dècada de trajectòria.

L'ésser humà està fet de sons i de representacions. Una d'aquestes expressions és el cant i, de la seua mà, també ho és la música. I què ocorre quan s'ajunten mestres de més de deu escoles a organitzar un sarau amb un rerefons cooperatiu i de reivindicació de la paraula cantada i de la música com és el cas del projecte *CooperaCor*? Doncs un esdeveniment fantàstic, ple d'alegria, màgia, ball, il·lusió i motivació.

La cinquena edició del *CooperaCor*, organitzada per la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV), va ser un èxit total que va comboiar a més de quatre-cents cinquanta alumnes al Teatre Auditori Municipal de la localitat d'Aldaia (Horta Sud) el mes de novembre de l'any 2023. L'alumnat va interpretar, de la mà del cantaire Dani Miquel, les cançons del seu darrer disc-àlbum *Volem*, una proposta pedagògic-musical que juga i fa un exercici de defensa a ultrança del dret al joc, al gaudi, a la reivindicació, a la paraula i a la pau de les generacions més joves.

Aquest esdeveniment té el seu embrió als primers aplecs de corals que es realitzaren a finals de la dècada dels anys vuitanta i principis dels noranta a diferents escoles cooperatives del nostre territori. Una iniciativa, tal com afirma l'equip coordinador, que ens recorda que la música i el cant «cal cultivar-los tots els dies. L'esperit i l'estima per la música ha de ser part de l'ADN dels projectes educatius de les nostres escoles cooperatives».

«No estem a soles»: la importància del treball en xarxa

«Bon dia, tu eres el que canta?» recorda irònicament Pere Ruiz, de l'escola El Drac, provocant la rialla de la resta. Aquest record mostra la mirada que sol existir sobre el professorat encarregat de l'especialitat de Música: una espècie de *rara*

avis que vaga per les escoles però, això sí, amb molta energia, alegria i bon rotllo. En aquest sentit, la creació del projecte *CooperaCor* respon a dues motivacions principals: per una banda, mostrar el potencial d'intercooperació amb què compten les cooperatives d'ensenyament valencianes i, per l'altra, tractar de pal·liar la soledat no desitjada d'aquest professorat. Tal com afirma Gabriela Berdes, mestra a Escuela 2, «és cert que dins dels nostres projectes cooperatius no acabes de sentir-te sola del tot, però els i les qui treballem a les assignatures d'expressió musical no solem tenir altres companys d'especialitat als nostres centres. Per això, el fet de poder trobar-me amb altres col·legues que també fan música em motiva sempre a fer més, a conèixer-nos i a crear xarxa».

De la voluntat de fomentar el treball conjunt entre diverses escoles cooperatives dona compte Pepe Albors, director de la UCEV: «des de la Unió, al llarg dels anys, hem anat constituint diferents comissions, com és el cas de la Taula per l'FP, la Comissió d'Orientadores o el Rebot d'Infantil. Ja fa més de deu anys, i tractant de veure com posar en valor alguns dels projectes que s'estaven fent a les nostres escoles cooperatives, es va organitzar una actuació conjunta entre diferents corals. Va ser un motiu per a dir *això hem de fer-ho més*. El treball d'intercooperació de les escoles ens sembla molt important per tal de conèixer-se entre els mateixos centres. Vam provar, va eixir molt bé i hem continuat fins al dia d'avui». Fer força, en col·lectiu, per tal d'engegar projectes significatius per a l'alumnat.

Mario Quiles, un dels últims en incorporar-se a aquesta comissió agafant el relleu de la seua companya Iris Gómez a Mestres de la Creu, afirma: «des que he arribat, el que he pogut viure és un esperit de treball molt encoratjador. El que més valore és el caire participatiu i democràtic en el procés de creació. Això ens diferencia de

convocatòries que organitzen altres entitats, on moltes vegades la participació en la presa de decisions és molt baixa o directament no existeix, ja et ve donat». Una mirada que comparteix Anna Chaler, de l'escola La Masia, qui afig: «hem sabut respectar-nos tal qual som. A més, cada convocatòria sempre fem quelcom diferent: repertori, muntatge, localització, etc. Això ens facilita no estar lligats a cap lloc. Ens dona molta vida i ens ajuda a treballar de forma creativa».

Un treball d'intercooperació que, és clar, no deixa de banda el seu element central, la seua raó de ser: l'ensenyament i l'aprenentatge en valors del seu alumnat. Al respecte, aporta Ferran Aleixandre, de Gavina: «tot el treball el fem pels *nanos* (sic). Un aspecte que enguany no hem pogut fer però que en les altres edicions ha funcionat de meravella són els moments d'assajos previs a l'actuació final amb la resta d'escoles: les *pretrobades*. Enguany no ha pogut ser pel calendari, però això és un *puntazo* (sic) molt fort d'aquest projecte. Coneixes realitats diferents, visites altres escoles, fas noves amistats mentre s'assagen les cançons, juguem, dinem junts...».

Comissió organitzadora del *CooperaCor*.
Autoria: Julia Barranco.

Una vivència molt positiva que també valora Anna: «el que en un principi era una solució pragmàtica per tal de facilitar-nos la feina, es va convertir en una activitat amb

molt de sentit curricular, ja que fèiem convivència i coneixíem gent nova, posant en pràctica moltes de les competències transversals que hem de treballar en el nostre dia a dia».

Cooperacor: més d'una dècada cantant i cooperant

Aprofitant l'avinentsa de la commemoració de l'Any Internacional de les Cooperatives, l'any 2012 es va organitzar la 1a Trobada de Corals de la UCEV a l'Auditori Joaquín Rodrigo de València. Aquestencontre, que va congrega més sis-cents alumnes, va esdevenir l'embrió d'allò que avui es coneix com el *CooperaCor*, de celebració bianual. Ferran, reivindicant la necessitat de projectar la mirada cooperativa, afirma: «hem de fer veure les nostres escoles, traure el que fem fora i que la gent ens conega. Una de les millors maneres, sens dubte, és amb la música, a través d'una coral».

Després de l'èxit de la primera edició, l'any 2017 es van congrega, de forma simultània al Palau de la Música i l'amfiteatre de Comenius Centre Educatiu, un total de nou-cents cinquanta alumnes de Primària i Secundària per tal de celebrar la segona edició d'aquestes trobades. Aquesta edició va tenir un caràcter molt especial i solidari, ja que es tractava d'un concert a benefici de l'associació València Acull, entitat sense ànim de lucre dedicada a acollir i oferir suport a les persones migrants en la seua plena integració social, a més de realitzar campanyes de sensibilització tendents a erradicar el racisme, la xenofòbia i l'exclusió social.

Dos anys després, i amb la voluntat de continuar creant i oferint en cada edició una nova proposta musical, la 3a edició d'aquest esdeveniment va tenir lloc a l'auditori Sant Lluís de Bunyol, un escenari que va ser testimoni de la unió, per primera

vegada, de les deu escoles cooperatives participants, que actuaren juntes com un sol cor. A més, ho feren acompanyades de l'actuació de la banda juvenil L'Amistat de Quart de Poblet i, amb la voluntat d'aprofundir en l'experiència intercooperativa que caracteritza a aquest projecte, la sonorització i enregistrament de l'acte va anar a càrrec de l'alumnat del Cicle Formatiu de Grau Superior d'Imatge i So de Comenius Centre Educatiu.

Per a la 4a Trobada de Corals, que va tenir lloc l'any 2019, l'escenari elegit va ser el Palau de les Arts de la ciutat de València, un escenari majestuós on les famílies, el professorat i l'alumnat van poder gaudir d'una actuació molt especial tant des del punt de vista educatiu com del de la convivència i on, en aquesta ocasió, els cors estigueren acompanyats per un grup d'alumnes de Secundària de l'escola Gavina i els seus instruments musicals.

Cartell V Trobada Cooperacor. Autoria: Julia Barranco.

Poc temps després de la celebració d'aquesta quarta trobada, les restriccions associades a la pandèmia de la COVID-19 frenaren l'evolució d'aquestes trobades. Amb la impossibilitat d'ajuntar-se grans grups de persones per realitzar una activitat tan engrescadora com aquesta, durant aquests anys ha costat tornar a reactivar els cors a les escoles. A poc a poc, i amb el treball incansable del professorat encarregat de l'especialitat de Música, les escoles han anat recuperant la música i el cant coral i, gràcies a això, el mes de novembre de l'any 2023 s'ha pogut celebrar, després de quatre anys, la 5a Trobada de Corals al Teatre Auditori Municipal de la localitat d'Aldaia amb una actuació conjunta amb el cantacortes Dani Miquel.

Volem: música d'arrel i compromesa

En aquesta cinquena edició del Cooperacor les corals participants han cantat junt amb Dani Miquel i les els Ma-Me-Mi-Mo-Músics versionant les cançons del seu disc *Volem*, l'últim treball d'aquest cantautor de l'Alcúdia. La idea va nàixer d'una proposta inicial de Christian García, mestre de música a Les Carolines: «recorde que Dani acabava de traure el disc i les cançons eren molt boniques. Actualment, està en un punt de maduresa com a artista molt fort. De seguida el grup ho va acollir i els va parèixer molt bé treballar aquest repertori. Férem un sorteig per tal de veure qui cantava cada peça i, una vegada repartides les cançons, cada escola va anar fent-la seua i decidint quina part cantarien. Dani ha estat molt flexible i també ha format part d'aquesta mena de puzzle cooperatiu».

La valoració de l'actuació ha estat molt positiva per part de totes les parts implicades. La veu de Gabriela sintetitza la sensació de tot el grup: «Dani ho va fer fenomenal, ens ho va facilitar tot. A més, i per traure'ns els nervis, vam començar ballant. Tot el temps estava mirant els xiquets per tal

de donar-los confiança, els va empoderar molt. Teníem una miqueta de por pensant si l'actuació de Dani i els músics combinaria bé amb la coral i si els xiquets tindrien el vertader protagonisme sobre l'escenari. Però ell ho va conjugar tot a la perfecció, va ser preciós. Va ser-ne un més i se'ls va guanyar totalment».

El mateix Dani Miquel, tot just en acabar l'actuació, compartia amb nosaltres aquestes paraules amb l'emoció a flor de pell: «ha estat impressionant. Habitualment vaig a escoles a cantar, però aquesta ha estat una actuació especial perquè hem cantat el meu últim treball. Me l'aprecie molt perquè té una certa intimitat, té alegria, té de tot! I clar, cantar cada cançó amb una escola diferent i que els xiquets siguin protagonistes d'aquest treball, buah!, ha estat molt bonic. Encara estic emocionat».

IV Trobada de Corals al Palau de les Arts.

Música d'arrel i compromesa. El darrer disc de l'artista riberenc proposa, a través de les seues lletres, jugar amb l'estima i la tendresa, amb el desig d'aconseguir noves fites i nous coneixements i amb l'empoderament de la infantesa a través de la reivindicació dels seus drets al joc i a prendre la paraula, sempre des d'una vessant on l'humor travessa totes les lletres de les cançons. Un missatge que el mateix Carles de Juan, de Comenius Centre Educatiu, confirma: «la cançó que vam fer a la nostra escola es deia *Volem jugar*. Estava molt bé, era molt variada a nivell musical. Per a mi

un aspecte molt positiu i que mostra que realment els alumnes es van enganxar al projecte fou que la resta de cançons també les van fer seues i anaven cantant-les també des de baix de l'escenari, al pati de butaques».

CooperaCor amb Dani Miquel. Autoria: Julia Barranco.

Enric Griñó, de Grup Sorolla, afegir en la mateixa direcció: «per a nosaltres, poder treballar les cançons de Dani ens ha vingut molt bé. En aquesta edició ens ha tocat *Sopa de pedres*. La cançó parla de la imaginació. «Com que una sopa de pedres?» ens preguntàvem. És molt interessant perquè està dient coses aparentment sense sentit i al final de la cançó anima que utilitzes la creativitat per imaginar noves idees».

La música coral: un element essencial dins dels projectes educatius

L'educació musical, lluny de ser un simple complement en el projecte curricular d'una escola, s'erigeix com un pilar fonamental per al desenvolupament integral de l'alumnat. Més enllà d'ensenyar notes i acords, la música desperta la creativitat, fomenta el treball en equip i enforteix habilitats cognitives i emocionals, fomentant la participació equitativa de l'alumnat en l'àmbit educatiu a través del treball cooperatiu i l'ajuda i col·laboració mútues. En els darrers anys, diverses investigacions sobre neurociència mostren com és d'important

educar en sensibilitat musical a les generacions més joves, sent un aprenentatge que actua com a catalitzador essencial en l'adquisició de nous coneixements i en el desenvolupament i en la millora de competències clau. En aquest sentit, Pepe afirma: «com a experiència pedagògica i educativa, els cors tenen molt a veure amb els valors cooperatius i suposa treballar amb l'alumnat competències transversals com pugen ser el treball en equip, la comunicació i la intercooperació».

De quina manera pot contribuir tenir un cor a les vostres escoles dins del projecte educatiu? La primera resposta, pràcticament unànime, té a veure amb el seu caire inclusiu: tothom cap un cor. «Nosaltres no fem prova per entrar a la coral. Qui vol, ve i canta. Sempre ho dic: cantar sabem tots o no en sabem ningú. Aleshores venim a gaudir i a passar-ho bé» afirma Ferran, i continua: «és molt bonic que tothom tinga aquesta oportunitat, perquè la música mou muntanyes. És flipant veure com es transformen quan canten. Per exemple, en aquesta edició del *CooperaCor* vam anar amb un alumne amb TEA i va fer un concert que els seus mestres acabaren quasi plorant. Va poder estar a l'escenari perfectament amb la resta. Això és importantíssim tant per al seu creixement com per als dels seus companys». «En el nostre cas, a la nostra escola teníem un cas semblant» diu Mario, «i quan eixirem de l'actuació, em va dir: *Mario, és el mejor día de música de mi vida*. Aquesta és la comprovació de com la música ens ha ajudat a l'hora de treballar de forma més inclusiva a les nostres aules a través del llenguatge propi de la música».

Per a Gabriela, «tenir la coral dins del projecte de l'escola és una forma de treballar la comunitat, perquè venen xiquets de diferents grups i es relacionen entre tots. A més, tens una oportunitat, en moments diferents del curs o en diferents esdeveni-

ments de l'escola, de poder compartir tot el que s'ha fet amb les famílies o anar a altres espais a cantar, com per exemple el Palau de la Música o el Palau de les Arts.

Per als xiquets és una forma d'empoderament, perquè veuen que poden fer coses que tothom reconeix i agraeix, i això els fa sentir molt bé. Aprenen a escoltar, a ser part d'un grup i a gaudir de tot el que ens fa la música: obrir el cor, l'oïda i els ulls».

Un altre dels aspectes clau que destaquen al llarg de la conversa és la seua facilitat per a combinar alumnat d'edats molt diferents, ajudant a trencar la disposició tradicional de dividir les classes-grup per edats. En aquest sentit, el projecte del cor, a escoles com Les Carolines suposa «pràcticament l'única activitat internivell que tenim al centre. La nostra és l'única assignatura que té sentit quan es comparteix, és a dir, quan hi ha una audiència, quan hi ha públic, quan et mostres» afirma Christian. «Hi ha tants moments de soroll i de parlar tothom a la vegada en el nostre dia a dia» reflexiona Anna, «que el fet de posar-se d'acord, fer silenci, escoltar-se i cantar tots a una, val molt la pena quan veus com s'escolten i com s'ajuden uns a altres».

Actuació del CooperaCor al XX Congrés de la Unió Espanyola de Cooperatives d'Ensenyament (UECoE): Educart. València, octubre de 2024.
Autoria: Julia Barranco.

Melodies, ritmes i sons: promovent valors transformadors a través de l'expressió musical

La música té la capacitat de transcendir barreres i connectar persones de diversos orígens, erigint-se com un poderós agent d'inclusió educativa, permetent l'expressió d'una gran varietat d'identitats culturals i ajudant, així, enderrocar prejudicis. Una idea que, durant l'actuació, el mateix Dani Miquel va saber posar en valor de forma clara: «aquests són els vertaders valors de l'escola! Volem que a les nostres escoles es continue cantant, ballant i fent cooperativa» va cridar mentre acomiadava l'actuació final.

Comissió organitzadora del CooperaCor.
Autoria: Julia Barranco.

La presència de l'expressió musical i artística a les aules no sols enriqueix l'experiència educativa sinó que també estableix les bases per a crear una societat més comprensiva i cohesionada, exercint un paper fonamental en la formació integral de les persones. Recollint aquest esperit i aquest potencial transformador, a les cançons escrites i musicades per Dani Miquel i el seu equip apareixen conceptes com

ara la imaginació, el dret al joc, la diversitat lingüística i cultural, el gaudi o la pau. Ajuda l'expressió musical a construir un altre món possible des de la vessant educativa? Pere agafa el relleu i conta a tall d'anècdota: «mireu, un exemple per demostrar el que significa la música. Ahir vaig fer un experiment mentre estava al tercer pis de la meua escola amb un grup d'alumnes que vingueren a cantar. Des d'una aula on les finestres donaven al pati, i mentrestant la majoria d'alumnes estaven al pati jugant, vaig endollar els bafles i vaig posar la cançó de *Volem la pau*. Tot el món va deixar el que estava fent, es va girar en direcció a la nostra aula, i es van posar a cantar. Quan la música t'entra dins del cos t'oblides de tots els dolors i totes les preocupacions».

«El que té la música a l'hora d'ensenyar i construir un món més pacífic és que cada veu compta, cada veu és única, cada cos té el seu lloc i, tanmateix, al mateix temps, necessitem cooperar, fer una cosa conjunta per a crear quelcom molt més gran del que individualment faria cadascú» reflexiona Gabriela, qui fa un al·legat sobre la importància de la música en un món com l'actual «tot ple de soroll, de confusió i d'informació». En una realitat de vegades tan fosca, «la música ordena tot això que està per ací i per allà barrejat i, amb tot això, genera alguna cosa que ens parla d'una forma diferent i, sobretot, en un llenguatge ple de sensibilitat. Aprendre a formar part d'un grup fent música potencia un valor clau que defineix clarament les escoles que estem ací representades: la cooperació». I conclou: «nosaltres no fem competició, sinó tot el contrari: construïm comunitat. I això, per a mi, i més encara en els temps que corren, és un treball per la pau».

AKOE Educació: escoles que cooperen

202

Empar Martínez, Enric Ortega i Ivan Palomares. Autoria: Dídac Delcan.

Publicat el 23/11/2022

Akoe Educació: escoles que cooperen (Editorial Graó) és un treball que recull part del treball fet els darrers anys en el camí de la innovació educativa portat a terme pels equips pedagògics de les vuit escoles que formen *Akoe Educació*. L'obra té com a objectiu compartir la mirada i l'acció de les cooperatives d'ensenyaments per poder avançar, de manera conjunta, en el repte de la transformació pedagògica cap a noves formes d'ensenyar més col·laboratives, inclusives i democràtiques.

La cooperativa de segon grau *AKOE Educació* ha presentat l'obra *AKOE Educació: escoles que cooperen* (Editorial Graó), un llibre que recull part del treball fet conjuntament a l'hora de repensar els projectes curriculars de cadascuna de les vuit escoles cooperatives que formen part d'aquesta entitat. Aquest treball en xarxa, que es concreta en una sèrie d'experiències de treball a l'aula i en comissions de coordinació per etapes, suposa una potent eina per a la transformació, el creixement i l'aprenentatge d'aquests centres.

El text, que combina un caràcter eminentment pràctic amb el necessari rigor científic en l'observació i l'anàlisi d'aquestes experiències, té com a finalitat compartir la mirada i l'acció de les escoles d'*AKOE Educació* per tal de poder avançar, de manera conjunta, en el repte de la transformació pedagògica cap a noves formes d'ensenyar més inclusives, democràtiques, crítiques i alliberadores.

«Necessitem aquests espais per tal de repensar contínuament la nostra feina i construir una casa comuna». Així, afirmen, serà més fàcil adaptar l'educació del present i del futur als nous escenaris i a les necessitats educatives que els canvis socials i culturals impliquen. Una dècada després de publicar el llibre *Ser mestres del segle*. Competents o inadaptats (Andana Editorial), i amb la inspiració de «l'esperit de cooperació de les persones que iniciaren aquest projecte», tornen a parar per tal de repensar el seu projecte sumant més veus que ajuden a analitzar les diferents actuacions que porten dia rere dia a les aules. Per a aquesta ocasió, han comptat amb la col·laboració de Manuel Monfort, professor de la Universitat de València, i de Carme Grimalt, de la Universitat Rovira i Virgili.

Parlem, a les aules de l'escola Gavina (Picanya, Horta Sud), amb Empar Martínez, directora d'aquesta mateixa institució, Ivan Palomares (La Masia), Enric Ortega (AKOE)

i Manuel Monfort (Universitat de València), part de l'equip que ha coordinat la síntesi de tot el treball de reflexió col·lectiva fet fins ara i que ha suposat un «vertader i transformador canvi metodològic de les aules, modificant horaris, espais, relacions i estratègies d'aula dels diferents nivells educatius».

L'any 2005 un grup d'escoles cooperatives s'uneixen per formar AKOE educació, cooperativa de segon grau, on esteu incloses vuit cooperatives: Gavina, Comarcal, Carolines, Escuela 2, La Masia, Comenius, El Drac i Florida. Quin va ser el motiu pel qual es va crear aquesta entitat?

Enric: El motiu era pragmàtic: intentar compartir recursos. La primera idea era la de buscar fer compres de manera conjunta per tal d'estalviar en les despeses. L'essència del naixement va ser aquella, però mai va arribar a concretar-se. No obstant, el fet d'ajuntar-se i compartir les reflexions, les problemàtiques i les solucions pensades per cada escola va suposar un mecanisme de creixement que es va veure vàlid per a tots els projectes.

Empar: Jo entre com a mestra a l'escola Gavina el 2007 i un dels encàrrecs que rep, a banda de la càrrega lectiva, és el de fer un treball d'investigació per a *AKOE Educació* al voltant de quines han de ser les competències del mestre del segle XXI. Allí férem un treball conjunt entre totes les escoles, les famílies i l'alumnat que reflecteix precisament això que comentava Enric: l'origen d'*AKOE* n'és un però, ràpidament, es va desenvolupar un altre horitzó més vinculat a les qüestions pedagògiques. *AKOE* és compartir, humanitzar l'aprenentatge i la professió.

Enric: Afegiria que, al capdavant, *AKOE* és una conseqüència d'aquella evolució. Hem caminat cap a allò pedagògic. «Què

203

significa pedagògicament que un centre estiga en AKOE?». És una pregunta que ens fem quasi cada dia que ens trobem, i la resposta va evolucionant, però el llibre que presentem intenta donar resposta a això d'una manera contrastada.

Un dels vostres objectius és el d'esdevenir una referència en «experiències educatives innovadores i eficients basades en el treball cooperatiu». L'any 2013 publiqueu Ser mestres del segle. Competents o inadaptats (Andana Editorial) i recentment haveu presentat l'obra AKOE Educació: Escoles que cooperen (Editorial Graó). Què haveu pretès mostrar?

Enric: En els anys previs a la publicació del primer llibre, la idea i la mirada competencial dins dels processos educatius apareixia per norma. Tot i que aquest significat encara avui estem intentant interpretar-lo, en aquell moment volíem mostrar què significava això per a la comunitat que forma part d'AKOE. Aquell text, quan el revisites, es desactualitza molt prompte perquè les visions són dinàmiques i evolucionen sobre la marxa. El fet de renovar-se amb un altre escrit té a veure amb això, amb com hem evolucionat.

Quan vam començar a pensar aquest nou llibre no teníem pensat el títol. Triàrem un de forma provisional: *AKOE Educació: escoles que cooperen*. Però a mesura que evolucionava la idea, el títol agafava més força. D'alguna manera volem posar en valor aquesta realitat: som escoles que cooperem entre nosaltres per tal de millorar la nostra pràctica diària. En aquest sentit, un canvi molt interessant que hem fet des de fa dos anys és el d'incorporar les comissions de mestres d'Infantil, Primària i Secundària per tal de saber en cada etapa què significa cadascun dels passos que fem.

Ivan: El llibre és cap a fora, mirant-nos a nosaltres, però també considere que ser-

veix per a fer-nos visibles. Som una organització jove, amb només quinze anys. I també ens ajuda a prestigiar-nos. Pense que aquest llibre també referma el potencial que tenim, i això és important. Crec que organitzacions com AKOE, on treballen escoles en xarxa, s'haurien de replicar. M'estic referint a la corresponsabilitat, a l'horitzontalitat, a la cura entre nosaltres, a la reflexió compartida. És important ser conscients del que tenim i com desenvolupem la nostra tasca per portar-la endavant.

Enric: També volíem que hi haguera un contrast. Crec que el primer llibre d'AKOE érem nosaltres parlant de nosaltres. Això està molt bé i era necessari. Però també està bé que algú ens mire des de fora per veure si allò que nosaltres veïem tan interessant, ho és o no ho és. Per això buscarem persones com Manuel Monfort per tal de participar en aquest llibre.

Els centres, sota la vostra essència cooperativa, aposteu des de fa anys per l'aprenentatge col·laboratiu i el treball a partir de projectes. El llibre vol mostrar el treball de reflexió pedagògica que heu fet al llarg d'aquests anys. Què podeu concloure després d'haver-vos apropiat, des de la vostra acció pedagògica, al vessant investigador?

Enric: El que més m'ha sorprès és que accions com aquestes no foren el dia a dia d'una Facultat de Magisteri, ja fora a Florida o a la Universitat de València. Incorporar aquesta mirada externa com hem fet em sembla que és una qüestió que hauríem de fer per defecte. També hem treballat amb la Universitat Rovira i Virgili, el treball i acompanyament de la qual és important destacar, especialment el de Carme Grimalt.

Després, una vegada hem començat a treballar, el més interessant és veure que el que fem té sentit i té rigor. Moltes vegades,

quan es parla d'innovació, sembla que són idees felices que tens un matí quan t'alces. No. Nosaltres tenim una trajectòria que mostra que la nostra innovació està testada, és a dir, actuem d'una manera perquè ho hem vist, reflexionat, compartit i avaluat amb ulls de companys i companyes d'AKOE però, també, amb ulls externs que ens aporten una visió distinta.

Ivan: Ací entrenen en joc moltes coses: parlem d'estructura, de pràctica a l'aula i de metodologia, però necessitem saber què diu l'evidència i què diuen les dades. En l'àmbit dels metaestudis hi ha dades que poden guiar-nos en els nostres projectes. Hem de poder revisar i comparar el que són, per una banda, les nostres creences i, per l'altra, allò que diu l'evidència i poder contrastar.

Empar: Això sense renunciar a l'ideari de les nostres escoles. Per exemple, un punt que va generar debat a l'hora de veure com l'integràvem era la qüestió de la llengua. Per què? Per exemple, la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) integra un grapat ben diferent d'escoles cooperatives, però te n'adones que ideològicament amb moltes no comparteixes més que un grapat de principis més enllà del model d'empresa. Quan estàs dins d'AKOE comparteixes moltíssimes coses malgrat ser projectes ben diferenciats. Ideològicament hi ha escoles que tenim molt clar que el territori del País Valencià és essencial per a nosaltres. I la llengua també. Avui en dia, encara hem de lluitar per la nostra identitat.

Manuel: Com a investigador el primer que he trobat als centres AKOE és una vasta cultura del treball en col·laboració. Realment m'he quedat sorprès de l'actitud de tots els representants dels centres amb qui m'he entrevistat. M'ha sorprès veure a l'ADN dels responsables el valor de la presa de decisions conjunta, la cultura democràtica i la creença en el treball coordinat i en

equip com a única manera de tirar endavant iniciatives valentes, com és el cas de l'educació per ambients i, especialment, dels grups internivell.

Treballar per àmbits ha estat, encara que potser no s'ha anomenat així històricament, un quefer comú tradicionalment associat sobretot a l'etapa d'Infantil. A poc a poc s'ha incorporat a Primària, però no és una realitat tan comuna a l'etapa Secundària, ni a la Formació Professional o a les universitats. Quina transferència real veieu a treballar així a etapes amb alumnat més madur o una mica més adult?

Ivan: Sempre s'ha fet treball interdisciplinari als centres educatius. El tema dels àmbits sembla una novetat, però realment no ho és. Realment els àmbits a l'educació porten en marxa més de cent anys. El que sí que és cert és que s'ha normalitzat i s'ha portat al marc legal, circumstància que ens ajuda. Tot aquest debat té moltes variables, com per exemple, mestres que potser no veuen el fet de compartir amb altres col·legues el seu espai pedagògic. És un debat, per a mi, moltes vegades estèril. No ens aporta molta informació fer àmbits o no fer-los, el que realment ens dona informació és com planifiquem i programem les nostres matèries i les nostres sessions. Integrem coneixements? Eduquem per a la vida? Evidentment. Hem d'anar, per tant, cap a un aprenentatge globalitzat. L'alumnat aprendrà més i millor.

Empar: Està bé tenir un marc legal per part de la Conselleria per tal de fonamentar el treball o que la universitat et reconega científicament allò que fas. Però en veritat no cal que hi haja un marc legal per tal de reconèixer que és millor treballar de forma interdisciplinària perquè la pròpia vida ja és així. Les diverses lleis educatives sempre ens han suposat un treball burocràtic excessiu ja que ens han obligat a justificar

per què treballàvem d'aquesta manera. I això, al remat, ens lleva temps que no podem dedicar a allò realment important. Ara, potser la norma ja legitima la metodologia, però la burocràcia, amb la LOMLOE, ens arriba per altres llocs, malauradament.

Enric: Parlem d'interdisciplinarietat, de globalització i d'àmbits, però al final del que estem parlant és del treball en equip a diferents escales. Crec que tant se val el nom que li poses, però si aconseguim que el professorat trebal·le en col·laboració, estem donant-li molts beneficis a l'aprenentatge de l'alumnat. Podem dir-li àmbits, àmbits, grups internivell o edats barrejades, però al final del que es tracta és de treballar en equip. I és cabdal tenir en compte la importància dels ritmes. És cert que l'alumnat té diferents ritmes d'aprenentatge, però les escoles també tenen processos de transformació i d'aprenentatge diferents. Una altra cosa que m'ha semblat interessant és com, pel fet d'estar en diferents fases, una escola decidisca el seu camí gràcies als progressos que han fet altres. Però això no vol dir que faça exactament el mateix, sinó que ho fa a la seua manera.

Aquest canvi metodològic suposa una transformació del dia a dia de l'escola respecte dels espais, els horaris i les estratègies d'aula. Quin tipus de professorat implica això?

Empar: En el nostre cas, Jordi Orts, psicòleg de l'escola, ho diu moltes vegades quan fem les entrevistes: «nosaltres veure'm si et triem a tu, però tu has de veure si ens tries a nosaltres». Açò és un treball conjunt. Els mestres dels nostres projectes, però també el personal no docent, que també són cooperativistes, són treballadors que saben que la seua feina i la seua responsabilitat no està solament dins de l'aula.

Ivan: El professorat i els educadors que han d'estar als nostres centres són aquells

que, vocacionalment o no, han d'entendre que ser mestre és la professió més important del món. Quan tu estàs a l'aula, has de pensar que allò que tu estàs fent en un moment determinat pot incidir de manera directa en l'entorn de l'alumnat, que creixerà i serà part del món del futur. Si volem transformar-lo, sempre hem de tenir això present. Per això és clau tenir un pla d'acompanyament docent. El vincle entre el nou treballador i l'escola on va ha de ser fluid i ha de ser bidireccional en aquest sentit. I això és molt important perquè, igual que acompanyem l'alumnat, hem d'acompanyar la nova gent que s'incorpora.

Manuel: La clau de qualsevol projecte comú i sòlid requereix de la implicació d'un dels agents de canvi més poderosos: els mestres. Un bon docent ha de ser inquiet, ocupat i preocupat per la millora constant del seu treball i ha d'estar implicat en la recollida d'informació, anàlisi i presa de decisions informades i col·legiades en el seu dia a dia, compartint les seues inquietuds i reflexionant sobre la seua pròpia acció.

Com veieu el futur de les cooperatives d'ensenyament ací al País Valencià? Ens trobem en una societat que cada vegada més tendeix cap a l'individualisme. Això s'ajunta amb una preocupant baixada de la natalitat que pot afectar a nivell de matriculació de l'alumnat.

Empar: Hi ha una davallada de natalitat, és evident. Afegiria també el fet que nosaltres tenim uns pressupostos i un concert educatiu que no abasteix totes les despeses necessàries per poder tirar endavant aquests projectes. Tenim, per tant, una gran dificultat en la gran desconfiança que hi ha per part de l'Administració Pública cap als nostres projectes. Quan conversem amb la inspecció educativa, s'hi posa en valor el nostre treball, però per a fer-lo realment ens fan falta més recursos.

Ivan: La realitat és que els nostres centres estan clarament infrafinançats. Ací tenim un repte brutal: explicar que nosaltres som una empresa d'economia social, i que som organitzacions sense ànim de lucre. Nosaltres tenim vocació de servei públic i el nostre objectiu principal és oferir una educació de qualitat. Hem de deixar ben clar que guanyar diners no està entre les nostres prioritats fonamentals i aquest aspecte cal que la societat en general ho entenga correctament. Ho hem d'explicar ben bé i en aquest sentit potser podríem posar en marxa un pla estratègic, per tal de donar-nos a conèixer i explicar-nos més i millor en cada fòrum que ens conviden i, també, de cara a les famílies noves que arriben a l'escola.

Empar: Des del naixement mateix de les cooperatives hi ha la reivindicació substancial de no estar incloses en el mateix grup de la resta d'escoles concertades. Perquè allí ens diluïm i la finalitat és diferent, tant en els nostres objectius com en el model empresarial.

Enric: Portem endavant una lluita històrica de reivindicar-nos com una tercera via. L'expressem sota el lema «som cooperativa, fem ensenyament públic». Crec que ha de calar perquè aquestes organitzacions tinguen futur, perquè en cas contrari ens anirem diluint cada vegada més, tal com ha passat en altres entorns.

Celebració dels 10 anys de l'Escola de Mestres d'AKOE. Campament La Serrana (Bunyol), març de 2024

Ivan: I cal mantenir el nostre ideari. Això ho veiem, per exemple, amb el tema del català. Això ens suposa un altre repte: com a partir de la immersió incidim en el mateix alumnat perquè transforme la societat. Això abans potser era més fàcil perquè les famílies que venien als nostres centres estaven més ideologitzades. Ara els temps han canviat i hem d'encetar un plantejament necessari de com portem a terme la fidelització lingüística als nostres centres, quines estratègies i iniciatives utilitzem i com ho expliquem a les famílies. La majoria de les que venen no tenen prejudicis, saben on arriben. Però unes altres no estan sensibilitzades, i hem de veure com fer perquè això ocorrega.

Això passa també amb el feixisme, parlant clar. Nosaltres a La Masia ho vivim molt. Sempre hem sofert atacs per part de l'extrema dreta a l'escola, però ara s'han accentuat. Som escoles que nasquérem per combatre el feixisme, i ara cal reafirmar-ho més que mai perquè està tornant a passar. Nosaltres tenim clar que un dels nostres eixos de treball i una de les nostres raons de ser és la defensa dels drets humans. Això és indissociable. No totes les opinions són vàlides. L'educació ha de comptar amb una mirada d'esquerres, diversa i integradora. I l'escola ha de ser antifeixista, no pot ser una altra cosa.

Un full de ruta que comença en la infantesa: una orientació arrelada al segle XXI

208

Presentació de la VIII Declaració Educativa de la UCEV, La societat necessita una escola emocionalment competent. València, maig de 2017.

Publicat el 16/02/2022

La Comissió d'Orientadores de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) ha publicat, recentment, la guia *Un full de ruta que comença en la infantesa*, un material on analitzen quins són els reptes als quals s'enfronta el món de l'orientació en l'actual context d'incertesa global. Descobrim les línies marc d'un model d'orientació que posa les cures en el centre de la seua proposta de treball.

La Comissió d'Orientadores de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) és un grup estable de treball que es troba en funcionament des del curs 1996/1997, el qual està integrat per un equip pedagògic format per professionals de la psicologia i la pedagogia que desenvolupa la seua activitat en els Departaments d'Orientació de les cooperatives d'ensenyament valencianes. Des dels seus inicis fins a l'actualitat, aquesta comissió treballa de manera coordinada en la posada en comú, reflexió i millora dels aspectes directament relacionats amb el treball d'orientació acadèmica i professional de l'alumnat d'aquests centres. A través de la creació de diversos espais de reflexió i d'eines metodològiques, porten a terme la seua lluita per una inclusió plena per al seu alumnat.

Recentment, i per tal de recollir tota la seua trajectòria formativa, han publicat la guia *Un full de ruta que comença en la infantesa*, un material on han plasmat les línies clau amb què compta el seu model d'orientació, que aposta per superar la tradicional mirada que entén l'orientació solament com la capacitat «d'una ciutadania destinada a incorporar-se al mercat de treball i a augmentar la productivitat», tal com assevera Iratxe Palacín, treballadora de l'ONG InteRed. Enfront d'aquest relat i d'aquesta mirada, des de la Comissió posen l'èmfasi a oferir una orientació arrelada al segle XXI des d'una vessant de sostenibilitat emocional i posant les cures al centre del procés educatiu. Una visió que, necessàriament, ha de començar en la infància i s'ha de prolongar al llarg de les distintes etapes educatives.

Coneixem els postulats de treball d'aquesta Comissió escoltant les veus de Neus

Casado (Comenius Centre Educatiu), Cristina Vert (Escuela 2) i Maria José Burgos, (El Drac). De la seua mà descobrim i analitzem els reptes de futur amb els quals es vol continuar comproment aquest grup de treball després de més de vint-i-cinc anys de feina continuada.

La importància d'una orientació al llarg de la vida

Un full de ruta que comença en la infantesa és el nom de la guia que ha publicat la Comissió d'Orientadores de la UCEV, una síntesi de tot el recorregut de sabers i pràctiques en què han estat treballant durant els darrers anys i que ara recullen en aquesta eina formativa que, esperen, ajude a inspirar el treball no solament de les escoles cooperatives sinó de tots aquells equips pedagògics que estiguen interessats en canviar el seu model d'orientació. Un model que, tradicionalment, ha partit més d'una vessant individual i finalista i que, des d'aquesta entitat, proposen capgirar per tal de caminar cap a un model que tinga en compte el desenvolupament de la persona al llarg de la seua vida, posant l'èmfasi en allò col·lectiu i en el context que l'envolta.

«Aquesta guia és una reflexió conjunta sobre aquells aspectes que considerem que influeixen en l'evolució personal, acadèmica i professional de l'alumnat. En la seua redacció hem volgut atendre tot allò que cuidem en el dia a dia fent una guia accessible i inclusiva en la qual tots i totes ens puguem reconèixer», ens explica Neus Casado, qui continua reflexionant: «per a nosaltres, l'orientació acadèmica i professional és un procés que comença en la infantesa i que s'estén al llarg de tota la nostra vida. Entenem que per a oferir una orientació professional ajustada, abans necessitem treballar diversos aspectes. És necessari prendre consciència que l'origen d'aquest procés està en els seus primers anys de vida i que cal acompanyar-lo des

209

de l'inici: conèixer-nos, saber situar-nos respecte a qui som en cada moment i en cada context».

Conèixer i conèixer-nos en profunditat ajuda a tenir consciència de nosaltres mateixos i a poder prendre decisions més reposades. En aquest sentit, un dels eixos fonamentals a través dels quals treballen i que han plasmat en aquest material és la importància de l'autoconeixement: «aprendre a generar alternatives ens permet canviar de rumb, ens ensenya que podem anar en una direcció i també tornar al punt de partida si és això el que necessitem. Prendre decisions és una cosa inherent a l'ésser humà, ho fem en totes les etapes de la nostra vida de manera més o menys conscient» apunta, de nou, Neus.

Equip de la Comissió d'Orientadores l'any 2008.

Aquesta reflexió també la recull Mauro Bólmida, psicòleg i especialista en Psicoteràpia Breu Estratègica, qui ha col·laborat amb la Comissió realitzant diferents formacions en els darrers anys. Al respecte, afirma: «vaig conèixer algunes integrants de la Comissió a Granada, en un congrés de l'Associació Pedagògica Francesco Tonucci. Allí vam veure que compartíem algunes idees en comú. Em sembla un encert haver-la plantejada en un moment com l'actual, ja que cal tenir en compte que els nostres infants i adolescents han perdut un temps clau de socialització arran de la pandèmia de la Covid-19 i el confinament. És crucial abor-

dar aquest aspecte a través d'intervencions grupals i passar, així, d'una mirada individual cap a una altra basada en el respecte a la integritat de l'altre, posant l'èmfasi en la vessant emocional».

Cap a una pedagogia de la cura

L'excessiu ús de les pantalles, les crisis econòmiques i sanitàries i la incertesa davant el futur marquen el nostre context actual. Cada vegada hi apareixen noves raons que, en un principi, no conviden a viure el present i el futur amb molta positivitat. En aquest sentit, tal com destaquen al llarg de la conversa, la pandèmia ha col·locat tot l'alumnat en una situació de vulnerabilitat emocional i material important ja que han estat vivint durant dos cursos situacions de por i incertesa a unes edats en les quals és molt important la socialització i el moviment.

Resulta cabdal, en aquest sentit, començar a construir i desenvolupar una pedagogia de les cures. Tal com assenyala Neus: «cada vegada és més important introduir a les escoles un model pedagògic que, de manera transversal a tot el currículum, promoga la salut mental infantil i juvenil, de la mateixa manera que s'ensenyen els bons hàbits alimentaris i la importància de l'esport. És fonamental aprendre a conèixer-nos i a relacionar-nos amb nosaltres mateixos i amb els altres d'una manera sana i saludable». Des d'aquest paradigma, valors com la solidaritat, l'empatia, l'autonomia, l'autoestima, l'apoderament, la comunitat i la participació es configuren com a aspectes centrals del procés educatiu, articulant un enfocament que aposta per una educació que entén les cures i les emocions com un principi bàsic.

Com es podria traduir aquest paradigma al món de l'orientació escolar i educativa? Tal com reflexiona Cristina, «parlem d'una orientació centrada en la sostenibilitat emocional. Últimament es parla molt de la necessitat de viure en un context de sos-

tenibilitat ecològica, però també hem de centrar-nos en aquest aspecte». L'orientació, en aquest sentit, ha de tenir en compte el context actual d'incertesa en el qual ens trobem. «La pandèmia ens està ensenyant aquests aspectes i hem de ser molt conscients del que s'està vivint» continua reflexionant, i afig: «cal tenir en compte els estils de convivència i d'aprenentatge que estem oferint, és a dir, com estem afrontant tot açò. Estem molt sensibles, cada vegada saltem més ràpidament, hi ha una tolerància a la frustració molt baixa. En aquest sentit, hi ha una part educativa que nosaltres també hem de saber ensenyar al nostre alumnat: a sostenir, a saber resoldre i a poder canalitzar».

«En general som un grup que veu les situacions que ocorren com una oportunitat. En aquests moments ha aflorat la fragilitat de la salut mental, que ja estava present des de fa un temps. El que ocorre és que aquesta situació pandèmica ens ha dut a un límit que ha fet desencadenar molt més ràpidament aquests efectes que abans tardaven molt més a visibilitzar-se. En conseqüència, hi ha una necessitat urgent d'atendre aquesta realitat. Afortunadament, sembla que les escoles, les famílies i l'Estat per fi s'han mobilitzat al respecte tractant d'oferir respostes adients», assenyala Maria José. Resulta cabdal, per tant, no deixar passar les situacions i no naturalitzar-les, fent preguntes a cada infant, observar allò que diu i, sobretot, «allò que no diu, perquè a vegades en els silencis hi ha molta informació».

I per tal d'abordar totes aquestes realitats i poder continuar sent escoles vertaderament inclusives, reivindiquen, fa falta garantir l'arribada de recursos per tal de donar resposta a tot el seu alumnat, tal com recull el Decret d'Equitat i Inclusió Educativa de la Generalitat Valenciana, publicat l'any 2019. «Fa molt de temps que treballem en inclusió i portem molt de temps lluitant perquè aquesta siga una realitat en les nostres escoles. Açò pensem que no és del tot sabut o no està assolit del tot» reivindica Maria

José. «Necessitem recursos per tal que les nostres escoles puguin seguir sent escoles inclusives i que el nostre alumnat puga estar ben atès. En aquests moments ens trobem que, per ser escoles concertades, hi ha alguns mitjans que depenen de la voluntat dels centres i no estan en aquests moments sostinguts amb fons públics. Pensem que per a una inclusió plena aquests fons s'han de garantir».

Generar estructures d'aprenentatge i formació cooperatives

Des de la consciència de la cabdal importància d'apostar per una pedagogia basada en una ètica de les cures, una altra de les reflexions que posen damunt de la taula des de la Comissió d'Orientadores és que aquestes no han de tenir-se en compte solament amb el treball amb l'alumnat a les escoles, sinó que també ha d'estar present en la relació entre els mateixos companys i companyes. En aquest sentit, un dels reptes que es plantegen les noves coordinadores de la Comissió (Cristina i María José) és el de continuar amb la feina que ja s'estava portant endavant amb Neus Casado, Carme Albors i Julia Huedo, anteriors coordinadores, treballant des d'aquesta ètica i enfortint l'espai de trobada i d'autoformació.

Al respecte, i analitzant-ho de forma crítica, Cristina reflexiona al voltant de la importància de tenir en compte aquest benestar entre els equips professionals implicats en el quefer diari a les escoles: «els càrrecs de la Comissió pareixien llocs vitalicis, nosaltres també hem de pensar com ens cuidem i l'autocura que té el grup. Una de les coses que ens plantejàvem a les reunions de la Comissió i en algunes converses informals era com anar afrontant aquesta realitat. Hem quedat a veure d'ací a dos anys la possibilitat de fer un relleu en la coordinació, ja que una de les coses que més s'ha estat escoltant aquest any en concret és l'autocura, com sostenir-nos». Una reflexió que també recull María José: «de vegades

sembla que el grup d'orientadores som inescapables, però això al final ens acaba passant factura perquè creiem que podem arribar a tot i no és cert, de vegades necessitem abaixar el nostre volum de treball».

Per a aquesta comesa, estructures com aquestes, que van més enllà de la realitat de cada centre educatiu, ajuden a construir horitzons i idearis comuns per tal d'anar fent equip i compartir reflexions, dubtes i recursos. Com és d'important tenir un espai de trobada com aquest, des d'una visió cooperativa? Vert aporta la seua reflexió: «crec que significa trobar un fòrum on no som exactament les escoles públiques però on tampoc ens identifiquem amb les escoles privades, que majoritàriament tenen un caràcter elitista i/o religiós. Tenim, per tant, un fòrum on poder ser i estar. Què implica això? Implica que la paraula cooperativa és constant en el nostre diàleg, els treballs es fan conjuntament. Nosaltres parlem sempre de compartir. Mirem conjuntament, pensem en comú. Això fa que els processos siguin més lents, és cert, però aconseguim construir processos més acaronats».

Un sentiment de xarxa i caliu que fa seu María José ja que, en el seu cas, li resulta indispensable a l'hora d'afrontar el seu dia a dia a la seua escola, El Drac: «en la meua escola no hi ha més orientadores. Per tant, per a mi formar part de la Comissió em dona una sensació de xarxa, d'un lloc on recollir-nos, on escoltar-nos i on compartir la nostra mirada diferents persones des de l'orientació. Per a mi és un espai de suport en l'àmbit humà i professional». Per a Neus, un element clau del bon funcionament de la Comissió és, precisament, l'èmfasi en l'esperit i la pràctica cooperativa: «crec que

aquest espai nostre és un regal. Ens sentim totes com si fórem una cooperativa entre nosaltres. Per al conjunt de centres que formen part de la Comissió i de la UCEV crec que som un element de cohesió molt potent. Treballant juntes anem creant trets d'identitat comuns al model d'orientació que entenem i defensem des de totes i cadascuna de les nostres escoles».

Reunió de la Comissió d'Orientadores de la UCEV.

La Comissió d'Orientadores es configura, així, com un espai de retroalimentació constant on s'ofereix acompanyament professional, emocional i de recursos pràctics que es caracteritza per treballar a partir de l'escolta activa. «Crec que la vàlua de la trajectòria de la Comissió d'Orientadores», afirma Miquel Ruiz, president de la UCEV, «rau en la seua coherència amb les arrels cooperatives, construint un model d'orientació amb la mirada posada en la inclusió, en l'equitat i en el lloc central que les persones (l'alumnat, les famílies i el professorat) han de tindre en la tasca orientadora». Unes arrels que, precisament, actuen de brúixola per tal d'anar construint una ferramenta essencial per als nostres temps i que simbolitzen la força amb què compta aquest grup humà que va cercant el seu camí des de l'escolta, la cura i l'aprenentatge.

CAPÍTOL 10

Repensar l'educació, avui

L'educació és una pràctica complexa, travessada per tensions ideològiques, polítiques i econòmiques que condicionen profundament com entenem el coneixement, la subjectivitat i la vida col·lectiva. Pensar l'educació, avui, implica assumir una responsabilitat ètica: interrogar no només què i com s'ensenya, sinó també per a què i per a qui.

Enfront de l'hegemonia d'un discurs pedagògic dominat per la cultura de la innovació, l'eficiència i l'adaptació a mercats canviants, cal reivindicar la seua pràctica com un fet polític. Això suposa pensar-la com un lloc de disputa democràtica on es fomenta el pensament crític, es protegeix el temps per a la paraula i es generen relacions alliberades dels imperatius de la productivitat o de la competitivitat.

Per això, resulta essencial revisar les condicions materials i simbòliques que actualment determinen les pràctiques educatives: l'estandardització curricular, la mercantilització del coneixement, la dependència dels materials didàctics produïts per grans editorials, la subordinació als dictats d'organismes internacionals i la precarització del treball docent.

Aquestes reflexions prenen cos en les veus que articulen aquest capítol final. Cadascuna, des de la seua trajectòria, aporta mirades que qüestionen els discursos dominants i reivindiquen altres maneres de fer escola cultivant la capacitat de pensar conjuntament, i obrint escletxes des d'on imaginar quin món volem habitar.

«Pense i desitge una escola en la qual s'aprenega a desobeir i a transgredir»

Yayo Herrero a L'Octubre Centre de Cultura Contemporània. Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 13/03/2024

En plena emergència ecològica i social, Yayo Herrero ens convida a repensar l'educació des d'una mirada ecofeminista que situe la vida i la cura al centre. Aprofitant la publicació de l'obra *Educar para la sostenibilidad de la vida. Una mirada ecofeminista a la educación* (Octaedro Editorial), l'activista reflexiona sobre com combatre i com capgirar les lògiques d'una societat que ha declarat la «guerra a la vida» per tal de construir un nou món on l'educació jugue un paper fonamental a l'hora d'acabar amb l'analfabetisme ecològic.

En l'actual situació d'emergència planetària en la qual ens trobem, on s'estan sobrepassant els límits físics dels nostres ecosistemes i on s'estan agreujant, cada vegada més, les desigualtats socials, Yayo Herrero ens convida, al llibre *Educación para la sostenibilidad de la vida. Una mirada ecofeminista a la educación* (Octaedro Editorial), a preguntar-nos si els nostres sistemes educatius són conscients del moment històric en el què ens trobem i si estan preparant a l'alumnat per tal de comprendre el context de crisi actual i poder articular, així, un present i un futur viable, just i desitjable que ajude a combatre «l'analfabetisme ecològic» i construisca una pedagogia basada en l'ètica de la cura.

Amb aquest assaig, aquesta investigadora i activista en els àmbits de l'ecologia política i els ecofeminismes reivindica «la importància de la construcció col·lectiva de la pràctica i el pensament» i ens convida a repensar el món de l'educació des d'una mirada i una racionalitat ecofeminista que pose la vida en el centre. Posar a aquesta en el centre, afirma, «significa comprometre's amb la satisfacció de les necessitats de totes les persones i amb la cura de totes les formes de vida en un planeta translimitat, parcialment esgotat i en procés de canvi».

I com fer-ho? Doncs tal com reivindiquen des de la cooperativa Garúa, de la qual Yayo n'és sòcia, des del reconeixement que som éssers vulnerables, interdependents i codepenents i implicant-nos dia rere dia en el teixit social i comunitari dels nostres territoris per tal de promoure canvis radicals, profunds i permanents.

Al llibre planteja la necessitat de posar la mirada ecofeminista entorn de la sostenibilitat de la vida en un moment com l'actual, on ens trobem en meitat d'una crisi climàtica exacerbada. Per què?

Crec que quan parlem de sostenibilitat i quan parlem de crisi ecològica hem fet un treball molt interessant i important, fonamentalment des del moviment ecologista, on es posava el focus en la sostenibilitat del planeta. Des de les mirades feministes s'ha posat el focus, moltes vegades, en el tema de les cures i la igualtat. Les perspectives ecofeministes el que proposen és fusionar ambdues mirades. Des del meu punt de vista, no té sentit parlar d'educar per a sostenir el planeta, perquè el planeta se sosté ell a soles, però sí que té sentit educar per a la sostenibilitat de les vides humanes, és a dir, educar per a veure quin tipus de vida en comú podem generar de tal manera que no posem en risc la vida de les persones i tampoc les d'altres éssers vius.

Afirmes que la cultura occidental (des de l'època de la Modernitat) és de les úniques que s'ha construït mirant la terra des de l'exterioritat, la superioritat i la instrumentalitat. Com ha afectat això, al llarg dels anys, en la nostra relació amb el que denomines com «la trama de la vida»?

Ha afectat d'una forma molt intensa. I té el seu origen fins i tot abans de la mateixa modernitat, on ja ens trobem amb el pensament per exemple de Plató, que distingia la realitat entre el món de les coses i de les idees, o després per exemple la forma en la qual es conforma la democràcia a Atenes, on allò polític està situat en l'àgora, que és l'espai que protagonitzen els homes i on debaten sobre la vida en comú, i a partir d'aquests debats determinen quines són les lleis que l'han d'organitzar, mentre que en espais fora d'ús polític i d'ús públic estan les dones, les persones esclavitzades i els territoris que són els que d'alguna manera sostenen la vida.

Això acaba ancorant també en el pensament de la modernitat, on tens uns

pensadors com Descartes o Newton que continuen mirant el món com si fora un gran magatzem de recursos, com si fora un espai inert i estúpid. Newton acaba parlant de la condició mecànica o autòmat de la mateixa vida, aquest espai sense intel·ligència que pot ser explotat i intervingut i que té sentit en la mesura que genera utilitat. Utilitat per a què? Utilitat per a una determinada idea de progrés associada al creixement econòmic. Per tant, amb aquesta mirada des de l'exterioritat, la superioritat i la instrumentalitat el que s'acaba perdent és la sensació o el sentit de pertinença a la trama de la vida, i això és problemàtic perquè com a éssers humans que som no podem viure al marge d'eixa trama. És a dir, no hi ha res del que necessitem que no depenga en primera instància de la naturalesa, però malgrat això, hem configurat models econòmics i polítics que la destrueixen i l'esgoten a passos accelerats des d'una espècie d'intel·ligència cega o d'ignorància que no permet veure que estem enfilats damunt d'una gran trama i que estem tallant la branca de l'arbre amb nosaltres asseguts al damunt.

Si el món està canviant radicalment, i ens enfrontem a una crisi que posa en risc el nostre planeta, quin paper pot jugar el món educatiu en aquest sentit? Afirmes que en molts casos l'educació s'ha convertit en una «estratègia inadaptativa» perquè estem educant les noves generacions en contra de la seua pròpia supervivència.

A mi m'agrada molt quan Marina Garcés diu que l'educació és un procés que sotmet alhora que allibera. Clar, sotmet perquè el que fa és que col·loca les persones, no solament a les més xicotetes sinó al seu conjunt, en disposició de poder viure en la societat a la qual pertanyen i, en un cert sentit, força a l'aprenentatge d'unes regles i unes normes que reproduïen la cultura. I allibera perquè alhora aques-

ta pròpia educació obri escletxes, noves preguntes i genera espais de rebel·lia des dels quals mirar des d'un altre lloc. Llavors, aquest sentit contradictori que té l'educació, des del meu punt de vista, és absolutament clau per a afrontar la crisi ecosocial que travessem.

En primer lloc, hi ha moltes vegades que es diu, quan estem parlant dels problemes ecosocials, que «bé, això ho arreglarà l'educació». No! És a dir, primer perquè les generacions que s'estan educant en els espais formals són educades per un professorat i unes famílies que venen d'altres generacions i que reproduïen la dinàmica existent. I després, en segon lloc, hi ha coses que han de ser resoltes en altres estructures i altres institucions. La pròpia economia ha de resoldre problemes econòmics, la judicatura ha de resoldre problemes judicials i garantir el dret a ser fràgil. La redistribució de la riquesa o la injustícia no es resolen només a l'escola per més que es pugui parlar sobre això. Però el que sí que és cert és que l'educació serveix també per a poder disputar l'hegemonia cultural. I parlem de l'educació a l'escola, als instituts i a les universitats, però també l'educació que suposen els mitjans de comunicació, l'educació que succeeix en els nostres àmbits d'ocupació, en les nostres associacions i en els nostres moviments socials. Ací també s'educa i és on es produeix una disputa tremenda, és a dir, on se sotmet a crítica la nostra pròpia cultura, on podem ser interpel·lats i interpel·lades a mirar des d'un altre lloc i des d'on podem aprendre o començar a mirar el món d'una altra manera.

I després també l'espai educatiu crec que és un espai que permet experimentar sense molt de risc. És l'espai on podem atrevir-nos a provar coses, a experimentar formes diferents d'aprendre, d'organitzar-nos i de posar en marxa els nostres primers moviments socials sense ser un espai en-

cara tan exposat, sent un espai on hi ha una certa protecció i certa cura.

Des d'Ecologistes en Acció vau fer una revisió del currículum ocult «antiecologíc i antifeminista» present en la majoria de materials curriculars. Què vau trobar en les vostres anàlisis?

Per dir-ho d'una manera molt resumida, que els xiquets i les xiquetes, des que entren en l'àmbit escolar, començaven a rebre una verdadera injecció de neoliberalisme en vena. En totes les assignatures, en tots els cursos i de les formes més variades. Des de, per exemple, la invisibilitat del problema d'insostenibilitat i el seu revers, la sostenibilitat, fins a la presentació d'una idea de futur distorsionat i normalment *tecnoutòpic* i d'una cultura absolutament *tecnolàtrica*, que d'alguna manera planteja que la tecnologia sempre resoldrà tots els problemes. També es presenta una educació absolutament colonial en termes relacionats respecte del sud global, però també colonial a l'intern, és a dir, amb unes visions del món rural a vegades quasi ofensives, on continuàvem veient com la paraula «nou» o la paraula «buit» acaba tenint un significat absolutament brutal i violent sobre els territoris (pensem en el concepte de l'*Espanya vacía*), i continuaven servint per a legitimar la destrucció d'altres cultures, així com el genocidi i l'ecocidi.

Vam veure també com l'aprenentatge dels idiomes era un aprenentatge vinculat totalment al consum, al model de turisme industrial i no a la defensa i al respecte a la llengua que funciona com a canalitzador de l'experiència i del coneixement del territori en el qual s'ubica cadascun de nosaltres. Ens trobàrem amb un món que amagava la crisi ecològica, que no parlava dels límits físics de la terra i on no es podia aprendre bé què era la biodiversitat o què era l'ecodependència i la interdependència i que, a més, venia a plantejar el

creixement econòmic com si fora una cosa absolutament inqüestionable, com si fora una espècie de llei natural.

Hi ha una una quotidianitat, en el dia a dia, que burocratitza el treball diari del professorat que divideix els temps a l'aula en càpsules de 45-60 minuts i que ha construït un sentit, en certa manera hegemònic, que romantitza l'ofici d'educar des d'una idea de vocació que moltes vegades despolititza treball diari a les aules. Com podem combatre tota aquesta estructura que burocràticament ens trobem dia a dia a les aules per a treballar cap a una educació ecofeminista?

S'ha dit molt i se n'ha escrit molt, i crec que probablement la percepció de l'escola en l'àmbit escolar com una comunitat i com una trama viva probablement pot aportar molt, perquè suposa pensar en una escola en la qual hi ha múltiples rols. De primeres tenim un alumnat molt divers, tenim un professorat també amb molta diversitat, hi ha famílies, hi ha persones que fan tasques administratives i també trobem les (majoritàriament) dones que netegen el centre. És a dir, quan arribem a una escola, moltes vegades els xiquets i les xiquetes marxen i el professorat igual, i tornen l'endemà i es troben net el que abans estava brut. Poques vegades hi ha preguntes sobre qui ha mantingut això i qui ho ha tornat a deixar en condicions.

Després, crec que també podríem experimentar o podem intentar posar en pràctica una espècie de biomimesi. Quan em referisc a aquest concepte parlo de tractar d'imitar com la vida s'organitza, i la vida s'organitza entorn de la diversitat. Moltes vegades l'educació formal no cerca, ni fomenta, ni celebra la diversitat sinó que en el millor dels casos la tolera i, en la vida, la diversitat és un patró sistèmic, no es pot existir si no hi ha diversitat. Això és un element clau, i quan parlem de diversitat

a l'escola estem parlant de procedències, de llengües, d'edats, de tipus de famílies i de maneres de viure el cos i el desig. Eixe és un primer element que a mi em sembla que és clau.

Un altre element que em sembla fonamental és construir l'experiència educativa entorn de la proximitat. És també un element de biomimesi central. Per a mi, el millor centre educatiu és el que està més prop de casa i han de ser centres, al meu entendre, que estiguen oberts al barri i oberts al que hi ha al voltant, i quan dic oberts em referisc tant en el sentit d'entrada com en el d'eixida. Eixa idea d'intervenció i presa de decisions en el teu entorn més pròxim em sembla fonamental. Després, també com a part de la trama de la vida, està la interconnexió entre tot el que està viu, llavors crec que treballar un model educatiu que afavorisca el diàleg, que entrene per a la cerca de consensos i que aprenga a gestionar el conflicte, em sembla que és un projecte educatiu que prepara millor per a la vida, sobretot en un moment en el qual estem profundament polaritzades.

Moment de l'entrevista amb Yayo Herrero.
Autoria: Julia Barranco.

Deia abans això d'experimentar, que es puguin assajar alternatives, construir projectes i posar-los en marxa tenint la possibilitat d'equivocar-se. Pense i desitge una escola en la qual s'aprenga a desobeir i a transgredir i on hi haja una educació per a la responsabilitat. Una responsabilitat no entesa com a culpa sinó com una oportunitat per tal de convertir-se en agent de canvi i assumir conscientment les coses que ens ocorren. Això, òbviament, passa per no fracturar l'aula en diferents cursos i permetre que convisquen persones de diferents edats per no segmentar els continguts. També passa, per descomptat, per no fragmentar els temps i els espais estancs, sinó per permetre que les diferents disciplines dialoguen entre si i puguin generar una altra lògica.

Una de les lluites dels últims anys és la de transformar els relats catastrofistes i immobilitzadors que acompanyen l'avançament dels grans problemes mediambientals hui dia, en relats que aporten una mirada emancipadora. M'agradaria preguntar-te pels posicionaments que, ací i avui, parteixen des del desig, l'esperança i la pràctica real per un canvi que eduque «per a l'esperança activa»?

Crec que una cosa rellevant és primer centrar què és això de l'esperança activa. A vegades, quan sobretot des de l'àmbit polític et diuen que necessiten propostes esperançadores, són tan evidentment inútils per a poder resoldre els problemes que tenim que es transformen en propostes que no il·lusionen, que deceben o que no s'arriben a percebre com a interessants en cap moment. Joanna Macy, quan parla de l'esperança activa, diu que la podem generar quan mirem cara a cara on estem, és a dir, sense tapar-nos els ulls, quan projectem un horitzó de desig que pugui ser compatible amb la situació material que tenim i sobretot quan ens posem a caminar cap a aquest horitzó. Crec

que és un assumpte clau. Ho dic perquè és veritat que si et quedes només en el relat referent a on estem, la mirada pot ser tremendament distòpica i transformar-se a més en una mirada molt conservadora, però cal mirar on estem. Ho dic perquè hi ha vegades que amb la condició de superar la distopia diem «bé, ens evitem tot el diagnòstic», i això és un problema perquè el tipus de propostes que poden ajudar a resoldre els problemes que tenim solament tenen sentit i es transformen en desitjables si som conscients d'on estem.

El segon tema té a veure amb la imaginació. I ací vull citar de nou Marina Garcés perquè m'agrada molt quan ella planteja que no és possible que hi haja imaginació sense memòria. I això em sembla que és clau. Hi ha molts pobles originaris que quan representen la línia del temps posen el passat al davant i el futur al darrere perquè el futur és allò que no es coneix, el que roman inèdit, però no obstant això, el passat és el que tens la possibilitat de mirar. Sense mirar el passat, ho tornem a fer malament una i mil vegades, és a dir, pots cometre les mateixes errades quaranta vegades, per això ens trobem que sempre darrere de cada crisi apareixen els mateixos models i les mateixes propostes de desenvolupament i les mateixes propostes d'eixida d'aquesta crisi que anteriorment no van funcionar. I aquesta imaginació em sembla que requereix l'acompanyament de la mirada artística. És molt important, i no hem de separar-la de la resta dels àmbits de coneixements. Necessitem una mirada artística que permeta repensar la física, l'economia i la història, perquè aquesta proporciona un altre llenguatge que ens ajuda a fer una cosa que la nostra societat no ens ha ensenyat a fer, que és a unir les dades i el coneixement amb allò que ens remou per dins. Ens han entrenat per a saber que les dades són racionals i no han de moure emocions. Combatre aquest assumpte em sembla clau.

I en el camí, quines coses ens trobem? Doncs un munt de pràctiques. Ahir vaig estar a Sella (Alacant), on han generat una comunitat al voltant de la idea de sobirania alimentària molt potent respecte de la producció d'aliments. Estan donant-li voltes a veure com els seus habitants (600) poden generar processos d'acompanyament que puguin mitigar la soledat no desitjada. Aquest matí he estat en un centre educatiu públic a Alaquàs, on m'he trobat amb una professora d'Economia que està revolucionant el centre plantejant i ficant dins de les aules l'economia feminista i l'economia ecològica. Podem trobar-nos per exemple que cada vegada més gent té contractada la llum amb empreses com Som Energia, amb gent que de sobte, a partir de la crisi, va començar a retirar els seus diners dels bancs convencionals i participa en llocs com Fiare Banca Ètica o en projectes com Coop57. El que tenen en comú aquestes dimensions és el fet cooperatiu i la comunitat, i ací és on està la clau.

Yayo herrero. Autoria: Julia Barranco.

La utopia és poder garantir la cobertura de les necessitats de totes les persones

amb dignitat, és a dir, voler caminar cap a un món on totes les persones estiguen fora de perill. El plantejament ha de passar per repartir el que hi ha i per a repartir-ho necessitem formar estructures molt més cooperatives i molt més comunitàries, que

són les que ens permetran estar fora de perill fins i tot quan les coses vinguen mal dades. Per tant, la clau és: ajunta't amb qui tingues al costat per a fer tota mena de coses. Posar-se d'acord amb uns altres per a reinventar el col·lectiu. Ací està la clau.

Per saber-ne més...

L'educació no pot ser aliena als grans interrogants del nostre temps. En *Educar per al col·lapse* (Onada Edicions) Jordi Marín, professor de Secundària, membre del Fòrum de la Nova Ruralitat i activista cultural, ens convida a pensar com hauria de respondre el món educatiu davant d'un escenari marcat per l'emergència climàtica, la crisi energètica i la incertesa global. Des de Territori Educatiu aprofundim en aquesta proposta pedagògica que no busca donar receptes, sinó obrir debats urgents dins i fora de les aules. Si voleu saber com preparar el nostre alumnat per a un futur radicalment diferent, escanegeu el codi QR i llegiu la conversa.

«L'educació no pot ser només un espai d'adaptació, sinó de resistència a allò que sembla inevitable»

224

Entrevista a Marina Garcés a La Repartidora.

Publicat el 20/05/2025

Conversem amb la filòsofa Marina Garcés amb motiu del cinquè aniversari de la publicació de l'obra *Escola d'aprenents* (Galaxia Gutenberg), un text fonamental que ha alimentat el debat educatiu d'aquests darrers anys. De la seua mà ens preguntem com volem i podem ser educades, avui, en un context polític i social on predomina el discurs de la flexibilitat, l'adaptació i la servitud.

L'any 2020 la filòsofa Marina Garcés va publicar *Escola d'aprenents* (Galaxia Gutenberg), un llibre que ha esdevingut des d'aleshores una invitació a repensar l'educació i els seus horitzons més enllà del debat sobre metodologies, receptaris i competències. El text ens convida a preguntar-nos, col·lectivament i radical, com volem ser educades i quin món se'ns convida i se'ns pressuposa a construir a través de les nostres respostes i les nostres pràctiques pedagògiques.

En un context en què es proclama que el món està en constant canvi, la consigna de formar subjectes flexibles, oberts i preparats per a la incertesa ha esdevingut gairebé un dogma. Institucions educatives, organitzacions internacionals i agents socials diversos repeteixen la mateixa fórmula: cal «aprendre a aprendre». Però què implica aquesta idea quan deixa de ser una eina i esdevé una finalitat? Quan l'educació esdevé només una adaptació als ritmes d'un futur incert, què ocorre amb la possibilitat de pensar col·lectivament què volem transformar, sostenir o imaginar?

Marina Garcés ha advertit sovint del perill d'aquesta lògica adaptativa, que acaba convertint l'educació en un dispositiu de control suau, però efectiu, on la incertesa deixa de ser un espai d'experimentació per tal d'esdevenir una forma de servitud. Davant d'això, *Escola d'aprenents* es presenta com una proposta per tal de tornar a apropiarse de la incertesa no com a amenaça, sinó com a condició vital del pensament i de l'educació. Conversem, amb motiu del cinquè aniversari de la seua publicació, amb aquesta filòsofa barcelonesa i reprenem aquestes preguntes des d'un present cada vegada més condicionat pels discursos de la urgència, la por i l'adaptació.

Constantment en diversos documents es diu que el món està «en constant canvi i necessitem formar una ciutadania flexible i adaptable al canvi». Aquesta premissa acaba fomentant un discurs que

fa veure que cal transformar el món de l'educació perquè no sabem com serà el món del demà. Potser el mot més característic d'aquesta mirada és aquella competència que ha estat anomenada «aprendre a aprendre». Moltes vegades s'ha utilitzat inclús com a definició mateixa de la idea d'educació. Quines implicacions té l'assumpció d'aquesta mena de lloc comú, de clixé, quan és assumit per col·lectius tan diversos?

Penso que amb aquesta pregunta toques una mica el nucli de moltes de les ambivalències en què estem avui en l'àmbit educatiu. Per una banda, aquesta mirada cap al que diem «el món», és a dir, al conjunt de la societat i d'esdeveniments també tant de present com de futur que condicionen cap on va avui un aprenentatge que tingui resultats efectius sobre la vida dels joves, de les criatures i també dels adults.

I, per una altra banda, la impossibilitat de donar-hi continguts. És a dir, l'aposta educativa en el fons consisteix en això, en quins sabers, capacitats, vincles i relacions ens comprometem que siguin significatius per al present i per al futur d'una determinada societat. Quan això ho buidem de continguts (i quan dic continguts no vull dir temaris, sinó quin tipus de pràctiques i coneixements ens vinculen), i ho convertim només en procediments, protocols i maneres de relacionar-se amb qualsevol cosa, el que estem fent és convertir l'experiència de la incertesa en una experiència de la servitud. Ens hem de preparar per a adaptar-nos de la millor manera possible a allò que vingui, entenent que el canvi és quelcom que succeeix i no allò que fem que passi.

Per tant, quins subjectes estem educant per ser part activa del seu present i del seu futur, quan el que els estem transmetent és que l'únic que poden aprendre és adaptar-se de la millor manera possible a allò que hagi de venir? I que això, a més, requerirà virtuts molt sofisticades i continuament canviant perquè qualsevol equivoc, qualsevol pèrdua d'una oportuni-

225

tat pot suposar un «tot o res». Pot suposar quedar «dins o fora», però «dins o fora» d'on? Aquest sistema ja no té els contorns clars, però sí que és, alhora, molt taxatiu a l'hora de discriminar entre vides incloses i vides excloses. On són aquestes portes? De quina manera es poden transgredir? Són qüestions que estan costant molt de poder elaborar col·lectivament en els espais educatius actuals perquè estan molt condicionats per la por. Per mi, tots aquests, en el fons, són missatges de la por. I l'educació no pot ser només un espai d'adaptació, sinó de resistència a allò que sembla inevitable.

Precisament aquesta mirada que hem centrat en la idea «d'aprendre a aprendre» provoca buidar de continguts i de debat col·lectiu (que és pedagògic però també polític, cultural i ètic) sobre allò que estem fent amb aquests aprenentatges. Dius: «en aquests moments la gran resposta a com educar es redueix a un combat entre concepcions metodològiques de l'educació: ho fem així o aixà, ho fem amb projectes o sense projectes, amb més o menys tecnologia, amb més jocs o amb menys jocs...». Et llance alguna de les preguntes motores que fas al llibre: Com volem ser educades? Què volem saber?

Són les preguntes radicals de qualsevol plantejament educatiu. Per mi la qüestió, potser més que respondre-les ara, que és gairebé impossible de poder fer-ho, el que em preguntaria és de quina manera podem sostenir avui aquestes preguntes, no com a preguntes retòriques o preguntes angoixants, sinó com a motors pel pensament i per l'experimentació educativa.

Es poden sostenir aquestes preguntes més enllà de quedar en el dubte o de quedar atrapats en l'emergència i en la urgència de determinats contextos legislatius, adaptatius o socials o fins i tot d'emergència social, que moltes vegades és des d'on s'acaba responent per gran part de la població aquestes preguntes? Podem

plantejar-nos, ja siga com a entorns educatius, col·lectius o fins i tot institucions, una manera que aquestes preguntes no se'ns mengin en el dia a dia? I penso que ja estem arribant una mica aquí. Potser quan jo vaig escriure el llibre fa cinc anys hi havia encara aquell debat entre la innovació i la tradició, com si encara fossin opcions entre les quals es podia debatre, després barallar-se i finalment combatre. Ara començo a percebre que el que hi ha és el discurs de l'emergència contínua, de l'excepcionalitat permanent, on la reacció ja és més immediata que fins i tot l'experimentació. Per tant, anem avançant passos cap a una certa esperança respecte del catastrofisme constant en l'àmbit educatiu que potser requeriria una segona part d'aquest llibre.

Al llarg del llibre apareixen mots com el de la figura de l'aprenent, afirmes també que l'educació «és el taller on s'assagen formes de vida possibles». M'agrada aquesta idea que refereix més a viure l'ofici d'educar (en totes les seues accepcions possibles), més a una qüestió artesanal. És conscient l'elecció d'aquestes paraules?

Sí, vaig triar molt conscientment la paraula aprenent com a centre d'aquesta reflexió,

fins al punt de posar-la en el títol, perquè m'agradava precisament aquesta vinculació amb l'àmbit de la pràctica, de les maneres de fer i de viure, i també amb certa idea que l'ensenyament i l'educació, en totes les seves formes, té un component artesanal en el sentit que no és reduïble ni a una patent, ni a una fórmula, ni a una llei. Sempre comporta, encara que aquests elements hi siguin o ho travessin, una qüestió que és d'ofici, que és propera, propera encara que tinguem un gran sistema educatiu en termes d'escala, però l'exercici és proper. I després és únic en cada cas, es relaciona amb persones concretes, siguin allò que diem estudiants, siguin allò que diem professors, siguin aquells que treballen també com a personal administratiu, de neteja o de mecànica d'una escola. És a dir, són molts elements singulars que junts, cada u a través de les seves pràctiques i dels seus sabers, componen, que també és una paraula que he fet servir molt en el llibre, aquesta idea de composició d'un medi, d'un entorn. I sense tot això, per moltes lleis, per molts edificis i per molts currículums que tinguéssim, no tindríem res. Aquesta és una mica l'aposta central del llibre i el perquè d'aquesta paraula.

M'agradaria poder introduir en la conversa la qüestió de la incertesa dins de l'acte educatiu arran d'aquesta idea que llances al text: «l'educació és una invitació a prendre el risc d'aprendre juntes». Preguntar-se per la relació educativa és preguntar-se també per què la fa possible, per allò que la sosté i per quines són les condicions de possibilitat. Com és possible acollir i viure aquest vincle, aquesta riquesa relacional, no com una mercaderia sinó com una necessitat vital fora de les lògiques de mercat?

En la teva reflexió és molt bonic com feies servir un sentit positiu i potencial de la incertesa, apropant-la a aquest misteri, a aquest espai que mai pot ser sotmès al control absolut de tots els seus efectes, enfront de com la incertesa avui se'ns

projecta com un discurs de la por. Per tant, una primera manera de respondre la teva pregunta seria dir això, fent nostra, o apropiant-nos d'un sentit de la incertesa que no sigui només sinònim d'amenaça. Avui diem incert a tot el que és amenaçador, a tot el que és un perill, però hi ha una incertesa que és la nostra condició per poder ensenyar i aprendre d'una manera que no estigui convertida en un procés de pur control.

I això té a veure també amb els processos capitalistes i de mercantilització de l'educació. Qualsevol procés productiu, competitiu i econòmic dins del capitalisme, el passat i l'actual, necessita uns determinats mecanismes de control, de verificació i de rendibilitat. Quan aconseguim col·lectivament que en un espai qualsevol d'educació no tot el que hi passa sigui susceptible de ser sotmès a aquests processos, d'alguna manera ja estem sabotejant, transgredint i fent possible alguna cosa més que aquesta idea capitalista de l'educació. Una altra cosa és fins a quin punt ens podem apropar al centre d'allò que estem fent en un entorn educatiu, que sigui només el moment excepcional d'allò que estem fent en un espai pedagògic o que quasi no ens quedi ni marge per fer-ho, que moltes vegades és el que acabem sentint quan se'ns ofeguen tots aquests processos, sobretot d'avaluació no només de l'estudiant sinó de tot el sistema com a tal, el qual es converteix en un sistema de vigilància, fiscalització i finalment de domini fins i tot dels processos mentals del mateix professorat, que és una de les coses que trobo que en aquests moments és més preocupant.

Parlem ara d'allò que anomenes la «servitud adaptativa». Al capítol que porta aquest nom recordes una vivència amb un alumne de Filosofia que et diu que li han comentat que «usted los trabajos los quiere personales». La teua invitació a pensar de manera personal un problema filosòfic es converteix en una consigna a obeir per a aquest alumne. El

pensament lliure es presenta com una modalitat més entre d'altres i l'autonomia en una forma de subordinació. Recorde un text de Pepe Contreras, professor de Didàctica a la Universitat de Barcelona, on reflecteix una anècdota semblant. Una alumna va al seu despatx per tal de fer una tutoria i li comenta que ell basa les seues classes de didàctica en coses massa abstractes, que el que realment necessita ella són «coses pràctiques que li servisquen a l'aula». Això l'ajuda a pensar en si existeix un alumnat en abstracte, que no estiga travessat pels eixos, entre d'altres, de classe i gènere. Com pot ser que la invitació a pensar de forma lliure i autònoma s'estiga convertint en una forma més d'obediència?

La pregunta de tota educació és si ha de transmetre només seguretat o alguna cosa més. Si només ha de transmetre seguretat, que és el que reclamen posicions d'educació moltes vegades d'un estudiantat acostumat a no només saber què ha de fer, sinó quins resultats ha d'obtenir, com serà avaluat i, per tant, com pot actuar precisament sota un control absolut de la seva pròpia acció i del que l'altre li demana, doncs tindrem una educació en la qual només es tractarà d'explicitar al màxim quins són els requisits, paraula central avui dia, en qualsevol proposta de treball educatiu, i quins seran els resultats. Què passa si podem obrir això a alguna cosa més? És a dir, més enllà d'aquest espai de seguretat igual a control i a la precisió de tots els seus mecanismes, a què estem invitant? Aquesta és una altra paraula que crec que surt bastant en el llibre, aquesta idea de l'educació com una invitació. Una invitació no és llançar les persones al buit, això no ho vol ningú, ni les criatures ni els adults. Això segurament no és suportable i menys en un món com l'actual, on domina la por per sobre de l'aventura.

Ara, es pot invitar, acompanyant aquells que aniran a trobar coses, idees, coneixements, pràctiques, didàctiques molt concretes, el que sigui, una mica més enllà

d'allò que els hem donat o d'allò que se'ls està oferint? Penso que aquest és l'objectiu de qualsevol educació i, per tant, ho hauria de ser també de qualsevol estudiant que s'acosta a aprendre més enllà d'un conjunt de receptes, d'instruccions i de procediments. Potser la clau és com es pot acompanyar això avui en un entorn social i en una idea de futur dominada per l'amenaça i per la por. Potser el professorat és el primer que ha de començar a qüestionar aquest lloc del discurs i aquesta manera d'entendre quin és el nostre temps i què podem esperar dels altres en funció del que podem imaginar de l'educació també.

Diuen Jan Masschelein y Maarten Simons a l'obra *Defensa de la escuela. Una cuestión pública* (Miño y Dávila Editores), que la privatització en educació també està relacionada amb l'apropiació individual d'una sèrie de sabers, habilitats i competències que ajuden a garantir la divisió de classes. Amb això, polítiques de segregació, com és el cas del districte únic que s'ha implementat recentment ací al País Valencià, suposen un pas més en aquest camí. Com podem subvertir que l'escola siga vista, principalment, com un espai que asseure l'ascensor social de les futures generacions?

Penso que hi ha tota una sèrie de referents sobre el que entenem per públic i privat, i també segurament pel que entenem per ascensor social, que potser hem de començar a canviar, perquè els horitzons amb els quals es van construir, principalment per l'estat del benestar, que és el que va repartir d'una manera més o menys pactada què era públic i què era privat en un capitalisme socialdemòcrata que no va acabar del tot amb el capitalisme però tampoc se'n va anar cap a un sistema d'una igualtat real de drets, no ens serveixen per abordar-ho. Aquest pacte ha saltat pels aires i es manté en una mena d'equilibri precari perquè no es pot acabar de desmuntar del tot.

Però què vol dir pujar o ascendir, avui? On està la part de dalt de l'edifici en una societat global absolutament trencada on el que hi ha és un abisme? No hi ha un edifici entre rics i pobres, no hi ha multimilionaris, hi ha híperrics que no sabem què són més enllà d'una colla de gent que exerceix un domini excessiu sobre la resta. I mentre, la resta també està esclatada en mil mons. La segregació no té ni un ordre per dir qui està a cada lloc entre classes socials i entre mons.

Moment de l'entrevista Marina Garcés.

Si l'ascensor social va ser la imatge d'una època per dir cap on es volia anar, quina seria la imatge avui per nosaltres? Jo no ho sé, però podríem intentar trobar-la. Intentar anar a trobar una que no generi la frustració que està generant la idea que uns fills, si van a l'escola, podran arribar a la universitat i seran gent de classe mitjana benestant i amb una vida ordenada. Podem imaginar una altra, potser més interessant, tot i que parteixi de les runes d'aquest altre món. I penso que aquí és on hauríem d'anar: a trobar un imaginari de la justícia i del desig vinculat a l'educació que ja no depengui d'aquesta estructura d'un món que ja ha caigut.

El teu company d'Espai en Blanc, Jordi Solé, parla de la colonització *Psi* del discurs educatiu. Al respecte, afirma que estem assistint a un ús abusiu del diagnòstic en salut mental a l'hora de definir les manifestacions conductuals de la xicalla i l'adolescència, sobretot quan els seus comportaments generen algun tipus de dificultat en la dinàmica escolar i l'adquisició dels aprenentatges. Així, s'ha imposat un model de coneixement acadèmic i producció investigadora que, en nom de la científicitat empírica (de «dubtosa garantia d'objectivitat», tal com afirma Jordi), està provocant una «asfíxia del pensament» en tots els àmbits del saber. En el camp de la filosofia i la teoria de l'educació, aquest fet té els seus efectes a l'hora de definir els problemes i els conceptes que s'elaboren en aquest camp de saber, en ser marginada qualsevol experiència singular i pràctica de pensament que no estiga circumscrita a la investigació de laboratori o als excessos de l'avaluació estadística. Hi ha actualment un excés de científisme a l'hora d'abordar l'educació?

Sí, penso que hi ha un excés de científisme, que no de ciència. Tant de bo hi hagués més ciència en el sentit d'un coneixement lliure, obert i discutible en tots els àmbits de l'educació. Penso que hi ha molt poca ciència i molt de científisme i, sobretot, un científisme de la por, el mateix que va sortint en tota la conversa. És a dir, dona'm una dada i sabré qui ets. Dona'm un diagnòstic i sabré com parlar-te. Dona'm un indicador, paraula tremenda dels nostres temps, i et respondré. És a dir, ningú vol parlar, interactuar o relacionar-se, en aquest sentit, sinó és a través de la mediació d'alguna cosa que estigui classificada per alguna mena d'aparell científic, econòmic o legislatiu.

Qui pot trobar-se així? Entorn d'una cosa, com dèiem abans, tan concreta, tan artesanal i alhora tan complexa, i que necessita moltes variables al mateix temps per poder-se elaborar, com és la relació entre persones aprenent juntes, ensenyant i buscant, d'alguna manera, una orientació

en allò que cal saber fer i aprendre en una societat com l'actual. Per tant, és el científisme de la por, i està fent que aquest espai pel pensament no estigui. Pensar sempre és orientar-se cap a alguna cosa que no sabem del tot, perquè si no, no la pensàriem, la fariem o la sabríem. Com es pot pensar si ho reduïm tot a aquest tipus de manifestacions?

Acabem amb un passatge teu meravellós. Al llibre *Comú (sense isme)*, de Pensaré Cartoneras, es fa una recopilació d'alguns textos que has escrit al diari *Ara* i de la revista *Nativa*. Allí tens un text titulat *Lectura i comunitat* on acabes amb un passatge on contes com, en l'escola d'una amiga, on s'havien donat una sèrie de mals resultats acadèmics, i veient la falta de recursos que oferia el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, havien decidit implementar una hora de lectura, tots els matins de nou a deu, a tot l'alumnat del centre. Allí, escrius, t'agradava imaginar aquest gest silenciós («però potser no tant») de veure a tothom llegint tranquil·lament. T'agradaria, també, saber què lliges. Però precisament, acabes afirmant, t'agradava encara més no saber-ho, no tenir ni idea: «aquest no-saber és el que desencaixa els entorns de les nostres ciutats i les fa, per moments, més habitables». Aprofitant aquesta mirada tan bonica cap a un gest com el de la pausa

que implica necessàriament la lectura m'agradaria preguntar-te: quina escola imagina Marina Garcés?

Segurament la que continuaria el dia després de les nou i les deu amb tots aquests nens i nenes després d'haver llegit una estona, què més hi passaria, no? Què passaria a les deu quan tanquen aquests llibres que no sabem exactament quins són? Com s'hi pot jugar? Com s'hi pot estar? Com s'hi pot escoltar? Potser ara si partim de llegir per acabar aquest exercici de la imaginació, aniria també cap a l'escoltar. Una escola on hi hagués escolta. Escolta de tots cap a tots, on els nens i nenes es poguessin escoltar els uns als altres, i escoltar no vol dir estar cerimoniosament atrapats en una mena d'àgora permanent perquè això també és una ficció. Escoltar vol dir simplement disposició, vol dir disponibilitat, vol dir obertura. Per part dels mestres també moltes vegades hi ha molt poca capacitat d'escolta quan el professorat està angoixat, atrapat i precaritzat. Si les escoles també van més enllà de les relacions entre persones i són entorns en què s'hi ha de poder passar per anar-se'n més enllà, doncs també estaria genial que aquelles institucions anessin rebent amb orelles molt grosses les vides que porta el seu alumnat o que aquells entorns poguessin ser llocs on anar deixant també coses que els altres puguin trobar.

«El llibre de text colonitza la vida quotidiana de l'aula»

Conxa Delgado Güin i Clara Martínez, coordinadores de l'obra *Discusiones actuales alrededor del libro de texto escolar*, amb Jaume Martínez. Autoria: Dídac Delcan.

Publicat el 28/02/2024

Quan pensem en un acte educatiu quotidià, generalment el llibre de text sol ser un element que sempre està present a l'aula naturalitzant-se, així, com un instrument inherent al procés educatiu formal. A l'obra *Discusiones actuales alrededor del libro de texto escolar* (Editorial Octaedro), més de trenta-cinc investigadors i investigadores han debatut sobre la seua rellevància actual des d'una mirada crítica.

Malgrat l'existència de discursos en els últims anys que emfatitzen la mort del llibre de text o el seu sentit anacrònic, la veritat és que les dades provinents de diverses investigacions posen en relleu la necessitat de continuar estimulant la seua investigació i anàlisi en el marc de la societat actual, tal com s'afirma en l'obra *Discusiones actuales alrededor del libro de texto escolar* (Editorial Octaedro). En aquest assaig remarquen com aquest continua avui, en plena era digital, sent un dispositiu amb una forta implementació a l'escola.

Per tal de repensar la seua vigència i la seua necessitat des d'una mirada crítica, un grup d'investigadores i investigadors de l'educació de diferents universitats i diferents països d'Europa i Llatinoamèrica han alimentat el necessari debat en el context actual sobre el currículum i la seua concreció en els materials didàctics i, més concretament, en el llibre de text escolar. Quines problemàtiques s'investiguen? Quins són els avanços? Què se silencia i quines cultures es reforcen en els seus continguts? Hi ha dependències i condicionaments del mercat? Quina relació s'establix entre el seu ús i el desenvolupament professional docent? Quines alternatives trobem? Aquestes i altres qüestions apareixen al llarg dels més de vint capítols d'aquesta obra amb la intenció de fomentar la discussió al voltant d'aquests materials que condicionen i articulen la tasca diària del professorat als centres educatius.

Parlem, al llarg d'un matí calorós d'hivern a l'Eliana (Camp de Túria), amb Clara Martínez i Conxa Delgado Güin, com a coordinadores d'aquest text col·lectiu, i amb Jaume Martínez en qualitat de persona homenatjada en tant que ha estat un dels investigadors més intensament preocupats per aquestes temàtiques al llarg de la seua carrera acadèmica.

Ens trobem avui amb motiu de la presentació del llibre *Discusiones actuales alrededor del libro de texto escolar* (Octae-

dro Editorial), coordinat per Güin, Clara i Suso Rodríguez. D'on sorgeix aquesta voluntat d'ajuntar a trenta-cinc mestres i investigadores al voltant d'aquesta temàtica d'investigació?

Clara: Va ser una idea de Suso Rodríguez, professor de la Universitat de Santiago de Compostella. Va nàixer, d'una banda, com un homenatge a la trajectòria de Jaume, però d'altra banda també com un pretext per a actualitzar què és tot el que s'està fent al voltant de la recerca i de la investigació sobre el llibre de text. No és una qüestió que s'haja quedat en l'oblit ni és una cosa que estiga desactualitzada. No. És un tema que està molt present, avui, a les aules. El projecte del llibre era una manera d'oferir una nova mirada des de moltes veus diverses que estem investigant actualment sobre aquest tema.

Güin: La publicació ha estat un acte d'amor cap a Jaume, no sols cap a la seua persona sinó cap a la seua trajectòria, al seu pensament, a la seua manera de ser i a la seua coherència. Com que el treball de Jaume era molt ampli i molt llarg, vam buscar un aspecte que estiguera d'actualitat i que, a més, poguera ser més útil pensar-ho i debatre-ho en l'actualitat. La proposta de la temàtica dels textos va ser lliure, sempre tenint en compte que calia reflexionar sobre la realitat dels llibres de text. Això és un aspecte que dona molt de dinamisme al llibre perquè no tots els capítols parteixen de les mateixes hipòtesis. Cadascú l'analitza des de la seua mirada i em sembla genial perquè això fomenta el debat.

Quan recordem la nostra experiència escolar podem trobar ràpidament una sèrie d'elements comuns que la caracteritzen: una disposició de l'aula i una arquitectura concreta, una per grups d'edat i el predomini constant de l'ús del llibre de text. En la literatura acadèmica moltes voltes el llibre de text es descriu o s'explica com un «dispositiu o artefacte disciplinari». Què suposa dins de l'acte educatiu?

Jaume: No s'ha discutit ni s'ha qüestionat molt en la pràctica quotidiana de l'aula perquè la presència del llibre de text s'ha naturalitzat com una peça indispensable per al desenvolupament d'una determinada pedagogia. La qüestió és que si hi ha una veritat externa al subjecte que ha de ser transmesa, necessita un text que la sintetitze. En un inici aquesta era la veritat revelada dels convents, monestirs i catedrals. Allí hi havia un text i un sacerdot que era l'interpret del text i transmetia el missatge. Després del Renaixement i amb la Il·lustració el que hi ha és una veritat científica, demostrada, que en aquest cas té al mestre com al transmissor. Però aquesta és una pedagogia directivista i unidireccional en la qual sempre hi ha una veritat que t'és imposada. Si això ho veiem com a natural, cap problema, el llibre de text és hegemònic com ho ha estat des de fa molt de temps.

Però comença a haver-hi un moviment d'investigació i de crítica (i no ve d'ara mateix, Freinet ja ho qüestionava des de fa molt de temps), que diu que hi ha altres pedagogies que miren la relació del subjecte amb el coneixement d'una manera que no passa per un dispositiu únic ni per un llistat preelaborat de coneixements sinó que passa necessàriament per la investigació, l'experimentació, la sorpresa i la problematització de la realitat. I aquí, sota aquest paradigma, el llibre de text molesta. Algunes de les investigacions actuals el que venen a mostrar és que són possibles aquestes alternatives, i que és necessari i coherent acabar amb un model pedagògic obsolet.

Clara: El llibre de text suposa la possibilitat de reproducció del sistema. És la ferramenta perfecta per a concretar tots aquells continguts, coneixements i sabers que s'han de portar a l'aula perquè el sistema continue funcionant segons els interessa als poders, a qui té l'hegemonia. Al final, si ho penses, són deu anys d'escolarització obligatòria i durant tant de temps tens un llibre per cada assignatura. És una quantitat molt gran! Són molts anys d'empassar-se

un discurs que va imposant-se i segons el qual tu estàs construint-te com a subjecte, perquè a més són anys claus de creixement. Però enfront d'aquesta realitat també hi ha resistències que van sorgint, i ací està el més interessant.

Jaume: De tota manera, és un debat difícil i una reflexió complexa. Sempre ho ha estat. Perquè certament el llibre és una ajuda, és un recurs, una peça en la qual es recolza el mestre per a poder desenvolupar la classe. Clar, llevar-te de les mans aquesta ferramenta i aquesta possibilitat és complicat. Per tant, si no hi ha una formació inicial del professorat on primer sàpiga llegir les ferramentes de treball que li posen en les seues mans i puga fer una lectura crítica per tal de veure en quina mesura és una ajuda i un recurs o és també una imposició d'un model pedagògic, estem perduts. Si no hi ha eixa formació és molt complicat fer entendre que el llibre està contra tu quan tu creus que és el teu aliat. I per què dic que està contra tu? Alguns autors amb més autoritat, com per exemple Michael Apple, parlaven de la proletarització del treball docent. Argumentaven que el llibre de text era un dels elements de pèrdua d'autonomia i de control sobre la pròpia tasca. Açò, en qualsevol feina, és molt important, però en el cas de l'ensenyament és una qüestió que no sempre ha estat vista de forma clara.

Està molt estesa la concepció de comptar amb una sèrie de materials que assumeixen que hi ha un alumnat en abstracte i que, enfront d'això, cal tenir una mena de «receptari» que propose el mateix siga quin siga el context de treball. Per què?

Güin: El llibre de text colonitza la vida quotidiana de l'aula. Si tu no controles realment les condicions del teu treball, les controla un dispositiu que actua com un mecanisme de poder i de reproducció. Crec que tot açò està molt clar, però pense que el professorat en general tenim tanta inseguretat que soltar el llibre de text és una cosa molt difícil perquè et dona molta seguretat. No sols al mestre, sinó també a les famílies. Crec que atrevir-se a fer aquest pas és una qüestió molt difícil. Com es canvia això? Crec que és una qüestió claríssima de formació del professorat però també de treball en els centres. La política educativa és molt important i també comptar amb una inspecció educativa com toca, amb un bon equip d'assessories. Això faria que aquestes coses pogueren anar canviant dins de les escoles, fent cursos i creant il·lusió.

Clara: També està el tema de la burocratització. A la falta de formació inicial se li suma que un mestre arriba a l'escola i ha de fer una quantitat de burocràcia infinita. En aquest context el llibre de text, avui, és com un salvavides, perquè et facilita part de la teua tasca docent. No sols te la facilita sinó que et dona la seguretat que quan el teu alumnat s'haja d'examinar de PISA o d'exàmens semblants, tindrà el nivell. Per altre costat, sí que s'ha vist un canvi en aquests últims anys, on a través de les noves assessories que hi ha hagut en els CEFIREs d'Infantil hi ha escoles que ara en aquesta etapa estan fent plantejaments molt innovadors. Crec que sí que hi ha hagut un canvi de gent que s'ha format sota aquest paradigma i que ha entrat als espais de formació de les escoles a acompanyar altres mestres que sí que volen el canvi. El problema és que amb el canvi de govern, aquesta gent ja no està.

Jaume: Quan em vaig començar a formar com a mestre, els debats i les discussions sobre aquests materials eren purament tècniques. Es feien preguntes des de com es fa un llibre que tinga un índex que facilite la comprensió lectora, quines lletres són més apropiades per al disseny d'una pàgina o quines il·lustracions faciliten la comprensió. Però des de fa temps, afortunadament, hi ha un moviment d'investigació que comença a plantejar-se unes altres preguntes. A banda de millorar tècnicament els llibres es pregunten sobre quina és la proposta cultural que fan. Per exemple, estic convençut que hi ha famílies al País Valencià que estan interessades que els seus fills i les seues filles estimen la llengua i el país des de la cançó popular, i estic convençut que han anat a tots els concerts possibles d'Al Tall o Obrint Pas. Quantes vegades s'haurà vist a Al Tall en un llibre de text d'educació musical ací, al territori valencià? Qui investiga això? Preguntem-nos de quina manera el currículum, que es concreta en un llibre de text, respon o no a eixes demandes culturals.

En l'obra que presentarem apareixen investigacions que ja plantegen aquesta idea d'entendre, per damunt de totes les coses, que el llibre és un artefacte cultural. Cal preguntar-nos al voltant de quina és la cultura que es transmet, com es concreta, com se selecciona i com es codifica. Ha estat crucial el bot qualitatiu de passar de les discussions purament tècniques sobre com millorem el disseny d'un material curricular a la discussió política i cultural sobre què es transmet a través del llibre de text.

Amb el pas del temps sembla que van apareixent cada vegada més materials curriculars que proposen una nova mirada, com és el cas dels elaborats per a l'assignatura de Filosofia de l'editorial Akal, amb il·lustracions de Miguel Brieva, o els editats per la FUHEM, on fan propostes curriculars on plantejen una situació d'aprenentatge on

s'entremesclen coneixements i sabers de diferents àrees de coneixement. La presència d'aquests nous materials és suficient o cal capgirar-ho tot?

Clara: Ací està el tema. Aquests materials els conec. Clar, els canvis cal analitzar-los bé. El que a mi m'ha permès la recerca de la meua tesi doctoral és adonar-me'n de la importància de fer una anàlisi profunda del discurs, perquè moltes vegades els llibres de text actuals ens semblen molt bons i podem veure com la diversitat està cada vegada més representada. Però després et poses a analitzar el discurs en profunditat i veus que aquests aparents canvis realment no ho són, i que els continguts proposats continuen tenint un rerefons determinat, on es llig un missatge i on s'escolten unes veus concretes. Per a mi no són suficients. Les noves propostes són molt interessants, això sí. El fet interessant és que les propostes siguen obertes perquè cada mestre i mestra o l'alumnat puga adaptar-la i contextualitzar-la al seu entorn. Crec que ací recau la dificultat. Seria interessant un llibre de text que comptara amb un banc de recursos que estiguen penjats a la xarxa. Avui dia, depenent d'on estigues i el que vulgues fer, hi ha la possibilitat de tenir un banc de recursos actualitzats i contextualitzats a cada territori.

Jaume: Aquests materials que cites i altres semblants són un símptoma que hi ha moviment. Hi ha gent que està fent coses alternatives i està buscant i construint materials per a ensenyar a l'aula perquè el dia a dia siga d'altra manera. Això és molt bonic. Què és el que falta? Més connexió i més xarxa entre uns materials i altres, entre uns moviments socials i altres. No tothom ha de fer el mateix, però sí que és important que tothom conega que s'estan fent aquests i uns altres materials i que els tenen a l'abast per si en algun moment ho necessitaren. Són un símptoma molt positiu.

Parlem ara de les noves tecnologies. Com està afectant la seua arribada als materials curriculars?

Jaume: En aquest llibre que ens ha convocat a conversar hi ha diversos articles que enfoquen aquesta realitat. Per exemple, hi ha un capítol de Jordi Adell, un gran expert en aquest tema, que es diu *El limbo de los libros de texto digitales*, i que diu: «es evidente que la tecnología digital, a pesar de sus promesas, no ha desbancado al libro de texto en papel y no ha supuesto ninguna revolución pedagógica. En otro sector de la industria, de creación y distribución de contenidos, la transformación digital ha implicado cambios radicales y auténticas revoluciones, pero en la industria editorial de los libros de texto no ha ocurrido absolutamente nada». Sent de veres que les noves tecnologies han transformat radicalment el concepte del coneixement de les coses, però això no ha passat igual dins de l'aula, moltes vegades es manté una pedagogia tradicional malgrat usar les noves tecnologies. És canviar-ho tot per a no canviar res.

Clara: És que és una trampa. Es podrien fer coses tan bones! Últimament apareix cada cert temps alguna polèmica al voltant de l'ús dels telèfons mòbils als instituts. Es podrien fer coses tan meravelloses si utilitzarem aquestes ferramentes ben utilitzades. Però això ens porta a una altra qüestió: com pot ser que no puguem estar a l'aula una hora i mitja sense mirar el telèfon? Hem de repensar el tema de les noves tecnologies i hem de pensar-ho bé amb el tema de la Intel·ligència Artificial. Les noves generacions ja estan creixent amb ella i cal anar amb compte perquè se'ns pot anar de les mans. Hem de començar a saber apropiat-nos d'aquestes ferramentes i fer-les nostres. No es pot evitar la seua existència, això ho tenim clar, però sí que podem fer-les nostres.

Educar des del nosaltres: la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes

236

Entrevista amb Miquel Ruiz, Joan Gandia, Julia Huedo, Enric Alcorisa, Carme Albors, Miquel Àngel Moret, Pepe Albors i, Luiso Cervellera i Carles Picó (fora de càmera). Autoria: Julia Barranco.

Publicat el 07/10/2025

Les veus que han fet possible la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) es retroben per recordar com, des de la il·lusió i el treball militant, van bastir una xarxa d'escoles que creien en la cooperació i la renovació pedagògica com a forma de vida. Des dels primers projectes a les acaballes del franquisme fins als reptes econòmics i pedagògics actuals, la seua història ens parla d'una força col·lectiva que ha fet possible una altra manera d'entendre l'educació.

Quan parlem de la història recent de l'educació valenciana, és impossible no aturar-se en el paper fonamental que han tingut les cooperatives d'ensenyament. Darrere de cada escola i de cada projecte hi ha hagut sempre un col·lectiu de mestres i famílies convençudes que una altra manera d'aprendre i d'ensenyar era possible. Al llarg d'aquest camí, la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) ha actuat com a eix vertebrador d'un moviment que, més que una fórmula jurídica, ha estat una manera d'entendre l'educació, la gestió i la vida comunitària.

El cooperativisme educatiu valencià va créixer en un context de canvi i d'esperança, entre els últims anys del franquisme i la transició democràtica. En aquell moment, diverses experiències pioneres, com Tramuntana, les Escoles de Formació Agrícola Comarcals, Carolines, La Nostra Escola Comarcal o Gavina, van començar a obrir camí des d'una mirada arrelada al país i compromesa amb la llengua i la renovació pedagògica. Mestres i famílies posaven el cos convençudes que educar en valors democràtics era una forma de resistència davant la dictadura.

Amb la creació de la Llei de Cooperatives l'any 1985 i l'impuls de FEVECTA a mitjan dels anys vuitanta, el moviment va començar a estructurar-se. La UCEV, nascuda formalment el 1998 després d'un llarg procés de treball compartit dins de la secció d'ensenyament de FEVECTA, va consolidar aquesta xarxa d'escoles que compartien una mateixa visió: l'educació com a bé comú, l'autogestió com a pràctica democràtica i la cooperació com a eina de transformació social. Aquell pas no va ser només administratiu: va significar dotar-se d'una veu pròpia dins del món educatiu i cooperatiu.

Amb els anys, la UCEV s'ha convertit en un espai de trobada, de suport mutu i de reflexió pedagògica. Les comissions de

treball, les Declaracions Educatives o iniciatives com «La veu i la paraula de les cooperatives» han servit per fer visible una manera d'educar que té veu pròpia, que promou la solidaritat i la democratització de l'ensenyament i que s'arrela al territori que l'acull.

Avui, en un context en què el cooperativisme torna a aparèixer com una alternativa necessària davant els reptes socials i econòmics, la trajectòria de la UCEV ens recorda que construir en col·lectiu és possible. Aquesta entrevista vol ser, justament, un exercici de memòria i de reconeixement: una conversa entre generacions de mestres que han fet escola (en tots els sentits de la paraula) i que continuen demostrant que l'educació cooperativa és una aposta viva, valenta i plena de present i de futur.

Ens hem convocat avui per conversar al voltant de la trajectòria de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV), organització que ha aglutinat la gran diversitat de projectes cooperatius existents arreu del territori valencià. Però primer de tot ens agradaria conèixer com vau arribar al moviment cooperatiu.

Joan Gandia: Arribe des de la Universitat, on hi havia un seminari de cooperativisme que duïen Pepe Soriano i Manolo Ferrer i allí em vaig emmirallar en aquest moviment. Allí vaig fer contactes i, en un moment donat, se'm va obrir la possibilitat d'entrar a formar part de Florida, que inicialment no era una cooperativa sinó un patronat interparroquial, i s'emmirallaven en el projecte cooperatiu desenvolupat a Mondragón. Hi havia una necessitat clara, a la comarca de l'Horta Sud, d'oferir formació a les generacions més joves. Aquest projecte el va posar en marxa la gent vinculada a la Cooperativa de Viven-des Populares (COVIPO).

237

Enric Alcorisa, Joan Gandia, Carme Albors i Julia Huedo durant l'entrevista a la seu de la UCEV. Autoria: Julia Barranco.

Enric Alcorisa: La meua arribada al cooperativisme ve de la mà de l'escola Tramuntana. En aquest projecte, creat per part de la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat, vinculada a la pedagogia Freinet, teníem una idea molt clara: crear una escola en valencià i al servei de les criatures. L'any 1968 coincideixen una sèrie d'oportunitats. Per una part el Grup Freinet, d'on vam eixir els primers mestres i, per l'altra, una sèrie de prohoms del País, que estaven interessats en fer una escola valenciana. Aquests senyors eren els que posaven els *duros* i vam començar en un xaletet al Vedat (Torrent). Allí no teníem cap idea d'esperit cooperatiu a nivell organitzatiu, i estàvem constituïts com una Societat Limitada.

La pedagogia Freinet concep l'escola com un centre cooperatiu. No practicàvem el cooperativisme a nivell organitzatiu però sí a nivell de projecte pedagògic. Va arribar un moment que es va donar, a nivell polític, un enfrontament entre aquests prohoms. Allò se'n va a fer punyetes, i els mestres vam decidir fer-nos càrrec de l'escola. Així va començar una segona part de Tramuntana. Haviem de donar-nos una organització i vam decidir apostar per fer una cooperativa, perquè ja funcionàvem així a nivell del dia a dia. Estàvem clandestins, no teníem forma de legalitzar-nos. Vam evolucionar amb molts problemes econòmics, però el nostre era un grup molt sòlid pedagògicament. I després hem continuat, primer amb el nom de Mistral i després com a La Masia.

Miquel Àngel Moret: Una cosa que em va enamorar va ser, no tant la cooperativa, que ja era una cosa exòtica per a mi, sinó la qüestió de la llibertat, de voler una escola democràtica de la qual jo havia escoltat parlar alguna cosa però que no coneixia. La meua experiència a l'escola del franquisme havia estat totalment diferent. Una vegada a l'escola vaig descobrir que també m'agradava la qüestió de la cooperativa. Al principi la meua implicació com a cooperativista, quan no tenia un duro, la vaig viure amb una miqueta d'angoixa perquè vaig demanar a la meua família que m'avalés amb la seua casa l'entrada a l'escola. Però va eixir bé, finalment. La meua relació amb Carolines l'he viscuda com qualsevol relació de parella: amb algunes crisis però amb un enamorament molt gran. Ha estat com un matrimoni, el de mestre i empresari, el de cooperativista i professor.

Julia Huedo: Treballava en una escoleta infantil que feia part del Patronat d'Escoles Infantils de la ciutat de València. Una de les familiars dels xiquets ens va proposar entrar en un projecte que havien iniciat unes persones molt «sàvies» i que anava a tindre un format de cooperativa. Jo no tenia molta experiència en educació. Just en aquells anys estàvem descobrint la pedagogia Freinet i els Moviments de Renovació Pedagògica. Volíem fer una escola diferent.

Érem un equip de cinquanta-cinc persones. Allí anàvem a posar un xicotet capital perquè se suposava que després s'aconseguiria una hipoteca per finançar l'edifici i podríem pagar-ho tot. Prèviament ens anàvem reunint per tal de fer el projecte educatiu, circumstància que va generar moltes discussions. Hi havia gent amb diferents mirades sobre en què havia de convertir-se Comenius. Afortunadament, les nostres idees van vèncer i, finalment, la cooperativa es va constituir l'any 1982.

Carme Albors: Vaig acabar els meus estudis de Magisteri l'any 1977 i em vaig presentar a una entrevista de feina. Acabava d'eixir de la universitat, era una xiqueta. Allí, Josep Maria Soriano em va preguntar si coneixia a Makarenko i la seua obra *Poema Pedagògic*. No tenia ni idea. Per a la següent entrevista ja tenia el llibre i m'havia informat del projecte de les Escoles de Formació Agrícola Comarcals.

Per a mi l'experiència a l'Escola Agrícola de Catarroja va ser molt especial. Vaig aprendre moltíssim i em vaig formar molt com a mestra. Estava molt polititzada, volia construir un altre món. Allí escolaritzàvem fills i filles de llauradors, provinents de comarques con la de l'Horta Sud, la Ribera, l'Horta Nord i el Camp de Morvedre. El projecte es regia pel règim d'alternança, on l'alumnat estava una setmana a l'escola i després passava altres set dies a casa, participant de les explotacions agràries i ramaderes de la família. Allí anàvem a visitar-los mentre posaven en pràctica allò après a l'escola.

Finalment, i després d'uns anys difícils a nivell econòmic, l'Escola Agrícola de Catarroja es va ajuntar al projecte de Florida. A partir d'ací, tota la meua experiència ha estat centrada a Florida, sobretot en l'àrea pedagògica.

Carles Picó: Tot just en acabar la carrera de Biològiques em diuen que hi havia un lloc prop de casa, al barri del Carme, on buscaven algú per donar classe en COU (Curs

d'Orientació Universitària): Acadèmia Martí. Allí vaig estar un any i mig, i un dia els que treballàvem allà ens vam assabentar que s'anava a traslladar al barri de Malilla, perquè en principi no hi havia expectatives d'aconseguir alumnat jove suficient per continuar en aquella ubicació.

En aquesta nova ubicació la institució va canviar la titularitat cap a una cooperativa d'ensenyament. No em va costar gaire decidir-me. Estem parlant de finals de la dècada dels anys setanta. Hi havia molta efervescència a nivell social, i hi havia ganes de fer coses. Una d'aquestes coses era desenvolupar la cooperativa pràcticament des de zero. Crec que va ser una oportunitat poc habitual però que va funcionar molt bé en aquell moment.

Luiso Cervellera: Venim d'un jardí d'infància que s'anomenava «*Àngel de la Guàrdia*». El van crear els meus pares i es va inaugurar l'octubre del 1967. Ells van morir en un accident de trànsit tot just sis mesos després d'obrir el centre. La meua família és de tradició educativa. Els pares, els avis i els oncles s'han dedicat a l'educació. De fet, l'àvia havia estat la directora de l'Escola Normal de Magisteri i, una vegada jubilada, es va fer càrrec de l'escoleta amb la idea de mantenir el llegat que els nostres pares ens deixaven a mi i als meus germans.

Quan la nostra àvia va faltar, els meus germans i jo estàvem sobre els quinze i vint anys. Teníem un interès molt gran en poder fer una escola i una societat diferent. Així que començàrem a treballar en aquest sentit sense tenir ni idea de com construir una escola des de zero ni amb cap coneixement de tipus empresarial. Els nostres referents eren fonamentalment Sumerhill i Makarenko.

Un altre dels aspectes fonamentals a l'hora de portar endavant l'escola era la de respondre a la pregunta de com organitzar-nos empresarialment. Vam

començar a buscar quina era la fórmula que millor s'apropava a aquesta manera d'entendre l'educació i la relació entre nosaltres, i l'única opció que veiérem fou la de la cooperativa. No teníem ni idea de com funcionava. Aquesta va ser el punt de partida d'Escuela 2, i el seu nom ve d'intentar construir «una altra escola» alternativa a la del nacionalcatolicisme.

Què ha significat per a vosaltres l'existència de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV), una xarxa on intercooperar, trobar-se i compartir experiències?

Julia Huedo: El recolzament mutu. La Comissió d'Orientadores ha estat, per a mi, una peça fonamental. Vam començar a reunir-nos de forma poc organitzada. Quedàvem una vegada al mes i anàvem intercanviant les nostres experiències de com treballàvem als nostres centres i quin tipus d'intervencions fèiem dins dels nostres plans d'orientació, com és el cas d'escoles de famílies, diagnòstic de l'alumnat o intervenció amb les tutories d'aula. Crec que ens ha ajudat a treballar amb una fonamentació més ferma, basada en la generositat de totes les professionals, ja que a la majoria dels nostres centres els equips d'orientació són xicotets i la comissió ens fa sentir més acompanyades.

Grup de treball de Pedagogia Terapèutica (PT) i Audició i Llenguatge (AL) treballant a la seu de la UCEV

Joan Gandia: Crec que beure de l'esperit *mondragonà* ens ha ajudat molt. I ací s'ha d'esmentar el paper fet pel Grup Cooperatiu Valencià. Recorde un curs d'alta gestió que es va realitzar a València on vam participar persones de diferents cooperatives. Allí es van generar uns aprenentatges fonamentals i ens va permetre establir moltes sinergies que van desembocar en diferents experiències d'intercooperació, especialment a nivell de recursos humans i a nivell informàtic.

Tenim una altra experiència més recent en el temps, com és el cas d'AKOE. Aquesta proposta d'intercooperació ens ha ajudat a donar projecció als nostres projectes. Però allí falta un pegament i aquest pegament per a mi ha estat FEVECTA i després UCEV, que ha permès que aquestes cooperatives feren cos i edifici cooperatiu.

Tant en un cas com en l'altre, no obstant això, sempre m'ha preocupat la base social i la seua representació. Crec que sols en alguns casos això ha arribat a la base social. Ens falta més pedagogia per fer aplegar aquesta rellevància que té UCEV i que té FEVECTA en el món del cooperativisme. Almenys en la meua experiència crec que són solament els equips representants i de gestió els qui estan a prop d'aquesta intercooperació. Hi ha una llunyania, en termes generals, de la base social cooperativa dels nostres projectes a l'hora de conèixer, participar i col·laborar en les diferents instàncies i òrgans cooperatius existents. Això caldria afrontar-ho.

Pepe Albors (director de la UCEV): En un principi, a les nostres escoles cobrar tots els mesos amb regularitat era quasi impossible. El professorat també s'encarregava de la neteja. Aleshores en un primer moment el que calia era cobrir les necessitats més bàsiques. La UCEV va estar allí, lluitant per aconseguir el mòdul íntegre i les subvencions per interessos. Fins aleshores, a UCEV participaven les presidències de les cooperatives i càrrecs directius, però no hi havia una relació real entre les nostres escoles.

ESSCOOP presenta el seu material a la Comissió de la Taula per l'FP de la UCEV a Comenius Centre Educatiu. València, juliol de 2024. Autoria: Julia Barranco.

Un esdeveniment fonamental va estar la celebració a València del Congrés de la Unió Espanyola de Cooperatives d'Ensenyament (UECoE), celebrat l'any 2004.

Carme Albors: La UCEV ha estat fonamental en l'enriquiment a nivell tant personal com col·lectiu. S'han creat moltes sinergies, s'han compartit molts projectes, hem fet moltes amistats i sobretot hem donat veu a les cooperatives. Perquè això fora possible hem fet moltes visites per a conèixer-nos. Un moment clau va ser l'organització del primer congrés ací a València de la UECOE acollit ací, a València, l'any 2004. Es va voler organitzar un esdeveniment molt participatiu, circumstància que va generar que moltes cooperatives es començaren a conèixer, i ens va facilitar el compartir experiències que fèiem a les escoles i les exportàvem als nostres centres.

També vam aconseguir que la Universitat de València ens reconeguera com a projectes singulars amb valor pedagògic, i ens va permetre rebre alumnat de pràctiques, cosa que no deixaven a cap de les escoles concertades. Això és perquè oferim projectes que són de qualitat.

Pepe Albors: També va ajudar que es posaren en marxa, a partir de 2006, els viatges d'intercanvi per conèixer experiències d'arreu de l'Estat. Vam anar, entre d'altres, a Euskadi, Catalunya, Andalusia i Galícia. Eren visites on coincidíem gent de dotze o tretze escoles, i això donava molta cohesió de grup. Un altre projecte clau ha estat el de la Nit de les Cooperatives. La primera la vam fer l'any 2006, a La Nostra Escola Comarcal, i vam pensar que estaria genial reunir molta gent per gaudir, festejar i per aprendre conjuntament.

Luiso Cervellera: Per a mi un fet fonamental en el temps que porte formant part de FEVECTA i sobretot d'UCEV ha estat el desenvolupament de les diferents comissions de treball. El fet de poder compartir dubtes ha estat molt important perquè ha ajudat a eixamplar les relacions. Si necessitem qualsevol cosa ens podem telefonar. Tothom se sent part d'una història més gran. La base de la història de cada cooperativa és tan semblant a la de la resta, i tenen tantes coses en comú... Ens hem nodrit molt mútuament.

Un fet que em sembla molt rellevant és el document «La veu i la paraula de les cooperatives». Qui som i a qui representem?

El treball es va realitzar per a exposar el que fem i donar consistència al Consell Rector, que és l'òrgan que assumeix i representa la veu de les escoles cooperatives. A partir d'aquell moment van nàixer les Declaracions Educatives, on hem exposat allò que pensem sobre diverses temàtiques educatives i on hem debatut i arribat a acords entre les diferents cooperatives sobre allò que ens defineix, sent conscients d'allò que ens uneix i d'allò que ens diferencia.

Quin considereu que ha estat el paper més important de les escoles cooperatives en el context educatiu valencià de les últimes cinc dècades?

Enric Alcorisa: El tret fonamental ha estat l'ingredient democràtic, fet que li ha donat un sentit d'autogestió important als nostres projectes. Sempre hem partit d'un interès especial per fer una educació distinta, i això és el que sempre ens ha separat de l'escola més tradicional.

Miquel Ruiz (president de la UCEV): La dita més apropiada seria que nosaltres "som perquè fóreu". Observe la resta d'organitzacions del cooperativisme educatiu a l'Estat espanyol i sent que hem d'estar molt orgullosos de tot el que hem aconseguit fer. Un dels grans reptes que tenim és ser fidels a aquesta trajectòria i extraure els principis en els quals tots ens sentim reflectits.

Presentació de la VIII Declaració Educativa La societat necessita una escola emocionalment competent. València, maig de 2017.

I perquè venim d'on venim hi ha detalls quasi anecdòtics que, avui, ens defineixen més que mai. M'agrada que siguem, dins de les reunions dels diferents sectors representatius de l'escola concertada, la veu que sempre defensa el valencià. Si nosaltres no estiguérem allí, estic segur que no s'escoltaria la nostra llengua. Hem d'entendre que representem un model d'escola que té identitat pròpia. La UCEV, avui, ha de continuar mantenint el millor del nostre patrimoni històric. És el que ens defineix.

Miquel Àngel Moret a la presentació de la IV Declaració Educativa de la UCEV. Mislata, maig de 2013.

Pepe Albors: Des d'UCEV sempre hem tingut clar, i també des del moviment cooperatiu en general, la visibilitat que han de tindre els nostres projectes. En el cas de l'ensenyament crec que la importància és més gran encara en el sentit que l'ésser humà és un classificador mental. La realitat l'empaquetem i la classifiquem, i funcionem amb un pensament molt dual: o eres del Barça o del Madrid; o eres treballador o empresari; som ensenyament públic o privat. No hi ha llenguatge suficient, ens falten paraules per esmentar la gran diversitat de realitats existents. Diem salaris per no dir «*anticipos salariales a cuenta de retorno*», i internament ens diem «què?». Hi ha un problema real d'entendre el llenguatge del cooperativisme i visibilitzar-nos. Ens definim com a escola pública, valenciana, transformadora i un llarg etcètera, però al final crec que des de fora sempre ens han vist de forma pejorativa com escoles de *rojos*.

La UCEV, present a Anantapur (l'Índia), en el projecte de construcció d'habitatges en aldees de l'Índia rural de la Fundació Vicente Ferrer.

El document de «La veu i la paraula de les cooperatives» que mencionava Luiso ens va ajudar a no tindre por a opinar. Sabem que és difícil i que som minoritaris. I de vegades costa posicionar-se. Per posar un exemple actual: les cooperatives d'estanyament s'han posicionat a favor de Palestina i en contra del genocidi perpetrat per Israel a Gaza. Sempre he vist un fil conductor en totes les cooperatives. Parlem el mateix idioma i això ha estat fonamental a l'hora de comunicar-nos. Això ha facilitat que sorgisquen projectes d'intercooperació com el d'AKOE, el del Grup Sorolla o el de les Escoles Infantils Ninos. Les presidències que han estat ací en UCEV han vingut marcades per una empremta de molta participació i col·laboració, amb molta transparència i amb una visió molt clara de compartir. Ho portem en el nostre ADN.

Miquel Ruiz: Es comentava abans la importància del primer Congrés de la UECOE que es va celebrar a València, que va estar caracteritzat per la generositat de moltes cooperatives que es posaren a treballar juntes. Ara fa un any, a l'octubre de 2024, vam realitzar de nou el mateix congrés a València, vam acollir el XX Congrés de la UECOE, i d'una manera absolutament espontània, el plantejament d'aquest va estar basat en el mateix esperit. La resposta de moltes de les nostres escoles va ser molt

bona: ens vam organitzar i vam treballar conjuntament per tenir el millor congrés possible i garantir una trobada acollidora. En molts moments del congrés es destacava la proximitat que caracteritzava les diferents activitats proposades a l'estil de fer escola i de fer cooperativa de la UCEV. I això va ser així perquè quan es transmet la possibilitat d'intercooperar, afortunadament els companys i les companyes de les escoles responen, venen i aporten, això ens identifica molt.

Una escola necessita per a funcionar un grup de professorat compromès i una fórmula jurídica per organitzar-se, però també necessita un col·lectiu que ompliga l'espai de vida. Parlem de l'alumnat: la raó de ser i funcionar de les vostres escoles. Quins valors heu tractat de treballar a les aules i als vostres projectes educatius?

Enric Alcorisa: Tots nosaltres busquem que els nostres alumnes siguin bones persones i solidàries. Però hi ha un aspecte que crec que cada dia és més difícil: que capten que formen part d'una societat que està carregada de problemes. I és per això que l'extrema dreta avança, perquè no hi ha un concepte de persona que rep i dona a una col·lectivitat. Crec que les nostres escoles sí que intenten, d'alguna manera, transmetre que no se senten jo, tu, ell o ella, sinó un nosaltres.

Em fa por veure com una part dels adolescents estan agafant actituds pròximes al feixisme. I ens preguntem com ha pogut ocórrer. Doncs aquests adolescents ixen del nostre sistema educatiu. I això s'ho ha de plantejar l'ensenyant, el centre i el projecte pedagògic. Cal continuar i no defallir. Perquè per a moltes criatures l'escola és l'únic espai on tenen la oportunitat de viure la solidaritat, la bonhomia, la bondat i el vincle.

Julia Huedo: Em sembla fonamental el respecte a la diversitat. És la base de l'educació antifeixista, que em sembla que és el missatge que hem de deixar. Ens aboquem a un món feixista, i el paper de les nostres escoles és el de ser una punta llança contra els extremismes. No sé si serem imprescindibles però sí som necessaris.

Les cooperatives d'ensenyament compten amb una trajectòria molt consolidada que mira al futur des del convenciment que un altre món és possible. Quins són els principals reptes als quals s'enfronten les cooperatives d'ensenyament en l'actualitat?

Joan Gandia: Crec que hi ha un repte central i és el d'aportar. Des dels nostres principis i valors cooperatius hem d'estar influint contínuament en el nostre entorn. Crec que es poden impulsar projectes molt significatius entre l'alumnat. Metodologies com les de l'Aprenentatge-Servei poden generar un efecte transformador en l'entorn des dels valors cooperatius i des del bé comú. I cal fer visible l'existència de projectes d'emprenedoria que no estiguen centrats en entendre l'empresa des d'una economia neoliberal.

Carme Albors: L'escola ha d'estar oberta al seu context i la seua realitat. Per exemple, al poble on visc, Catarroja, després de la

Miquel Àngel Moret i Enric Alcorisa durant l'entrevista de Territori Educatiu a la seu de la UCEV a València. Autoria: Julia Barranco.

DANA hi havia una necessitat molt gran que l'alumnat aprenguera a fer accions dins de la localitat a partir de fer un servei a la comunitat acompanyant persones vulnerabilitzades. Van aprendre una sèrie de coneixements fonamentals per a la vida en comú i per a conuiu en la diversitat. Són projectes amb impactes reals.

Pepe Albors: El cooperativisme té un problema de creixement. No naixen pràcticament projectes nous. En el moment en el què sorgeixen la majoria de cooperatives històriques hi havia tot un moviment de mestres i famílies molt militant i compromès amb una educació diferent. Ara la gent prefereix estudiar oposicions. La base dels potencials nous projectes cooperatius està en la transformació d'escoles ja existents que passen a ser cooperativa, ja siga per afrontar problemes financers o perquè la titularitat d'una escola es jubila o s'ho deixa i el nou equip aposta per aquesta fórmula jurídica, com és el cas de Som Escola, Mestres de la Creu o El Rebollet.

En la construcció de l'estat del benestar, ja siga en educació, en serveis socials i en sanitat, el cooperativisme té molt a dir. Pròximament anem a commemorar els quaranta anys de l'escola Larrodé, de Catarroja, una escola cooperativa que va sofrir molts desperfectes durant la DANA. Prop d'allí estava l'institut d'educació secundària públic de la localitat, que ha quedat destruït. A dia d'avui Larrodé ja està en marxa i a l'institut encara estan pensant què fer. El cooperativisme ofereix una gran flexibilitat gràcies a la implicació de les seues persones sòcies.

Altres aspectes fonamentals és que els cooperativistes del futur avui s'estan formant a les escoles. I clar, si no escolten parlar de cooperativisme no tindran ganes de crear-ne una. Hem d'estar a les aules ensenyant i mostrant allò que podem fer.

Tenim un projecte, ESCCOOP, (una xarxa de foment de l'Economia Social i Solidària en l'educació), on tractem de sembrar aquest esperit entre l'alumnat de Formació Professional. Així, després del període de formació, i quan arriben al món laboral, ja

comptaran amb alguna idea del que és el cooperativisme: una manera d'emprendre amb principis i amb valors diferents al capitalisme voraç que, avui, sembla que ho domina tot.

8a Nit de les Cooperatives d'Ensenyament a Escuela 2. La Canyada, juny de 2023. Autoria: Julia Barranco.

Aquest és un llibre sobre educació i sobre cooperativisme; més concretament, sobre la mirada que de l'educació té el cooperativisme valencià.

Aquesta mirada abasta els projectes, els corrents i les persones que "obriren camí"; l'escola que tenim i "que volem", bastida amb experiències pedagògiques de tota mena sostingudes pels valors del cooperativisme; i també les reflexions imprescindibles per "repensar l'educació" i, com a escoles i com a mestres, seguir el camí.

El Territori Educatiu de la Unió de Cooperatives d'Ensenyament Valencianes (UCEV) és un espai digital d'informació i de reflexió sobre el món educatiu amb més de 100 articles publicats. Aquest llibre recull una selecció acurada i raonada d'alguns d'aquests articles.

Tal com llegim en aquestes pàgines, "Pensar l'educació, avui, implica assumir una responsabilitat ètica: interrogar no només què i com s'ensenyà, sinó també per a què i per a qui". Les respostes que trobarem a aquests interrogants, entrellaçades en un relat coherent, conformen un panorama volgutament engrescador dels desafiaments als quals l'educació s'enfronta a hores d'ara.

■ UCEV

Unió de Cooperatives
d'Ensenyament Valencianes

Abacus●●●●

FEVECTA
Federació Valenciana d'Entitats
Cooperatives en Treball Associat

caixa
popular

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria d'Educació, Cultura,
Universitats i Ocupació